CEZAR PETRESCU

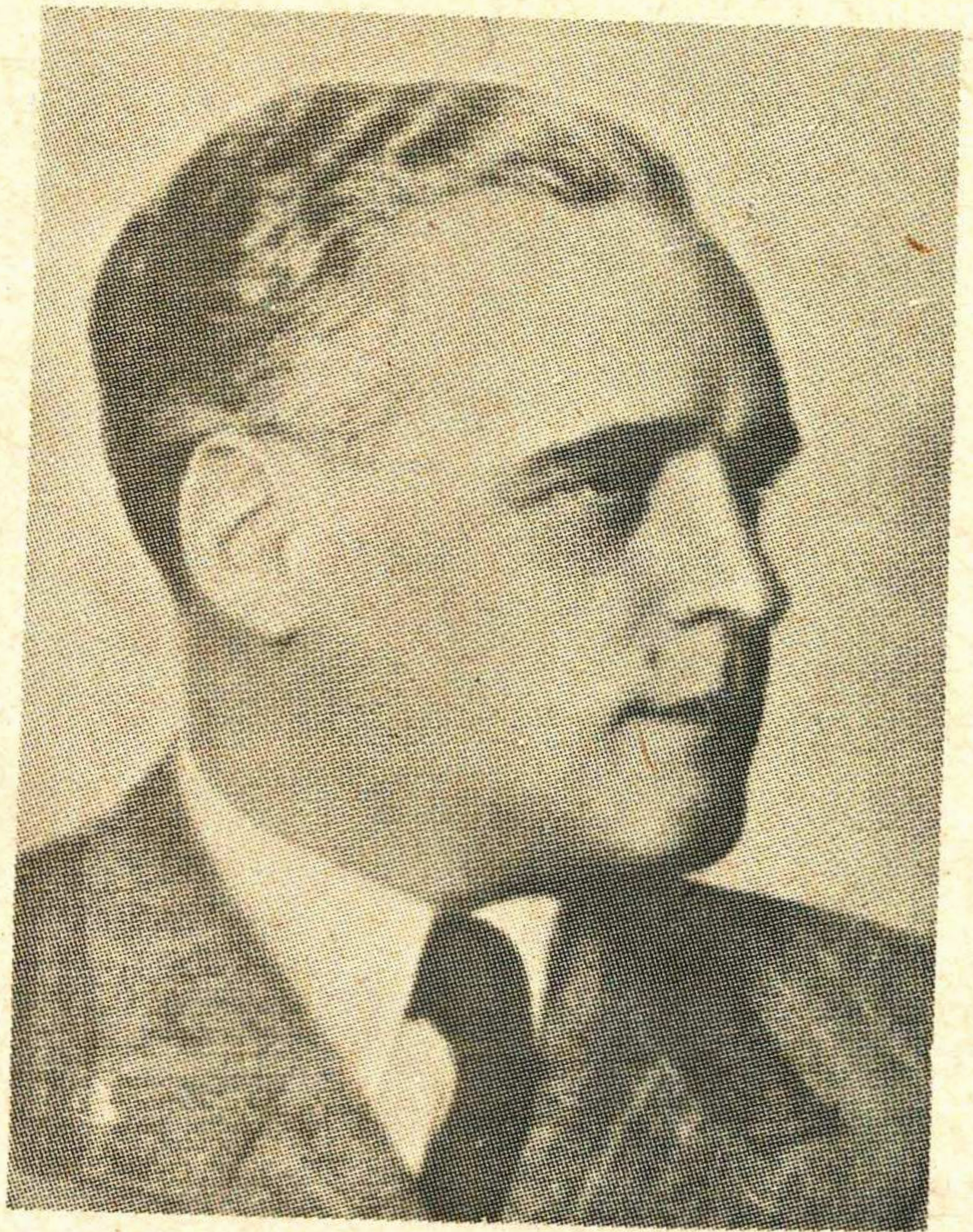
•

ÎNTUNECARE

1

EDITURA MINERVA

P

SERIA

Patrimoniu

De același autor în catalogul seriei :

Calea Victoriei
Nuvele

CEZAR PETRESCU

INTUNECARE

1

EDITURA MINERVA
București — 1986

Ediție îngrijită de
CORNELIU POPESCU

Repere istorico-literare
alcătuite de
RODICA ROTARU

Coperta seriei: *Constantin Guluță*

Ediţia a II-a revăzută în seria „Patrimoniu"

Ediţie princeps: *Întunecare*, partea I,
Bucureşti, Biblioteca ziarului „Universul",
1927; *Întunecare*, partea I, partea II,
Craiova, Editura Scrisul românesc, 1928

Ediţia de faţă reproduce textul din
Cezar Petrescu: *Întunecare*. Ediţie şi postfaţă
de Corneliu Popescu, Bucureşti, Editura
Cartea românească, 1984

CARTEA ÎNTÎI

Prolog

A ZBURAT O PASĂRE NEAGRĂ

1

Colonelul Pavel Vardaru pipăi în cutia de lemn cafeniu o țigară de foi îndestul de pufoasă. De pe gravura capacului îi surîse, cu tot șiragul dinților de porțelan, o creolă purtînd pe umeri, în chip de amforă, un coș de foi de tutun, sub inscripția aurită „Henri Clay-Habana".

Era numai o simplă etichetă și totuși femeia îi părea grozav de cunoscută.

Deodată își aminti cu mare bucurie: „Dar sînt ochii lui Mimi. Extraordinar cum seamănă cu ochii lui Mimi!"...

Acoperi restul figurii cu latul palmei. Într-adevăr, din gravură îl priveau acum ochii rîzători ai dansatoarei.

Trăi o clipă vedenia fugitivă: perdelele de catifea roșie lăsîndu-se moale, femeia împărțind cu amîndouă mîinile sărutări sălii, ropotul de aplauze, o fîlfîire de fuste scurte peste pulpe în tricou roz... Toate, toate de atît de departe!

Colonelul scotoci apoi buzunările tunicii, căutînd briceagul cu mica ghilotină de oțel pentru tăiat vîrful țigării. Nu îl află. Ca întotdeauna, Vanea, soldatul, uitase să strămute dintr-o tunică într-alta toate instrumentele nichelate care alcătuiau trusa de concentrare a domnului comandant: lanterna electrică, cuțitul de desfăcut cutii de conserve, pedometrul, tirbușonul, bricheta cu benzină și fitil, busola în miniatură.

Cînd cel din urmă buzunar fu explorat fără izbîndă, colonelul Pavel Vardaru suspină cu o nemărginită milă pentru

propriu-i destin: era, fără îndoială, cel mai nefericit comandant de regiment de pe planetă!

Se resemnă să decapiteze cu dinţii vîrful ţigării, îl scuipă scîrbit peste balustradă, în mare, şi întinse peste masă, după cutia cu chibrituri, mîna grasă şi albă de prelat.

Doamna colonel — tanti Laura — strînse buzele vişinii cu o spaimă care dădea înfăţişare de copil alintat obrazului de grăsulie şi vîrstnică păpuşă blondă, cu pometii trandafirii şi cu genele lungi, răsucite în sus:

— Pol, iarăşi începi cu ororile tale?... Mută cel puţin scaunul! Ştii că nu pot suporta mirosul ăsta de catran!...

Ca măsură defensivă, tanti Laura scoase din portţigaretul îngust de platină, cu încrustaţii de email, o ţigaretă egipţiană şi o aprinse la flacăra unei brichete, prinsă cu lanţ subţire de argint.

Chelnerul aduse două fructiere cu struguri de Constantinopol, piersici şi pere, între bulgări de gheaţă, pe culcuş de frunze crestate de viţă. Un picolo, cu gîtul sufocat de gulerul tare şi prea înalt, distribui cu dexteritate farfurioarele şi tacîmurile de desert.

Orchestra tăcuse.

Se înălţa acuma larma glasurilor, sunetul cristalin al paharelor, hohotele şi comenzile întărîtate de aşteptare, umplînd terasa cazinoului de rumoarea neîntreruptă a marilor restaurante, cafenele şi baruri, de care, cu părere de rău, ca de ultimul post înaintat al civilizaţiei, colonelul Pavel Vardaru, după un concediu de patruzeci şi opt de ore, trebuia să se rupă a doua zi, în zori... În cîteva ceasuri de drum, maşina avea să-l înfunde iarăşi în satul tătăresc, cu bordeie strîmbe şi oarbe de lut, cu împrejmuirile de tizic, cîini flocoşi, măgari zbierînd în asfinţit şi cu praful acela dobrogean — care înfundă nările, zgîrie gîtlejul şi sureşte părul — răsucit în vîrtejuri peste cîmpuri dogorite, fără zare de umbră.

Cu înduioşare de deportat în preziua exilului, privea arbuştii exotici, plantaţi în cutii de lemn pe marginea terasei, cu frunzele lor lucii care, în bătaia luminii cretoase, păreau tăiate artificial, în zinc; mesele cu necunoscuţi; femeile în toalete spumoase şi străvezii; virajele savante ale chelnerilor printre scaune, balansînd în vîrful braţelor tăvile încărcate; pavilionul capelei vieneze cu femeile în haină roşie, acordîndu-şi viorile între genunchii strînşi; ferestrele largi,

încununate de colierele becurilor; afişele uriaşe, strigător văpsite, înfăţişînd un dansator negru şi o celebră dizeuză. Spectacol nepreţuit de confort, risipă şi trai bun, care se va dezlănţui fără preget, scăldat în aceeaşi orgie luminoasă de arcuri voltaice şi răcorit de briza umedă a mării, şi miine, atunci cînd dînsul, orbecăind în bezna satului, apărîndu-se de cîini duşmani şi călcînd în movili de gunoaie, îşi va amăgi nesomnul inspectînd santinelele de noapte.

Colonelul Pavel Vardaru îşi simţi pieptul înăbuşit de tristeţea şcolarilor la sfîrşit de vacanţă.

— Cafele, vă rog?

Chelnerul aştepta, înclinat de mijloc, cu faţa rasă, neclintită şi severă, ca şi cum era vorba de cea mai gravă hotărîre diplomatică.

— Desigur, şi cafele! tresări, din altă lume, colonelul. Copii, care mai ia cafea? Auzi: două îngheţate, un mazagran... Tu eşti cu mazagranul, Luminiţo? Două marghilomane... Şi lichioruri! Dă-mi lista!...

Chelnerul nu se clinti. Clipi numai din ochi.

— Ştiu! Aniseta domnului colonel... Marie Brizard!...

Pavel Vardaru îşi prinse monoclul în arcada sprîncenei şi privi, de jos în sus, servul în frac, care-i cunoştea gusturile.

Se lumină, cu o mare fericire:

— A! Tu erai, Jean?

Şi repetă, întîrziind pe cuvinte, plimbîndu-se cu amintirea prin paradisul interzis.

— Jean, de la Alcazar!...

Jean zîmbi onctuos, scuturînd profesional colţul mesei cu şervetul.

Colonelul Pavel Vardaru era vestit în toate localurile de zi şi de noapte ale Capitalei şi tuturor reşedinţelor de vară. Capul său pretimpuriu sur, cu obrazul şi mustăţile întotdeauna proaspăt rase, cu înfăţişare de militar în glumă, de salon şi de operetă, prezidase multe mese rămase de pomină. Era celebru în întocmirea măiastră a meniurilor, în reţetele de mîncări recomandate bucătăriilor cu ritualuri gastronomice speciale şi în cunoaşterea fără greş, de la prima degustare, a tuturor pivniţelor şi recoltelor faimoase de vinuri.

Cînd lichiorul fu turnat, colonelul ridică în lumină paharul cu piciorul înalt, ţinîndu-l între degetele grase, cu o luare-aminte şi o înduioşare de savant examinînd un elixir miracu-

los. Admiră limpeziciunea culorii, aspiră aroma cu nespusă fericire şi sorbi în răstimpuri. Pe urmă, cu ţigara de foi între dinţi, se întoarse către frate-său, Alexandru Vardaru, deputatul, care, plecat deasupra gazetelor de seară, fuma una la fel.

— Alexandre, simţi briza? E un aer, un aer!...

Alexandru Vardaru, cufundat în lectura telegramelor de pe frontul oriental, făcu un gest vag de confirmare, cu mîna.

Dar Mihai Vardaru, nepotul lor, din colţul de unde îşi savura îngheţata în felii subţiri, cu graţii de pisică, ridică obrazul feminin şi vru să întrebe cum se mai poate simţi răcoarea şi puritatea aerului, aspirat prin asemenea adevărate coşuri de locomotivă, aşa cum arătau ţigările de foi. Îşi aminti, însă, că trebuia neapărat să ceară cinci sute de lei unchiului Pol, înainte de plecare şi, înăbuşindu-şi gluma, se hotărî prudent să o amîne pentru alt prilej mai prielnic, zîmbind în sine.

— De ce rîzi, Mihai? întrebă Luminiţa.

Toţi ochii se îndreptară către el. Mihai roşi.

— Vă rog să nu-mi necăjiţi băiatul!... protestă tanti Laura, apărîndu-şi nepotul, sfios şi cuviincios, în mijlocul acestei familii sportive, unde ea singură şi adolescentul cu obraz de elevă de pension nu aveau apucături şi vocabular de camping, stadion şi cîmp de curse.

Îşi aminti ceva, şi deschizînd portţigaretul de platină, spuse:

— Acum, Mihai, cînd eşti bacaloriat, bărbat în toată firea, cred că poţi fuma... Nu e aşa, Pol, Alexandre, nu e aşa că-i daţi permisiunea?

Mihai roşi şi mai tare, implorînd:

— Vai, tanti!

Luminiţa Vardaru îşi scutură capul negricios din umbra arbuştilor unde stătuse ascunsă, privind întunericul mării, şi-l strîmbă, imitîndu-l:

— „Vai, tanti!“ Uf, ce văr moliu mai am! Ce „vai tanti“? Zi: „Mersi, tanti, nu fumez egiptiene. Sînt prea slabe şi conţin opiu! Fumez ţigări mai bărbăteşti, de exemplu Regale!“... Uite!...

Înainte de a se putea apăra, Luminiţa Vardaru, cu îndemînare de poliţist la o percheziţie corporală, scoase din buzunarul lui Mihai, de la piept, un portţigaret de piele — cadoul

ei de astă-vară, cînd își sărbătorise examenul de absolvire — îi puse o Regală între dinți, în silă, luă și ea una, aprinse și-i aruncă un colac de fum în nas.

— Poftim!

Toți zîmbiră, și Mihai răsuci stîngaci, între degete, țigara aprinsă. Ce idee! Și ce nebună! Lui nu-i tihnea țigara decît fumată singur, fără atîția ochi țintă asupră-i.

Luminița își scoase pălăria de pai. O înfipse într-un stîlp al balustradei. Își scutură părul tuns și inelat. Și cu coatele pe masă, cu obrazul arămiu mat, după o lună de plajă, prins în pumn, închizînd ochii negri și puțin oblici, să-i ferească de fumul țigării, declamă autoritar, ca într-un consiliu de familie:

— Numai armata are să-l facă bărbat! Unchiule Pol, la toamnă numaidecît trebuie să-l dezgheți! Eu mă declar învinsă!...

Mihai găsi prilej să se răzbune. Îi șopti printre dinți, în ureche:

— Și pe tine numai popa de la Domnița Bălașa are să te domesticească, atunci cînd ți-o cînta pe nas *Isaiia dănțuiește!*...

Apoi, adresîndu-se unei persoane nevăzute:

— Domnule Comșa, la primăvară, trebuie s-o iei în primire și s-o dresezi. Noi ne declarăm învinși!...

Luminița, uimită de o atît de neașteptată îndrăzneală, rămase cu țigara la jumătatea drumului spre buze.

— Ce-ai zis? Mă rog, ce-ai zis?...

Mihai se plecă și-i șopti a doua oară în ureche, apăsat:

— Am zis că numai domnul Radu Comșa are să-ți scoată sticleții din cap. Na!

— Poftim, domnilor! făcu Luminița cu cea mai mare minunare. Abia i-ați permis să se emancipeze, că a și început să-și schimbe dinții de lapte! Încearcă să muște... Bravo! Mergi repede, *mon vieux!* Într-o lună, te văd iscălind polițe, pufăind o coșcogea havană în nasul unchiului Pol și — mai știu eu? — așezîndu-te, poate, la masa de alături, cu portugheza...

— Ce portugheză, mă rog? se mișcă, între brațele jilțului de paie, foarte îngrijorată, tanti Laura.

Luminița își scutură părul pe spate, explicînd volubil:

— O portugheză, o femeie din Portugalia, fost mare imperiu colonial, actualmente modestă republică situată la extrema Ibericei!... Capitala Lisabona, în provincia Estramadura, banalizată de poeți simboliști. Oraș însemnat: Porto, cu vinuri vestite, despre care poate să ne spună ceva mai pe larg unchiul Pol. Portugalia, în sfîrșit, patria apei de păr, a lui Camoëns și donei Ines de Castro!... Pentru rest și detalii precise adresați-vă domnului, care face pe mironosița! Vă poate delecta și cu un *Fado do amor*, din repertoriul popular...

Luminița fredonă cu mîna pe inimă, revărsîndu-și dintr-o scuturare părul negru peste ochi, să-și dea mai patetică înfățișare:

Amor è sonho que mata,
Sorriso que desfalece;
Amor è nuevera de prata...

Mihai se sili să asculte această vertiginoasă și perfidă disertație de geografie, istorie și folclor, cu cea mai desăvîrșită nepăsare.

Dar micșorîndu-și ochii, ca din pricina fumului, își strivi o lacrimă de necaz.

Povestea cu portugheza fusese cea dintîi suferință a lui, copilărească. Luminița îi descoperise fotografiile și caietul de note. Fusese confidenta lui două luni, cît ținuse întreg romanul sentimental, îi făgăduise să nu destăinuie nimic nimănui. Din caietul acela de note, descifrase și dînsa, la pian, romanța portugheză populară, numărul Carmencitei la Majestic. Atunci îi apăruse cîntecul interesant, frumos și îl învățase. Iar acum își bătea joc! Toate femeile, toate sînt deopotrivă de...

2

— Așadar, a fost oprită și ofensiva lui Brusilov! declară Alexandru Vardaru, ridicînd obrazul aspru deasupra gazetelor, împăturindu-le și așezîndu-le sub cot. Mi se pare că de astă dată începe criza cea mare!... Pol, să nu uiți procura! Pînă în zece zile trebuie să vindem și grîul vostru. Pe urmă, cine știe ce se mai întîmplă!...

Colonelul întinse picioarele sub masă, cu un zăngănit de pinteni, privind la lumină alt pahar de lichior, plin.

— Dar întîmplă-se orice, numai să se sfîrşească! M-am săturat de ţinut trupa în bordeie... Ştiţi voi ce mizerie e faimosul Cadrilater? O murdărie! Şi nişte nume de sate! Daidîr, Balbunar, Siahlar, Sarsînlar! Să le ia dracu!... Parcă au fost botezate de bîlbîiţi. Auziţi: Balbunar, Sarsînlar!...

Ridică ochii, invocînd mărturia cerului.

Nimeni însă nu se arătă înduioşat de această deznădejde.

Exilul în Cadrilater nu era atît de înfricoşat, cum voia să-l arate unchiul Pol. Îşi adusese automobilul. Îşi instalase o baie cu duş automat. Acum o lună, făcuse un drum la Bucureşti numai ca să obţină de la corp mutarea unui bucătar special la popota regimentului. Soldaţi trimişi cu ordine cărau, de la Constanţa şi din Capitală, trufandele în coşuri de papură, aparate de fabricat îngheţată şi maşini de măcinat cafea.

Popota regimentului era vestită în toată divizia. Iar ofiţerii începeau să se îngraşe şi să capete gusturi patriciene.

— Se pare că Czernin caută o întrevedere cu primul-ministru!... îşi urmă gîndul Alexandru Vardaru.

— Sigur! Iar ne mai oferă ceva! Iar încep cu tocmelile!... se supără colonelul, duşman neîndurat al puterilor centrale, de cînd se închiseseră graniţele spre Riviera.

— Cred, cu toate acestea, urmă Alexandru Vardaru, cred că pînă la sfîrşitul recoltei nu poate fi vorba decît de pregătiri! În Moldova, nici nu s-a sfîrşit secera... Vagoanele sînt prinse, soldaţii în permisii agricole... Apropo, Pol, pentru treier, la Făloasa, n-aş putea cere prin minister soldaţi de la tine? Am iscălit scrisoarea să predau patruzeci de vagoane pînă la cincisprezece ale lunii. Mă ţine consorţiul german numai în telegrame...!

— Cum, tot la nemţi ai dat grîul şi anul ăsta? lărgi cu mirare ochii albaştri tanti Laura.

— Evident! Politica e una şi afacerile sînt alta. Dragă Lauro, din nefericire, viaţa e ceva mai complicată decît în romanele tale. Trăim cu picioarele pe pămînt.

— Bine, dar e monstruos să hrăneşti o armată împotriva căreia poate că ai să te baţi mîine!...

— Monstruos, nemonstruos, așa stau lucrurile! Dacă nu vînd eu, vinde altul... Vinde cerealistul care a cumpărat recolta mea... Pe urmă nici nu știu dacă vom lupta vreodată! Toate sînt ipoteze...

Tanti Laura nu se dădu bătută.

Între dînsa, reprezentînd elementul romantic, „în nori", al familiei, și Alexandru Vardaru, cumnatu-său, spiritul practic și „terestru", era întotdeauna un necurmat duel.

— Aceasta n-o mai cred! suspină, lăsîndu-se pe spatele jilțului de paie, care scîrții din toate mădularele. Peste o lună ori peste un an, România trebuie să fie alături de aliați, împotriva nemților. Sînt un popor pe care eu personal nu-l pot iubi! Adu-ți aminte, Alexandre, acum trei ani, la Würzburg... Bărbații care, printre două halbe de bere, își manifestau tandrețea conjugală în plin public; femeile purtîndu-și maternitatea ca un trofeu. Și vitrinele unde crenvurștii și șuncile stăteau expuse printre violete și mănunchiuri de *Vergissmeinnicht!* Și costumele femeilor cu cele mai extraordinare împerecheri de culori: bleu pal, roz, orange, verde de spinarea buratecului! Și conflictul din vagonul-restaurant cu *Herr Kommerzienrath!* Pfui! Dacă și aceasta se mai numește civilizație!...

Alexandru Vardaru înfipse un cuțit într-o pară și o curăță cu o răbdare minuțioasă, așa cum îți cauți de lucru pînă-și termină un copil capriciul. Tanti Laura încheie, cu o încruntare care, cu toate silințele, nu putea tulbura de fel albastrul limpede și copilăros al ochilor.

Nu s-ar fi spus că acești ochi plini de candoare priveau peste capete o legiune nevăzută de germani, purtînd șunci de Praga în baionetele încununate cu mănunchiuri de nu-mă-uita și cîntînd *Die Wacht am Rhein*...

Alexandru îi întinse calm și zîmbind, în vîrful furculiței, jumătate din para curățată:

— Laura, Laura, judeci ca femeia cea mai femeie dintre femei!...

— Cum adică? N-am dreptate? Spun, — nu e așa? — spun ca orice femeie absurdități!... Ești foarte politicos în astă seară, dragule! Nu știam că iubești atît de mult gustul nemțesc!... Poate ai dori să mă vezi îmbrăcată în haine liliachii, cu cingătoare verde, pălărie roz și ciorapi bleu-pal...

Alexandru Vardaru nu se arătă indignat de această perfectă logică femeiască.

Își curăți tacticos cealaltă jumătate de pară. Apoi, numai după ce mușcă din fructul untos și dulce, răspunse:

— Nu e vorba de asta! Dar nu se duce un război cu un popor, fiindcă ție personal nu-ți place fidelitatea conjugală manifestată în public și fiindcă negustorii de mezeluri expun șunca la un loc cu florile... Asta e altceva. Războiul, dacă-l vom porni vreodată, avem pentru asta alte, îndestule motive!... Va fi un război pentru Ardeal. Pentru drepturi și dreptate românească!... Iar aceste drepturi și această dreptate românească, în conjunctura actuală, ne împing în tabăra adversă germanilor... Mi se pare însă că nu sîntem adunați aici pentru a ajunge la conferințe diplomatice. Pol pleacă mîine dimineață și cine știe cînd mai scapă de la regiment, uite ce tenebros e!... Tu, Mihai și Luminița, cred că o să rămîneți la Sinaia pînă în septembrie. Eu, într-o săptămînă, trebuie să văd cum stau lucrurile la Făloasa și Arpășești, să pun la treier la Vadu-Luncii și să găsesc vreme să vă vînd și grîul vostru. Ne împrăștiem iarăși... Cine știe cînd ne mai adunăm laolaltă, pînă la toamnă! Pe urmă se deschide parlamentul, mă așteaptă îndestule griji. Cum vedeți, Luminița îmi complică viața cu altele!...

Luminița se răsuci pe scaun, cu o indignare ipocrită, micșorîndu-și privirea oblică între gene:

— Eu, papà?!...

— Ssst! făcu Alexandru Vardaru, amenințînd cu degetele între care ținea țigara de foi. Tu n-ai cuvînt! Și păzește-te, ai văzut că Mihai atît așteaptă.

— O! Dacă e vorba de Mihai!...

Mihai se simți ofensat de acest dispreț și, ca să dovedească imediat că nu e cantitate atît de neînsemnată, îi murmură în ureche, cu intonația Luminiței de adineauri:

— „*Amor è sonho que mata*“... Pentru rest și detalii precise, adresați-vă domnului Radu Comșa...

Era acum rîndul Luminiței să ia înfățișarea celei mai desăvîrșite nepăsări.

Deschizînd și închizînd încuietoarea poșetei de bagà, dădu din umeri:

— Uf! Sînteți toți niște, niște...

Nu găsi cuvîntul îndestul de usturător.

Se întoarse îmbufnată cu spatele către masă și cu fața spre marea înghițită de întuneric, arătînd așa, cu hotărîre, că n-o mai interesează discuția.

Alexandru Vardaru găsi în sfîrșit răgaz să dovedească colonelului nevoia de a arenda moșia din Ialomița. Nu se mai simțea în stare să se mai ocupe de atîtea. Îl chemau și oarecare îndatoriri politice. Acum, cînd, la iarnă, Luminița avea să-și aibă gospodăria ei, el rămînea singur. Îmbătrînea. Stărui asupra cuvîntului, dezmințit de părul negru, de dantura puternică și de întreaga-i făptură vînjoasă și neobosită.

Într-adevăr, în această familie deprinsă cu trai ușor și bun, el singur nu-și găsea odihnă. În afară de rostul din ce în ce mai temut în parlament, de procesele grele și complicate în care pleda întotdeauna cu izbîndă sigură, Alexandru Vardaru mai îngrijea și de cele două moșii din Muntenia, rămase pe urma nevestei-si, Elena, mama Luminiței, moartă cu zece ani în urmă la Vichy. Administra averea lui Mihai și a celor două surori ale sale, Cora și Ralu, nepoți rămași orfani acum patru ani, pe urma unui accident de automobil pe Valea Prahovei. Și, pe deasupra, în fiecare toamnă și primăvară, trebuia să descurce și gospodăria haotică a lui Pol și a Laurei, moșie mare și bogată, de aproape cinci mii de pogoane, lăsată pe mîna vechililor și devorată de ipoteci.

Viața și-o petrecea mai mult în vagonul de dormit și hoteluri. În aceeași săptămînă apărea la Craiova, într-un proces; la Iași, într-o întrunire publică; conducînd automobilul pe o șosea către una din moșii; rostind o cuvîntare aplaudată la Cameră; organizînd campania electorală a unei alegeri parțiale. Pretutindeni, apariția omului acestuia bine legat, lat în spate, înfipt dîrz pe picioarele scurte în scoarța planetei, cu părul tuns perie și cu ochii cenușii, aspri și sfredelitori, inspira hotărîre, încredere și acțiune.

Născut pentru luptă și dominare, răscolea lumea pe unde trecea și nu-și îmblînzea privirea decît pentru cei din jurul lui. Slăbiciunile lor îl amuzau, fiindcă le socotea fără urmări cît timp era el să vegheze.

Cînd își oprea asupra Luminiței ochii de răceala oțelului, îndată i se învăluiau de duioșie, ca ochii vietăților sălbatice de pădure cînd își privesc puii fără putere încă.

În această îmblînzire protectoare, nu îngloba dintre străini decît pe Radu Comșa, fostul său secretar vreme de doi

ani, acum asociat în biroul de avocatură. Tînăr, plin de toate făgăduielile viitorului şi, prin alegerea lui şi a Luminiţei, viitorul ei tovarăş de viaţă.

La cuvintele lui Alexandru Vardaru, colonelul asculta distrat, privind valurile de lume revărsate din cazinou, unde sfîrşise ceva, vreun dans ori vreun spectacol. Ce însemnătate aveau toate, dacă puteau fi duse la bun sfîrşit de Alexandru?... Dacă era mai bine să arendeze moşia, n-are decît s-o arendeze! Nu se împotriveşte nici el, nici Laura. De ce însă să tulbure această ultimă seară, atît de plăcută, cu muzică aleasă, lichior fin, ţigări minunate, amintind că viaţa mai e complicată şi cu atît de absurde şi stupide griji?...

— Pol, tu n-asculţi! îl surprinse Alexandru Vardaru.

— Pardon! Ascult.... De ce să n-ascult?... se apără moale colonelul.

Dar ochii îi rămîneau ţintuiţi la uşa cazinoului larg deschisă, prin care sălile de joc şi de spectacol vărsau o necurmată procesiune. Un amiral cu somptuoasă barbă albă trecu între două femei din cale afară de înalte, cu un ogar rusesc prins în lănţug; militari în tunici strînse; o negresă întovărăşită de un domn scurt şi gras, cu ochelari daţi după ureche; mulţi ofiţeri de marină cu obrazul ras şi pudrat cu îngrijire; pantaloni albi şi pantofi de olandă cu talpa elastică, pălării de paie şi decolteuri dezvelind sîni de toate dimensiunile, umeri fardaţi şi coliere de perle, figuri cunoscute de pe Calea Victoriei, şi necunoscute, din cine ştie ce fund de provincie, mari proprietari şi oameni politici, jucători de cărţi şi convalescenţi trimişi să respire aer marin, actori şi băieţandri chinuindu-se să pară obosiţi şi blazaţi. Lume amestecată, alungată de pe plajele şi din staţiile balneare cosmopolite, inaccesibile acum, peste hotare, unde bîntuie războiul.

Chelnerii alergau zăpăciţi, înghesuind alte scaune şi alte mese. Se auzeau bătăi nerăbdătoare cu bastonul în mozaicul pardoselii; chemări peste capete; tineri se ridicau pentru a oferi curtenitor, femeilor jilţurile de paie. Larma acoperea uvertura din *Semiramis*, cîntată pe toate coardele orchestrei vieneze.

Colonelul Pavel Vardaru privea şi asculta cu cea mai desăvîrşită fericire.

— În sfîrşit, şi Radu!...

Radu Comşa, oprit în uşă, îl căuta cu ochii peste mese. Cînd zări mîna colonelului ridicată, făcu semn că i-a văzut.

Era cu un om în haine castanii vărgate, decolorate pe umeri, cu faţa ascunsă de umbra unei panamele demodate, cu borurile foarte largi.

— E cu un tip! anunţă unchiul Pol.

Tonul acestei constatări lămurea îndestul că, după aparenţă, colonelul îl categorisise printre indivizii de la periferia umanităţii, care nu prezintă nici un interes pentru neamul Vardarilor.

Tipul voia să se despartă, şi, din gesturi, se înţelegea că Radu Comşa stăruia să-l tîrîie după dînsul.

— Dar e domnul Probotă! strigă Mihai, recunoscîndu-l şi sărind de pe scaun. Mă duc să-l aduc!...

Virgil Probotă, coleg de şcoală şi prieten al lui Radu Comşa, dascăl de ştiinţe la un liceu din Capitală, fusese, ca student, cîţiva ani, preceptorul Luminiţei şi al lui Mihai. Cu toată sarcina ingrată de a iniţia doi copii răsfăţaţi în tainele trigonometriei, în legile lui Newton şi paragrafele lui Tacit, lăsase foştilor elevi amintirea unui om cu multe ciudăţenii şi stîngăcii, amuzant de deformat, pînă la pedanterie, de învăţătură, dar de o largă înţelegere şi de o pasionată dragoste a cărţilor. Şi acum încă, de cîte ori Mihai Vardaru trebuia să ia o hotărîre în viaţă şi trecea printr-o criză a sufletului, se întreba, ca ultimă instanţă a conştiinţei, dacă fapta ori gîndul lui ar fi sau nu aprobate de fostu-i dascăl.

Îi scutură deci amîndouă mîinile cu neţărmurită bucurie... Radu Comşa îşi lăsă prietenul în seama lui Mihai şi se apropie de masă cu pălăria în mînă, desfăcîndu-şi mănuşile de piele.

Purta haină cenuşie, strînsă la mijloc într-un singur nasture, pantaloni şi pantofi albi, cămaşă de mătase, fără vestă, şi o funtă îngustă, cum cerea moda timpului.

Obrazul brun, neted, cu linii care din toate părţile păreau privite din profil, era şi mai arămiu, după o lună de soare şi de vînt marin. Dar asprimea voluntară a feţei era îndulcită de catifelarea umedă a ochilor şi de buzele cărnoase, roşii şi voluptos desenate.

„Ai gură de odaliscă, Radule! repeta colonelul Vardaru, de cîte ori Comşa amintea despre firea lui hotărîtă, de om care ştie să vrea şi ştie ce să vrea. Ai gură de odaliscă, iar cu stigmatul ăsta de senzualitate nu poţi sfîrşi întotdeauna ce ai hotărît, cuminte şi cu sînge rece, între patru pereţi ai camerei!" declarase unchiul Pol, care avea şi el o bărbie foarte voluntară, ca în busturile romane, dar îşi pierdea viaţa, făcînd astăzi tocmai contrariul de ceea ce hotărîse ieri.

Radu Comşa sărută mîna Luminiţei la încheietura pumnului, sub brăţara ceasului, unde pielea albă e străbătută de vine albăstrii.

Mihai izbutise să-l tîrîie pe Virgil Probotă, remorcat de mînecă.

Dascălul de ştiinţe, ocolind masa să dea mîna cu toţi, găsi mijlocul să răstoarne un pahar deşert. Cînd se întoarse speriat să-l aşeze la loc, trase după el un şervet şi, dedesubt, un cuţit înfipt într-un măr. Cuţitul se rostogoli, printre gratiile balustradei, jos în mare.

Aceasta nu era însă de ajuns!

Printr-un capriciu neprevăzut de legile balisticii, mărul aruncat făcu drumul îndărăt pe masă, o parcurse în toată lungimea, săltă peste un păhărel de lichior şi căzu în braţele doamnei colonel, care sări în sus, neaşteptîndu-se la acest dar, pe această cale, din partea unui muritor ce nu aducea nici pe departe cu păstorul Paris.

Virgil Probotă, în hainele lui cafenii vărgate, rămase încremenit la capătul atîtor catastrofe.

Înlemnirea zugrăvită pe figură îi dădea o înfăţişare comică, şi cum stătea cu mîna neclintit întinsă, părea un scamator care, după cele dintîi tururi de forţă, se pregăteşte pentru un mare număr final: să mai scoată ceva, un ou roşu ori un iepure de casă, din mîneca cu manşete tari şi rotunde, cum nu mai purtau decît pensionarii.

De fapt, prestidigitatorul ruga pămîntul să i se deschidă sub picioare.

— Ce spui despre război, domnule Probotă? întrebă tanti Laura, stăpînindu-şi rîsul şi căutînd aşa să-l scape din încurcătură. Ia loc, te rog, şi spune-mi!... Întreprind o adevărată anchetă....

Virgil Probotă căută un loc, să-şi pună pălăria. Luminiţa i-o smulse din mînă, îi meremetisi panglica strîmbă şi o înfipse într-un stîlp al grilajului, alături de a sa.

— Ce să spun, doamnă? îngăimă dascălul, fără să-şi ia ochii de la pălărie, îngrijorat să nu urmeze calea cuţitului, în mare. Cine poate spune ceva sigur? răsuflă uşurat cînd îşi văzu pălăria neprimejduită. Războiul poate face parte din principiile de conservare ale speciei. O generaţie se sacrifică pentru a asigura traiul bun al generaţiilor viitoare. Insectele ne dau exemple eroice!... Asistăm la cele mai minuţioase precauţiuni, la adevărate minuni de răbdare şi de ingeniozitate, pentru ca părinţii să asigure descendenţilor un adăpost igienic, hrană, vînat proaspăt şi conservat, aşa cum omul nu s-a învrednicit încă să descopere procedee... Dacă judecăm aşa — şi nu putem judeca decît aşa! — războiul este pentru generaţia noastră o datorie...

— Va să zică, dumneata compari destinul nostru cu al insectelor? se simţi ofensată doamna colonel, care era încîntată că profesorul mărea numărul intervenţioniştilor, dar nu putea admite drumul pe unde ajunsese la această concluzie. Îndată ce e vorba de cele mai generoase sentimente ale omului, le explicaţi prin legi, instincte, mai ştim noi ce, care pun alături pe Anatole France cu mormolocii de broască şi pe Rafael cu fluturii de varză!... Domnule Probotă, ştiinţa dumneavoastră ne răpeşte tot ce viaţa mai oferea poezie... Acum trei ani, cînd eram cu Pol şi cu Alexandru la Monaco, am vizitat muzeul oceanografic. Ce crezi că am descoperit, etichetat cu cele mai poetice numiri din mitologia greacă? Nereis, Hermione, Meduza, Astarte, argonauţi?... Tot felul de larve uricioase, viermi păroşi, crustacei dezgustători şi gîngănii să nu le vezi!... Bietul Homer nu şi-ar mai recunoaşte divinităţile!

Profesorul de ştiinţe, ciugulindu-şi mustaţa rară şi roşcată, încercă de cîteva ori să întrerupă.

Dar tanti Laura îi făcu semn autoritar cu mîna că n-a terminat.

Cînd ajunse în sfîrşit la invocaţia lui Homer, doamna colonel se lăsă pe spatele jilţului de paie, cu un gest: „Poftim, acum încearcă de mai spune ceva!"

Virgil Probotă nu luă seama însă la sensul ironic al gestului. Scoase din buzunarul vestei un creion cu capsa gal-

bena, fără de care, din obişnuinţă dăscălicească, nu putea vorbi, şi îşi apără cu inverşunare religia.

— Aci vă înşelaţi, doamnă! Mai intii n-am botezat noi gîngăniile cu numele mitologice pe care le găsiţi atît de oribile... Spuneaţi de argonauţi, de o pildă!... Cunosc o poveste foarte interesantă cu aceşti indivizi. I-aţi văzut, desigur, la muzeul prinţului de Monaco!... Nişte moluşte inferioare: un soi de caracatiţe mici, adăpostite într-o scoică.

Dascălul desenă cu creionul, pe faţa de masă, „un individ de argonaut".

— Aristot povesteşte de ce şi-au meritat acest nume... Fiindcă aceste moluşte ar fi învăţat arta navigaţiei cu pînze pe tovarăşii lui Iason, cînd au plecat să fure lîna de aur... Aristot credea că din scoica unde stau, ca într-o nacelă, argonauţii îşi ridică braţele ca nişte pînze şi se lasă duşi de briză pe mare, cu bărcile... Aristot nu făcea însă decît să-şi însuşească o eroare a timpului. Marinarii antichităţii venerau într-adevăr argonauţii ca pe autenticii precursori ai meşteşugului de a pluti cu pînze şi cînd îi întîlneau în drum, socoteau semn bun, că vor face o călătorie norocoasă... Foarte frumoasă legendă şi foarte poetică! Se întîmplă însă că după două mii de ani, o femeie, o fostă păstoriţă şi croitoreasă, o oarecare Janetta Pover, devenită, după mai multe peripeţii, savantă şi precursoarea unei ştiinţe, se întîmplă, zic, să dovedească definitiv că Aristot a susţinut o prostie!... Faimoasa şi poetica pînză de navigat a argonauţilor nu e decît un organ de secreţie, iar aceste moluşte, departe de a se lăsa duse de adierea vîntului, înoată foarte prozaic, înghiţind şi pompînd apa printr-o pungă, cum fac de altfel toate caracatiţele, ca să zic aşa ordinare!...

— Concluzia e că Aristot e un idiot şi nu face două parale pe lîngă ciobăniţa şi croitoreasa dumitale? încheie doamna colonel, cu ironie şi compătimire.

— Nu ştiu ce a fost Aristot de data aceasta, dar sînt sigur că ciobăniţa mea are dreptate, fiindcă dovedeşte experimental ceea ce spune! răspunse profesorul, care avea, se vede, o răfuială personală cu „indivizii" argonauţi.

— Experimental! Experimental!... Dumneavoastră, cu experimentalul şi ştiinţa dumneavoastră, aţi transformat războiul cavaleresc şi eroic într-un asasinat metodic! Într-a-

devăr o ucidere savantă... Știința dumneavoastră e imorală, aceasta e!

— Nu e nici morală, nici imorală!... zîmbi dascălul de științe, de astă dată el cu compătimire și ironie față de asemenea erezii comune. Nu e morală, nici imorală... E indiferentă! Nimeni nu s-a indignat fiindcă sulfura de carbon miroase neplăcut, ori fiindcă acidul prusic ucide fulgerător. Sînt realități pe care știința le constată, le verifică și cîteodată încearcă să le explice... Omul e o oxynitrocarbură de hidrogen coloidal cu cîteva impurități, atît știm sigur! Celelalte sînt ipoteze! Calitățile și cusururile omului trebuiesc, așadar, explicate mai întîi prin proprietățile fizicochimice ale acestui coloid, și pe urmă numai confruntate cu preceptele morale, dacă cineva mai are vreme de pierdut. N-am descoperit însă nicăieri semne despre virtuțile morale ale coloidelor...

Dascălul de științe vorbea cu aprindere, desenînd pe fața de masă o flotă de argonauți, și în aceeași vreme se întreba ce rost au acț, el și monologul său, între oameni sătui, binedispuși după digestie, și cu desăvîrșire indiferenți unor chestiuni care, fără îndoială, li se par grozav de plicticoase.

Într-adevăr, numai doamna colonel asculta, și Mihai, cu coatele pe masă, ca la teatru.

Colonelul și Alexandru Vardaru puneau la cale arenda moșiei din Ialomița, înșirînd și verificînd cifre cu creionul pe marginea gazetelor.

Radu Comșa, plecat peste masă, șoptea Luminiței, uitîndu-se țintă în ochii ei. Și dintr-o singură privire se înțelegea că dincolo de cuvinte, ochii lor își spun ceva încîntător, adînc, veșnic și nerostit.

4

— Răsare luna! murmură încet Mihai.

Ochii se întoarseră către mare.

Peste ape, într-o ceață alburie, luna își înălța discul neobișnuit de aproape și imens, cu nu știu ce înfățișare glacială și solemnă, de apariție mitologică.

Tot astfel se va fi arătat misterioasă lui Ovidiu, exilat între barbarii traci, zgribulit într-un suman mițos, pe țăr-

mul deșert al acestui Pont Euxin unde și-a scris *Tristele*. Și poate tovarășilor lui Iason, navigînd pe mări pustii și neounoscute, unde au întîmpinat întîia oară, mînate de adiere, micile corăbioare de scoici ale argonauților...

Glasurile terasei amuțiră. Numai viorile mai suspinară lin-prelin.

Luminița atinse tremurat și lung mîna lui Radu Comșa.

Trecu prin mulțimea risipită la mese o înfiorare. Tot ce era deșertăciune adunată din cele mai ascunse unghere ale țării fu o clipă uitat. Oameni veniți să-și ucidă urîtul; femei să-și arate veșmintele și sînii; mulțime mistuită de rele nespuse; ochi obosiți de toate spectacolele lumii, tulburi de toate suferințele nespovedite, lacomi de toate senzațiile nemaisimțite. Toți și toate căutară hipnotic ascensiunea domoală a lunii.

Obrajii nu mai aveau crispațiile de adineaori. Toți uitaseră tot.

Gîndeau la ceva nelămurit, blînd și fără de pricină trist! Pe lîngă fiecare trecu o umbră, o părere de rău: ceea ce n-a fost, ceea ce n-a spus, înduioșare de o clipă, pentru gînduri pierdute, pentru vieți pierdute, umbre... De aceasta aveau să-și amintească mîine, altă dată, ca de un lucru foarte îndepărtat, de o frumusețe simplă și fără întoarcere.

Radu Comșa vedea dincolo de timp. Suflarea sărată de pe ape îi tremura în obraz o șuviță subțire din părul Luminiței. Șuvița palpita o dezmierdare ascunsă, oprită cînd adierea se oprea și din nou fluturînd cînd respira vîntul. Îi învălui o mare, o rară fericire de a trăi, de a se simți alături, de a ști bătăile inimii lor apropiate, întovărășindu-se precis, tînăr, ritmic și pentru totdeauna nedespărțite.

Nimic nu mai era în jurul lor. Nimeni nu mai era.

Lumina răsfirată prindea să lucească palid în obraji, biruind lumina becurilor și dînd tuturor o înfățișare enigmatică și necunoscută.

Pe mare, curgea acum o pînză tremurătoare de zale metalice, așternută din răsărit pînă la picioarele fiecăruia. Astfel, fiecare putea socoti că minunea e numai pentru el.

Dar nimeni nu putea gîndi și nu-și amintea că aceeași minune, veche de cînd veacurile, se ridică în ceasul acela, dincolo, undeva, peste cîmpuri halucinate și pline de înfricoșare; șanțuri răscolite, morți cu dinții rînjiți în lucirea lu-

nară, zbucniri de mină și fâșii de proiector plimbate oblic pe cer; peisaje de vis rău și straniu, de unde, din noroaie și surpături calcinate, ființe fără nume, alți oameni, alți foști oameni, ridică ochii dureroși spre cerul cu splendori deșarte... Aceasta nu putea fi undeva aievea, și gîndul, dacă s-ar fi îndreptat într-acolo, s-ar fi întors îndată cu spaimă, ca de la o înșelare monstruoasă și fără de sens.

Un nor subțire străpunse luna ca un pumnal.

Ogarul rusesc, neliniștit de atîta tăcere, se ridică de la masa amiralului și celor două doamne înalte. Păși cu picioarele subțiri pînă la marginea balustradei, încotro se îndreptau privirile. Nu văzu decît marea și luna.

Dezamăgit, se întoarse la loc, încolăcindu-se decorativ la picioarele stăpînilor, cu botul așternut pe labe.

— Ce minunată lumină albastră! suspină tanti Laura, îmbrățișînd cu un gest larg cerul luminat.

Demonul atotștiinței îl împinse pe Virgil Probotă să surîdă, cu o crudă plăcere de a zdruncina nevinovatele bucurii ale doamnei colonel.

— Cum vă înșelați, doamnă! spuse, uitîndu-se acru la lună, ca la o felie de lămîie din care de mult a fost stors tot sucul și aroma. E, dimpotrivă, o lumină foarte roșie, mult mai roșie ca a soarelui!...

Tanti Laura nu mai vru să creadă ochilor și istoria aceasta.

— Asta e acum! Nici ceea ce văd nu mai e cum văd? Iar începi cu știința dumitale!...

— Exact! stărui cu neîndurare profesorul. Fiindcă luna este de șase sute de ori mai puțin luminoasă decît soarele, numai din această pricină ni se pare nouă mai albastră ca el... E un simplu fenomen optic, fenomenul lui Purkinje! spuse Probotă privind cu adevărată compătimire luna, ca pe un biet astru pîrlit și prost luminat ce se afla.

Doamna colonel ridică mîinile deznădăjduită:

— Mai cercați să înțelegeți ceva! Dar ai devenit imposibil, domnule profesor! Lasă-ne nouă, bieților muritori ignoranți, măcar stelele, cerul și calea laptelui...

Virgil Probotă strînse din umeri.

Înțelegea prea bine „punctul de vedere" al doamnei colonel, dar n-avea ce face. Adevărul e adevăr!

Și continuă, după ce parcurse distrat cu ochii calea laptelui, boltită de-a curmezișul cerului:

— Eu cred dimpotrivă, că abia acum, așa cum o vede știința noastră, calea lactee începe să însemne adevărata minune a cerului!... Ce spunea, la urma urmei, naiva legendă grecească despre această splendoare? Că s-a născut din cîteva picături de lapte pe care Hercule, cînd era copil de țîță, le-a lăsat să curgă de la sînul Junonei. O adevărată lăptărie cerească!... Și ce-a pus știința în locul laptelui prelins de la gura lui Hercule? Un milion jumătate de stele, cu sori și sisteme de sori, universul nostru galactic, patria noastră stelară, spre deosebire de alte un milion de universuri... Și în acest univers, în această cale a laptelui din care facem și noi o minimă părticică, pămîntul, cu soarele, cu planeții, cu luna și cu orchestra noastră vieneză, cu războaiele noastre cu tot și cu tot viermătul vieții noastre, călătorind vertiginos cu o iuțeală de aproape douăzeci de kilometri pe secundă, spre un punct necunoscut, de lîngă Vega, din constelația Lirei...

Virgil Probotă își așeză gulerul hainei vărgate, ca un călător gata să ajungă la destinația necunoscută de lîngă stația Vega, în constelația Lirei.

Dar doamna colonel nu mai era indignată. Rămase privind, visătoare, stelele, calea laptelui întinzînd hamac luminos pe cer, luna în care nu mai rîdea ciobanul copilăriei.

Mihai, cu bărbia sprijinită în pumni, ascultase cu admirație prelegerea de astronomie a dascălului.

Virgil Probotă vru să adauge ceva despre ce socotea el ultima minune a cerului, acele un milion de universuri-nebuloase spirale, despre care se discuta cu aprindere, în lumea savantă, de cîțiva ani, înainte de război, cînd oamenii mai priveau încă în stele.

Își luă însă seama și, ștergînd cu mîneca de pe fața de masă fărîmiturile ca tot atîtea universuri, rămase rozîndu-și în dinți colțul mustăței roșcate.

— Unu, copii, mergem! se ridică Alexandru Vardaru.

Îi lăsă să treacă înainte, iar pe Virgil Probotă îl bătu proteguitor pe urmă.

— Ei, *Herr* Profesor, cum stăm cu numirea?...

Dascălul de științe găsi întrebarea lipsită de tact între atîția martori. Îl rugase să pună cuvînt pentru numirea nevesti-si, medic la un spital din Capitală. Alexandru Vardaru se ținuse de făgăduială. Maria era numită de trei luni. Dar

ce era nevoie să-i reamintească așa, că i-a stat într-ajutor?

Se sili totuși să se arate recunoscător și, împiedicîndu-se de scaunul care se agăță în haină, îngăimă:

— Maria vă mulțumește foarte mult! Și eu, domnule Vardaru, fiți sigur...

Alexandru Vardaru îl întrerupse:

— Te rog, te rog! Astea sînt fleacuri! Nu te prind temenelele electorale... Voiam numai să aflu...

Apoi, cu un surîs, schimbînd vorba:

— Cum faci dumneata, care nu fumezi, de aduni tot scrumul fumătorilor de la masă?...

Virgil Probotă se uită la haine.

Era într-adevăr numai pete de scrum, pe coate, pe piept, pe mîneci; scrumul adunat din farfurii și de pe masă, cît timp călătorise în spațiile siderale și gesticulase polemizînd cu tanti Laura.

Rămase, scuturîndu-se cu batista; iar cînd îl ajunse pe Alexandru Vardaru, acesta, rezemat în baston, așteptîndu-l, privea din urmă la Luminița și Radu Comșa, mergînd alături, cu pas elastic; pereche suplă, voinică și geamănă.

— Sînt făcuți unul pentru altul! spuse nevinovat profesorul, ștergîndu-și fruntea cu batista plină de scrum.

Alexandru Vardaru nu răspunse: nu-i plăcea să-și audă rostite de altul gîndurile. Păși îndesat pe trotuar, cu ghetele de piele de bizon care scîrțîiau în noaptea sonoră ca pe lespezile unei catedrale cu ecouri multiplicate.

Cîte un automobil îi ajungea din urmă. În lumina albă și brusc năvălită a farurilor, umbrele lor se lungeau nemăsurat înainte pe asfalt, fugeau pe sub pași, apoi, cînd mașina se apropia și trecea pe alături, umbrele se scurtau, îi ocoleau, se ridicau pe ziduri și dispăreau absorbite de întuneric.

Înaintea vilei se despărțiră toți. Rămaseră în stradă numai Radu Comșa, care locuia la hotel, și Virgil Probotă.

Luminița se mai întoarse în ușă și făcu un semn cu mîna, plimbînd un creion nevăzut pe o foaie de hîrtie nevăzută, adică: „Vezi, nu uita și scrie!“

Apoi, ușa grea de stejar se închise. Înlăuntru, izbucniră la ferești luminile becurilor.

„Vezi, nu uita și scrie!...“

Mai era nevoie să i-o ceară?

Dimineaţa, cu trenul de şase, Radu Comşa şi Alexandru Vardaru urmau să plece la Sinaia, fără să se mai oprească în Capitală, unde atît casa colonelului, cît şi aceea a lui Alexandru erau închise, cu ferestrele căptuşite de hîrtie albastră şi cu toate covoarele presărate de naftalină.

Pentru Radu Comşa vacanţa sfîrşise.

Era numai începutul lui august.

Bucureştii se aflau, fără îndoială, încinşi în căldură, duhnind a mititei şi a carne sfîrîită pe grătar. Nu-l aşteptau zile şi nopţi prea plăcute, după scurtul popas la Sinaia, cînd se va întoarce la datoriile sale.

Dar se simţea odihnit şi gata să le înfrunte toate, încă un an, cu puteri înviorate.

5

Cei doi prieteni merseră alături tăcuţi. Nu-şi rostiseră nimic; totuşi paşii îi aduceau îndărăt, la ţărmul mării.

Se întîlneau rar acum; viaţa îi îndepărta, prietenia nedespărţită de şcoală sfîrşise într-o bună camaraderie, fiecare privind însă drumul celuilalt prin viaţă cu o nemărturisită dezaprobare, fiindcă fiecare socotea drept, sigur şi bun numai drumul său.

— Aşadar, Radule, la anul ne primeşti la gospodăria ta? Fireşte, apartament somptuos, maşină în garaj, birou cu fotolii de piele!...

Era bucurie sinceră şi admiraţie în cuvintele lui Virgil Probotă, dar, fără să vrea, străbătute de o vagă şi nevinovată pizmă. În căsnicia-i săracă — două camere, antret prefăcut în birou şi îngusta grădiniţă provincială cu mixandre — „biroul cu fotolii de piele“ înfăţişa culmea celui mai sibaric confort.

— Nu mi-ai spus nimic despre Maria! ocoli un răspuns precis Radu Comşa, într-un tîrziu. Sînt cinci, aproape şase luni, de cînd n-am mai văzut-o!...

— Tocmai! Voia să-ţi trimită nişte cărţi de-ale tale rămase la noi. Sîntem la Movilă, cu copilul. Tu nu l-ai mai văzut pe Dinu... Creşte ca din pămînt şi a început să scrie... Le patru ani trecuţi, e extraordinar...

— Da, la patru ani e extraordinar!... repetă fără convingere Comşa, cu gîndul aiurea. Stăm aici?...

Era o bancă în faţa mării. Ungher umbrit şi retras din cale. Cazinoul cu ferestrele sidefii şi cu larmă rămînea în celălalt capăt; dincolo, portul cu lumini neclintite şi cu lumini clipind în răstimpuri egale, semnale.

Virgil Probotă aşeză pălăria de panama în creştetul unui brăduţ de lîngă bancă.

Brăduţul, cu vîrful fraged, primi povara uşoară clătinînd din cap în întuneric, ca un copil jucăuş, ascuns sub o pălărie de om mare.

Amîndoi veniseră aci mînaţi de vechea lor prietenie, simţind nevoia să-şi spună multe, fiindcă viaţa se dovedise a fi aspră şi altfel de cum o închipuiseră în cea dintîi tinereţe a lor, iar renunţările fuseseră de atunci multe. Noaptea albastră şi înstelată îi apropiase cu o chemare din trecut. Dar alături descopereau că toate acestea nu şi le vor spovedi niciodată, că vor rămîne pentru totdeauna străini, reci şi împărtăşindu-şi doar lucruri fără însemnătate.

Radu Comşa mai ştia între dînşii încă o pricină care le zăvorea sufletul.

Studenţi, debarcaseră de la liceul lor, din provincie, cu şapte ani în urmă, într-o cameră ieftină şi îndepărtată, de cartier mărginaş.

Acolo şi-au făcut ei o prietenă din Maria, fata gazdei, firavă şi sîrguincioasă fiinţă, veghind noaptea pe tratatele lui Testut şi Vidal! Tovărăşie de tinereţe cu desăvîrşire robită de litera cărţilor. În discuţiile lor, studenta ţinea piept cu încăpăţînare şi eroism. Sălile de disecţie şi clinica îi răpiseră feminitatea. Niciodată nu s-au gîndit că fetişcana cu fruntea bombată şi cu apucături băieţeşti, cu bluza încheiată strîns pînă sub bărbie, cu piepţii androgini şi cu braţele subţiri, de sub care arunca răvăşit ghiozdanul încărcat, putea fi altceva decît o camaradă... Într-o dimineaţă însă, din a doua toamnă, după o boală de o săptămînă, Radu Comşa, la o masă de sub nucul din grădină, cu pardesiul pe umeri, sorbea un ceai cu medicamente. Razele soarelui străbăteau slabe şi abia călduţe printre crengi goale. Pe cărare, frunzele ruginii fugeau ca mici făpturi sperioase ale toamnei... Era o mare linişte... Departe numai, suna un tramvai, şi pe grilaj, în echilibru, se prelingea o pisică de culoarea fumului de ţigară.

Lăsase cartea deschisă pe masă şi vîntul întorcea încet, una cîte una, foile. Maria îi adusese o sticlă cu picături şi îi număra în linguriţa de ceai atîtea cîte spunea prescripţia cu o atenţie încordată, care-i tremura uşor buza de deasupra, cu o umbră brună. Atunci, întîia dată, Radu Comşa îşi dădu seama că Maria are ochi foarte frumoşi, castanii, cu fire de aur în iris, şi descoperirea aceasta îi împinse o năvală de sînge fierbinte în inimă. Îi prinse mîna care purta sticluţa... Nu ştia ce are să-i spună şi nici nu-i spusese nimic.

Maria întoarse obrazul învăpăiat în altă parte şi se desprinse încet...

Atîta a fost între ei.

Dar Radu Comşa a înţeles că-l pîndeşte o mare primejdie. Pentru libertatea lui în viaţa pe care voia s-o cucerească îndîrjit, ca pe o cetate duşmană, iubirea unei fete sărace şi cu ani de învăţătură înainte nu făgăduia nimic bun.

După cîteva săptămîni şi-a strămutat deci lucrurile aiurea.

Virgil Probotă a rămas.

Şi Virgil Probotă e astăzi bărbatul Mariei, duce gospodărie grea, aleargă cu tramvaiul după lecţii, dintr-un capăt al Bucureştilor în celălalt; are copil, ceea ce nu înseamnă o mare bucurie în căsniciile sărace; poartă haine castanii vărgate, după o croială antediluviană, iar prin luciul coatelor îi rînjeşte urzeala stofei ieftine şi grosolane.

Peste această întîmplare au trecut mulţi ani. Nimic n-a lăsat să străbată că o cunoştea şi Virgil. Poate prietenul nu bănuise niciodată de ce tovarăşul de cameră şi-a strîns atît de repede cufărul lui sărac, să se refugieze sub alt adăpost. În ochii Mariei nu surprinsese niciodată mustrare, regret ori amintire. Era bună camaradă dintotdeauna. Se vedeau doar mai rar. Dar ochii aceia îl silesc să-coboare privirea.

Virgil Probotă îşi trecu mîna prin părul tuns şi roşcat.

Îşi recapitulă în gînd, privind pe cer, stelele, planeţii tremurînd diamantin pe mătasea albastră, numiri de constelaţii vag amintite.

— Dacă şi cei de-acolo vor fi făcînd prostiile noastre, nu e nici o pricopseală că viaţa va mai fi existînd şi aiurea, în univers!... declară cu o amărăciune, pricinuită mai mult de ordinul de concentrare care îl chema la începutul lui septembrie, decît de destinul universului.

— De ce?... Parcă tu spuneai adineauri că războiul intră în principiile de conservare a speciilor, ori așa ceva! se miră Radu Comșa, căscînd și așezîndu-și mai bine dunga pantalonului pe genunchi.

— Principiile!... spuse cu batjocură Virgil Probotă, umflînd cuvîntul. Crezi tu că-mi arde de principii cînd știu că au să mă țină în bordeie, pe undeva, cine știe cîtă vreme?...

Vru să-l întrebe cum izbutise să scape de asemenea griji — desigur, tot Alexandru Vardaru fusese la mijloc — dar o pereche ciudată, venind din capătul aleii, îi atrase luarea-aminte.

Erau un bărbat și o femeie; în lumină se proiectau numai siluetele negre, fără să se desluşească nimic din chipuri.

Femeia se smucea clătinîndu-și pălăria cu aripi moi, căutînd să scape din strînsoarea brațului.

Bărbatul se răsucea scurt, o tîra cîțiva pași; se oprea gesticulînd cu mîna liberă. Voia să-i smulgă ceva și nu izbutea.

Apoi femeia se propti în tocuri, se plecă și, lunecînd șerpuit din încleștare, se depărtă în lături cu un salt. Omul se repezi s-o prindă. Se clătină... Măsură depărtarea și văzu că n-are s-o prindă niciodată. Se întoarse, își scoase pălăria și se rezemă cu amîndouă coatele pe bara de fier, deasupra stîncilor, unde izbea marea dedesubt.

Acum femeia se apropie în vîrful picioarelor și-i puse încet mîna pe umăr. Omul se scutură cum fac copiii furioși. Femeia stărui. O dată, de două, de trei ori...

Încercă să-i apuce brațul și să-l desprindă de bară. Dar omul o îmbrînci.

— Ce o mai fi și aceasta? se minună Virgil Probotă. Sînt cam!...

Și arătă în jurul capului semnul cu degetele răşchirate, care, la orice popor din lume, exprimă fără cuvinte o neîndoioasă sminteală a creierului.

— Mă duc să văd ce naiba vor!

6

Dascălul de științe își luă panamaua din vîrful brăduțului și porni, cu înfățișarea nepăsătoare a unui trecător care-și urmează o nevinovată plimbare.

Ocoli perechea şi se prefăcu, tîrînd paşii, că priveşte cu luare-aminte, ceva, jos, în mare.

Deodată, îi făcu semn lui Radu Comşa, strigînd:

— Vino!... E Dan! Dan Şcheianu!...

Radu se ridică cu o mare plictiseală.

Dan Şcheianu fusese colegul lor de şcoală. Toţi credeau atunci că e cel puţin un geniu în embrion, dacă nu ceva mai mult, şi că va revoluţiona poezia românească. După cîteva versuri într-adevăr rare, proaspete şi de adînc lirism interior, amuţise. Îl pierdeau alcoolul şi drogurile.

O întîlnire cu el nu era din cele mai plăcute. Acru şi bănuitor, nu găsea nimic să-i intre în voie... Pe urmă, nu e un spectacol întăritor acel pe care ţi-l dă un fost tovarăş din cea dintîi tinereţe, pornit spre ruinarea cea din urmă.

Radu Comşa se apropie de femeie şi, întinzîndu-i mîna, îşi rosti numele.

Tovarăşa lui Dan Şcheianu, nedeprinsă se vede cu atîtea ceremonioase prezentări, oferi stîngace la rîndu-i acestui domn cu atît de îngrijită îmbrăcăminte, o mînă moale, umedă şi cu vîrful degetelor lat.

N-aveau nevoie de multă pătrundere ca să-i ghicească meseria. O spuneau pudra groasă de pe obraji, roşul prea tare de pe buzele largi, negrul de cărbune al sprincenelor îmbinate. Purta o haină de mătase verde; deşi măruntă şi slabă, sînii enormi care umpleau bluza lucie îi dădeau o înfăţişare de aţîtătoare voluptate animală.

Dan Şcheianu, cu spatele rezemat de bară, deşirat, cu picioarele osoase răşchirate, privea tulbure la noii veniţi, fără surprindere şi fără prietenie. Avea faţa neînchipuit de scofîlcită, nerasă de trei zile, verzuie poate din cauza luminii, şi un rînjet care-i descoperea dinţii negri şi măcinaţi de carie.

— V-a chemat ea?...

Se uită duşmănos la tovarăşă:

Femeia dădu din umeri: „Înţelegeţi-vă cu el, dacă puteţi!..."

— Cine să ne cheme? De ce să ne cheme? întrebă în loc de răspuns Radu Comşa, cu asprime. Virgil te-a văzut... Ne-am bucurat! Nu ne vedem doar prea des...

— Se şi vede bucuria!... Vă distrează spectacolul?

— Nu mă distrează nimic! Şi te priveşte dacă îţi place să dai spectacole de noapte, în Constanţa...

— Aveţi un costum foarte elegant, domnule Radu Comşa! observă ironic, cu braţele încrucişate, omul rezemat de drugul de fier. Sînteţi corect ca o poză de jurnal... Noi...

Îşi desfăcu haina largă pe trupul slab. Dedesubt se vedea o cămaşă cu dungi, nu prea curată. Era descheiată din nasturi şi lăsa gol o parte din pieptul uscat şi păros din cale afară.

Radu Comşa, cuprins de o nemărginită milă, îi puse mîna pe umăr:

— Dan! De ce faci asta?... De ce nu...

Dan Şcheianu îşi trase umărul ciolănos de sub mîna prietenului.

— N-am nevoie de sfaturi... Nici de compătimire! Nu sînt sub tutela nimănui. Fac ce vreau!...

Îşi aminti, şi din nou îşi întinse degetele scheletice, să prindă femeia.

Dar ea săltă sprintenă în lături, scăpînd şi de astă dată...

— Dă-mi! porunci, bătînd din picior.

Femeia ascunse la spate geanta de muşama neagră.

— Vrea prafurile! lămuri, cu un rîs prostesc, care-i descoperea dinţii laţi şi o parte prea mare din gingii. Vrea prafurile lui, cocaina, şi mîine... Mîine, din nou!...

Dan Şcheianu făcu un pas spre ea. Femeia se feri şi scăpă o batistă mototolită şi mirosind puternic a parfum ieftin, de liliac. O batistă cu noduri şi poate cu bani de argint strînşi la nodul fiecărui colţ.

Nici unul din cei trei bărbaţi nu se gîndi să se plece şi să i-o ofere.

O ridică singură şi o depozită pe la gît, în bluză, între sînii mari şi moi.

— S-a îmbătat cu marinarii! se plînse mai departe femeia cu haina de mătase verde şi cu ciorapi albi. A pierdut banii! I-am dat şi pe ai mei... Aşa face de o săptămînă. Nici n-are cu ce pleca!

— Dă-mi! Arunc pălăria în apă!... ameninţă omul.

— N-ai decît! îl înfruntă tovarăşa, strîngînd instinctiv geanta de muşama.

— Fac ce vreau!

— De asta nu mă îndoiesc!... Știu de cîte ești în stare! rîse cu batjocură femeia, arătîndu-și gingiile.

Dan Șcheianu, ca să dovedească tuturor că face ce vrea, se întoarse cu fața spre mare, aruncă pălăria de pai în apă, departe, ca un disc... După această bravură, rămase privind stupid pălăria, care plutea albă, pe valuri, în întuneric.

Virgil Probotă îi prinse brațul cu hotărîre. Se întoarse către femeie.

— Dă-i! Totuna e...

Femeia scotoci în poșetă și scoase cutia rotundă. Dan Șcheianu i-o smulse din mînă. Desfăcu capacul, scutură praful alb pe unghia degetului mare și mirosi cu lăcomie.

Virgil Probotă îl așteptă; apoi, încet, fără să întîmpine împotrivire, îi desprinse dintre degete cutia și o trecu femeii.

— Ajunge!

Amîndoi, lîngă scheletul omenesc cu unghia îndesată în nări, erau doborîți de o mare tristețe.

O copilărie îndepărtată îi lega; cărți citite împreună, plănuiri de cucerit lumea, bucurii și deznădejdi de odinioară. Viața lor, din care pierduseră și dînșii ceva... Și nebuniile băiatului cu capul zburlit și neastîmpărat, de veveriță, ridicat iscoditor deasupra băncii cînd profesorii explicau lecțiile! S-ar fi părut că nimic n-avea să fie vreodată atît de puternic ca să îngenunche tot neastîmpărul, însetarea de toate gîndurile și de toate frumusețile lumii!...

Dan Șcheianu, nemișcat, cu bărbia în piept și cu părul ud, lipit de fruntea osoasă, sorbea acum praful alb.

— De cînd sînteți în Constanța?... întrebă într-un tîrziu, ca și cînd abia în această clipă se pătrunsese de prezența lor.

Ochii începeau să-i strălucë.

Se întoarse spre luna înălțată acum sus și o arătă cu degetele uscate ca ghearele, rînjind:

— Regina nopții!... Astarte! Diana! Hecate! Istar! Selene! Artemis!... Secere de argint!... Codoașcă bătrînă!... Asta e, codoașcă bătrînă! Și se mai găsesc idioți s-o cînte! Se screm să-i descopere ceva nou! Au viața sub ochi, teribilă și grandioasă, și ei cîntă luna!... Eunuci, hermafrodiți! Fiindcă de trei mii de ani n-a scăpat poet să nu se încleie în balele ei; toți cîntă luna!... Cromolitografie pentru fete de pension; le iei la braț, le porți într-o seară cu lună, le susuri la

ureche un madrigal, şi, cînd cască ochii pe cer, sus, le deschizi bluza jos... Uitaţi-vă; carte poştală!... Şapte la franc!

Pe luciul rece al apei o barcă trecu în-lumină.

Era într-adevăr o privelişte artificială şi dulceagă, de gravură trasă în mii de exemplare, pentru camere de hotel.

Dan Şcheianu rîse surd:

— Poezia lor!... Dar deschideţi un ziar, oricare, la informaţii şi la telegrame. La stupidele telegrame... Şi citeşte!... Greve, accidente, a zburat un aeroplan, s-a inaugurat un pod, a murit un savant, a fost un scandal într-un parlament, a sosit un rege, s-a scufundat un vapor, s-a deschis o fabrică... Trust, boicot, lokout!... Şi războiul! O escadrilă de hidroavioane a bombardat un port. Au înaintat englezii o sută de metri. Au luptat tancuri. S-au născocit gazuri... Fapte diverse, ştiri, litere negre... Şi ce viaţă grandioasă înseamnă toate, dacă ştii să vezi şi să asculţi glasul planetei! Vapoare se depărtează din porturi; se văd agitîndu-se batiste albe... Exprese străbat lanuri; ţîşnesc din tuneluri, se reped peste viaducte. Şi tic-tacul maşinii de scris!... Şi undele nevăzute ale telegrafiei fără fir, căutînd staţiile şi înfăşurînd globul! Vezi traiectoriile farurilor şi şantiere cu cinci mii de lucrători; ghişeele băncilor, aeroplanul rotindu-se miraculos; dedesubtul nostru un oraş necunoscut şi fantastic, care se deşteaptă acum; Sydney, Melbourne... Şi acei de acolo se iubesc, sufăr, au idealuri!... De o parte, au înălbit zăpezile; de alta, înfloresc pajişti; un tren chiuie ieşind dintr-un oraş, şi aiurea, în aceeaşi clipă, un sălbatic din insulele Polineziei, gol, dă drumul unei piroage pe apa oceanului, într-o insulă calmă de coraliu, care încinge apa cu un inel!... Minuni pe care nu le-au văzut, nu le-au putut închipui nici Horaţiu, nici Dante, nici Shakespeare, nici Corneille, nici Goethe... şi ei alambichează aceeaşi zeamă poetică; ne cîntă luna! Pe vîrfuri de brazi, pe lacuri, pe mare, în parc; iarna, toamna, primăvara; crainou, lună plină, răsărit, apus. Ce mizerie!... Lenuşca, dă-mi!

Femeia, care ascultase cu buzele întredeschise de admiraţie, fără să înţeleagă, n-avu cînd să ferească geanta.

Dan Şcheianu i-o trase, scoase cutia, presără praful pe unghie.

Barca se întorcea în lacul tremurător de lumină. Se vedeau acolo oameni mici, ca mărunte şi negre furnici.

Virgil Probotă vru să-l mişte. Dar celălalt, cu pieptul lipit de bară, nu se clinti, privind ceva nevăzut în adînc.

— Ai pierdut cheia! îşi aminti tovarăşa lui Dan Şcheianu.

Omul se scotoci în buzunare, spasmodic, fără să se întoarcă. Aruncă pe trotuar, la spate, peste umăr, un pieptene de damă, o cutie de chibrituri, apoi un carnet soios, în sfîrşit cheia... Femeia le strînse, cu un genunchi plecat în pămînt.

Radu Comşa făcu cîţiva paşi, ca să nu-l vadă nimeni; împături o hîrtie de o sută de lei, se apropie şi încercă să o strecoare în haina lui Dan Şcheianu, fără ca dînsul să simtă. Întîi, celălalt nu înţelese. Se pipăi înlăuntru, scoase hîrtia săltînd-o în palmă, o privi cu sentimente amestecate. Însemna preţul camerei la hotel, biletul de tren, masa pe a doua zi... Mai însemna şi altceva, care-l cutremură de spaimă şi de dezgust. Aceasta era? Aceasta ajungea?... Strînse ghem hîrtia şi o aruncă în obrazul prietenului:

— Canalie!

Radu Comşa îi răsuci mîna, şi trupul deşirat se răsturnă peste drugul de fier.

Apoi îşi aduse aminte; îi dădu drumul cu milă.

Dan Şcheianu, gîfîind, îşi trecu degetele pe frunte şi se întoarse cu pieptul apăsat în fierul ruginit.

Nu le răspunse la noapte bună. Femeia culese hîrtia mototolită si se aşeză pe un bloc de piatră, s-aştepte.

7

Înaintea hotelului, Radu Comşa se despărţi şi de Virgil.

Portarul, somnoros, îi întinse o dată cu cheia un plic.

Cunoştea culoarea, monograma din colţ, scrisul lung, sigiliul cameei de inel în ceara albastră.

„Trebuie să sfîrşesc cu Zoe!..." îşi spuse, urcînd scările cu paşii înăbuşiţi de covorul vişiniu.

„Trebuie să sfîrşesc cu Zoe!..." îşi repetă în cameră, răsucind butonul luminii şi aruncînd plicul pe masă, fără să-l deschidă.

Somnul îi pierise.

Se dezbrăcă, dădu drumul robinetului, îşi frecă îndelung cu mănuşa spongioasă şi cu apă rece, pieptul, gîtul, braţele pînă sus, umerii. Îşi răcori ochii cu apa adunată în pumn.

Din oglinda dreptunghiulară, prinsă în ţinte de metalul nichelat, îi răspundea fiecărei mişcări, trecînd peria cu pasta de dinţi, o faţă împrospătată, fără urme de oboseală, arămie şi prietenoasă, cu dinţii albi şi robuşti.

Îşi trase pijamaua şi, cu coatele pe pervazul ferestrei deschisă deasupra mării, rămase nemişcat îndelungată vreme. Respiră cu nesaţ suflarea sărată şi udă. Gura răcorită de apa cu mintă, sîngele biciuit de masajul rece, haina subţire lipită de trup, în care muşchii se mişcau elastic şi tînăr, îi dădeau o senzaţie triumfătoare de sănătate, de tărie şi siguranţă.

Viaţa i se arăta simplă, limpede, fără primejdii.

Cei porniţi o dată cu dînsul rămîneau în urmă, pe drum... Pe ce drumuri!

Se amestecau gînduri şi imagini nehotărîte... Hainele vărgate ale lui Virgil Probotă... Ochii bestiali ai femeii cu bluza verde şi sînii mari. Unde o fi dormind în astă noapte Dan Şcheianu?... Cu craniul lui putred, de strigoi!...

Deasupra, adierea balansa sfoara de la stor.

O înnodă ca să nu-i împiedice privirea spre cerul înalt.

Se adunau acolo nori repezi, tîrîndu-se pe faţa lunii, ştergînd cîte o stea. Începea să sufle vînt răscolit din larg.

Jos, valurile loveau mai puternic în lespezi.

Adierea îi legăna pe frunte o şuviţă de păr; şi-n carne îi tremura amintirea şuviţei din părul Luminiţei. De aci, gîndul lunecă cu trei zile în urmă...

Pe plaja încropită în soare... Luminiţa în costumul de lînă ud, cu bărbia în pumn, cătîndu-i în ochi... Înotaseră pînă departe, era obosită, pieptul săpase două culcuşuri rotunde în nisip, ca două cupe, în care sînii se ridicau şi coborau o dată cu respiraţia. Nisipul plajei scînteia ca mii de cristali pisaţi, marea era foarte albastră, de culoarea cerului, şi cerul foarte albastru, de culoarea mării.

Plecat peste margine, Radu Comşa îşi simţea şi-acum ochii şi sufletul inundat de lumina cu pîlpîiri fierbinţi, amăgitoare şi fluide...

Atunci, din noapte, un duh al brizei, umed şi întunecat, îi zvîcni în faţă.

O umbră neaşteptată fîlfîi, atingîndu-l aproape, acoperindu-l cu două aripi de funingine.

Se trase îndărăt, ridicînd mîinile cu o tresărire de spaimă.

Pasărea se zbătu, neagră, izbi orb în fereastră, bătu din aripi, cercînd să se agaţe. Se auzi scrişnetul ghearelor lunecînd pe sticlă... Se răsuci, apoi, risipindu-se...

Radu Comşa reveni în pervazul ferestrei şi privi din nou, cu obrajii în palme.

Dar vraja era ruptă. Era nemulţumit de spaima cu care dăduse înapoi. Slăbiciune a nervilor pe care nu şi-o ierta. Peste lumina de adineauri, apăsa umbra făpturii de noapte.

Şi cerul era acum întunecat...

Fugeau rostogolindu-se nori fumegoşi. Un strat subţire şi despletit, jos, gonind spre miazăzi; altul, încîlcit şi nepătruns, deasupra, tîrîndu-se mai încet, către întunecimile de miazănoapte.

Din scorburile lor, apărea în răstimpuri o lună decolorată şi necunoscută, din altă lume.

Coasta de la Tuzla, cuburile albe ale vilelor de la Movilă se luminară brusc şi ireal de aproape, într-o flacără albastră, de magneziu.

În larg, furtuna cu fulgere lungi trecu dintr-o parte în altă parte.

Capitolul I

MERGEAU CÎNTÎND VITEJEŞTE

1

O stropitoare de stradă împroşcă cu un pieptene lichid asfaltul.

Radu Comşa se lipi de perete, aşteptînd-o să treacă.

Un copil cu pulpele suflecate şi subsuoară cu un coş de papură fluieră, îmbăindu-şi picioarele goale în acest duş gratuit. În urma stropitoarei, din pietrele ude se înălţa o răcoare plăcută.

Radu Comşa traversă strada către birou. Soarele dimineţii era învăluit de nori alburii şi subţiri. Nu începuse arşiţa. Capitala avea înfăţişarea primenită dinainte de ceasurile nouă, cînd circulă numai oameni grăbiţi, slugi întorcîndu-se de la piaţă, olteni cu coşurile în cumpănă, trăsuri cu bagaje de la gară, funcţionarele de birou şi magazin, cu obrajii proaspăt pudraţi, păşind mărunt şi sonor.

Huruiau ridicîndu-se obloanele prăvăliilor. Rîndaşii şuruiau cu apă, pe trotuar, din tinichelele albe, nenumăraţi opt: 88888888.

— Victoria italienilor la Gorisia!... *Moldova*, cu declaraţiile domnului Carp!... A apărut ediţia... A apărut!...

Ţigănuşul îi întinse gîfîind foile cu miros păcuriu de cerneală. Puse banul în gură, cît căută restul, şi o rupse mai departe în goană:

— Ediţiaaa!... Comunicatul inglez!... A apărut!...

Radu Comşa îşi aruncă ochii din mers la telegrame: „Frontul oriental. Verdun. Amiralul Tirpitz şi războiul submarin." Aceeaşi poveste! Nimic nu se mai petrece nou.

Războiul era acum ceva familiar și statornic, ca îndeletnicirea cea mai firească a noroadelor.

Trecu cu glas vibrant de trompete o companie de gardă. Fără voie, pînă s-au depărtat, trecătorii pășiră mai vioi în cadență.

În vestibulul biroului îi luă pălăria Ioniță, făcîndu-și raportul:

— Vă adastă un domn! Domnișorul Sachelarie n-a venit încă... Lucră numai domnișoara...

Se auzea țăcănitul mașinii de scris.

— S-a înnegrit fain domnișorul la feredee! constată cu admirație Ioniță, ștergîndu-i cu peria praful nevăzut de pe haină. Este și-o telegramă de la domnu deputat...

Cînd intră, domnișoara Betty nu întrerupse scrisul la clapele care zvîcneau picioarele lungi de lăcuste mecanice. Clătină numai capul exagerat de mic, sub frizura enormă, pufoasă și bălană.

Un domn foarte înalt și spătos, tuns cu mașina, cu figura roșie, puse alături gazeta germană și se ridică țapăn, în hainele cenușii cu mari pătrate verzi, salutînd milităreşte:

— Doctorul Carol Mayer! V-a vorbit, desigur, domnul deputat!... Pentru grîu... Doresc să semnez neapărat scrisoarea astăzi.

Radu Comșa trecu în dosul biroului și răsfoi repede hîrtiile de sub cubul de cristal.

— Un moment!... Se află, îmi pare, o telegramă tocmai de la domnul deputat...

Telegrama lui Alexandru Vardaru vestea că se întoarce chiar în dimineața aceasta.

— Perfect! Aștept! se așeză domnul Carol Mayer, uitîndu-se la ceas și reluînd gazeta.

— V-a căutat cineva la telefon. Întreba dacă ați sosit! spuse domnișoara Betty, mutînd coala de hîrtie albastră, și potrivind-o cu mare băgare de seamă. N-a vrut să spună cine. Zice că nu e nevoie. Un domn!... Dar era glas de doamnă.

Radu Comșa răspunse un „bine!" scurt.

„Trebuie să se termine odată povestea cu Zoe!" își repetă o hotărîre veche acum, uitîndu-se dușmănos la pîlnia neagră a telefonului, de unde putea să cheme iarăși glasul nedorit.

Desfăcu pliourile cu un cuţit de os; răsfoi dosare; însemnă datele în agendă şi pe calendarul-block. Era puţin de lucru, tribunalele în vacanţă; cîteva termene de fixat în septembrie; îşi aruncă din nou ochii pe ziare.

Domnul Carol Mayer cercetă ceasul şi îl controlă cu ora pendulului din perete.

— Al dumneavoastră merge în urmă... În România nu se potrivesc două ceasuri! surîse, punîndu-şi gazeta împăturită în buzunar şi dezvelindu-şi o dantură cu prea mult aur, sub mustaţa tunsă după moda prusiană: două dungi înguste sub nări. La palat, orologiul arată douăsprezece; la Fundaţie, e douăsprezece şi cinci; cînd ajungi la Independenţa, e abia douăsprezece fără cinci... Şi pînă la bulevard, zece paşi, s-au făcut douăsprezece şi un sfert... E ca şi în politica dumneavoastră!... Domnul Filipescu spune că a bătut ora; domnul Brătianu, că nu a sosit încă. Iar domnul Carp nici nu vrea să se uite la ceas. Domnul Carp e un foarte solid cap politic!...

Radu Comşa mută din faţă cutia cu codurile Hamangiu care-i împiedecau privirea, şi flutură ziarul de unde începuse să citească un articol.

— Aceasta o credeţi dumneavoastră... Aici însă scrie altfel!...

— O! Ce scrie în gazetele româneşti!... Germanii sînt pentru dumneavoastră un popor de antropofagi... Gazetele româneşti vor războiul; dar noi, pentru binele României, dorim să nu aibă loc. Ar fi teribil! În două luni e un război sfîrşit! pronunţă domnul Carol Mayer această sentinţă fără apel, cu cel mai afabil surîs din lume.

Pe Radu Comşa îl ofensă siguranţa cumpărătorului de grîne.

— Domnule doctor, spuse, germanii n-au fost niciodată prea buni psihologi! Credeţi prea mult în forţa organizării... Un război nu se face numai cu tancuri şi zepeline. Mai este încă ceva... Dar ce-ţi spun dumitale, străin, care n-ai de unde să cunoşti poporul?

— Pardon! întrerupse domnul Carol Mayer, mîngîindu-şi cu un surîs de satisfacţie lanţul de aur trecut prin nasturele vestei. Pardon! Sînteţi în eroare!... Trăiesc în România de la etatea de cinci ani. Vedeţi că vorbesc româneşte aproape

ca limba maternă. Şi fiindcă cunosc, cred, sînt sigur că România nu are să reziste mai mult de două luni...

— Fiindcă n-are tunuri?

— Şi fiindcă n-are tunuri... Dar mai întîi fiindcă îi lipseşte acel încă „ceva" de care vorbeaţi adineaori.

— Atunci, dumneata crezi că Ardealul...

— Ce ştie badea Ion de Ardeal? Aceste sînt discuţii de oraş, articole de gazetă. Discursuri şi întruniri... După ce a aplaudat discursul, publicul merge la grădină şi aplaudă cupletele domnului Tănase, care are un nas foarte inteligent exploatat şi foarte iubit de bucureşteni... Astă-primăvară au fost splendide bătăi de flori. Cine le-a văzut n-are nevoie de prea multă psihologie ca să înţeleagă că un public care se bate cu atîta frenezie cu roze nu poate vorbi de război decît în glumă!... Iar badea Ion gîndeşte că n-are porumb şi blestemă concentrarea, care-i smulge flăcăii de la seceră... Pentru Germania, însă, războiul e o chestie de viaţă şi de moarte. O ştie şi cel din urmă cultivator de cartofi din Pomerania... De aceea au alergat din America de Sud, din Asia Mică, din Balcani, de oriunde se află un german în stare să lupte.

— Îmi pare, cu toate acestea, că...

Radu Comşa nu-şi sfîrşi gîndul, măsurînd din cap pînă în picioare omul voinic care nu se afla pe nici un front; ci în acest Bucureşti, cu dispreţuitele lui bătăi de flori, se îndeletnicea nesupărat cu negustorie de grîu, fără îndoială foarte bănoasă. „Ori poate e un imformator, un agent de propagandă... prea mult flecăreşte!"

Domnul Carol Mayer îi înţelese însă întrebarea şi ridică mîneca stîngă.

Sub manşeta de mătase moale se văzu un aparat ortopedic: mîna era de lemn, ascunsă în mănuşa de piele.

— Suvenir de la Yser! lămuri fără să stăruie, continuîndu-şi îndată cuvîntul: războiul modern este un examen serios pentru un popor şi cere tenacitate... Românii nu sînt un popor tenace. O recunosc şi cei mai înfocaţi patrioţi ai dumneavoastră. Brav, da; dar nu tenace! Şi bravura nu înseamnă nimic, dacă e numai o calitate anarhică a individului!... Războiul cere eroism disciplinat, colectivitate organizată... Vă subliniam că în România nu se potrivesc nici două ornice....

— Ştiu! Individul, la dumneavoastră, este număr: o unitate într-un tot. Dar dintr-o renunţare a individului, faceţi o virtute naţională! vorbi Comşa, urmărind în aceeaşi vreme cu ochii o scenă care se desfăşura în birou.

Onisfor Sachelarie, secretarul biroului, îşi strecurase pe uşă capul pătrat şi negricios, cu fruntea chinuită de creţuri adînci, cu părul negru-albăstriu, pornit ţepos îndată deasupra sprincenelor late de-un deget. Îşi luă locul de la masa sa de la fereastră, plecîndu-şi obrazul cu trăsături muncite deasupra hîrtiilor. Încercă peniţa pe unghie, ascuţi un creion, adună foiţele de lemn pe sugătoare.

Apoi, din buzunar, scoase un pachet de hîrtie subţire, dezveli pe genunchi un mănunchi de garoafe roşii şi cărămizii; pîndi cînd domnişoara Betty scria mai cu zor pe clapele rotunde şi-i lunecă florile pe mescioară, pe vîrful unei rigle.

Domnişoara Betty le dădu la o parte, fără să le privească şi fără să se întrerupă: nu era vreme pentru fleacuri!... Dar încîntat de ispravă, Onisfor Sachelarie îşi frecă mîinile şi se aşternu de astă dată într-adevăr pe lucru.

Era muncitor bun. Fugar din Ardeal, venit la birou o dată cu Ioniţă...

Aci, omul aspru şi simplu căzuse în mîinile cu unghişoare subţiri ale domnişoarei Betty.

Radu Comşa surprindea unul din multele episoade ale acestei mici drame, farse, comedii ori simple idile?

— Ştiu! reluă Comşa, întorcîndu-şi atenţia la domnul Mayer. Războiul de pînă acum a verificat însă fundamental erorile de psihologie ale germanilor...

Domnul Carol Mayer îşi aşeză cu mîna sănătoasă mîna de lemn pe braţul fotoliului şi continuă să zîmbească la aceste copilării, fără să se arate supărat.

— E tema franceză! Ne-o spun de doi ani. Ne-au spus-o mereu de la 70! Ne urăsc, fiindcă nu sîntem niciodată distraţi; fiindcă ştim să voim, cu toată fiinţa... Într-adevăr, nu ne amuzăm cu eleganţă. Sîntem un popor grav... Frivolitatea noastră, cînd o încercăm, e nenaturală şi de aceasta ne intimidează într-atît, încît ne întoarcem îndată la gravitatea noastră de toate zilele. Căci viaţa nu e un amuzament... Aceasta am arătat-o şi avem s-o mai arătăm! Germania are s-o arate tuturor celor ce nu vor să înţeleagă... Mi se

pare însă că domnul deputat întîrzie! îşi cercetă încă o dată ceasul din vestă, dispreţuind măsurătoarea pendulului din perete.

Alexandru Vardaru intră tocmai în clipa aceea, în manta albă de drum, cu genele albe de praf. Ioniţă, din urmă, îi aduse servieta şi-i dezbrăcă pardesiul, ţinîndu-l departe, să nu scuture colbul.

— Te-am făcut să aştepţi, domnule Mayer! rosti deputatul, scoţîndu-şi mănuşile de piele şi aruncîndu-le pe masă. Pariez însă că n-ai pierdut vremea! I-ai zis niţică propagandă pentru *Mitteleuropa*. Ca mîine o să te transportăm pachet într-un lagăr, sau o să te trezeşti expulzat ca indezirabil! Fii sigur că n-am să pun nici un cuvînt pentru dumneata... Dimpotrivă! Am să-ţi plătesc cu ingratitudinea noastră moldo-valahă toate binevoitoarele dumitale poveţe...

Domnul Carol Mayer îşi arătă într-un rîs foarte vesel toţi dinţii de aur, dovedind că e un om care ştie să preţuiască glumele fără urmare.

Alexandru Vardaru scutură mîna lui Radu Comşa, îşi frecă praful de pe ochi cu batista despăturită, mişcîndu-se prin cameră ca să se dezmorţească.

— Mizerabilă şosea! De la şase de cînd tot vin... Desigur, n-a dat nici un semn Staicovici!

Şi fără să aştepte răspunsul, întorcîndu-se către domnişoara Betty:

— Domnişoară Betty, domnişoară Betty, mai puţină manichiură şi mai multă atenţie! Mi-ai scris pretutindeni în contract şaptesprezece mii în loc de patruzeci şi şapte... O oră am pierdut pînă să transcriem copiile.

Domnişoara Betty şi-ar fi retras, dacă ar fi fost cu putinţă, unghiile lăcuite, în carne, ca pisicile. Nu i se mai vedea decît ceafa roză sub cîrlionţii bălani ca laptele în care s-ar dilua cîteva picături de sînge.

Scrisoarea domnului Carol Mayer fu semnată într-o jumătate de oră.

Grîul trebuia predat în două săptămîni.

Domnul Carol Mayer, ţinînd portbiletul pe colţul biroului, cu degetele de lemn în mănuşă, trase şi numără treizeci de hîrtii foşnitoare.

Se ridică de plecare, salutînd milităreşte, cu tocurile lipite, sunînd un pinten nevăzut.

— Dacă nu ai nimic de lucrat, mergi cu mine, Comşa!... Cît mă spăl şi mă schimb putem vorbi. La trei, plec în Moldova! spuse Alexandru Vardaru, luîndu-şi servieta de pe teancul de coduri.

Radu Comşa aruncă hîrtiile în sertar.

2

— Întorci acasă!... porunci Vardaru şoferului, care se răsuci să închidă portiera maşinii, trîntind-o în încuietoare.

Casa lui Alexandru Vardaru se afla la Şosea. Era cu hîrtie albastră în ferestre. În grădina din faţă crescuseră florile stufoase şi dese. Trandafirii se scuturau. Pe alei năpădiseră ierburile, ca într-un loc de mult neumblat.

O bancă albă şi o masă rotundă de trestie, sub un arţar cu frunzele verzi pătate cu alb, aşteptau părăsite.

— De ce nu pliveşti? arătă Alexandru Vardaru cărările servitoarei care tîra geamantanul gîfîind. Nu-ţi dă în cap?...

Ca şi domnişoara Betty, Mariţa nu încercă să se dezvinovăţească. Lăsă valiza pe peron şi fugi, cu picioarele desculţe, să deschidă pe din dos.

Candelabrele erau înfăşurate în pînză subţire şi verde. Oglinzile, în aburul de praf, răsfrîngeau umbre-fantome. Covoarele strînse sul. Miros de naftalină.

Paşii sunau deşert pe parchet în sălile înalte. Numai biroul lui Alexandru Vardaru, camera de dormit şi baia erau aerisite, cu ferestrele în lături.

— Într-un sfert de oră am terminat! se grăbi Alexandru Vardaru, desfăcîndu-şi butonul de la guler şi trecînd în camera de baie. Mariţo, două cafele!... Comşa, găseşti ziarele străine pe birou, dacă nu le-o fi întrebuinţat idioata...

„Idioata" plecase după cafele.

Radu Comşa nu desfăcu benzile neatinse. Se aşeză pe scaun; iar din cadra de la birou îi surîse Luminiţa.

În perete, în faţă, se afla un tablou mare, o pictură de meşter iscusit. Elena Vardaru, mama Luminiţei, aşa cum va fi fost la douăzeci de ani. Era o mare asemănare între mamă şi fiică; dar în chipul Luminiţei lipseau liniile moi şi transparente, care dădeau portretului din perete un aer îndepărtat, străin de această lume.

Luminița era numai viață și fotografia-i păstra ceva din lucirea neastîmpărată a ochilor... „Cu numele meu de gaiță ar fi ridicol să fac figură de tragedie!“ izbucnise în rîs, într-o seară, cînd o întrebase dacă a fost vreodată tristă.

Așeză cadra mai în lumină. Cu dînsa, viața nu poate avea nimic trist și ascuns.

— Caută, te rog, în servietă! vorbi Alexandru Vardaru, prin ușa întredeschisă, din camera de baie. E un plic oficial care te interesează!...

Radu Comșa desfăcu servieta și răscoli între hîrtii. Deschise plicul cu inscripția „Ministerul de Interne“ și citi: „*Domnule, în caz de mobilizare vă rugăm a vă prezenta în termen de 48 ore la biroul... Serviciul... din Ministerul nostru, unde sînteți repartizat pe ordinea de mobilizare în calitate de... Alăturat aveți ordinul de mobilizare, emis de Direcția... din Ministerul de Război.*“ Prins cu un ac, ordinul Ministerului de Război...

Răsuci hîrtiile pe toate fețele. Ce însemna aceasta?

Hîrtiile purtau data de acum trei zile, cînd își aminti că Vardaru întîrziase toată dimineața la Interne și la Război. Înțelese și roși. Dispunea, așadar, de soarta lui, ca de a unui copil?

Se ridică de pe scaun și măsură parchetul cu nemulțumire. În camera de baie se auzea șuruitul continuu al apei.

— Zici că n-a venit Staicovici? întrebă glasul lui Alexandru Vardaru. Trebuie să-i trîntim somație. Notează, te rog!...

Afacerea Staicovici era de mică însemnătate. Se ghicea că Alexandru Vardaru stăruia asupra ei numai pentru a nu-i da răgaz să vorbească despre tot ce-i stătea lui Comșa pe suflet. Dar aceasta nu putea sfîrși cu atît! Nu s-a gîndit niciodată să se pună la adăpost și cu atît mai puțin să roadă scările ministerelor pentru asemenea manopere. Că a evitat timpul pierdut cu concentrările e altceva. Ar fi fost o prostie să fi făcut altfel. Dar de mobilizare... război! Acolo e o lașitate să eviți. E viața pe care vrei s-o cruți, cînd alții și-o dau...

Oprit înaintea ferestrei, Radu Comșa își recapitulă cum avea să decurgă explicația.

Pe șosea, dincolo de șiragul prăfuit al teilor, săgetau automobile repezi; o trăsură, cu o doamnă și două fetițe

în haine albe, se întorcea în pasul cailor. Una din fetiţe ţinea pe genunchi un uriaş maldăr de flori...

Se mută de la fereastră, înaintea bibliotecii şi, trecînd mîna peste legătura de piele, citi titlurile familiare: Demangeat, *Histoire du droit romain. Le droit pur...* Ce situaţie idioată!... Nu găsea cuvintele. Era mai greu de cum crezuse.

Va lua plicul şi-l va înapoia simplu, fără multă vorbă. Din obicei, aşeză în ordine volumele desperecheate în raft.

— Ce-ţi spunea doctorul Mayer? întrebă Alexandru Vardaru, intrînd îmbrăcat în alte haine, bărbierit şi mirosind a apă de păr. Am venit cu dînsul în tren joia trecută: ţinea piept unui compartiment întreg, cu victoria finală a puterilor centrale... Simionescu de la Bîrlad să-l ia în gheare, nu alta. Fierbea... Am ajuns la o fază absurdă a neutralităţii! Polemici între rusofili, germanofili, francofili, anglofili... Toţi am uitat că datoria noastră dintîi e să fim şi să rămînem românofili, români pur şi simplu!

Radu Comşa luă plicul de pe birou cu hotărîre:

— Nu înţeleg, domnule Vardaru...

— Te rog să înţelegi!... îl opri Alexandru Vardaru, punîndu-i pe umeri mîinile care miroseau a săpun proaspăt. Am făcut-o pentru mine, nu pentru dumneata!... O să avem nevoie... În prima lună de mobilizare toate au să se dezorganizeze... Am nevoie de dumneata, pînă îmi adaptez lucrările la situaţia nouă care ne va surprinde atunci.

— Se găsea alt mijloc, în loc...

— Te rog! Te rog! Nu ne grăbeşte nimic... De altfel mai putem discuta şi altă dată. Acum serveşte dulceaţă!...

Meriţa, încălţată de data aceasta şi încinsă cu şorţ alb, aştepta cu tava de dulceţi şi cafea.

După ce aşeză în farfurioară linguriţa de dulceţi, lui Radu Comşa îi fu greu să reia discuţia. Puse plicul în buzunar. Într-adevăr, nimic nu-l grăbea!... Era o formalitate extrem de simplă, care se putea împlini oricînd: n-au să fie prea mulţi acei care vor cere să meargă pe front...

Alexandru Vardaru scoase agenda şi fixă programul pentru cele trei zile, cît avea să lipsească în Moldova. Vorbea păşind apăsat cu picioarele scurte, în parchetul fără covor, mutînd cîte un scaun din loc.

Observă stratul subţire de praf de pe masa bibliotecii şi se întoarse să apese butonul de portelan.

Soneria izbucni lung în casa goală.

Cînd se ivi Marița, Alexandru Vardaru, fără să întrerupă fraza, trecu un deget peste ceața de praf și-i arătă urma rămasă. Servitoarea se repezi să șteargă cu colțul șorțului, dar Vardaru o opri:

— Nu cu asta, cu cîrpa! Și nu acum!... Cînd nu sînt aci!

Obrazul fără vîrstă al slugii roși. Plecă rușinată în pămînt ochii verzi, de culoarea pelinului veșted.

— Acum, ce-mi stai ca în strană? Spune lui Neculai să întoarcă mașina!...

Îl conduse pe Radu Comșa pînă în Calea Victoriei. Lua dejunul la senatorul Bogza, fratele ministrului, de unde avea să afle cele din urmă știri; de acolo pleca direct la gară.

— Mîine ori poimîine era vorba să se convoace Consiliul de Coroană. Dacă e ceva grav, amîn! Las răspuns la telefon, lui Ioniță. La revedere!...

Alexandru Vardaru se prăvăli pe spate, în fundul mașinii. Neculai sună și, apăsînd pedala, dădu drumul lanțului de trăsuri și automobile, oprit o clipă.

3

Radu Comșa porni fără țintă, căutînd umbra pe lîngă ziduri.

Amiaza de august dogorea acum din plin; trecătorii înaintau moleșiți pe sub corturile vărgate ale vitrinelor. Femeile aveau rochiile foarte subțiri, o înfățișare lîncedă de oboseală languroasă; bărbații, cu pălăriile în mînă, își tamponau fruntea cu batistele. Ce putea să se mai întîmple „grav"? Era numai o mare toropeală, care muia asfaltul și făcea caii birjelor să clempăne cu urechile blegi.

Un vînzător de gazete, pe treptele unui gang, număra un pumn de gologani. Din ușa deschisă sufla un șuvoi de curent rece. De pe celălalt trotuar, un cunoscut îl salută întrebîndu-l din ochi, cu gestul mirat, ce caută în Capitală pe canicula aceasta?

La palat, sabia soldatului de gardă sclipea fulgere fierbinți în soare. Un cîine se strecură printre trăsuri, cu limba roșie spînzurînd lung afară.

Înfricoșată căldură!... Se decolorează cărțile în vitrine... N-a mai apărut nimic nou. Cine mai citește pe dogoarea aceasta?...

Îl priviră lung două femei; una se întoarse spunînd ceva tovarășei. Avea rochia albastră de culoarea fulgerelor noaptea; i se vedeau pulpele rotunde în ciorapi de mătase aurii. Își amintea de undeva figura. Sînt multe figuri pe care le recunoști, fără să le fi cunoscut vreodată. Chipuri fără nume, întîlnite pe stradă, într-un restaurant, într-o gară, între două trenuri. S-au oprit ochii în treacăt. A rămas imaginea lor fugace, ascunsă, undeva, de unde acum tresare. Oameni cu bucurii, cu griji. Ciudat: atîția cîți trec pe lîngă tine, fără să știi cine sînt, ce duc cu ei!...

„Nimeni nu înțelege pe nimeni." Flaubert a spus-o parcă aceasta!... Dar realitatea e încă mai plină de înfricoșare. „A nu înțelege" înseamnă a fi încercat să înțelegi și a nu fi izbutit. „Nimeni nu vrea să cunoască pe nimeni". Acesta e adevărul cel teribil!... Trăiești cot la cot cu semeni de-ai tăi, pe care n-ai curiozitatea să-i cunoști nici cît ai avea-o pentru o vietate din altă planetă, ori din altă epocă geologică... Și acești oameni necunoscuți între ei, indiferenți, alcătuiesc un oraș, o țară. Între ei și domnișoara Betty; între Alexandru Vardaru și Onisfor Sachelarie; între el și Marița, sluga cu ochii de culoarea pelinului veșted, ce legătură poate exista? Ce pot vrea entuziast laolaltă? Pe căldura aceasta tropicală!....

Radu Comșa coborî de pe trotuar să ocolească mulțimea înbulzită înaintea vitrinei de la Independența, unde o hartă uriașă, cu stegulețe colorate în vîrf de ac, arăta fronturile după ultimele comunicate.

Șiragul trăsurilor și mașinilor se încrucișa necurmat; un rînd spre Capul Podului, un rînd spre Poștă.

Într-o limuzină, o femeie foarte frumoasă; alături de șofer, un cîine-lup privea grav curgerea lumii. Cine sînt toți? Un general cu bărbiță căruntă salută pe cineva de pe trotuar, dînd vesel din mîna îmbrăcată în mănușa albă... Ce tainică legătură, tainică și trainică poate fi între el și popa de țară cu umbrela de ploaie alergînd unde a întîrziat; între oamenii care se ghiontesc o clipă; între doamna foarte impunătoare cu haina de mătasă plesnind pe trup și între portarul de minister trecînd cu condica vărgată subsuoară;

între perechea în costume albe de tenis, cu rachetele în învelitoare cadrilată şi birjarul care s-a ridicat în picioare să vadă de ce s-a oprit trăsura dinainte?... Necunoscuţi!... Se uită încruntaţi unul la altul cînd s-au izbit gonind piept în piept, sau politicos se feresc în lături, rostindu-şi scuze cu surîs prefăcut şi convenţional, alergînd mai departe. Necunoscuţi fără număr. Fără nume. Nu ştii cine sînt, cum poţi ştii ce vor? Cum poţi hotărî ceva grav, unanim, etern, în numele lor?

Radu Comşa îşi scoase şi îşi aşeză batista în buzunarul de la piept, fără nici un motiv, uitînd ce voia să facă cu dînsa.

Surprinzîndu-şi gestul şi preocuparea, zîmbi în sine: „Mi se pare că pregătesc un discurs pentru neutralitatea eternă!... Doctorul Carol Mayer m-ar aplauda încîntat! Nu! Doctorul Carol Mayer nu mai poate aplauda. Cu o mînă de lemn nu se poate aplauda."

Îşi aruncă ochii la Capşa.

Era ora aperitivului. Cafeneaua, îngustă ca un vagon, gemea. Îi făcu loc, trăgîndu-se pe canapea, Titel Iliescu, care întinse mîna cu prietenoase exclamări:

— Cînd ai venit, Radule?... Te-ai înnegrit, să joci rol de maur zuliar la Naţional.

Radu Comşa se privi involuntar în oglinda din faţă. Era într-adevăr foarte brun, ars de soare, aci, între atîtea figuri bolnăvicios decolorate.

Prietenul îl cercetă o clipă cu o imperceptibilă încruntare între sprincene, apoi vorbi, uitîndu-se pe fereastră şi surîzînd, cu tristeţă parcă, unui gînd:

— Am văzut pe doamna Zoe Vesbianu. Mai frumoasă ca oricînd!...

— Şi de ce îmi spui mie? dădu din umeri Comşa.

— Cum, de ce-ţi spun ţie? se întoarse Titel Iliescu mirat, gata să-l tachineze.

Dar văzînd chipul înăsprit al prietenului, îşi reveni cu părere de rău.

— Iartă-mă, dacă...

Apoi, se sili să schimbe vorba:

— Priveşte la masa Antantei! Ai zice că e Marele Consiliu Aliat.

La o masă din fund, un grup plecat pe o hartă urmărea explicaţiile unui domn pipernicit, slab, ras pînă la culoarea

vineție a pielei, cu o pălărie imensă, dată pe ceafă. Demonstra, fără îndoială, o mișcare decisivă de trupe, așa cum ar comanda-o el, căci, atunci cînd sfîrși, privi tovarășii triumfător, dîndu-și pălăria pe ceafă cu un bobîrnac victorios: germanii erau pierduți!

Se aflau adunați gazetari cunoscuți, oameni politici, poeți cu și fără volume, actori cu faimă, tineri fără nici o îndeletnicire, micul parlament nelipsit la ora zece dimineața, la douăsprezece, la două, la șase, la opt seara: ora cafelei cu lapte, a șfarțului, a țuicii, a băuturilor răcoritoare.

În amestecul de haine corecte după ultimul jurnal și de haine boeme, cu lavalieră și pălării late, figura aspră și arsă de soare a cîte unui proprietar, atunci întors de la seceră ori de la treier, arăta ca un urs păduratic într-un panoptic cu figuri de ceară.

Un intervenționist celebru, care dezlănțuise multe scandaluri și huiduise în stradă pe trimisul extraordinar al Austriei, vocifera în picioare, cu glas detunat, fluturînd un ziar filogerman în mînă:

— Am să le rup urechile!... O să-i spînzurăm în Piața Teatrului! Să-i scuipe trecătorii!...

— Lasă, viteazule! îl întrerupse, tărăgănînd, un bătrîn chel, care nu-și lăsă din gură paiul mazagranului. Mai bine ți-ai încheia nasturii la pantaloni, Adriene!

Intervenționistul își trecu mîna la nasturi și-i încheie fără grabă, potolindu-și doar diapazonul perorației.

— Unde iei masa, Radule? întrebă Titel Iliescu, lăsînd vermutul neisprăvit, prea fad, deși în pahar pluteau două bucăți de gheață artificială.

Toate păreau moi, calde, fără gust, într-adevăr artificiale, pe zăpușeala aceasta.

— Indiferent: Enescu, Iordache!...

— Atunci la Enescu! Să-mi șterg gustul sleit de pe gît după două luni de popotă! se plînse Iliescu, întors abia de o zi din concentrare.

În timpul mesei, povesti episoade din aceste două luni. Lipsise din țară multă vreme. Își cheltuia, fără pasiune și cu discreție, venitul unei moșteniri destul de însemnate. Prin viață trecea ca și pe stradă, privind cu ochi care înțelegeau totul și nu voiau nimic, obosit de toate fără să fi

încercat ceva. Poate ascundea o mîhnire reală, dar nimeni nu i-o ştie.

Cele două luni de concentrare aduseseră o schimbare de viaţă, care îl înviorase...

Văzuse alţi oameni, trăise în case nevoiaşe de ţară, fără confort şi fără lumină, luptase cu insectele, îşi muncise oasele pe laiţe tari, toate luaseră proporţii de adevărate evenimente.

— Două luni de viaţă pierdute, de care nu mă plîng... Dar n-aş vrea să se repete îndată! încheie, desfăcînd carnea de pe osul unui picior de pui. Ceea ce m-a interesat cu deosebire a fost ţăranul. Abia acum l-am descoperit. Nu-l cunoscusem decît vara, în vilegiatură: femei care vindeau zmeură, pui; călăuze, în excursii; un cioban la o stînă, unde ne-a prins odată ploaia, pe Caraiman... Acum l-am descifrat de aproape. Cîteodată mi s-a deschis singur. Moale, cum mă ştii, nu prea făceam instrucţie şi nu-mi pierdeam răbdarea cu dînşii. Mă amuzau! Soldaţii au simţit-o şi nu-mi mai vorbeau cu sfiala obişnuită faţă de superior...

Titel Iliescu făcu o pauză; în ochii albaştri şi clari luci o amintire care-l făcu să zîmbească.

Radu Comşa înţelese că se pregăteşte să povestească ceva şi fu nerăbdător, fiindcă prietenul istorisea minunat, ca un actor, cu mimică şi umor, schimbînd glasul după rolul personajelor.

— Da, reluă Iliescu, sînt într-adevăr amuzante ideile lor despre stat, guvern şi toate prerogativele constituţionale... Îmi vorbeşte unul, un servant, Vasile Breazu, de pe undeva din ţinutul Tutovei. Nici mai breaz, nici mai sărac cu duhul decît ceilalţi... Soldatul tip, aşa cum găseşti trei sferturi într-o baterie: „Cît ne mai ţine, domle sublocotinent? Că ne fac alţii copchii acasă!“ „Cine să vă ţină, mă camarade?“ „Statul, domle sublocotinent!“ „Apoi dacă zici tu că statul, atunci statul, mă Vasile, o să ne ţină pînă la război...“ „Cu nemţii, domle sublocotinent, ori cu ruşii?“ „Cu nemţii ori cu ruşii, aceasta numai statul o ştie...“ Dă din cap cu neîncredere: „Cu ruşii, nu credem, domle sublocotinent. Ce are statul cu ruşii? Nu-s de-o lege cu noi?“ „Atunci, dacă vrei tu, fie şi cu nemţii, Vasile!“ „Păi şi cu nemţii, domle sublocotinent? Ce avem noi cu dînşii? Ei cu drăcăriile lor, cu maşinile!... Încolo, de treabă oameni, care nu se

mai aflá!... Era unu la noi, la triirătoarea boierului, unu Iohan. Cam luă el, nu-i vorbă, luleaua neamțului sîmbăta seara și nu se trezea pînă luni. Da om bun, Iohan!... Tot ce-aveam betejit, la el își găsea leacul. O cinste de rachiu; nici nu vrea s-audă de mai mult...! Amu s-o dus în țara lui, l-o chemat și pe dînsu la datorie. Poate-o murit, săracul... Și să vorbim drept, domle sublocotinent: cum o să ne batem cu Iohan? Ce-avem noi cu el?" „Bine, camarade! Nu ne-om bate atunci nici cu Iohan. Om sta în bordeie, pînă or isprăvi alții să se bată..." Dă din cap: „Parcă statu zice așa! Lui îi trebuie război cu ghermanul și gata! Zice că prea să-ntinde, și statului nu-i convine asta." „Dar ce crezi tu că e statul, mă urîtule?" „Hei, că parcă dumneavoastră, domnule sublocotinent, nu știți mai bine decît noi!... Sumedenia de domni generali și boieri care scriu, umblă, dau poruncile, grijăsc de treburile țării... Îi cheamă mai-marele peste toți, cînd vede că s-o-nrăit ceilalți și le zice: Iaca, dau poruncă anu ista să fiți voi stat! Dar vedeți, să nu care cumva să vă prind și pe voi cu mîța-n sac, că vai de mama voastră! Se cheamă că se fac ei atuncea stat, ni-poftesc frumușăl la alegeri, ni mai duc cu jandarmu cînd ne lăsăm greu, mai dă un boloboc cu vin, se mai tocmesc între dînșii — na și ție, să nu zici că-s om rău! — și doi-trii ani îi îs statul... Pe urmă, cînd se ticăloșesc ș-aiștia, se supără mai-marele peste mărimi și-i schimbă cu cel căruia i-o vinit cumințenia la cap: Te-am făcut stat, dar vezi să mi te porți cu cinste! Ai văzut cum se-ntind ghermanii? Mie aiasta nu-mi place! Pînă-ntr-un an să le retezăm clonțu, că altfel nu mai încape lumea de dînșii! Să supără franțuzu și rusu... Și le-om reteza clonțu, domle sublocotinent, dacă-i ordin." „Fugi, mă, că spui idioții!" Rîde: „Parcă aieste nu le știți dumneavoastră mai bine decît noi!..." Aceasta e, dragă Radule, pregătirea morală a războiului!, încheie Titel Iliescu, răsucind sticla în răcitoare, cu gîndul îndepărtat și cu mîhnire în glas.

— Nici nu-ți închipui cît ai fost în nota doctorului Mayer, un fost combatant german, care-mi demonstra astăzi dimineață lipsa noastră de pregătire...

— Nu știu cine e acest Mayer al tău, dar are dreptate... Din nefericire are dreptate! Și trist e, dragă Radule, că vina e a noastră, a mea, a ta, a tuturor celor pe care-i vezi aici și care voim cu toții războiul! Nu mă îndoiesc că toți

sîntem sinceri și că-l voim din toată inima. Nici nu mai putem admite că poate fi altfel!... Dar ce-am făcut toți, eu, tu, alții ca noi; ce-am făcut ca să avem dreptul de a cere lui Vasile Breazu să ia pușca la umăr și să treacă văgăunile munților, ca să fie eroic și liberator? Dacă-i dai ordin, se duce, evident că se duce, și dacă-i dai ordin strigă și ura, chiuie, merge la moarte, așa cum a mers neam din neamul lui!... „Le-om răteza clonțu, domle sublocotinent; dacă-i ordin di la stat, o facem și pe aiasta!" Mă uitam la dînșii ca la niște fenomene: aceștia sînt barbarii traci!

Titel Iliescu picură romul în cafea și privi obosit mesele dimprejur. Radu Comșa se întrebă încă o dată în ziua aceea ce legătură misterioasă și subterană poate să fie între toți necunoscuții aceștia, ca să primească o hotărîre luată în numele lor și să-i vrea împlinirea pînă la eroica lepădare de sine.

— Război n-are să fie niciodată! decise Comșa, împingînd ceașca de cafea în lături.

— Aceasta nu poți s-o spui, Radule! zîmbi Titel Iliescu. Dacă statul lui Vasile Breazu dă ordin, n-ai ce face! Vasile Breazu se duce, te duci și tu, merg și eu...

Aruncă șervetul.

Restaurantul se golea. Prietenul îl întovărăși cîțiva pași, pînă găsi o trăsură goală. Căută și Radu Comșa una, din ochi. Dar toate cele deșarte erau cu pernele ridicate, se întorceau acasă.

Birjarul arăta cu biciul, fără să oprească, direcția în care i-ar face hatîrul să meargă:

— Bulevard, conașule! Bariera Moșilor!

Radu Comșa o luă pe jos, furios, în soarele care frigea mai cumplit decît acum două ore. Tocurile se înfundau în asfaltul moale. Ferestrele arătau perdele trase. „Cel puțin găsesc răcoare acasă!" se mîngîie, grăbind pașii o clipă, dar domolindu-i iar, sub arșiță.

Pe Popa Tatu trecu bălăngănind deșert un tramvai. Conductorul își pusese o batistă roșie în jurul gîtului și îndemna caii, ridicînd numai pe jumătate biciul și lăsîndu-l la loc, ca o mînă de ceară care începe să se topească.

În sfîrșit ajunse și în Știrbei-Vodă. De aci, cîțiva pași...

Răsuci cheia, dar uşa era deschisă. Aruncă pălăria pe divanul antreului şi intră în camera întunecoasă, cu îndoita umbră: a storurilor trase şi a draperiilor vişinii.

Cineva se mişcă din întuneric, ridicîndu-se. Nu desluşi la început.

— Zoe!

— Da, Zoe! rîse cu veselie silită umbra, ieşindu-i înainte cu foşnet de rochii. Nu spui ce surpriză?

— Nu spun ce surpriză! răspunse fără prietenie Comşa, repetîndu-şi în gînd hotărîrea: „Acum trebuie să fiu scurt, fără şovăire, repede! *Und jetzt, rasch!* cum spune tactica doctorului Mayer."

— Radule! Ce înseamnează toate acestea?... se apropie umbra, schimbînd glasul a linguşită mustrare.

Cercă să-i cuprindă gîtul cu mîna şi-i căută gura cu buzele.

Radu Comşa îşi feri obrazul; sărutul îl atinse, neisprăvit şi ridicol, în bărbie.

— Înseamnă că trebuie să sfîrşim! hotărî, depărtîndu-se ca de-o atingere primejdioasă. Înţelegi, o discuţie e penibilă...

— Tre-bu-ie să sfîr-şim! silabisi apăsat şi teatral umbra, dînd îndărăt şi lăsîndu-se într-un jilţ.

Aruncă pe un scaun gentuliţa:

— Aşadar, trebuie să sfîrşim! E foarte simplu, nu? Cum ai spune: de această pălărie m-am plictisit, trebuie s-o schimb, nu mai e de sezon!... Şi cu atît s-a terminat...!

Radu Comşa îi întoarse spatele şi se plimbă în cameră, cu mîinile în buzunări.

— Şezi, te rog! Ia loc... îl invită ironic Zoe Vesbianu. Vezi: fac ca la mine acasă! Mi-ai spus-o de atîtea ori! Uite scaunul de colo, e la o distanţă îndestul de convenabilă... Şezi... şi să vorbim!

— N-avem nimic de vorbit. Ce să vorbim?... continuă Radu Comşa să se plimbe.

Zoe Vesbianu rîse în ungherul ei întunecat, mişcîndu-se în jilţ.

— Oamenii binecrescuţi găsesc totdeauna ceva de vorbit... Uite, de exemplu: Cum te-ai amuzat la Constanţa? Ce lume cunoscută se afla acolo? Ce crezi de bătălia de pe

Somme? Nu e nevoie de prea multă imaginaţie ca să le descoperi....

— Şi pentru ca să afli astea vii pe cea mai teribilă căldură în casele oamenilor?

— Da, domnule Radu Comşa! Pentru ca să aflu acestea vin pe cea mai teribilă căldură în casele oamenilor. Cînd oamenii nu răspund la scrisori, cînd dresează servitorii să spună că nu s-au întors de la băi, cînd oamenii întorc capul pe stradă, prefăcîndu-se că nu te văd, atunci îi descoperi unde ştii că se află. Acasă! Mai ales cînd nu intri întîia oară în această foarte bine fortificată retragere... E cum nu se poate mai simplu...

— Într-adevăr, sînt anumite persoane pentru care toate acestea par cum nu se poate mai simple! întări agresiv Radu Comşa.

— Cum spui aceasta, Radule! rosti dureros femeia. Vreau să-ţi văd ochii cînd spui aceasta... Întunericul te face laş!

Se ridică şi trase în lături, cu o smucitură, draperiile; dădu drumul storului, care se răsuci pînă sus, cu un zgomot sec.

În izbucnirea de lumină, femeia apăru cu trupul înalt şi elastic de viespe; sînul şi coapsele pline, curmate de un mijloc foarte subţire. Asemănarea era accentuată de costumul de mătasă în benzi circulare, negre şi galbene, strîns mănuşă pe trup.

— Aşa da! Ne putem vedea ochii! spuse aşezîndu-se la loc în jilţ şi ridicînd picior peste picior.

Radu Comşa clipi des, pînă i se deprinseră ochii cu lumina; apoi se opri cu mîinile la spate, înaintea unei gravuri, studiind cu impertinenţă liniile fine ale desenului, ca şi cum nu se mai afla nimeni în cameră.

— Vă admiraţi achiziţiile?... Văd o groază de schimbări... Şi figuri noi văd, domnule Radu Comşa... Fetiţa aceasta cu ochii de japoneză!...

— Te rog! se întoarse brusc Radu Comşa şi-i smulse din mînă fotografia Luminiţei. Te rog, nu permit!...

Aşeză rama la loc pe birou.

Dar în mîini îi rămăsese atingerea dogoritoare a femeii.

Zoe Vesbianu cercetă curioasă fotografia.

Era un instantaneu: Luminiţa Vardaru în flanelă albă de tenis, cu racheta în mînă, rîzînd în soare. Umbrele şi

luminile erau puternice, se vedeau numai dinţii albi şi, din pricina soarelui, ochii cu pleoapele micşorate apăruseră pe clişeu mai oblici decît în realitate; ochii de musmé. Îşi desprinse cu tristeţe privirea:

— E domnişoara Yardaru? întrebă cu glas din care pieriseră intenţiile batjocoritoare.

Radu Comşa îşi căută de lucru, punînd în ordine un teanc de reviste.

— Radule...! M-auzi? Radu! Am fi putut să ne despărţim prieteni!....

Din pricina pălăriei mici şi cu borurile coborîte mult pe ochi, Zoe Vesbianu privea ţinînd capul pe spate, cu bărbia albă ridicată.

Aşa, avea o înfăţişare provocătoare, chiar cînd era umilită şi fără putere, ca acum.

O pană subţire şi curbă tremura ca o antenă de insectă.

Radu Comşa continuă să potrivească după mărime revistele ilustrate.

— Radu!... chemă femeia abia respirat.

Radu Comşa ridică privirea şi o sfredeli întîia dată în ochi. De ce spusese Titel Iliescu că e mai frumoasă ca oricînd?

Nu avea nimic ca nealtădată. Ochii umbriţi de cearcăne mari, albastre, nările subţiri, dilatate la fiecare respiraţie, buzele întredeschise pe dinţii mărunţi... Aceeaşi dintotdeauna. Cînd cunoşti fiecare colţ intim al trupului, cînd nu mai e o taină pentru tine, cînd ştii cum îşi încleaştă braţele după gît la sărut, cum se lipeşte de tine, ce femeie e mai frumoasă decît era cînd n-o cunoşteai?

Zoe Vesbianu înfruntă examenul, legănînd piciorul dezvelit, care arăta ciorapul străveziu, de culoarea elitrei de cărăbuş.

Voia să fie rea şi tare, dar ochii îi înotară în lacrimi abia stăpînite.

— Aşa sfîrşim, Radule? îşi acoperi rochia peste picior. Aceasta a fost tot?

Radu Comşa strînse imperceptibil din umeri. Ce putea să facă? Cine era de vină?

— Ai primit cel puţin scrisorile mele?

Comşa deschise mut un sertar şi-i puse înainte scrisorile nedesfăcute: una, două, trei, patru....

— Exact! Au fost mai multe?

Zoe Vesbianu întoarse plicurile pe o parte și pe alta. Le aruncă departe.

— Nici n-ai fost curios să afli ce-ți scriu aci?... Poate eram bolnavă, poate te rugam... Altădată mă certai că scriu prea rar.

— Altădată!...

— Da, altădată! Ce, e atît de demult?... E atît de lung un an?

— Trei sute șaizeci și cinci de zile cînd e anul normal, trei sute șaizeci și șase cînd e bisect! Dar aceasta rar; din patru în patru ani...

— Sînteți foarte spiritual, domnule Comșa!

— Cum mă vezi! o privi Comșa cu ură.

Tăcură un timp. În stradă se depărtă o trăsură. Două glasuri trecură rîzînd pe sub ferestre. Zbură, nesigur în evantaiul de lumină, un fluture mic, alb, catifelat, de molie.

Zoe Vesbianu își privi fix unghiile; apoi, fără să ridice privirea:

— Îmi dai și celelalte scrisori? Acele de atunci, cînd erai curios să le deschizi...

Radu Comșa aduse o cutie de lac negru și răsuci o cheiță aurie, cu șnur.

Alese scrisorile și le rîndui teanc, pe masă.

Zoe Vesbianu luă una la întîmplare, scoase hîrtia albastră din plic și își rătăci ochii pe rînduri, ca pe o scrisoare străină, a altcuiva.

O puse la loc în plic, își făcu vînt cu plicul, fluieră în muchia hîrtiei un început de arie.

— Cînd te gîndești că am putut scrie acestea... Că am putut crede acestea...

Radu Comșa răsuci cheița. Atîta era tot!

— Acum?...

Zoe Vesbianu se ridicase în picioare și adună vraful de scrisori. Erau multe. Abia le putea cuprinde cu mîna. Încercă să le înghesuie în poșetă, dar nu încăpeau.

— Dă-mi, te rog, o hîrtie, ceva, un ziar!... Nu pot merge ridicolă pe stradă, cu un teanc de scrisori în mînă!... Un teanc de scrisori de dragoste, ca o modistă...

Radu Comșa căută în mapă o coală de hîrtie și începu să împacheteze scrisorile, cu grija unui amploaiat de libră-

rie. Confecţionă un pachet dreptunghiular, alb şi corect, un adevărat pachet de magazin. Lipsea numai şnurul şi laţul pentru trecut pe deget.

Pachetul stătea acum între ei, pe colţul biroului.

Zoe Vesbianu îl privi. Îl împinse cu degetul, într-un mare dezgust.

— M-am gîndit... Nu mă mai interesează... Arde-le! Fă ce crezi cu ele...

Luă cadra de pe masă şi privi chipul Luminiţei, de aproape, căutînd să-i descopere ceva nevăzut în ochii oblici, inundaţi de soare.

— Şi cînd mă gîndesc că toate sînt pentru aceasta... O fetişcană cu fusta scurtă...

Radu Comşa vru să-i descleşte încetişor rama din mînă, dar Zoe se feri în lături.

— Lasă-mă!... Vreau să văd ce are... ce...

— Zoe! păşi Comşa prinzîndu-i braţul. Îţi spun: lasă!

Femeia dădu drumul cadrei şi, răsucindu-se neaşteptat în tocuri, cuprinse gîtul bărbatului. Îi strivi buzele cu o sărutare încleştată.

— Pentru aceasta... O, pentru aceasta!... şopti şuierător printre dinţi, muşcîndu-i lacom buzele, pînă la sînge.

Prin mătasea subţire, Radu Comşa simţi trupul femeii lipindu-se de el, căutîndu-l genunchi peste genunchi, cu sînii striviţi de pieptul lui. Mîinile cercau să se desfacă, dar cu o împotrivire din ce în ce mai slabă. În carne, amintirea fierbinte ca plumbul topit se deştepta întunecînd cugetul. Era o luptă scurtă, fiecare simţind în obraz răsuflarea dogoritoare a celuilalt.

Radu Comşa nu-şi mai feri buzele. Mîna lui încleştă capul femeii cu degetele răşchirate în păr, strîngînd cu sete rea, cu dorinţă şi ură; apăsînd dinţii care scrîşneau pe dinţii lui, amestecîndu-şi respiraţiile şi sorbindu-şi-le ca o otravă amară şi ucigaşă.

O ridică în braţe, tîrînd-o în cealaltă cameră, izbind-o cu tîmpla de uşor, împleticindu-se. Femeia îşi scutură pălăria, care se rostogoli jos; pe obrazul bărbatului se revărsă părul roşu, scurt şi buclat, cu parfumul care-i intră în nări.

— Nu vreau... Îmi sfîşii haina! gemu femeia.

Smucindu-i rochia cu capsele descheiate, lunecă din ea şi amîndoi o călcară în picioare.

Afară, lung şi departe, pentru amîndoi larma oraşului muri.

5

— Îţi strălucesc ochii ca la o pisică în întuneric, Radule! spuse femeia, tîrziu, cu capul înfundat în pernă, zîmbind unui gînd nelămurit.

Îşi ridică panglica cămăşii pe umăr şi se întoarse într-un cot, să-l privească în faţă.

— Altădată aveai ţigări... De ce taci?... Nu vreau să taci! se alintă, întorcîndu-se peste pieptul lui şi cercetîndu-i în ochi.

Îi căută buzele. Răsuflarea îi era din nou şuierătoare. Şopti, repetînd fără să ştie, cuvintele colonelului Pavel Vardaru:

— Gura aceasta... gură de cadînă!

Radu Comşa întoarse capul.

Era copleşit de ură şi de dezgust, pentru el, pentru ea, pentru tot... De ce făcuse aceasta? O iubise odată — i se părea acum atît de demult! — altfel, cînd această chemare unul lîngă altul, căutare de suflete, nu de trupuri, îi făcea buni, îi înălţa, le înfiora tinereţea cu o îmbătătoare încîntare. Credeau că-i apropie ceva în afară de cenuşiul fiecărei zile, o dorinţă pură, descătuşată de animalitate. Acum, între dînşii, dorinţa se împletea cu ură. Erau înlănţuiţi prin ceva obscur şi plin de degradare, o chemare a cărnii, care se căuta peste voinţa lor şi pe urmă îi obosea pînă la saţietate unul de altul.

— Ce gîndeşti aci? îi bătu fruntea Zoe cu un deget, dîndu-i neliniştită părul în lături.

Radu Comşa îi feri mîna.

— Lasă...

— Uff, ce botos eşti!... Te-ntreb unde sînt ţigările?

Radu, cu mîinile sub cap, arătă cu cotul spre măsuţa de noapte, vorbind tărăgănat, cu jumătate de cuvinte:

— Ştii doar!... 'n sertar...

Zoe Vesbianu sări în picioare şi scotoci în sertar:

— Imposibil să văd ceva... Fac lumină...
Trase perdeaua şi storul. Căută ţigările. Aprinse una şi, în cămaşa subţire, mergînd prin cameră, se cercetă în oglindă.
— Am nişte ochi!...
Îşi scutură părul roşu-arămiu, răsfirîndu-l cu degetele.
Radu Comşa o privi prin oglinda şifonierei, cum păşea în pantofii de antilopă cu tocurile înalte, în cămaşa mai scurtă de genunchi, cu pulpele arcuite fuş în ciorapii de mătase. Sînii ridicau pînza subţire; străveziu se contura trupul înalt şi mlădios, cu toate tainele ascunzişurilor. Pe umărul rotund se cunoşteau urmele muşcăturii.
Radu îşi schimbă ochii în tavan. Cum putea să se plimbe oare în casa altuia, aşa goală, impudică, fără nici o stingherealǎ?
Pe urmă, se gîndi că o judecă aspru fiindcă de intimitatea asta a pieliţei goale se teme; o urăşte, îl irită şi se teme.
Femeia se încolăci pe divan, între perne, în faţa patului, cu o mînă sub ceafă, ţinînd cu cealaltă ţigara ridicată şi urmărind aţele albastre de fum.
— *Y en a-t-il, des cigarettes et des divans, dans notre souvenir!...*
Îşi trase o pernă sub şold şi scutură scrumul pe covor. Risipi fumul cu mîna.
— Tăcem!...
Radu Comşa mormăi:
— Da, tăcem...
Şi tăcură.
Tăceau, spionîndu-se cu coada ochiului, străini şi duşmani.
Comşa se ridică şi-şi încheie haina.
Femeia aruncase ţigara şi stătea cu faţa ascunsă în braţul îndoit. Poate plînge. Poate numai cerca aşa, prefăcută, să-i cheme o dezmierdare.
O clipă Radu Comşa gîndi să-i spună ceva, blînd şi împăciuitor. Dar ce însemnau toate? Totul între dînşii era minciună şi umilire.
Trecu în cealaltă cameră, alese o carte la întîmplare şi încercă să citească. Ochii fugeau pe rînduri. Luă de mai multe ori fraza de la capăt: „*La liberté est de moins en moins le droit subjectif qu'aurait l'individu d'agir à sa guise...*"
Zoe apăru îmbrăcată.
— Încheie-mă, te rog, la spate...

Îi încheie capsele.

Femeia se plecă şi-şi ridică pălăria de jos. O îndesă pe cap şi surîse trist, aşezîndu-şi părul sub boruri.

— Radule, mă urăşti?

— De ce?...

Puse un semn în carte şi o aruncă pe masă.

Zoe îşi trase mănuşile, netezind pe fiecare deget pielea de căprioară, moale şi dezmierdătoare pipăitului.

— Ţi-aduci aminte, acum un an? Stăteai tot aci, pe scaun... Intram întîia oară...

Zoe îi trecu mîna înmănuşată pe frunte.

Comşa deschise cu hotărîre cartea.

— Dacă începi iar!...

Femeia îi luă cartea, o închise şi-o aşeză alături, rezemîndu-se de birou.

— Te temi de amintire?... Spune-mi ceva...

— Ce să spun? Ce ne putem spune!...

— Într-adevăr... Acum, ce ne putem spune?...

Şovăi. Se gîndi, pentru despărţire, să-şi apropie buzele de fruntea lui, de obraz.

Dar i se păru că ar fi acum ceva silit, teatral. Întinse numai mîna.

— La revedere!...

Radu Comşa sărută degetele mănuşii cenuşii.

O petrecu pînă la uşă.

Auzi portiţa de fier, de la grilaj, închizîndu-se după ea.

— Uff! respiră, cercînd să păşească eliberat.

Se descoperi însă lipsit de bucuria acestei eliberări. Era mîhnit. Se întreba de ce nu i-a rostit un cuvînt bun. Ar fi fost atît de uşor! I-au rămas scrisorile... Răsuci pachetul în mînă. Deschise uşa sobei şi le aprinse cu un chibrit. La început nu ardeau. Erau prea îndesate. Le răvăşi şi dădu foc întîi uneia, desfăcută între degete.

Pe urmă, toate se sfîrlogiră în foi răsucite de scrum; fragili trandafiri de cenuşă cu inima de jăratic...

Îşi schimbă hainele. Ceasul arăta trecut de şapte. Pe marmora lavoarului găsi, uitat, un ac pentru păr, de bagă. Îl aruncă în sobă, peste scrumul scrisorilor. Izbucni o flacără mică, albastră; acul se încovoie, sfîrîi, se destinse. Împrăştie fum albicios şi greu, care pluti în cameră.

Radu Comşa trînti uşa. Afita rămînea în urmă. Un miros dezgustător de corn ars.

— Veronico, să aeriseşti! porunci slujnicii, care, în portul ei bucovinean, alb, cu pieptar de catifea şi fluturi de aur, vorbea, rezemată de portiţă, cu o ordonanţă.

Veronica lăsă colţul barizului din gură şi fugi bocănind pe plăcile de ardezie, cu tocurile ciuboţelelor înalte, potcovite cu mici semilune de alamă.

6

Radu Comşa cobori pe Schitul Măgureanu, ca să treacă pe drum ocolit prin Cişmigiu.

Umbra copacilor, priveliştea lacului somnoros, scîrţiitul nisipului sub paşi îi dădeau întotdeauna odihnă. Merse încet. Soarele se apropia de asfinţit; în dosul Cotrocenilor, incendia acoperişurile de tablă, punea flacără în ferestrele mansardelor. Furnalele fabricilor sprijineau cu stîlpi negri cerul învăpăiat; dungi întunecate de fum se despleteau peste clădirile sure.

Cînd să intre în grădină, o trăsură trecu în goană la deal.

Doctorul Carol Mayer, după o baricadă de valize, panere, pleduri vărgate şi cutii, îl privi fără să-l recunoască, poate fără să-l vadă.

„Unde-o fi gonind aşa?" se întrebă Comşa, pătrunzînd sub bolta copacilor.

Pe cărările de nisip, copile în rochiţe albe se fugăreau cu cercuri. Bonele plimbau cărucioarele de pai împletit. Un copil bălan îi surîse după perdele de dantele, întinzînd un clopoţel de metal. Fără să-şi dea seama, răspunse acestui surîs. „Ce poate gîndi un copil? Cum se va fi oglindind lumea în ochii aceia apoşi, umezi şi tulburi încă, aşa cum sînt ochii de miel?... E o umanitate embrionară în el, încă pură şi bună... Pe urmă devine crud, laş, ipocrit — om întreg; un domn, o doamnă... Va cunoaşte toate dezgusturile."

Pe lacul cu apă verde-ruginie pluteau cîteva frunze de timpuriu căzute. Copacii şi cerul purpuriu tremurau răsturnaţi în luciul transparent. Totul era departe şi calm, ca la o sută de kilometri de fierberea oraşului.

Dar cum dădu în Bulevardul Elisabeta, în fața Ministerului de Lucrări Publice, înțelese că ceva neobișnuit se petrecea.

Trecătorii grăbeau spre Calea Victoriei. Trăsurile se îmbulzeau lanț. Două tramvaie sunau zădarnic, abia înaintînd. Figurile aveau ceva convulsionat. Cunoscuții se strigau de pe celălalt trotuar făcîndu-și semne. „Desigur, iar vreo manifestație! Distracție de neutri!" se gîndi Comșa, îndreptîndu-se spre chioșcul de ziare.

Cineva îl atinse pe braț.

Onisfor Sachelarie, gîfîind, își scoase pălăria:

— V-am ajuns din urmă!... A telefonat domnu deputat...

— Ei?

Onisfor Sachelarie se căută în toate buzunările, scoase o batistă mototolită, își șterse obrazul roșu și ud de sudoare. Apoi:

— S-a gătat. Ne batem!

Comșa îl privi fără să înțeleagă.

Ochii i se opriră, îndărătnic și absenți, la obrazul lui Sachelarie, unde se lățise o pată de cerneală violetă. Și-a pierdut mintea? Ce spune?

— S-a gătat! Războiul! surîse cu fericire Onisfor Sachelarie, apucîndu-și amîndouă mîinile. În sfîrșit, ne batem!

Se opri intimidat de pornirea necugetată care rupea distanța între șef și subaltern. Nu știu ce să facă cu mîinile. Își împinse în buzunarul de la piept un capăt metalic de creion.

— Nu poate fi războiul! refuză să creadă Radu Comșa. De atîtea ori s-a spus...

Onisfor Sachelarie scoase din buzunarul hainei un ziar împăturit și-l desfăcu.

— Citiți! Starea de asediu. Și acum se afișează decretul de mobilizare!

Radu Comșa luă ziarul. Numai o foaie; ediția specială cu litere mari de pe care cerneala se lățise pătată de urmele degetelor. Citi dintr-o singură privire, peste rînduri: „*Consiliul de Coroană. Starea de asediu în Capitală. Decretul de mobilizare...*"

Cînd s-au petrecut toate? Cu șase ceasuri înainte, războiul părea cea mai îndepărtată posibilitate.

— V-am așteptat la cancelarie. A vorbit la telefon domnu deputat... Știa de la oră unu, de la domnul unde a cinat. N-a mai mers în Moldova. A plecat la Sinaia, să aducă domnișoara...

Arătă un teanc de foi:

— Mi-a dictat telegrame! Fug, să le dau la poștă...

Onisfor Sachelarie făcu cîțiva pași... Se întoarse...

— Ce e?

— Mă rog frumos, gazeta! O țiu. Pentru bătrînii de la Tîrna o țiu...

Radu Comșa îi întinse ziarul și Sachelarie plecă repede, împăturindu-l.

Aproape de Calea Victoriei, trăsurile și automobilele făceau baricadă. Mulțimea se îmbulzea, revărsată de pe trotuare, într-un freamăt cumplit. Negustorii scoteau steaguri în vitrină.

Pe sub botul cailor se strecură un băiat cu cîteva foi de ziar, zbierînd:

— Edițiaaaaa..., 'trarea României în războooi!...

— Mă, cu ziarel făcu un domn gras, cu vestă albă, scotocindu-se în buzunarul pantalonului.

Băiatul era însă departe, șerpuind pe sub coatele oamenilor.

— Și Jorj, care a plecat aseară la băi! exclamă cu glas de contraltă o doamnă din care Radu Comșa nu văzu decît ceafa, cu părul frizat sub pălăria neagră.

Dar în urechi, glasul îi stărui plăcut.

— Radule! Ce-ți spuneam! îi ieși în cale Titel Iliescu.

Îi despărțiră trei doamne la braț, pe urmă o ordonanță care fugea ghiontind în dreapta și-n stînga, pe urmă un domn cu o prea frumoasă barbă revărsată pe piept.

— Ce-ți spuneam? repetă Titel Iliescu, izbutind în sfîrșit să-i prindă brațul. Dacă dă „statul“ ordin lui Vasile Breazu, toate s-au isprăvit!... Să ne oprim aci... Ia aminte: trăim o zi memorabilă! Un moment istoric! O să ne ceară copiii să le povestim...

Zeflemisea, cu înfățișarea plictisită și obosită dintotdeauna; dar sub cuvintele leneș îngăimate, se ghicea emoția pudic ascunsă, ca o slăbiciune rușinoasă.

Se rezemară de bara ferestrei, la Capșa.

Curgea lume pestriță: mahalali desfundate și trecătorii din fiecare zi, de pe Calea Victoriei. N-aveau nici o țintă. Pașii îi purtau într-o parte și alta; să-și vorbească, să vadă, să afle. Rîndași cu straiele albe se încrucișau cu femei elegante — o tălăzuire de capete, de porturi și de suflete, împinsă, rătăcită, tîrîtă.

Radu Comșa se trudi să descifreze ce stă scris pe figura mulțimii; aceiași printre care trecuse dimineața. Aștepta nelămurit ceva nou, tragic, pînă atunci încă neîntîlnit.

Dar figurile își păstrau, închise, aceeași taină. Și doamna cu crosa albă, la braț cu domnul în haine de *soie-écrue* și cu țigară de foi; și soldatul bleg, gonind cu o tunică ofițerească pe mînă; și fetița cu cutia de pălării; și tînărul care-și pipăia batista în buzunarul de la piept; toți nu arătau nimic din ceea ce lacom cerea să le scînteie în ochi. Curiozitate, o bucurie asemeni celei din orișice desfătare populară; unde însă era sufletul acela, nespus și epic, vibrant, vulcanic, patetic, pe care-l așteptaseră toți?

Din capătul străzii răsună cîntec de goarnă. Apoi tăcu.

Mulțimea se împinse în lături, și trei batalioane trecură undeva, spre gară, ori aiurea.

Erau soldați în uniformele verzi, cu obrazul pămîntiu, cu echipamentul de război.

Călcau în marș, cot la cot, în rînduri strînse.

Nu întorceau capul, nici privirile. Nu aveau pe figurile aspre nici rîset, nici bucurie.

Semănau toți; neînchipuit cum semănau toți.

Fețe întunecate și indescifrabile, trecînd în lumina cenușie a asfințitului sub ziduri cenușii. Pașii sunau icnit în piatră. Un ofițer scund, cu sabia scoasă, fugi pe lîngă rînduri să-și prindă locul. Mulți treceau, nesfîrșit de mulți.

Un glas îndrăzni un strigăt scurt și se opri.

Alături de Radu Comșa își făcu loc un bătrîn osos și înalt, rezemat în baston, cu mustățile albe și răsfirate, galbene sub nări, de fumul tutunului. Radu Comșa văzu cum îi tremura bărbia și buza de jos, ca la copiii gata să plîngă. Și pe el îl încercă emoția, contaminată de la această emoție a altuia.

Prin gînd îi trecu amintirea a tot ce făcuse în ziua aceea. Mirosul părului, trupului, al parfumului lăsat în nările și în carnea lui, de Zoe Vesbianu, îi părea acum plin de oroare.

Aceasta făcea el, cînd...

De pe marginea trotuarului din faţă, domnişoara Betty îşi smulse de la pieptul bluzei garoafele — garoafele trimise azi-dimineaţă pe vîrful liniei de Onisfor Sachelarie — şi le aruncă în picioarele soldaţilor.

Dar nici unul nu le ridică.

Trecu din rînd în rînd, de la capăt spre coadă, o comandă.

Şi soldaţii începură deodată să cînte.

Radu Comşa simţi sub braţ mîna prietenului tremurînd.

Bătrînul rezemat de baston privea, cu ochii în lacrimi, peste capete.

Cîntecul se ridică mai puternic, între zidurile sure, în întunecarea de cenuşă.

Capitolul II

VREM ROMÂNIA MARE!

Să ne găsească ceasul pregătiţi!
(Discurs la Dacia)

1

Bulevardele din mijlocul Capitalei îşi primenesc inscripţiile, adesea cu fiecare schimbare de regim.

Numele unui fruntaş politic, despre care nimeni nu va mai pomeni peste douăzeci ori treizeci de ani, izbuteşte pentru o clipă să-şi cîştige o nemurire iluzorie şi temporară, scrisă cu litere albe pe tăblia albastră.

Străzile mărginaşe sînt mai ferite de această concurenţă a faimelor trecătoare. Cu discreţie, poartă numiri pitoreşti, obscure şi veşnice. O fantezie, uneori îndestul de plină de duh, a scos la întîmplare, dintr-un lexicon, întru botez, cuvinte amestecate ca într-un poem dadaist. Cartiere întregi par de aceea specializate în mitologie, în geografia globului terestru, în domeniul sentimentelor şi în fenomenele meteorologice: strada Minotaurului şi strada Cerber, strada Zefirului şi strada Aurorei, strada Frumoasei şi strada Simpatiei, strada Bizanţ şi strada Engleză.

De la linia de tramvai, străbateţi astfel în zece minute domeniile celor mai contradictorii noţiuni: de pe strada Inocenţei, dai în Sarmisegetuza, pe urmă în strada Emisferului, în strada Supliciului, pe Vampir şi în Orion.

La colţul străzii Domiţian cu strada Centenarului, se află o casă lungă ca un vagon, cu un paravan de sticlă, o singură fereastră la drum şi grilaj de lemn, cu verdele spălăcit şi înecat în praf.

Oraşul pare foarte departe. Clopotele tramvaiului abia străbat surd. Peste zaplazuri se apleacă crengile grădinilor ca într-un tihnit oraş provincial.

De treizeci de ani, madam Ana Czvimbrovskich găzduieşte acolo, generaţii după generaţii, studenţi, cu veşminte nevoiaşe, dar cu proiecte grandioase.

„Băieţii" i-au simplificat şi românizat de mult numele polonez, cu neputinţă de rostit pentru o limbă moldo-valahă: i-au spus mai întîi madam Cimbrovschi, pe urmă, mai sumar, madam Cimbru.

La împămîntenirea aceasta silită a contribuit fără îndoială şi o vagă apropiere între numele răposatului Anton Czvimbrovskich şi cel al condimentului neaoş naţional. Dar hotărîtoare a fost, mai cu seamă, tocmai măiestria netăgăduită a cucoanei gazde în prepararea fripturilor în sînge, presărate cu aromate frunzişoare de cimbru uscat, de sub grinda cămării.

Acum nimeni nu-i mai spune altfel, şi mulţi nici nu-şi mai închipuiesc că a purtat cîndva numele întortocheat şi zbîrnlind în consoane al unui prigonit din Polonia infelice.

Toată ziua, madam Cimbru e nevăzută. Din bucătăria cu sfîrîituri de untură, din concertul de tigăi ciocnite, de tacîmuri şi farfurii spălate, i se aude numai glasul:

— Lisbet! Adă smîntîn de la pivniţ!... Modest, hoţ batrin, acum ţi rupem picioriile!...

Ameninţarea aceasta e urmată întotdeauna de o dezlănţuire metalică de cleşte ori vătrai aruncat cu vehemenţă, şi de pe uşă ţîşneşte atunci, cu coada între picioare, Modest, hoţul bătrîn, mergînd să-şi lingă botul sub scări, unde aşteaptă, filozof, să se potolească furtuna.

La ora douăsprezece şi jumătate şi la ora opt, madam Cimbru începe a-şi face din cînd în cînd apariţia în uşă, învăluită într-un nor de aburi graşi de fum.

Cu ochelarii bulbucaţi şi mari, ar părea un alchimist care părăseşte o clipă alambicurile unde fierb misterioase şi drăceşti amestecuri pentru magie neagră, dacă şorţul albastru, cu pete de sosuri, şi linguroiul ori cuţitul din mînă n-ar trăda inofensivele îndeletniciri culinare. Madam Cimbru cată cu nerăbdare spre portiţă, dacă nu vin „băieţii". Îşi ridică ochelarii pe frunte şi cu un şervet de cînepă îşi şterge sudoarea de pe faţa roşie, cu vinişoare albastre pe

nasul rotund, înflorit şi lucios. „Băieţii", ca întotdeauna, întîrzie, iar madam Cimbru se întoarce să tragă oalele cu bucate la o parte.

Madam Czvimbrovskich a avut două mîhniri mari în viaţă.

Una, acum treizeci de ani, cînd vecinii i-au adus pe braţe al domniei-sale soţ, Anton, lovit în stradă de dambla. Domnul Anton Czvimbrovskich, surghiunit politic din Polonia, pentru patriotice păcate ale juneţei, ajunsese, după numeroase peripeţii, în ţara românească, slujbaş de oarecare însemnătate la o fabrică de bere şi îşi manifesta dezgustul pentru această băutură leşietică şi greoaie, consumînd cantităţi respectabile de alte băuturi mai tari şi mai nobile: coniac, rom, mastică de Hio, zubrovca şi cu preferinţă tot soiul de spirtoase de la cincizeci de grade alcool în sus.

Cînd medicul, după acest avertisment, l-a oprit să mai pună spirt în gură, domnul Anton Czvimbrovskich a căzut într-o adîncă melancolie şi, după o lună, ca un om care şi-a socotit misiunea pe pămînt încheiată, a închis ochii şi a murit.

Pentru toate necazurile din viaţă, madam Cimbru l-a iertat. Acum vorbeşte despre răposatu-i soţ ca despre un om straşnic în tinereţe, mare cîntăreţ şi iubitor de frumos, om nefericit şi neînţeles.

A doua mîhnire i-a fost pricinuită lui madam Cimbru de către fiica domniei-sale, Lisbet. Cînd a murit domnul Anton, Lisbet avea numai un an; o fetiţă născută tîrziu în căsnicia lor, în sfîrşit binecuvîntată; o vietate cu părul aproape alb de bălan ce era, cu ochii albaştri decoloraţi, tîrîndu-se în brînci prin odăi.

A crescut-o cu mare nevoie, a dat-o la carte, pe urmă la Conservator. Talentele domnului Anton Czvimbrovskich se prelungeau în tîrzielnica odraslă. Se ridicase la optsprezece ani o fată înaltă şi trupeşă, o adevărată fiică a ţării sale îndepărtate, cu frumuseţi faimoase şi pomenite în toate cronicele dragostelor regeşti.

Avea piciorul viguros şi fin, anume plăsmuit pentru dansurile care au fermecat juneţea bunicelor noastre: mazurci, polci şi menuete; avea părul împletit în două coade groase, sprincenele încondeiate, pieliţa obrazului străvezie, de se simţea sîngele dedesubt, ca un abur cald.

Madam Cimbru o privea cu mare severitate și cu o presimțire rea, dimineața, plecînd cu sulul de partituri subsuoară; iar chiriașii de pe vremuri rămîneau cu ochii visători, pînă cînd domnișoara Lisbet dispărea la colțul străzii, ducînd cu ea un ușor parfum primăvăratic și ceva din prospețimea dimineții.

Dar într-o seară, Lisbet nu s-a mai întors acasă. Glasul a mers să-i ciripească aiurea, unde era mai puțină posomorală și nu supravegheau, cu atîta severitate, doi ochi cenușii după ochelari bulbucați.

Madam Cimbru nu i-a știut de urmă doi ani. A încercat să ascundă rușinea, povestind chiriașilor că se află undeva, la o rudă îndepărtată, în alt capăt de țară.

În noaptea de Crăciunul catolic, după al doilea an de la aceste întîmplări, madam Cimbru citea *Universul*, depărtînd gazeta în lumina lămpii.

Ține și acum bine minte: era vorba despre niște evenimente grozave din Rusia. Se afla și o gravură în mijlocul paginii: mulțimea înaintînd deznădăjduită pe Perspectiva Nevski, spre palatul țarilor, să ceară pace și pîine. Un escadron de cazaci, cu săbiile scoase, gonea dinspre colțul unei străzi; o femeie ridica un prunc în sus, oferindu-l tăiușului de aramă; sub copitele cailor, cu brațele în lături, zăcea alt copil...

Viscolul zgîlțîia ferestrele și madam Cimbru se gîndea, cu mare tristeță, la soarta ei singură, în țară străină.

Ochii lăcrimoși priveau barba neagră a unui luptător pentru pace și pîine, de pe gravură, înfruntînd cazacii cu căciuli late și cu săbii încremenite în aer; iar femeia bătrînă medita la alte prigoniri de acestea auzite din copilărie și citite în depeșele gazetelor; execuții cumplite din Varșovia unde are neamuri, despre care de multă vreme nimic nu mai știa. Atunci cineva a deschis încet ușa de la antret, pipăind peretele prin întuneric. A răsucit încuietoarea de la a doua ușă. Cînd madam Cimbru și-a ridicat ochelarii pe frunte să vadă cine e — toți chiriașii plecaseră în vacanță și nu aștepta pe nimeni — să lunece de pe scaun, nu alta!

Lisbet, slabă ca o vedenie, în haine subțiri, vînătă de frig, cu un copil în brațe, învelit într-un șal de lînă verde...

A iertat-o şi pe ea. Era îngheţată de ger, pruncul scîncea amorţit; de fiară să-i fi fost inima şi n-o putea alunga afară, pe urgia care şuiera dezlănţuită pe străzi.

Dar pe copil nu l-a putut apropia de suflet.

L-a botezat Anton, după numele răposatului; iar Toni a crescut alungat din bucătărie, alungat din casă, mai mult pe stradă şi în maidanul cartierului. Era acum un soi de rebel, care ţinea piept copiilor din vecini, bombardîndu-se cu bolovani, spînzurîndu-se prin grădinile mahalagiilor, fumînd capete de ţigări şi dresîndu-l pe Modest să execute o sumă de acrobaţii de circ, cu o străşnicie care făcea să mijească uneori în mintea dobitocească şi bătrînă a cînelui gînduri disperate şi neaşteptate de la un neam de patrupede reputate drept statornice sclave omului; ca de pildă să-şi ia lumea în cap, ori să-şi muşte călăul de nasul cu pistrui.

Prin aceste aprige peripeţii, madam Czvimbrovskich şi-a purtat trupul scurt şi gros cu acelaşi resemnat eroism, cum îşi poartă numele născocit de băieţi.

Generaţii s-au petrecut una după alta, prin cele trei camere închiriate. De cîteva ori a adăpostit în aceeaşi odaie, după douăzeci de ani, feciorul unui fost chiriaş de odinioară, venit să-şi sfîrşească învăţătura unde a terminat-o părintele, acum magistrat, avocat, doctor ori dascăl prin cine ştie ce pierdută urbe de provincie.

Pe lîngă cele trei camere, madam Cimbru, ajutată de Lisbet, găteşte masa şi pentru alţi cinci-şase studenţi, cu adăposturi prin apropiere. Trei luni pe an, cît durează vacanţa de vară, locurile la masă sînt împuţinate, băieţii se risipesc şi nu rămîn decît cei mai nevoiaşi, cu slujbe în Capitală.

Toamna, masa din geamlîc se lungeşte cu o tăblie adaos: băieţii se adună aducînd vreun recrut, doi; discuţiile ţin de la masa de seară pînă la miezul nopţii uneori, şi Modest, după ce a sfîrşit de ros toate oasele şi după ce a înghiţit toate fărămiturile, urmăreşte, cu ochii lui veterani şi somnoroşi, cu botul pe labe, gesturile aprinse ale acestor personaje ciudate, care nu mai pleacă la culcare şi fără să se atingă de farfuria de brînză în care au rămas cîteva felii albe; se frămîntă pe scaune, cîteodată foarte supăraţi, altă dată şoptindu-şi domol despre ceva depărtat şi neînţeles; pe urmă,

din nou se întărîtă bătînd cu pumnul în masă de se cutremură paharele și îl fac să tresară în patru labe, mîriind indignat.

În vara aceasta madam Cimbru are numai un singur chiriaș, în camera de la stradă: Onisfor Sachelarie.

Ceilalți doi sînt plecați, unul la părinți, la țară, în Mehedinți; altul în concentrare, în munții Bacăului, de unde a trimis o carte poștală cu vederi de la băile Slănic: un șipot alb într-o poiană de brazi și un domn cu capul gol, sorbind dintr-un pahar apă din izvorul numărul 3.

Vederea a fost așezată de madam Cimbru în rama oglinzii, făcînd vizavi cu o fotografie a domnului Anton Czvimbrovskich, ciocnind și dînsul paharele — altfel de pahare, cu altfel de conținut — împreună cu doi prieteni necunoscuți, la bîlciul din Nămăești.

Mai pregătește masa încă pentru trei studenți, rămași în București pe timpul vacanței; toți trei băieți buni, cuviincioși și la zi cu plata.

2

Acum, în pridvorul cu geamlîc, masa e întinsă pentru patru persoane. Trei au și sosit; Lăscăruș Codreanu, Stelian Minea și Ionel Cristescu.

Lipsește numai Onisfor Sachelarie; dar îl așteaptă cu toții.

E întrucîtva o sărbătoare a lui: mobilizarea înseamnă războiul pentru Ardeal, iar Onisfor Sachelarie înfățișează Ardealul.

Ionel Cristescu, fecior de podgorean din Moldova, a trimis pe Toni cu un bilet la gazda lui, aproape zece minute de drum, să-i încredințeze două sticle de vin înfundat, Cotnar adus de acasă și păstrat pentru zile mari. Stelian Minea i-a mai dat bani lui Toni să treacă pe la regie și să cumpere două pachete de țigarete Intim-Club. Masa avea să fie lungă: se încheia o discuție care dura de doi ani.

Lisbet așeză lîngă tacîmuri servetele răsucite în inele de lemn pirogravate, purtînd inițialele fiecăruia.

Tăcută, cu părul de culoare cenușie acoperit cu o broboadă roșie, cu sînii atîrnînd moi sub bluza pestriță, nu mai păstra nimic din frumusețea fetei de acum doisprezece ani,

care trăise romanul rămas pentru toți o taină. Îi căzuseră dinții: cînd vorbea și rîdea, gura arăta o spărtură neagră și dezgustătoare, ochii priveau plumburiu, mîinile stacojii, mîncate de leșie, păreau mîini de servitoare, și, într-adevăr, rostul ei în casă era mai mult de slujnică decît de fata stăpînei.

Din cele întîmplate atunci, madam Cimbru nu-i putuse smulge un cuvînt. Pierzania și-o ispășea fără să se plîngă și fără să se spovăduiască nimănui, cu o îndărătnicie dușmănoasă față de viața care-i nălucise luminos o clipă cine știe ce înșelare și o îngenunchease.

Cînd sfîrși de rînduit masa, cu mîinile încrucișate în poale, rămase uitată, privind cu ochii suri în zid.

— Lisbet! se auzi glasul lui madam Cimbru, în aburii unsuroși ai bucătăriei.

Lisbet tresări, alungînd gîndul cu mîna, ca pe o insectă supărătoare, și se mișcă tîrîndu-și lălîu papucii cu talpă de pîslă.

— Ceea ce e sigur, vorbi Stelian Minea plimbîndu-se între cele două uși și așezînd din mers cu piciorul colțul mușamalei îndoite, ceea ce e sigur e că niciodată oamenii n-au să-și verse sîngele pentru triumful unui adevăr geometric!... Războaiele și revoluțiile nu se fac pentru adevăruri obiective... Vrem adică libertatea Ardealului, fiindcă vrem triumful ideii de libertate? Deloc!... Ce-mi pasă mie că pentru ideea de libertate s-ar răscula cine știe ce neam din Asia, și că o represiune a guvernului respectiv sfîrșește cu spînzurători, execuții la zid etetera?... Nu-i cunosc, nu știu cine sînt; admit că or fi avînd dreptate, nu numai din punctul lor de vedere, ci și din cel al întregii umanități... Dar ce să fac, dacă nu pot participa sincer, cu fapta, la suferințele, la idealurile, la lupta lor?... Cînd e vorba însă de Ardeal, e altceva!... Libertatea nu mi se mai pare un principiu oarecare, o religie, a altora, dacă vreți; ci mă pune în mișcare direct, mă pasionează, fiindcă educația, școala, o legătură de sînge, istoria, literatura, comunitatea de limbă, mai știu eu ce, mă fac solidar, mai mult ori mai puțin, cu soarta indivizilor de acolo; mă fac sensibil la suferințele și la bucuriile lor. Lui Robinson, în insula lui, sînt sigur că i-ar fi perfect egal dacă Tisza face ori nu cutare concesie școlilor românești, ori dacă,

în loc de o școală românească mai mult, dă ordin să se ridice cîteva spînzurători în plus!...

Stelian Minea își scoase ochelarii, îi aburi, îi șterse cu batista și se uită în zare, prin sticlă, cu ochii lui de miop. Era un tinerel puțin la trup, cu capul mare și abia susținut de un gîtlej subțire ca un vrej. Pătimea de boala teoriilor și discuțiilor, încît se afla în continuare.

— Pe Robinson îl interesează dacă vine ori nu cineva, să-l scoată din insula unde s-a săturat de Vineri, de papagal, de pisică și de rădăcini crude! întări Lăscăruș Codreanu, care privea cu mîinile la spate, pe fereastră; în stradă, un orb bătrîn al cartierului, pipăind cu luare-aminte marginea trotuarului cu bastonul.

— Exact! continuă Stelian Minea, trecîndu-și între degete urma vînătă, lăsată de ochelari pe rădăcina nasului și așezîndu-și-i la loc. Exact; pe Robinson îl interesează mai mult decît orice orizontul lui; apare ori nu o corabie în zare?... Pe cînd pentru mine, Ardealul devine o chestiune vitală! A sunat mobilizarea, las tot: cărți, examene, dragostea, liniștea mea, risc tot ce am, și viața, adică tot ce am mai scump, dar nu pentru triumful ideii de libertate ori de dreptate; ci fiindcă de astă dată ideea de libertate și de dreptate o văd și o simt prin sufletul celor cîtorva milioane de oameni cu care mă știu solidar!...

— Cunosc! Acesta e un lucru vechi! spuse Ionel Cristescu, curățindu-și unghiile cu o scobitoare și privindu-și degetele, pe care le avea lungi, subțiri și albe. Ești în marginea empirismului lui James, opțiuni vii ori moarte, obligatorii ori evitabile, importante ori insignifiante... Din fericire, nu mai e vorba de aceasta acum: războiul a trecut din faza argumentărilor și ipotezelor la fapt. Doi ani l-am dezbătut și pe o față și pe alta, să ne vedem la fapte!

— O, cît despre aceasta!... făcu Stelian Minea un semn în sus cu mîna, luînd o înfățișare vitează și dîrză, care contrasta cu făptura lui puțină și golită de sînge, de june cărturar miop și cu spinarea de timpuriu încovoiată. Bună, Onisfoare!

Onisfor Sachelarie intră agățîndu-și din treacăt pălăria în cuier și strîngînd mîinile pe rînd.

— Știți?

— Ştim! răspunseră toţi, înţelegînd că este vorba despre ordinul afişat cu cîteva ceasuri înainte.

— Mîine seară plec.

— Şi noi...

— O, drăguţii de dînşii, santinelele grofilor de la Carpaţi! îşi freacă Onisfor Sachelarie degetele scurte şi pătate de cerneală.

— No, hai! zîmbi Ionel Cristescu, amintind proclamaţia de două cuvinte a lui Iancu, către moţii lui...

Îşi luară toţi locurile ştiute. Onisfor Sachelarie, cu figura de obicei colţuroasă şi lipsită de prietenie, era acum luminat de bucuria care-i dădea un fel de bărbăţie păduratică şi aprinsă. Era o apă: fugise la poştă să dea telegramele lui Alexandru Vardaru; străbătuse de două ori Calea Victoriei, ghiontit şi ghiontind să citească ordinele afişate pe ziduri; întovărăşise acasă, tocmai în Calea Văcăreşti, pe domnişoara Betty; iar drumul aci îl făcuse pe jos. Tramvaiele gemeau de lume, de n-ar fi încăput un ac.

Mîncară la început tăcuţi şi flămînzi.

Peste o zi, toţi trebuiau să plece; în seara următoare, masa lui madam Cimbru rămînea pustie.

Doi îşi pregătiseră examenele de licenţă: timp pierdut. Cine ştie cînd şi cui va mai veni rîndul examenelor vreodată? Onisfor Sachelarie, transfug de pe frontul galiţian, unde purtase gradul de subofiţer, făcuse concentrare în oştirea românească, era înaintat sublocotenent la un regiment pe care îl ştia în apropierea Predealului; pierdea şi el cel dintîi examen de jurist, pregătit cu grea muncă de un an, fiindcă se deprindea anevoie cu programul, cu graiul, cărţile şi sprinteneala mobilă a „regăţenilor". Toţi, în afară de Lăscăruş Codreanu, medicinist, mai ferit la o formaţie sanitară, intrau în linia întîia de foc. Dar gîndul primejdiei şi al morţii nu-i încerca o clipă. Era alungat ca posibilitate absurdă, de tinereţea lor caldă din vine şi de viaţa pe care o socoteau eternă.

Lisbet schimbă farfuriile, mişcîndu-se fără vuiet cu paşii ei de pîslă.

Intră, gîfîind şi împingînd uşa cu piciorul desculţ, Toni, cu cîte o sticlă sub fiecare braţ.

Pe obraz purta o zgîrietură proaspătă, sîngerîndă. Aşeză sticlele pe masă cu mîinile negre de nuci. Din buzunare scoase pachetele de ţigări. Unul era turtit.

Explică, ştergîndu-şi cu mîneca hainei sîngele de pe obrazul pistruiat:

— Au sărit la bătaie, domnu Stelian!... Zice că-s inamic!... Dar le-am arătat eu lor!...

— Bine, mă dezmăţatule! se sperie Ionel Cristescu. Cu alte cuvinte, era să-mi spargi sticlele!...

— Dar ce, sînt prost? se indignă Toni de această bănuială plină de ofensă. Am aşezat mai întîi sticlele jos, şi pe urmă le-am tras... Le-am tras, să ţină minte!... Ţigările nu puteam, domnu Stelian, erau în buzunar.

— Hai, marş şi-ţi cumpără rahat!... îi aruncă Stelian Minea un zece bani de hîrtie, mic ca un timbru verde.

Toni îl mistui cu degetele negre în buzunările pantalonilor umflate de o parte şi de alta, ca două torţe. Acolo îşi avea depozitată toată avuţia: mingea, cuţitul, capete de creioane, bilele, arşicele, o colecţie de nasturi celebră printre toate haimanalele cartierului.

De la uşă se întoarse:

— Domnu Stelian am să vă rog ceva... Nu e aşa că polonezii nu sînt germani?... Dar ce-mi spun ăştia că sînt neamţ?

Stelian Minea înţelese ce proces se petrecea în mintea copilului şi-i răspunse cu glas îmblînzit:

— Nu, Toni, polonezii nu sînt germani! Sînt chiar în duşmănie cu dînşii şi cu austriecii, pentru o ţară a lor, cum au mai avut-o şi au pierdut-o... Iar tu, Toni, nici polonez nu eşti!... Tatăl tău a fost român.

Toni clătină cu neîncredere capul tuns ca în palmă, cu urechile dezbîrnate în lături.

Privea în jos; cu piciorul gol şi murdar scociora ceva.

— Domnule Stelian, eu n-am tată! şopti fără să ridice ochii.

— Hait, marş, nu-mi toca prostii!... Ai avut tată, tatăl tău a murit de mult, cînd erai mic! minţi la întîmplare Stelian Minea. Astea nu sînt lucruri pentru copii... Ţi-am spus: şterge-o!... se înfurie, ca să-şi ascundă tulburarea.

Toni ieşi cu pălăria de doc făcută sul subţioară.

Se auzi un geamăt, un scîncet care aducea cu suspinul unui animal sugrumat.

Atunci prinseră de veste că Lisbet era acolo, rezemată de uşor, şi că ascultase. Privirile tuturor se înfipseră în farfurie.

În tăcere se auzi o muscă zbătîndu-se în perdea, izbindu-se în geam, apoi scăpînd liber, afară.

Femeia își alungă dinaintea ochilor o vedenie, cu mîna roșie și arsă de leșie. Pe urmă, împietrită din nou, cu buzele vinete, strînse, începu să culeagă tacîmurile, mută ca întotdeauna.

Aduse lampa. În jurul ei, frămîntînd cocoloși din miezul de pîine, cei patru rămaseră la sfat multă vreme; ultimul sfat la masa aceasta unde se încheia o viață comună, pentru a începe alta, necunoscută, eroică poate, și înainte de toate plină de amenințări nedeslușite. Goliseră cele două sticle cu vin. Obrajii le erau îmbujorați, glasurile mai calde, ochii strălucitori.

Rumoarea orașului expira îndepărtat. Se auzea, din cînd în cînd, duruind un tramvai electric, pe a treia stradă. Fără voie, își spuneau în gînd: „Numărul 16! Apoi unul cu cai pe altă stradă: Numărul 3!"

Dincolo de vorbele rostite, se urzea pe al doilea plan gîndul că zvonurile acestea familiare n-au să le mai asculte multă vreme și au să li se pară mari și îndepărtate fericiri, cînd își vor aminti de ele, undeva, în cine știe ce firidă umedă de pămînt.

3

Prin ferestrele deschise, fluturi mărunți, albi, cafenii, cenușii, negri cu dungi argintii, pîlpîiau orbi, atrași de lumină, se izbeau de sticla fierbinte, se zbăteau cu aripile arse, mureau încleiați în petrolul scurs pe piciorul de nichel.

Cîte unul mișca într-o ultimă convulsie o aripă cu praful scuturat, destindea o trompă minusculă, tremura o antenă fină și înfiorată de spasm.

Și deodată, în miezul nopții, glăsuiră, de bronz, clopotele Mitropoliei.

Era un fior, o chemare și o tînguire înălțată peste ziduri și peste oameni, dincolo de geana luminoasă, plutind peste oraș, sus, în noaptea albastră, dincolo de văzduhuri, spre cer. Și altele, și altele porniră chemări din noapte, căutîndu-se, îngînîndu-se, unind un singur psalm, care nu mai era vibrație de metal, ci înfiorare cutremurată în carne.

Clopotele rugară grav deasupra deşertăciunilor şi oraşul deşertăciunilor o clipă tăcu.

Cei patru îşi simţiră ochii învăluiţi de o ceaţă; iar de această înduioşare s-au ruşinat, ca de o slăbiciune.

Vînturaseră tot. Planuri care rămîneau părăsite; altele, urzite acum. Nimicuri cu care îşi umpluseră viaţa şi de care se despărţeau cu o uşoară melancolie.

Toate rămîneau acum depărtate, pierdute pentru cine ştie cîtă vreme.

Lăscăruş Codreanu se uită la ceas. Aproape unu.

— În clipa asta Rodoş poate a trecut graniţa... Poate e rănit... Poate...

Nu-şi sfîrşi gîndul, ridicîndu-se să scuture farfuria cu scrum şi cu rămăşiţele de ţigări.

Rodoş era colegul lor, tovarăşul de masă, chiriaşul care trimisese acum o lună cartea poştală cu vederi din Slănic.

— Da, poate e rănit... repetă gînditor Stelian Minea. Are să fie un război fără cruţare. Ungurii au să-şi apere hotarul pas cu pas.

Onisfor Sachelarie îşi frecă părul aspru cu podul palmei, nemulţămit că aude aceeaşi poveste.

— Dar gătaţi odată, fraţilor, cu nemeşii şi conţii maghiari! Ni-i cunoaştem noi oamenii!... Arme să aibă catanele româneşti, că nu-i prinde nici drac pînă la Pustă... Teamă mi-i de alta. Ni-or face spînzurători pentru bătrînii de-acasă. Şi-or căpăta regăţenii Ardealul, cum l-a cerut un drăguţ de-al vostru: fără ardeleni!

— De ce spui aceasta? îl întrebă Stelian Minea. De ce spui, cînd ştii că toţi...

— Ne ard la suflet aceşti doi ani! răspunse întunecat Onisfor Sachelarie, arătînd cu mîna spre un tablou din perete, pe care-l cunoşteau toţi cu de-amănuntul, deşi se afla acum ascuns în umbra globului de lampă.

Era o ilustraţie dintr-o revistă: oameni ucişi pe stradă, o spînzurătoare într-o piaţă, dedesubt scris: *Linişte domneşte în Varşovia.* O gravură veche, în ramă îngustă, neagră, dăruită odinioară de un chiriaş proprietăresei din patria lui Kosciusko.

— Trebuie să vă intre în minte că tot aşa a fost păstrată liniştea în Ardeal, doi ani! spuse duşmănos Onisfor Sachelarie. Spînzurători, oameni puşcaţi... Feciorii noştri la front, iară

în București bătăi cu flori, pita vîndută germanilor, gazete pentru *Grossösterreich și Mitteleuropa*...

Își șterse sudoarea cu batista mototolită și se uită la fiecare, pe rînd, cu ochii mici, scufundați sub sprincenele aspre și păroase.

Toți își dădeau seama că se aprindea o discuție de prisos, un vechi proces dezbătut de zeci de ori la această masă, acum scormonit fără rost, de un duh dușman, numai ca să le înrăiască o noapte de bucurie; ultima lor noapte.

Dar nu-și puteau înăbuși pornirea care le punea pe buze cuvinte grele și fără sens.

— Și voi? Voi? întrebă Ionel Cristescu, aplecîndu-se peste masă și mutînd o sticlă, să vadă mai bine fața lui Sachelarie. În Ardeal nu s-a spus că voi cei dintîi aveți să trageți în valahi cînd or îndrăzni să atace sfînta monarhie?...

— Și pe urmă, povestea cu Ardealul purificator!... rîse subțire și disprețuitor Stelian Minea, îndesîndu-și ochelarii pe nasul cu nările străvezii. Ne-ați înnebunit!... Tot aveți să transformați, să faceți perfect, să reformați, să ne regenerați; sînteți panaceul universal!... Mersi! Voi cu popa Mangra al vostru și cu Siegescu... Nu sîntem nici mai buni, nici mai răi unii decît alții, și pe urmă...

Stelian Minea aruncă țigarea neterminată și privi fix în tavan, bătînd toba cu degetele în masă.

O clipă se lăsă tăcerea.

Un fluture își sfîrîi aripile în flacără; cu fața în sus se zbătu pe masă, strînse aripile ciunge și rămase neclintit. Poate murise, ori poate, în mijala lui de cuget, înainte de a muri, cerca să-și lămurească cu spaimă de unde puterea aceasta înfricoșată și rea, care-l chemase la pieire cu o atît de orbitoare și fierbinte strălucire.

— Sîntem stupizi cu toții! mărturisi Lăscăruș Codreanu, rupînd tăcerea grea dintre dînșii. Stupizi ca fluturele acesta, pe care l-a ucis prea multa și strălucitoarea lumină!... Toți o să fiți în trei zile pe linia de foc. Știți că mergem cu toată inima, că altfel nu putea fi, și ne servim unul altuia toată drojdia dezbaterilor de doi ani... Mai bine, dragă Onisfoare, spune-mi cui lași în grijă pe domnișoara Betty?

Onisfor Sachelarie privi încruntat, fără să surîdă glumei.

Toți erau acum, în geamlîcul cu lumină fumegoasă, neîmpăcați și străini.

Ceva absurd, trist şi fără îndreptare se căsca între dînşii. Ştiau că nimic din ce rostiseră nu mai credeau nici unul. Totuşi, din adîncuri ceţoase, din ascunzişuri unde pîndea, pitită, o putere întunecată şi duşmănoasă le şoptise învinuiri netrebnice, ca să-i îndepărteze unul de sufletul celuilalt, cînd sufletele le fuseseră topite într-o îmbrăţişare.

Fluturele ars mai tremură o aripă, ca o rugare, şi trecu din viaţă.

Mai rostiră cîteva cuvinte. Voiau să alunge tăcerea. Dar vorbele sunau deşarte şi în silă.

Se despărţiră de Onisfor Sachelarie cu strîngeri de mînă, pe care le voiau frăţeşti şi împăcate, însă din care ceva lipsea şi era nefiresc.

În stradă au tăcut toţi. Ferestrele erau întunecate, casele cu înfăţişarea pustie şi misterioasă, aşa cum arată toate clădirile cu geamuri negre, noaptea.

La colţul cel mai apropiat, Stelian Minea se opri:

— Mă întorc... Să-i spun o vorbă mai bună! Gîndiţi cît e de singur acum şi cît trebuie să se simtă de străin...

Ceilalţi dădură din umeri:

— Ce să-i facem, monşer? N-ai văzut ce capsoman e?... Tu faci literatură acum, sentimentalism... Are să-i treacă!...

Şi plecară mai departe.

Stelian Minea se întoarse.

La fereastra „capsomanului", lumina era stinsă. Bătu o dată, de două ori. Nu răspunse nimeni.

O umbră întunecată îi atinse picioarele. Era cîinele gazdei, mişcînd bucuros coada scurtă, mirosindu-l cu răsuflarea caldă. Mai bătu încă o dată în fereastra neagră.

Porni înapoi pe strada deşartă. Un timp îl petrecu, cu paşi mărunţi, cîinele. Apoi merse singur, cu suflet mîhnit, în oraşul negru.

4

— Tăticule, tare mai eşti mata *ticăit!*...

Dinu, cu pălăria de pînză albă trasă peste cîrlionţii bălani, aştepta în prag, schimbînd pe loc picioarele goale, în sandale.

Așeză jos găleata de tablă și lopata minusculă, încrucișînd brațele ca un om mare, decis să aștepte pînă la marginea răbdării.

Virgil Probotă, lîngă fereastră, răsucea pe o parte și pe alta halatul nou de baie, cumpărat cu o zi înainte, pentru Maria. Îi smulse eticheta cu prețul și o rupse în două, în patru, în opt, mărunt de tot, pînă cînd hîrtia rezistă.

O săptămînă întreagă imaginase un adevărat reviriment în capitolele bugetare, pentru a pune la o parte, fără să se simtă, prețul acestei surprize. Iar cînd, în sfîrșit, aseară, la Constanța, se hotărîse, darul era de prisos! Telegramele de dimineață vesteau mobilizarea; vacanța sfîrșea înainte de timp; în trei zile trebuia să fie la regiment și Maria nu știa încă nimic.

Se plecă peste marginea ferestrei și zvîrli bucățile rupte de carton.

De sus, de la fereastra din fața a hotelului Movilă, o femeie, cu fața ascunsă de o pălărie mare de pai, arunca la fel rămășițele unei scrisori în vînt.

Erau mulți acei care peste două ore vor avea să arunce în vînt bucurii întrerupte...

Dinu i se agăță de mînă.

— Haidem odată, tăticule! Ești *imposibil!* Parcă ești bunița cînd pleacă în oraș: „Stai că mi-am uitat mănușile! Stai că am închis pe Arabela în ietac! Stai că am pierdut cheile!"

Dinu fugea pînă la ușă și înapoi, ținînd subsuoară presupusa umbrelă și scormonind într-o gențuță închipuită, să arate cum face bunița cînd a uitat mănușile, a închis pe Arabela în ietac și nu-și găsește cheile!...

Amărăciunea lui Virgil Probotă o clipă fu alungată departe.

Îl ridică cu amîndouă mîinile la piept.

— Va să zică, de ăștia-mi ești, *domnule!* Lasă că mi te aranjez eu la bunița, cum ajungem la București... Așa, *domnule:* „Stai că am închis pe Arabela în ietac; stai că mi-am uitat cheile!.."

Dinu își arătă dinții mărunți, lăsîndu-se pe spate în brațe și scuturîndu-și părul inelat, de i se rostogoli pălăria.

— Parcă eu nu sînt *sigur* că mata ții cu mine! Știu eu că n-ai să mă *trădezi*...

Şi cu viclenie, ca să schimbe vorba, se zbătu să scape:

— Dă-mi drumul!... Să-ţi arăt matale ceva *extraordinar*... Ce-am scris aseară!

Se plecă şi, de sub masă, dintr-un carton, scoase o foaie scrisă cu creion albastru. Erau cîteva litere inegale şi tremurate... Numele lui: Dinu V. Probotă, sfîrşit cu o parafă încîlcită, iar restul coalei plin de desene fantesziste; un vapor cu un steag ţeapăn şi mult fum încreţit ca un smoc de cîlţi, cîteva şiruri de soldaţi cubişti defilînd înaintea unui ofiţer cu sabie lată într-o mînă; la picioare, un căţel scund şi lung ca un crocodil, în sfîrşit, în aer, peste capetele tuturor, plutind o barcă şi un turc.

— *Ali!*... lămuri cu mare orgoliu Dinu, acoperindu-i fesul cu degetul. *Ali*, cu barca la pescuit...

Fesul lui *Ali* era mult mai mare ca restul trupului şi *Ali*, la rîndu-i, era mult mai mare decît toată barca; astfel, toate principiile perspectivei erau înfrînte dintr-un creion.

— Ei, ce zici mata?... întrebă Dinu cu o mînă la spate şi cu degetul celeilalte în gură, în semn de admiraţie înaintea propriei sale opere.

— Zic că bietul Ali nu mai are multe zile!... Acuşi-acuşi se îneacă! îl necăji Virgil Probotă, zîmbind. Cum vrei să nu se înece, dacă e mai mare decît barca?

Dinu rămase o clipă surprins de această funestă perspectivă.

Virgil Probotă îl ridică aproape de obraz, strîngînd vietatea fragedă care-şi zbătea braţele mici de gînganie.

— Lasă-mă, că mă înţepi cu barba!... Eşti aşa de *neglijent!*... se feri Dinu. Ai zis adineaori că mergem!

Virgil îl lăsă jos; îi aşeză cîrlionţii sub pălărie. Puse halatul nou cumpărat pe braţ, îl acoperi cu pardesiul de ploaie, să-l ascundă.

Închise uşa şi porniră pe poteca prăfoasă, printre plantaţiile firave de salcîmi şi oţetari, printre ierburi uscate, unde lăcustele începuseră sfîrîitul metalic, presimţind dogoarea zilei. Soarele sclipea orbitor în faţă, răsfrînt în mii de oglinzi.

Din vilele inundate de lumină se îndreptau repede femei în haine viu colorate, cu umbrele şi voaluri lungi, bărbaţi în halaturi albe, cete de copii gonind înaintea guvernantelor, care strigau disperate în graiuri străine.

Dimineața era fierbinte. Pe apă, lumina tremura de-a curmezişul un fluviu de smalț topit.
Un vapor alb trecea departe, în razele jucăușe, cu o parafă de fum în urmă. Zburau pescăruşi repezi, în zvîcnite perechi, care descindeau pe valuri ca alte albe foi de răvaşuri rupte. De sus, de pe faleză, linia curbă a orizontului, îndepărtată pînă la ultima margine pe cerul străveziu, se desfăşura odihnitoare, ca o mare şi potolită bucurie. În palpitarea apei, dîre lungi şi lucii însemnau cărările unei corăbii nevăzute.
Totul era aci ca totdeauna: luminos, puternic şi nemărginit.
Virgil Probotă își aduse aminte deodată că mîine vor sfîrşi toate şi simţi în gură un gust ruginit, ca atunci cînd podideşte sîngele.
Strînse mai încleştat mînuța caldă, care lupta să se desprindă. Dinu, în vîrful picioarelor, încruntase sprincenele, căutînd să desluşească cu privirea în mulţimea de pe plajă.
— Uite mămuța! strigă, descoperind-o în colțul „lor", la o parte, culcată pe nisip, citind o carte.
Se smuci și, apăsîndu-şi pălăria cu mîna în care ținea lopata de joacă, își dădu drumul la goană, în vale.
Virgil Probotă veni încet în urmă, cu inima tresărind de cîte ori Dinu sărea peste pietre şi de cîte ori, din fugă, trecea plecîndu-se pe sub barierele de lemn. Ziarele încă nu se împărțiseră; nimeni nu bănuia nimic. Se gîndi la frămîntarea de peste un ceas, cînd toţi vor afla.
Cînd ajunse, Maria desfăcuse sandalele lui Dinu și il lăsase într-un pantalon scurt, aproape gol. O fetiță tot atît de golaşă, sprincenată, cu ochi albaştri, se apropia prudent ca o pisică, cu brațele încărcate de o provizie de unelte.
— Mămuță, pot să mă duc cu Alina, să sfîrşim cetățuia?... întrebă Dinu, mai mult de formă.
Şi fără să aştepte învoirea, ajunse din cîteva sărituri lîngă apă, unde se aflau, înălțate pe jumătate, meterezele viitoarei cetăţui.
O doamnă în doliu, mama Alinei, surîse prietenos, dînd din cap, deşi nu se cunoşteau.
Maria îndoi un semn în carte, o aruncă alături.
— Aa, versuri?!... se miră Virgil, aşezîndu-se pe nisipul cald, după ce avu grijă să acopere bine haina de baie cu pardesiul.

— Ţi-am spus că o lună vreau să mă refeminizez! plecă ochii Maria, cu o lucire de ironie în bătaia genelor, pentru propriile sale hotărîri.

Lunecă mîna ca o dezmierdare pe scoarţele elastice ale cărţii:

— N-am luat cu mine — ai văzut? — decît literatură: versuri şi romane. Şi te rog, domnule profesor, două săptămîni, cît mai stăm aci, să mă slăbeşti cu teoriile tale biologice!... îl ameninţă cu degetul. Sînt sătulă de mutaţiile lui Hugo de Vries! Ascultă, dacă nu sună la locul lor aci:

Mon cocur, comme un oiseau, voltigeait tout joyeux
Et planait librement à l'entour des cordages;
Le navire roulait sous un ciel sans nuages,
Comme un ange enivré du soleil radieux...

Scutură nisipul şi firele de alge uscate dintre file, apoi închise volumul:

Mon coeur, comme un oiseau, voltigeait tout joyeux
Et planait librement à l'entour des cordages...

5

Virgil Probotă se simţi dintr-o dată cel mai înverşunat duşman al lui Baudelaire.

Maria se gîndea ce vor face încă două săptămîni — „versuri, romane", — iar dînşii urmau să plece în seara aceasta chiar, mîine cel mai tîrziu... Îi fu dureros să risipească scurt această bucurie.

De patru ani, luna aceasta la mare era pentru dînşii evenimentul central al existenţei. Tot ce făceau, ce amînau, ce renunţau, avea să fie răscumpărat în această lună unică.

Acum, Maria în două săptămîni îşi topise paloarea, ca o glastră scoasă din umezeală şi întunecime la soare. Serile lor cu îndelungi plimbări pe ţărm, în aşteptarea răsăritului de lună pe singuratice promontorii de faleză, departe de toată lărmuiala lumii, îi scuturase de mocneala dintotdeauna. Se deşteptau în fiecare dimineaţă pentru o hohotitoare sărbătoare.

Cum să vestească, cu cel mai simplu aer din lume, că toate acestea sînt sfîrşite şi că începe ceva mai grozav chiar decît mediocritatea vieţii care le acordase armistiţiu?

Maria prefiră printre degete un pumn de nisip. Părul negru, adus pe spate într-o răsucitură de mînă, lăsa dezvelită fruntea rotundă, luminată de ochii castanii cu fire de aur. Buzele puţin întredeschise, cu o uşoară umbră brună, puneau în figura gravă o frăgezime copilărească. Dar un singur dinte cu emailul imperceptibil albăstrui, în şiragul alb, intact şi regulat, dădea surîsului văzut îndelung o înfăţişare neliniştitoare, ca o atingere ascunsă a morţii într-un fruct tînăr..

— Pozezi pentru o statuie a meditaţiei? întrebă glasul care întotdeauna îi amintea lui Virgil, absurd, sunetul mat al bilelor de fildeş.

Virgil făcu un semn nehotărît cu mîna către mare, mințind aşa, fără să rostească cuvînt: Nu gîndea nimic, privea.

— Într-adevăr! mărturisi Maria, înşirînd pe nisip cîteva scoici, pe care le îngropă presărînd deasupra praful de sidef. Şi pe mine marea mă face stupidă... M-am deprins să urmăresc un punct de apă, fără de nici un gînd. N-aş fi crezut niciodată că nemişcarea aceasta, încorporarea aceasta în viaţa vegetală, poate însemna o voluptate...

— Te-am prins, pedanto! Eşti gata să-mi dezvolţi o teorie! o necăji Virgil, glumind fără entuziasm, în vreme ce gîndul îi rătăcea aiurea.

Cele mai stupide întrebări îl asaltau, fără să le poată alunga: „Să-şi cumpere, pentru campanie, cizme sau bocanci? Cizmele sînt mai practice şi mai durabile. Şi pe urmă, se încalţă mai simplu..."

— Ba deloc! îşi urmări Maria firul ideilor, întinzîndu-se pe nisip cu faţa în jos şi făcîndu-şi umbră ochilor cu jacheta albă de lînă. Aseară m-am surprins cîntînd... Închipuieşte-ţi! După cinci ani!... Şi mă gîndeam că sînt ca fetele de la ţară: după ce se mărită, nu mai cîntă decît cîntece de leagăn...

Virgil gîndea: „Are dreptate! De cinci ani n-am auzit-o cîntînd. Coardele pianului s-au destins singure acasă. Acum odihna aceasta îi deşteaptă o tinereţe adormită înainte de vreme, ca mugurii care se zgribulesc de frig, după ce au fost amăgiţi de o mincinoasă primăvară."

Dinu alergă, ţinînd spînzurat de labă un crab viorìu.

Îl aruncă pe nisip.

Crabul se strînse un moment nemişcat, apoi începu să dea îndărăt şi în lături, cu piçioarele lui subţiri şi oribile de mic monstru marin.

— Nu e aşa, tăticule, că e un rac de mare? întrebă Dinu, chincit deasupra lui, să-l vadă de aproape. Alina zice că e păianjen. Aşa spune ea, numai *enormităţi!* Ce fel de păianjen cu coadă? Şi cu foarfece!... Are două foarfece, să vezi cum mai prinde cu ele!

Crabul se opri şi păru că-i priveşte atent, cu perechile lui de ochi neclintiţi. Dinu îl aruncă în apă.

— L-am trimis la familia lui. Poate are copii! spuse, întorcîndu-se şi îngenunchind lîngă Maria.

Pe urmă, punîndu-i mîinile mici şi fierbinţi pe obraz, trecu la alte destăinuiri care-l munceau:

— Mămuţo, Alina spune că are numai mamă! Tăticu ei a murit şi îl visează în toate nopţile... Îl duc în braţe nişte îngeri cu aripile albe şi mari, care zboară fără să se audă... Ea spune că în cer cîntă o muzică frumoasă de tot şi tăticu ei îi face semn să vină, s-o ia pe genunchi, cum o ţinea la masă... Da Alina e o proastă, se teme şi nu se duce!... Plînge şi se deşteaptă!... Şi atunci plînge şi mămuţa ei... Şi eu vreau să visez îngeri. Eu nu m-aş teme de ei... Nu e aşa că îngerii nu-ţi fac nici un rău?... Ei sînt buni şi ne păzesc cînd dormim, dacă sîntem cuminţi şi nu supărăm pe nimeni...

Virgil Probotă gîndea: „Peste o lună poate şi eu voi fi mort, şi Dinu are să mă vadă în vis, purtat de îngerii lui albi. Am să-l chem şi are să se teamă. Are să se deştepte plîngînd, şi plîngînd are să se deştepte şi Maria".

Maria, nebănuind nimic din ceea ce se dezlănţuise dincolo de calmul lor, suprimînd tot ce e firesc şi pentru totdeauna, gîndea: „Facem, desigur, o mare greşeală că lăsăm copilul acesta să crească numai printre oameni în vîrstă!... Imediat ce ne întoarcem la Bucureşti, trebuie să hotărîm ceva mai serios, pentru educarea lui."

Îi dădu părul asudat la o parte, dezvălind fruntea rotundă, care semăna cu fruntea ei.

— Hai, fugi şi te joacă!...

— Mi-e urît singur!... Alina s-a dus la mămuţa ei să-şi facă lecţia... Ştii mata, tăticule, ce mai de poezii franţuzeşt ştie Alina? O grozăvie... Multe, cît părul din cap... Da ci.

părul mămuței, nu cît al matale, că mata ai puțin... Ai învățat prea multe și-ai năpîrlit, cum spune bunița...

Virgil se încruntă și-l prinse de un picior, trăgîndu-l pe nisip, la el:

— Bine, *domnișorule*, iar vorbești așa?...

Dinu se zbătu, îi scăpă din mînă. Fugi și-i aruncă un pumn de nisip:

— Și pe mine, mi-a promis mămuța Alinei, că are să mă învețe mîine o poezie! Eu am spus că nu vreau, fiindcă mă tem să nu-mi cadă și mie părul...

— Dinule!

— Poftim! rîse de departe Dinu, dîndu-se înapoi, fiindcă socotea prudent să pună o distanță destul de mare între el și omul cu părul căzut de prea multă învățătură.

— Dinule! strigă a doua oară Virgil, ridicîndu-se într-un cot. Nu-ți permit să fii necuviincios!...

— Vezi cît ești mata de *nervos!* se miră Dinu cu o inocență prefăcută. Ca să nu te supăr, și ca să-ți arăt că eu sînt bun, iacă, să știi că mîine mă duc să învăț cu Alina...

„Mîine și noi, și Alina, și mama Alinei vom fi toți cine știe unde!" își spuse Virgil Probotă, și cerul se întunecă...

Maria privi un timp, neclintit, spre Constanța, sclipind depărtată în pîcla albăstrie, albă ca o ireală cetate maură de miraj.

— Mergem joi? își aminti plimbarea proiectată cu barca.

— A, da, plimbarea de joi... Cine știe? rosti tărăgănat și cu gîndul departe Virgil.

— De ce „joi, cine știe?" îl privi atent Maria. Mai sînt patru zile: nu cred să se schimbe vremea... Și marea, toată lumea spune că n-a fost de mult așa de calmă... De ce atunci acest tenebros: „Joi, cine știe?"?

— Nimic! Spuneam așa, fără să-mi dau seama! nu îndrăzni Virgil să mărturisească.

Dinspre larg, se apropiau doi înotători, cu mișcări egale și ritmice. O femeie în costum negru și cu o bonetă roșie plutea pe spate, aproape, cu fața în sus, legănată de răsuflarea ușoară a valurilor.

Maria se ridică, descheindu-și de pe umeri haina sub care era în tricoul de baie. Își potrivi peste părul mult boneta de gumă neagră. Trupul subțire, cu sînii mici și cu șolduri înguste, arăta ca un corp nelegat încă, de adolescent.

Pe nisipul ud, unde ajungea clipotul mării, pașii intrau plăcut și elastic ca pe o placă de cauciuc.

Încercă valul cu piciorul. Apa era ca niciodată, ușoară și străvezie, lăsînd să se vadă la fund, ca printr-o subțire sticlă limpede, cutele înguste de nisip, regulate și lungi, ca vărgăturile curbe de pe pielea tigrilor. Închise ochii și, străbătută dinainte de fiorul apei, se aruncă despicînd albastrul cu mîinile împreunate.

Dinu zvîrli găleata și intră și el, stropind și făcînd gălăgie cît trei.

Virgil Probotă îi aștepta la țărm. În locul pardesiului de doc obișnuit, întinse pe nisip mantaua nouă. Nu mai simțea nici o bucurie la gîndul bucuriei pe care voise să o facă. Așeză haina stîngaci, cu teamă, ca un vinovat. Își găsea singur, acum, asemănare cu un clovn bătrîn, nenorocit și lipsit de duh, care îl înduioșase odinioară, în tîrgul lor, la un circ falimentar, de a treia mînă, în anii copilăriei.

Ca și acela pregătea o farsă proastă, de care nimeni nu se va înveseli nici de milă.

Se întinse alături, cu mîinile sub cap.

Marea era nemărginită. Cerul nemărginit. Totul calm, grandios, plin de lumină, înecat de lumină...

De ce se ucid oamenii? De ce se urăsc? De ce uită să se bucure de această nespusă fericire care e viața și care nu mai are întoarcere? Închise ochii peste atîta lumină, să facă întunecime umedă, cum o simțea adîncindu-se în el. Dar lumina stărui. În pleoape îi juca roșie și fluidă, țesînd inele aurii și învăpăiate.

Pe obraz i se ridică o gînganie mică. Nu o alungă. Poate nici nu o simțea. Poate atingerea îi era ca o dezmierdare dureroasă. Mîhnirea se lăsă greu, ca o corabie înecată.

Rîsul lui Dinu hohoti gîlgîind, aproape, la marginea impasibilei ape albastre.

6

Zoe Vesbianu ocoli pe drumul cel mai lung spre casă. Cînd izbise ușa de fier a grilajului, o pornire de plîns îi înecase suflarea.

Şovăise, nehotărîtă încotro să-şi îndrepte paşii. Servitoarea lui Comşa, rezemată de stîlp, cu colţul barizului în gură, o măsurase de jos în sus, abia ferindu-se în lături. Ordonanţa, care pălăvrăgea cu un capăt de ţigară lipit de buza de jos, se plecase la urechea bucovinencei şi-i şoptise ceva, chicotind. Şi slugile îşi îngăduiau s-o judece!...

Simţi că roşeşte şi-i fu ciudă că roşeşte.

Era singură, o înăbuşea mihnirea; acasă o aştepta un om grosolan şi morocănos, pe care îl ura; iar dînsa trebuia să pară nepăsătoare, să zîmbească firesc.

Îşi aminti că a uitat să dea cu pudră şi deschise punguliţa de mătasă unde era incrustată oglinda, cercetîndu-şi obrazul din mers. Nimic nu se cunoştea. Ochii doar purtau cearcăne mai viorii. Îşi îndesă pălăria mai adînc.

Un domn, cu haine cenuşii-lăptoase, cu mustaţa cuceritoare, îşi încetini paşii, privind-o obraznic. Ce uitătură murdară avea, care dezbracă şi se tîrîie pe trup, ca o atingere vîscoasă de melc!... Toate privirile lor sînt dezgustătoare şi fără ruşine... Cum îi urăşte!...

Trecătorul făcu repede un ocol; în colţul străzii îi ieşi în cale şi se opri s-o aştepte, netezindu-şi mustaţa, năclăită de briantină.

Se uita pe sub pălăria de pai, răsucind un beţişor de trestie între degete şi umflîndu-şi pieptul, cu floare roşie la butonieră.

Zoe Vesbianu trecu sub privire cu buzele strînse, cu impresia că păşeşte goală la un examen umilitor. Cum de pot îndrăzni?... Are ceva de femeie pierdută, de-şi îngăduie cel dintîi venit s-o murdărească aşa cu ocheadele?...

Paşii băteau uşor asfaltul, iar femeia în haină de mătasă, cu cercuri galbene şi negre, trecea în lumina aurie de amurg, tremurîndu-şi cele două fire subţiri ale penei de la pălărie, asemeni antenelor de insectă; luneca, vedenie uşoară şi plăcută, fără grijă şi fără suferinţă. Nimic nu se răsfrîngea afară din chinuirea dinlăuntru. Purta capul sus, puţin dat pe spate, ca să poată privi sub borurile prea joase ale pălăriei; legăna elastic trupul strîns în mănuşa hainei, surîse cu cea mai izbutită graţie unei perechi cunoscute, care o salută dintr-o trăsură de casă. Aşa e, desigur, viaţa tuturor femeilor pierdute. Acum două ore era dezbrăcată, în casa unui străin, unui străin care o alunga, şi acum se sileşte să zîmbească celor

care dacă ar bănui!... Acuși are să mintă acasă, bărbatului, tuturor!... Cea dintîi greșeală a fost grea, după o luptă... Celelalte vor veni singure. Știe bine acum că vor veni singure, e atît de străin și de pustiu în casa ei!...

Alt domn, bătrîn și cănit, o urmări cu ochi rotunzi și umezi, cu gene rare și alburii, ca ochii de porc. Poartă oare un stigmat toate femeile pierdute, de cheamă asupra lor cu atîta siguranță privirea bărbaților?... Și ea poartă un stigmat, mușcătura lui Radu pe rotundul umărului... Cum îi vine să-i mai spună oare, chiar în gînd, pe nume: Radu?... El nu mai e decît domnul Comșa; ea, doamna Vesbianu... Cît de ciudat va fi cînd se vor întîlni mîine, în lume...! Cum îl urăște!... Aceasta a fost tot! O dorință animalică, după care s-au privit amîndoi dușmănos, cu dezgust.

Încetini pașii înaintea casei.

Argatul stropea grădina; apa împroșca rece marmora statuilor, firele legănate de trandafir, drumușoarele cu nisip galben.

Era o clădire cumpărată de Sofron Vesbianu de la un proprietar scăpătat, în anul cînd cumpărase cu aceiași bani de proaspăt înavuțit tinerețea Zoei Racliș, abia ieșită de pe băncile pensionului. Fiecare mobilă, cel mai neînsemnat lucrușor fusese ales de mîna ei, atunci cînd crezuse că așa va uita tovărășia omului păros și vulgar, cu care avea să-și poarte viața.

Acum toate îi păreau hidoase, nesuferite și de prisos.

Sună.

Urcă scările de marmoră și intră de-a dreptul în camera ei, aruncînd gentulița, pălăria, mănușile, la întîmplare, împrăștiate pe jilțuri și pe divan.

— Coniță, v-a întrebat boierul de două ori! o întîmpină fata din casă, tipărindu-și șorțul alb cu chenar de dantelă și arătînd cu capul spre camera de alături... Zice să servim masa imediat ce veniți... Pleacă în oraș!... continuă servitoarea așezînd la locul lor, din ochi, toate uneltele cu plăsele de argint, răvășite pe măsuța de toaletă...

— Și?... întrebă distrată Zoe, care nu asculta se.

— Altceva nimic... V-a adus pălăriile de la madam Valda! își aminti fata cu un fel de mîndrie pentru luxul stăpînei, desfăcînd capacul unei cutii albe și răsucind pe pumnul

îndoit o pălărie cafenie, cu pene dese şi date pe spate, ca o coafură indiană.

Zoe Vesbianu apucă pălăria de vîrful penelor şi o aruncă în cutie, fără să o privească.

— Lasă aceasta!... Te poţi duce. Aşteaptă să sun...

Fata nu se clinti.

— Coniţă...

— N-ai plecat? se întoarse Zoe din uşa şifonierei larg deschisă.

— Coniţă... Ştii mata că avem război?... Cu nemţii? răsuflă cu o mare şi bucuroasă uşurare fata din casă, care, anticipînd evenimentele, era într-o mai veche războire cu toate vienezele şi bavarezele vecine, guvernante.

— Cine ţi-a vîrît în cap prostiile astea? Hait, pleacă!...

— Zău, coniţă! Scrie în jurnale...

— Să le fie de bine!... De cînd ai început să discuţi politică cu mine?

— Credeam...

— Să nu crezi nimic. Ai plecat?

— Iaca plec! închise încetişor uşa, dezamăgită de puţinul efect al ştirii senzaţionale.

Zoe Vesbianu se trînti în jilţ, răsucind pe gînduri o pilă de unghii. Îi trebuia acum o energie dureroasă să-şi schimbe haina. Ar fi vrut să plîngă şi era prea tîrziu; în trup simţea un deşert şi un nod i se oprise în piept... Cum va fi fiind această domnişoară Vardaru?... Ce brutal s-a repezit Radu să-i smulgă fotografia... „La revedere!... La revedere!“ Aşa sfîrşesc oare toate iubirile care păreau că vor dura o veşnicie?

La uşa de alături, în camera lui Sofron Vesbianu, se auzi un foşnet.

— Zoe, ! chemă un glas subţire ca o aţă.

— Da...

— Zoico!

— Am răspuns: da! aruncă Zoe pila de unghii pe marginea mesei.

— Deranjează-te, rogu-te!

— Ce pofteşti? se ridică în silă, şi deschise uşa.

În prag, Sofron Vesbianu, cu cămaşa proaspăt călcată şi scrobită în cap, se chinuia să vîre braţele pe mîneci. Era în papuci şi în ciorapi, cu jartierele gîtuind picioarele păroase şi cu tot restul trupului, gros şi burtos, înghiţit în cămaşă

ca intr-un sac, umblînd așa orb prin casă și gesticulînd în mîneci ca o sperietoare în lanuri.

— Descheie-mi, te rog, nasturii! Fir-ar a dracului de spălătoreasă! se plînse glasul pițigăiat din cămașă.

Zoe îi desfăcu nasturii.

— Dacă n-ai grijă să-i deschei întîi! Ce-i de vină spălătoreasa?

Sofron Vesbianu scoase prin deschizătură capul chel și negricios, cu urme de vărsat pe nasul rotund ca o mură cînd începe a se învineți de copt.

— Credeam că mă sufoc, Zoico!... gîfîi.

- Te-am rugat de o mie de ori să nu-mi mai spui Zoico! Mă cheamă Zoe, și atît. Zoica e numele spălătoresei...

— Scuzați! își ceru iertare, batjocoritor, Sofron Vesbianu. Scuzați, Zoica o cheamă, pare-mi-se, și pe soru-mea, și nu-i spălătoreasă.

Zoe vru să spună că, într-adevăr, sora lui Sofron nu e spălătoreasă, e nevasta unui amploiat de mișcare, ceea ce înseamnă, desigur, în lumea de hamali de unde a pornit neamul Vesbienilor, un titlu de înaltă noblețe. Dar se opri. Privi împrejur în cameră. O răscoală sălbatică. Cutia cu gulere răsturnată, șiroaie de apă pe jos, un prosop aruncat în picioare, o pereche de pantaloni încălecați pe spătarul unui scaun, o țigară fumîndu-se singură pe marginea unei măsuțe scumpe.

O luă să o arunce; dar Sofron Vesbianu i-o desprinse din mînă, ducînd-o la gură cu degetele scurte și păroase făcute cupă, cum fumează școlarii pe ascuns.

— Pardon! Mai am două fumuri...

Trase două fumuri pînă la carton și aruncă restul într-un vas de Gallé.

— Pentru Dumnezeu! imploră Zoe. Te-am rugat de o mie de ori să nu mai arunci țigările unde apuci... E un vas de preț și e un obicei oribil, ca la han!...

Țigările lui Sofron Vesbianu își sfîrșeau existența pe colțul meselor, arzînd fețele, lepădate pe scoarțele cărților, aruncate în cutii, în glastre de flori, în vase, oriunde în afară de scrumiere.

— E un vas de preț... un vas de preț! repetă Sofron Vesbianu, căutînd ceva și aruncînd lucrurile din cale. Te cred!

Asta nu era nevoie să mi-o spui... Știu eu cît costă, că doar pe mine mă costă!...

Se plecă într-un genunchi și, cu un papuc, exploră tenebrele sub pat, zvîrli un teanc de ziare, deschise două sertare, trînti ușa de la dulapul cu haine.

— Ce cauți, frate? nu mai putu răbda Zoe.

— Pe dracu-l caut! pufni Sofron ridicînd din nou teancul de ziare. Casă e asta? Han!... Ai spus bine că e han!... Cucoana se plimbă, vine la ora mesei: pune-te masă, strînge-te masă!...

— Tot nu mi-ai spus ce cauți! se sili Zoe să-și păstreze calmul.

— Bretelele le caut, cucoană! Nu vezi ce caut?...

Zoe ridică pantalonii aruncați pe spătarul scaunului și-i arătă bretelele atîrnate.

— Nu era simplu să începi de aici?

Dezarmat, Sofron Vesbianu se scărpină în chelie.

— Simplu! E ușor să zici simplu! La voi toate sînt simple... Mîncăm astăzi ori nu?

Zoe trînti ușa fără să-i răspundă. Bărbatul se plimbă prin cameră, încheindu-și nasturii și bretelele, izbind cu picioarele în dreapta și în stînga obiectele din cale.

Se uită disprețuitor spre ușa închisă și mormăi:

— S-a supărat cucoana. Are nervi!

Așezîndu-se în fața oglinzii, își înnodă de cîteva ori cravata fără să izbutească. O aruncă și trase din cutie alta.

Sună servitoarea.

— Strînge porcăriile d-aci! dădu ordin fetei, care se plecă și începu să culeagă de jos gulerele aruncate, batistele, pălăria căzută cu gura în sus, ziarele stropite cu apă.

Prin oglindă, trupul slujnicei se vedea sănătos și plin, dereticînd cu spor, apăsîndu-și o mînă pe sîni din cînd în cînd, să-și acopere deschizătura bluzei.

Sofron Vesbianu îi urmărea prin sticlă mișcările și simțea o dogoare încălzindu-i tîmplele.

Cînd se apropie de dînsul, îi prinse între degete bărbia și o privi în ochii verzi de pisică. Fata se feri roșie foc, uitîndu-se cu teamă spre ușa unde dincolo se afla Zoe.

— Proasto! gîfîi bărbatul, răsucindu-i fața mică și albă, cu nasul în sus și cu ochii vicleni. Proasto, de ce nu?...

Era a patra slujnică; pe celelalte, Zoe le schimbase, fiindcă îl surprindea pipăindu-le prin colțuri.

Cînd o mai strînse o dată de sfîrcul sînului de-i năvăliră lacrimi în ochi, fata deschise ca din întîmplare uşa de la camera de alături. Sofron Vesbianu se linişti făcînd un salt de neaşteptată agilitate pentru greutatea lui, plantîndu-se din nou în faţa oglinzii să-şi lege cravata.

Sfîrşi repede şi coborî.

În sufrageria înaltă şi mare, cu bufeturi grele şi cu o uriaşă masă ovală la mijloc, Zoe, în chimono cu ibişi albaştri şi trandafirii, înşiraţi în procesiune peste un cîmp cu flori violete, îl aştepta răsfoind o revistă ilustrată.

— Sînteţi gata? Ţi-ţi-ţii!... Mare minune! se miră Sofron despăturind şervetul. Ce e întunericul ăsta, frate?...

Era aprinsă o singură lampă de masă, cu glob albastru, translucid. Aşa, încăperea părea mai mică şi mai prietenoasă, cu ungherele ascunse în umbră. Sofron Vesbianu merse pînă la uşă, răsuci butonul, aprinzînd toate becurile candelabrului. Lumina scînteie orbitoare şi prea vie, în cristale şi în tăvile de metal.

Sala de mîncare avea două oglinzi, mai înalte decît statul omului, fără ramă, în doi pereţi faţă în faţă. Acolo se aprinseră acum nenumărate candelabre, în lanţ neîntrerupt; ca într-o nesfîrşită sală unde, la mese fără capăt, aceeaşi Zoe Vesbianu, multiplicată în zeci şi zeci de exemplare, în haină japoneză cu păsări albastre şi trandafirii peste cîmpul liliachiu, privea îngîndurată albul farfuriei, în faţa omului scurt, gros şi cu chelia în care lumina se răsfrîngea ca într-un genunchi luciu.

— Aşa da! exclamă cu glasul lui absurd de subţire pentru înfăţişarea-i rotundă de cantalup. Aşa da!... Ce-am ajuns, să facem economie de lumină?

Fata servea fără zgomot, cu paşii înăbuşiţi în lîna covorului.

Sofron Vesbianu picură faţa de masă, îşi picură cămaşa şi o şterse cu miez de pîine. Mesteca hulpav, clefăind; presăra sare şi piper din belşug, înainte de a gusta.

Vîrî cuţitul în peşte. Zoe îi luă cuţitul din mînă ca unui copil rău crescut şi îl puse alături pe scăunaşul de argint.

Sofron îl apucă din nou.

— Lasă-mă, frate, cu mofturile astea! Aşa am învăţat să mănînc de cînd m-a făcut mama şi, slavă Domnului, îmi merge! De ce-i cuţit? N-o să mănînc doar supa cu el!...

Turnă vin, îl gîlgîi pe gît, plescăi din limbă...
Împinse farfuria cu tort.
— A se slăbi cu cofeturile! Niscai brînză!
Fata alergă cu farfuriile de brînzeturi. Zoe frunzări din mîncare puțin și fără poftă. Rămase privind iuțit la omul care mestecă alături și se scobea în dinți scuipînd resturile în farfurie.
Niciodată nu-și vorbeau decît zvîrlindu-și cuvintele ca spinii înveninați. Îl prindea ciupind slugile. Vorbea despre restul lumii cu dispreț. Era grosolan și scandalos de mulțumit de sine. Lîngă omul acesta trebuia să-și sfîrșească viața, să îmbătrînească. Fără nici o zare. Ca o osîndă. E cu putință oare? Cum îi păruse viața un dar ispititor și divin, plin de toate făgăduielile, atunci cînd rămînea gînditoare pe filele de roman citite în dormitorul pensionului!... Toate au sfîrșit aci. Fără nici o scăpare... Ca în visurile cele rele, cînd vrei să te trezești și nu poți...
Sofron Vesbianu sfîrși de mîncat și își șterse gura cu tot șervetul, aruncîndu-l peste pahare.
— Și ce-ai rămas așa pansivă? o întrebă, apucînd-o de bărbie, cum făcuse un ceas înainte cu fata din casă.
Zoe se scutură de silnica dezmierdare.
Își aminti cuvintele fetei din casă și întrebă:
— E adevărat că avem mobilizare?
Bărbatul o privi uimit de atîta ignoranță, imitîndu-i glasul:
— E adevărat că avem mobilizare? Dar bine, cucoană, pe ce lume trăiești?... Urlă orașul, și dumneata parcă acum te-ai trezit din somn. Sigur că e mobilizare, stare de asediu, război, ce poftești!... Au vrut războiul, îl au acum!... Să-i vedem!... Pierd jumătate de milion, cît am de încasat de la Berlin pentru furnizări de cereale și petrol, dar să-i vedem și pe ceilalți. Război, război! De doi ani nu mai putem răsufla de viteji!...
Sofron Vesbianu, indignat, cu mîna tremurînd, turnă vin în pahar, îl răsturnă pe gît și se ridică rostogolind scaunul.
Strigă fata să-i aducă pălăria și, amintindu-și că oricum într-o zi ca aceasta, istorică, nu se poate despărți de nevastă ca întotdeauna, își țuguie buzele unsuroase și o sărută pe frunte, punîndu-i mîna pe umăr, acolo unde era semnul mușcăturii lui Radu Comșa.

— La revedere, micuţo! Nu lua şi tu toate la inimă... M-au lovit şi pe mine nevricalele! Am şi de ce... Înţelege, o jumătate de milion nu-i glumă!...

Îşi aşeză pălăria pe sprinceană şi circulă pe picioarele scurte.

Zoe privi cu ură spatele omului îndepărtîndu-se spre uşă, cu ceafa groasă şi revărsată, cu un cerc de chelie ieşind alb de sub pălăria de pai.

Îşi şterse apăsat cu batista locul sărutat.

Dar uşa se deschise din nou, şi Sofron Vesbianu reapăru, făcînd o reverenţă exagerată.

— Uite, micuţo, nu rămîi singură! L-am întîlnit pe scări...

În dosul lui, păşi, în haine cenuşii, un bătrîn uscăţiv şi înalt, cu părul alb, purtînd într-o mînă bastonul cu mîner de fildeş, în cealaltă pălăria de pai, pe care o înclină cu un gest larg de muşchetar ce nu capitulează vîrstei: Dumitraşcu Racliş.

— Papà! sări Zoe din loc, întinzîndu-i fruntea.

Dumitraşcu Racliş lipi buzele uscate de fruntea fiică-si, apoi se trase un pas îndărăt şi o admiră cu emfază.

Pe urmă, ameninţînd cu gest uscat pe Sofron Vesbianu care asista la scenă cu pălăria pe ceafă, proptit pe picioarele scurte:

— Vezi, aşa îmi place! Să-mi ştii de frică, Piston!... Ţi-am spus: delicat cu fetiţa, cum te porţi cu un ou fragil!... Altfel...

Ameninţarea şi-o termină răsucind bastonul într-o figură de scrimă, cu cel mai perfect aer de spadasin, după care lucru rîse singur cu zgomot şi se aşeză pe scaun, picior peste picior, cu mîna ţinînd pălăria dusă la şold; cu cealaltă rezemată în mînerul de fildeş.

Sofron Vesbianu mormăi ceva neînţeles, duse un deget la pălărie, cum se salută între ei gardiştii, apoi ieşi pe uşă, de astă dată definitiv.

7

De pe obrazul lui Dumitraşcu Racliş masca de jovialitate teatrală căzu, lăsînd numai înfăţişarea unei mari oboseli.

Întrebă, căutînd din ochi loc pălăriei şi bastonului:

— Ce are mormolocul de e atît de botos astăzi?

Zoe dădu din umeri, luîndu-i lucrurile din mînă: cine se interesa de grijile ori de bucuriile lui Sofron?

Şi întorcîndu-se, după ce a pus în cuier bastonul şi pălăria:

— Papà, desigur, n-ai luat masa...

Dumitraşcu Racliş protestă:

— Cum, fetiţo? Crezi că de aceasta vin întotdeauna?

Zoe nu-l ascultă.

Sună, porunci slujnicei să pună tacîmuri noi, îl servi singură, ca pe un copil întîrziat de la cină după haimanalîcuri.

Cu toate împotrivirile de la început, Dumitraşcu Racliş devora cu pofta unui înfometat... Dar trebuia într-adevăr un ochi expert pentru a ghici această foame, sub gesturile stăpînite savant cuviincioase şi sub aerul distrat cu care îşi scotea a doua oară în farfurie, povestind o anecdotă de la club, amintind o întîmplare din tinereţea-i foarte furtunoasă.

Zoe îl privea şi îl asculta cu o dragoste mărită în acea seară de senzaţia singurătăţii în care se afla. Nu-şi păstra multe iluzii despre acest părinte de teatru, dar îl iubea ca pe un copil stricat.

Venea pe la dînsa numai cînd avea nevoie de bani. Îşi tocase averea în cărţi. La club, îşi dădea şi acum, ultima centimă. Privite de aproape, hainele croite cu pretenţie de impecabilă eleganţă, ghetrele albe, cravata de mătasă arătau, ca şi figura, o mare oboseală. Se vedeau marginile uzate; se simţea mirosul de benzină. Dumitraşcu Racliş îşi ascundea sărăcia ca o pecingine ruşinoasă. Sub înfăţişarea-i bonomă se pitea un crunt egoism.

Împărţise în dreapta şi în stînga dureri pe care nici nu le observase. Îşi ruinase mai întîi sora. Nevasta îi murea de ftizie într-un sanatoriu din Elveţia, în vreme ce el se îndeletnicea să-i joace zestrea pe două tablouri la Monte Carlo. Pe Zoe o închisese în pension la călugăriţe, unde apărea rar, cochet, periat şi parfumat ca un amant, încărcat de cadouri, fleacuri, bomboane şi cutioare, ca să dispară o jumătate de an, cutreierînd toate staţiunile de băi din Europa, unde se aflau cazinouri şi de unde îşi amintea că are un copil, pe o carte poştală ilustrată, cu o grăbită semnătură cu creionul sub priveliştea unui cazinou.

Cînd Zoe sfîrşise pensionul, îşi sfîrşea şi dînsul de risipit averea: a lui şi a fetei. Sofron Vesbianu îi cumpărase ultima sfoară de moşie; o întrezărise pe Zoe cum supraveghea împachetarea bagajelor la conacul de unde era izgonită; îl chemă pe Dumitraşcu Racliş în cancelaria contabilului şi, după o jumătate de oră, cînd au ieşit amîndoi, o dată cu moşia, omul nou aproape cumpărase şi fata fostului proprietar.

Fericit şi inconştient, Dumitraşcu Racliş zugrăvi copilei abia ieşită de pe băncile şcolii, viaţa fără de grijă, de confort şi belşug, pe care i-o oferă omul cu picioarele scurte, cu burta rotundă şi cu chelia ţuguiată ca vîrful unei căpăţîni de zahăr.

— Dar e urît, nu mai e tînăr şi e vulgar! suspinase Zoe în batistă, văzînd în ce odioasă fiinţă se întrupase prinţul şarmant visat şi de ea, ca de toate colegele de pension.

— Frumoşi sînt numai tenorii de operă!... Că nu-e tînăr, cu atît mai bine: nu te va plictisi cu expansiuni juvenile şi, dacă e vulgar, va fi un joc pentru tine să-l civilizezi! rezolvase sumar Dumitraşcu Racliş toate problemele de conştiinţă, şi după nuntă plecă, felice şi întinerit, să cheltuiască banii vînzării — a moşiei şi a fetei — la Spa, la Biaritz, la Nisa, la Deauville, la Ostanda.

După un an se întoarse cu o valiză mică şi cu un costum de voiaj. Restul bagajelor era zălog la Hotel Negresco din Nisa. De atunci trăia „împrumutînd" de la Zoe bani, pe care avea să-i restituie odată şi odată, cînd va izbuti martingala. O sută, cinci, o mie — hîrtiile se mistuiau discret în portbilet, de unde mergeau de-a dreptul pe masa verde a clubului.

Pentru Şofron Vesbianu nu mai găsea acum decît vorbe dispreţuitoare: mormoloc, piston, cantalup, *chameau*, şi aproape îi făcea vină Zoei că-l suportă de bărbat, uitînd cu desăvîrşire cine pusese la cale această hidoasă împerechere.

Zoe îl privea ciugulind boabele de struguri şi, văzîndu-i funta inegal înnodată, i-o desfăcu şi o prinse din nou cu o atenţie de îndrăgostită:

— Papà, mîini trec pe la tine să fac ordine...

Dumitraşcu Racliş locuia într-o cameră mobilată, a cărei chirie o plătea Zoe, ca şi bacşişul servitoarei, ca şi florile pe care i le aducea să înveselească încăperea cu miros de tutun, cu ziare răvăşite pe toate scaunele.

Cînd împinse farfuria cu struguri, Zoe îi ceru portbiletul şi urcă scările în ietacul ei, să-şi depună birul.

Dumitrașcu Racliș aprinse o țigară înfiptă într-o țigaretă lungă și groasă de chilimbar. Contemplînd inelele de fum, își recapitulă o socoteală simplă: dacă Zoe îi pune o mie de lei, un pol dă pentru consumațiile din urmă la bufetul clubului, o sută șaizeci datoria de ieri de la ecarté, un pol îi rămîne de cheltuială și opt sute plini, pentru joc. Dacă le rotunjește, poate lua bancul singur...

Zoe se întoarse în foșnetul de mătasă al chimonoului. Dumitrașcu Racliș îi luă cu neglijență portbiletul și îl puse în buzunarul de la piept, pipăindu-și haina pe deasupra.

Apoi se uită la ceas cu o înfățișare deodată foarte grăbită. Era nerăbdător să ajungă mai repede la club.

Bugetul se încărcase cu doi lei pentru trăsură. Dar Zoe voia să-l mai țină încă prizonier:

— Trebuie să iei cafeaua cu mine!... Uite, o fac eu, așa cum îți place ție: amăruire și tare!

Dumitrașcu Racliș făcu un gest de resemnare: era gata la toate sacrificiile.

Nu putea ghici dorința deznădăjduită a Zoei de a se simți apropiată de o vietate care să-i îmblînzească singurătatea.

Și chiar de ar fi înțeles aceasta, n-ar fi fost în stare să sacrifice un ceas, cînd la club începeau partidele.

O singură preocupare îl stăpînea: Zoe i-a pus în portbilet cinci sutare, ori o mie de lei? Și cum Zoe era întoarsă cu spatele la el, cătînd în bufet mașina de spirt pentru cafea, cu o îndemînare de școlar care copiază la teză, scoase portbiletul din buzunar, îi cercetă conținutul, respiră ușurat — se afla o mie! — și îl puse la loc.

Ridicînd ochii, văzu că Zoe prin oglindă l-a surprins și că a roșit pentru el. Atunci desfăcu portbiletul, frecă între degete cele două hîrtii de cîte cinci sute, strînse buzele disprețuitor:

— *Merci... Quelle saleté que l'argent!...*

Și involuntar, încă o dată trase cu coada ochiului la ceas.

— Papà, nu te mai rețin! făcu Zoe cu tristețe și cu umilință. Văd că ești grăbit!... Desigur, e mai bună cafeaua la club.

— De ce vorbești așa, fetițo? se apără moale Dumitrașcu Racliș. E adevărat că aveam o întîlnire, dar...

— Tocmai, nu vreau ca din pricina mea...

— Atunci, la revedere! se ridică de pe scaun, căutîndu-și din ochi bastonul și pălăria.

Zoe i le aduse. Își plecă fruntea și se lăsă sărutată. Avu un gest dureros să-l oprească — atîta nevoie simțea de cineva să-i alunge pustiul! — dar și-l stăpîni.

— Înțelegi, fetițo, războiul ne aduce atîtea complicații! vorbi Dumitrașcu Racliș, numai ca să rostească ceva, punînd mîna pe umărul Zoei, a doua oară în ziua aceea, pe locul unde se afla semnul lăsat de dinții lui Radu Comșa.

Ușa grea se trînti din nou.

Zoe rămase din nou singură. Își apăsă tîmplele.

Așadar, războiul!...

Rîse răutăcios. Să moară toți. Cum îi urăște acum pe toți! Un sfîrșit de lume n-ar mai înspăimînta-o, dar nici n-ar înduioșa-o.

Se ridică de pe scaun. În una din oglinzi, se apropie spre ea, în chimonoul cu flori violete și cu ibiși albaștri și trandafirii, altă Zoe, atît de aproape, că răsuflarea caldă aburi sticla, înecîndu-i în ceață obrazul.

Șterse negura cu batista și se cercetă cu luare-amintea unei străine, în ochii de culoarea florii de liliac. Cum putuse o clipă măcar să dorească moartea tuturor? Așa gîndesc, desigur, femeile pierdute!... Pentru ele nu e decît egoism, nesațiul și pe urmă dezgustul cărnii. Privi cu lăcomie în adîncul ochilor. Așa se privesc, desigur, în oglindă femeile pierdute!... E o conspirație în jurul ei; toate se adună s-o piardă. Umărul gol arăta semnul dinților lui Radu Comșa, puternici. Așa poartă, desigur, stigmate impudice, trupul tuturor femeilor pierdute!...

În încăperea largă, cu toate luminile aprinse, printre dulapurile grele cu scînteieri de cristal și metale, femeia plecată spre recele joc al oglinzii își cerceta cu neliniște ochii în care se regăsea străină și nedescifrată. Și alte femei, fără număr, în alte haine cu flori violete, cu procesiuni de ibiși albaștri și roz, se plecau scormonindu-și din oglindă genunile ochilor, dincolo de care se căsca o prăvălire; neputința de a delimita realul de ireal; o spaimă.

Neagră Luminiță,

Aș vrea atîtea să-ți scriu dintr-odată, că uite, nu știu de unde să încep. Și nu mai sînt sigură acum, dacă scrisoarea te mai poate găsi la Sinaia, ori n-are să ocolească drumul pe la București, ori la țară, la Arpășești, după cum erau proiectele tale. Are să-ți aducă in acest caz știri învechite și nici o pagubă dacă se va pierde pe drum.

Lunea trecută am fost și eu cu papà la București pentru niște lucrări care întîrziau la Credit. Am stat aproape tot timpul singură la hotel, în afară de mesele pe care le luam împreună la restaurant și, de două seri, una la Șosea și alta la Oteteleșanu, unde se juca o revistă foarte decoltată, de ne-a fost rușine că mai venisem, dar ne era și rușine să plecăm.

Am crezut un moment că, în trecerea de la Constanța la Sinaia, mai sînteți în București și am fost pe la voi. Am luat o trăsură și, cum mergeam întîia oară singură intr-o birjă, mi se părea că toată lumea pe Calea Victoriei se uită la mine.

La voi nu era decît servitoarea, de la care am aflat că sînteți la Sinaia și că domnul Vardaru e singur în oraș. L-a căutat și papà să-l roage ca să intervie la Credit, dar a fost cu neputință să-l descopere.

Marți, în Piața Teatrului, l-am văzut pe domnul Radu Comșa.

M-am îndreptat să-i țin calea, foarte veselă și zîmbitoare; eram bucuroasă să aflu vești de la tine și mă gîndeam că-i fac un serviciu lui papà, aflîndu-i unde-l poate găsi pe domnul Vardaru.

Dar nu m-a recunoscut și a trecut mai departe, așa că am rămas cu o figură stupidă în stradă; cu toate că mi-am luat aerul că zîmbesc altcuiva, de mai departe. Era cu un domn blond și distins la figură, care trecea printre lume cu privirea absentă și elegiacă. Domnul Comșa mi s-a părut mai mult înalt parcă decît anul trecut, cînd l-am cunoscut la tine; și, așa pîrlit de soare, semăna cu Henri Owen, californianul din filmele din Los Angeles. (Nu zîmbi: provincia, cu singura distracție, cinematograful, mă silește să-mi culeg rezervele de impresii de la Pathé, Gaumont etc...) Dacă și tu te-ai mai înnegrit la mare, îmi închipui ce trebuie să fii! Numai ghioc

îţi mai lipseşte, aşa cum ne-am fotografiat în travesti, după balul nostru de la şcoală, în carnavalul de acum trei ani.

În sfîrşit, ce să-ţi mai spun? M-am plictisit mai rău ca la noi, la Roman, şi am citit în camera de la hotel în patru zile trei romane şi un vraf de reviste ilustrate.

O singură surpriză.

M-am întîlnit cu Eliza noastră, cu Elise Algiu, care s-a măritat anul trecut cu unul din fraţii Negulescu, aviatorii; ieşeam de la Jeana d'Arc, cînd m-am lovit cu ea faţă în faţă. Ne-am sărutat în stradă, era cu bărbatul ei, mi l-a prezentat. Un tip scurt şi cam gras, n-are deloc mutră de aviator şi tot timpul cît am vorbit a stat mut, răsucind între degete o cravaşă cu mîner de metal. De ce i-o fi trebuind cravaşă în aviaţie, n-am putut să-mi explic!

Biata Eliza a slăbit mult la figură şi s-a urîţit rău, cu pete pe obraz ca bolnavii de ficat. Are să aibă un copil peste două luni, se cunoaşte de la cincizeci de paşi, cu toate că şi-a făcut rochii largi, să mascheze. Nu pot înţelege cum poate ieşi cineva pe stradă în situaţia asta! Mi s-ar părea că toţi ochii se opresc la mine.

I-am adus aminte de nebuniile noastre, de grevele şi scandalurile de la ora de latină, de fluturii de hîrtie pe care-i acăţam de coada jachetei lui domnul Caramfil-Clempuş; orchestra wagneriană din ora doamnei Savel, în sfîrşit o mie şi una de nebunii, pe care într-adevăr astăzi mă mir că le-am putut trăi vreodată.

Eliza protesta acum că ar fi fost ea capul drăciilor şi parcă îi era ruşine de toate nostimadele care o făcuseră celebră şi iubită de toată şcoala. Aviatorul ei asculta foarte plictisit, uitîndu-se la firmele magazinelor. Cred că le-o fi învăţat pe de rost, pe rază de o sută de metri.

M-am întors la hotel, foarte indispusă. Mă gîndeam ce face viaţa cu noi, dacă şi dintr-o fată veselă, cu inteligenţa şi drăgălăşenia Elizei, nu rămîne într-un an de mariaj decît o doamnă care atrage atenţia trecătorilor cu talia ei voluminoasă şi apare păzită pe stradă de un domn anost şi monosilabic, cu cravaşă de jocheu.

Acasă, la Roman, cînd am ajuns, după huruiala, căldurile şi praful din Bucureşti, mi s-a părut un rai grădina noastră cu nuci şi aleile de trandafiri.

Şi acum, dragă Luminiţă, să-ţi scriu şi cum ne-a găsit pe noi mobilizarea în astă-seară. Nu ştim cum va fi căzut vestea aiurea, dar în casa noastră parcă venise un faire-part de înmormîntare.

Papà s-a întors din oraş negru ca pămîntul. În vara aceasta ne-a bătut piatra la moşie. Nu eram asiguraţi. Au fost doi ani răi, unul după altul. Papà, lăsător cum e, s-a gîndit la economie. Recolta din anul acesta, ceva mai bună, i se părea, în sfîrşit, o compensare pentru cei doi ani dezastruoşi şi nu se mai aştepta să ne încerce Dumnezeu cu o nouă pacoste. Spera să aranjeze în cîteva zile toate cu Creditul, acum cine ştie cînd o să se mai poată face ceva! Pe deasupra, mai angajase să vîndă ce bruma mai avea strîns în hambare din alţi ani; grîul şi secara pe care se încăpăţîna să nu le dea unor negustori germani, unui oarecare doctor Mayer, invalid şi fanatic, dar pare-se negustor cinstit... Acum, în sfîrşit, îl convinseserăm noi copiii şi încheiase contract; începuse să încarce în gară, cînd colo intrăm în război, şi tocmai cu nemţii! Altii, mai prudenţi, mai pricepuţi în afaceri, au luat aconto, sau chiar preţul pe jumătate din pîinea vîndută, aşa că n-au ce pierde. Ba chiar le convine. Dar noi am rămas cum e mai rău.

Frate-meu, Camil, de cînd s-a întors de la Paris nu face nimic: joacă doar cărţi la club, aşteptînd să se poată întoarce ca să-şi termine doctoratul, şi, fireşte, viaţa şi cărţile costă bani. Bărbatul Emiliei — sora mea cea mai mare, ai cărei ochi îţi plăceau atîta şi spuneai că seamănă cu Fabiola — e de un an concentrat; leafa lui de magistrat, de altfel, niciodată nu i-ar fi ajuns fără venitul pe care i-l serveşte papà.

În sfîrşit, numai pricini de întristare şi griji în toate părţile!

La masă, papà abia a gustat de două-trei ori din mîncare.

Toţi tăceam.

Camil, ca întotdeauna seara, nu era acasă; mînca în oraş cu prietenii, zice că la club, însă Dumnezeu îl ştie pe unde umblă. Dar mai era un loc demult gol, şi, fără să ne spunem, gîndul nostru al tuturor se învîrtea împrejur, cum sînt atrase albinele de farfuria unde au fost fructe. E locul lui Todiriţă, frate-meu, cu un an mai mic, chemat de trei luni la regiment, prin apropierea Bacăului.

Pentru dînsul, războiul înseamnă ceva mai precis şi mai apropiat decît pentru noi toţi. Bănuiesc că şi maman şi papà simţeau acum o mustrare. Nu ştiu de ce Todiriţă a fost întot-

deauna așa, mai prigonit în familie. Poate fiindcă e mai liniștit și și-a văzut întotdeauna de învățătura lui, fără să ceară prea multe de acasă, unde toți socoteam firesc să se intereseze mai mult de Camil, care e mofturos și pe care niciodată nu-l mai satisface nimic.

Acum ne gîndeam cu toții la cel plecat. Dar ce mai puteam face? Maman era plînsă. Atunci ne-am dat seama cît a înălbit în ultimii doi ani.

După masă, am stăruit de papà și maman să ieșim puțin în oraș. Eram și eu curioasă să văd ce impresie a făcut în oraș vestea războiului; dar îmi închipuiam pe urmă că mișcarea și aerul are să le facă bine și să le alunge gîndurile urîte. Și am avut dreptate. În oraș era o nemaipomenită fierbere.

Cînta în fața grădinii publice o muzică militară. Un grup de liceeni veneau nu știu de unde și se duceau nu știu unde, purtînd un steag și cîntînd imnul lui Iosif. Toate luminile aprinse la ferestre, drapelele scoase afară, ofițeri și soldați mulți.

Pe o masă, înaintea cinematografului, un student, feciorul preotului de pe strada noastră, rostea o cuvîntare. Lumea l-a luat pe sus și l-a purtat cîntînd și strigînd cu o vitejie de ai fi zis că sînt cu toții gata să treacă peste un sfert de ceas Carpații. După el se urcă pe masă, cine crezi? Camil al nostru!

M-a apucat așa, un fel de frică și de rușine. Ce-are să vorbească despre război, el, care stă toată ziua la club și și-a petrecut viața la pension, în Elveția, și pe urmă, neîntrerupt, la Paris, numai noi știm cu cîte sacrificii?

Ei, bine; a vorbit scurt și foarte frumos, ceva mișcător, de-a izbucnit mulțimea într-o nebunie de urale. Lui papà îi tremura mîna sub brațul meu și în loc să se supere, cum m-așteptam, și-a făcut loc în primul rînd și l-a sărutat cu ochii în lacrămi, deși de două săptămîni aproape nu-și vorbeau, fiindcă aflase despre o poliță, ori așa ceva, iscălită fără știrea lui.

Pe urmă, cînd am ajuns acasă, vreun ceas m-am plimbat singură în grădina noastră, care-i foarte mare și cu tufișuri sălbatice. M-am gîndit la multe, la multe, Luminițo! Cum îmi lipseai tu, să stăm acum cu sufletele aproape!... M-am urcat tîrziu în casă. În camera lui maman, ușa întredeschisă. Am împins-o încetișor. Maman în genunchi, înaintea icoanei, cu candele aprinse, se ruga, poate plîngea... Am ieșit fără să simtă. Lui maman îi e jenă față de noi de apucăturile ei bise-

ricoasc. Dar acum o înțelegeam prea bine, și cît îmi era de dureros că nu pot și eu îngenunchea ca dînsa, la o icoană, sub o candelă!....

Acum am terminat de scris, dragă Luminiță, și de la fereastră, din iatacul meu, privesc sus o stea. Poate în clipa aceasta și privirea ta e chemată de dînsa. Așa gîndul nostru se întîlnește prin noapte. E Venus, știi, steaua pe care o priveam amîndouă, cu coatele amorțite pe marginea ferestrei în dormitor, după ce adormea M-lle Roche. Poate mi se par așa de departe, atît de departe! Și nu știu de ce-mi vine să plîng. Mă gîndesc la frate-meu. Oare și el va fi ridicat ochii spre steaua aceasta, în astă noapte? Și cîți trebuie să fi fost în țară, astăzi, ca mine, cu ochii la cer!... Și atîtea mame și surori care plîng!... Dincolo de noi, pe urmă, în toată lumea, atîția și atîția care se ucid... Se cumpără atît de scump fericirea?... E foarte tîrziu, toți dorm, poate numai acolo unde a început războiul se petrece ceva înfiorător. Dar aci toți dorm, e o mare tăcere și îmi vine, nu știu de ce, Luminițo, să plîng.

Îți sărut ochii drăcoși,
Elena

Capitolul III

RĂZBOIUL STEGULEȚELOR

1

— Ghiorghio Sîn Mieloș!
— Ghiorghio Sîn Mieloș...
— Cic Sereda!
— ...csereda...
— Sepsi Sîn Giorgi!
— ...psi Sîn Giorgi. Da! Pe urmă?
— Kezdo Vasarhely...

Dură tăcere. Mîna cu stegulețele de hîrtie căută în zadar pe hartă.

— E un nume imposibil! Cum ai zis, te rog?

— Kezdo Vasarhely. Cu K și cu y. Cred că e între Cic Sereda și Sepsi Sîn Giorgi....

— Nu! Imposibil... Nu-l găsesc!...

Luminița Vardaru își ridică pieptul de pe harta prinsă pe măsuță cu ținte galbene. Era îmbrăcată în haină albă de infirmieră, cu capul înfășurat în legătoarea de olandă, purtînd minuscula cruciuliță de sînge pe frunte.

Aruncă în cutia de carton stegulețele tricolore și luă din mîna lui Radu Comșa foile ultimelor comunicate, să le citească singură.

Într-adevăr, comunicatul Armatei de Nord așa scria: Kezdo Vasarhely, cu K și cu y.

— Ce nume stropșite, Doamne!... Zici că e regiune săcuiască?... Ce fel de tipi or fi și săcuii ăștia?...

Luminița se întoarse la hartă și de astă dată descoperi orașul imediat; era mai citeț și mai mare scris decît se așteptase.

Înfipse stegulețul și privi acum cu încîntare oștirea ei de ace.

Pe harta cu vine albastre, însemnînd rîurile șerpuite printre omizile cafenii însemnînd munți, stegulețele roș, galben și albastru arătau, ca tot atîtea mici fanioane, frontul, mult dincolo de hotar.

Armatele, acolo, străbătuseră în miez de noapte defileе, între stînci cu umbră umedă și șuvoaie de munte; îngropaseră morții la margini înalte de codru; în marșuri istovitoare ridicau culmi și coborau văi necunoscute, de unde neașteptat începea să secere o mitralieră și oamenii își dădeau sufletul îngenunchind. Convoaie scîrțîiau pe șosele, brancarde cu răniți rămîneau în urmă; oameni halucinați de nesomn și oboseală pășeau cu praful lipit de sudoare, cu ochii adînciți în orbite și cu pleoapele albe. Umerii încovoiați de greutatea sacilor și de povara armelor, la fiecare popas erau mai dureroși; totul se desfășura precipitat, în afară de orice fire, între spaimă și nebunești episoade de deșartă bravură; aci, pe harta netedă și nouă, stegulețele de hîrtie se plimbau desfășurînd un război amuzant și geometric.

Luminița puse capacul cutiei de carton și scutură acele înlăuntru.

— Radule, trebuie să-mi aduci altele!... Sînt sigură că în două-trei zile n-or să ne mai ajungă...

Își înnodă mai strîns cingătoarea peste mijlocul hainei albe și, îngropîndu-și mîinile în buzunarele largi, se răsuci în călcîie ca o slujnicuță în șorț nou.

— Nu e așa că-mi vine bine?...

Radu Comșa, scufundat în jilț, picior peste picior, o îmbrățișă cu privirea.

Costumul de infirmieră o prindea minunat.

Dar ca s-o necăjească, repetă exclamația tantei Laura cînd o văzuse apărînd întîia oară în acest travesti:

— Admirabil! O adevărată soră de caritate de operetă!...

Luminița Vardaru făcu ceea ce numea ea „bot". Adică strînse buzele îmbufnată, cu o mutră pe care o știa din oglindă că nu e de fel dizgrațioasă, ba dimpotrivă.

— Te rog! Ai putea cel puțin să fii mai original în spirite.

— Dar nici nu m-am gîndit să fac spirite... E o simplă constatare! o necăji mai departe Comşa, cu ipocrită nevinovăţie, amintindu-şi neplăcut alt dialog, cu altă femeie, care tot aşa îl învinuia că n-o prea nimereşte cu spiritele. Fac o simplă constatare, Luminiţo!...

— Frumoasă constatare!... dădu din umeri Luminiţa, trecînd prin faţa oglinzii şi cercetîndu-se din treacăt, cu o uşoară nelinişte.

Imaginea mlădioasă din oglindă însă o asigură. Ce spuneau dînşii? Era o foarte simpatică soră de caritate!

Puse în braţele lui Radu Comşa un vraf de ziare şi-i făcu o reverenţă.

— Fiindcă nu-ţi plac aşa, mă duc să mă fac „civilă". Peste o jumătate de oră au să fie toţi aici. Nu vreau să mai devin subiect de glume... Dacă doreşti ceva, suni! Butonul ştii unde e!... arătă nasturele de porţelan lingă draperia uşii. Pa!...

Paşii Luminiţei se auziră depărtîndu-se într-o cameră, pe urmă alta, pe urmă deloc.

Radu Comşa dădu drumul ziarelor jos pe covor, alături de jilţ şi rămase privind prin uşa larg deschisă afară, în grădina unde se zăreau trandafirii legaţi cu sfoară galbenă de tei, lingă stîlpişorii vopsiţi verde.

Era în holul caselor lui Alexandru Vardaru, după ceasurile şase.

Soarele de sfîrşit de august răsfira printre frunze raze domoale cu o melancolică presimţire de toamnă.

Pluteau uşor funigei albi, legănîndu-se în lumina oblică. O vrabie cenuşie ciripi pe scările peronului şi ciupi o gîză nevăzută. Pe sub teii aleii, dincolo de vergelele de fier ale grilajului, întorcîndu-se dinspre capătul şoselei, trecu o femeie cu capul ascuns de o umbrelă albastră.

Mergea încet, singură, şi o clipă Radu Comşa tresări: îi păru că recunoştea mersul şi trupul Zoei Vesbianu.

Dar femeia opri o trăsură goală şi se urcă închizînd umbrela. Era o necunoscută: o femeie în vîrstă, cu părul alb, cum o putuse asemui cu Zoe? De altfel, de ce a tresărit? Acum trei zile a intîlnit-o neaşteptat în faţă, în plină Calea Victoriei, încît n-a mai putut-o ocoli. A salutat-o, şi Zoe i-a răspuns cu surîsul dintotdeauna, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Ce înseamnă într-adevăr măruntul lor episod, în precipitarea de evenimente care-i tîra pe toți, nimeni nu putea spune încotro?

Radu Comșa își schimbă piciorul amorțit. Cu degetul răsucea un canaf de la brațul jilțului, cuprinzînd în gînduri nehotărîte aceste întîmplări care s-au petrecut în mai puțin de două săptămîni.

A treia zi după ce fuseseră afișate ordinele de mobilizare, se înfățișase la minister. Își dădea bine seama acum că Alexandru Vardaru avusese toată dreptatea.

De la birou, Onisfor Sachelarie plecase; toate lucrările se paralizau, întrerupte; era nevoie de o lună cel puțin, pentru a fi restabilite așa cum cereau împrejurările noi.

La minister, căutase îndelung, dintr-un culoar pe altul, să descopere serviciul unde-l îndrepta ordinul mobilizării.

— Trebuie să fie la domnul Ispașiu!... își dăduse cu părerea o dactilografă cu buzele foarte roșii, cu un început de mustață și cu mîneci de lustrin negru, trecînd cu un teanc de hîrtii la semnat. A doua ușă, la stînga!...

Domnul Ispașiu avea o figură slăbănoagă și prelungită într-o bărbiță roșcată, către care păreau că se preling în jos toate trăsăturile amărîte.

Citi hîrtia scobindu-se în creștet cu un vîrf de creion, întorcînd-o pe o față și pe alta, pe urmă i-o întinse îndărăt, ținînd-o depărtat, cu două degete, ca ferindu-se de o atingere impură.

— De unde vrei să știu eu, *domnule*, unde-o mai fi și serviciul ăsta? Au înființat atîtea, că nu ne mai cunoaștem ministerul!... Aci e un haos, *domnule*, un haos! se văietă domnul Ispașiu, aruncînd pe deasupra ochelarilor o privire gălbuie și bolnavă împrejur, peste dosarele și hîrtiile clădite din toate părțile pe birou, în dosul cărora făptura lui puțină se mișca asfixiată, ca șoarecii sub globurile aparatelor de laborator, de unde a fost pompat aerul.

Ușile se deschideau și se închideau fără întrerupere; funcționarii și oamenii de serviciu cărau alte hîrtii și alte dosare.

— Ionescule, ia vezi ce e cu ordinul *domnului!...*

Apăsă pe *domnul* și *domnului*, ca să păstreze o distanță bine precizată, între el, șeful unui serviciu împovărat de importante lucrări, și între străinul care se plimba pe vremea aceasta cu *ordine;* știa el cu ce fel de *ordine!*

Ionescu luă şi el hîrtia şi o citi cu luare-aminte. Se scobi cu coada condeiului după ureche — se vede că în tot biroul, după exemplul şefului, perplexitatea se manifesta prin actul scărpinatului — o întoarse pe o parte şi pe alta, deschise un sertar, ca şi cum de acolo avea să ţîşnească ideea luminătoare, il închise dezamăgit şi era gata să-i dea ordinul îndărăt, cînd se dumeri:

— Să vedem la domnul Bîrzotescu! Dînsul are un serviciu nou... Poftiţi după mine!

Îl purtă pe o sală lungă la dreapta; pe urmă la stînga. Radu Comşa îşi spunea că n-are să mai nimerească niciodată, fără firul Ariadnei, drumul îndărăt, prin acel labirint.

La o uşă cu o inscripţie nouă, în preafrumoase caractere gotice pe un carton spînzurat cu şnur, călăuza se opri:

— Intraţi aci! Cu domnul Bîrzotescu o să vă înţelegeţi imediat. Nu e ciufut ca al nostru!... Nene Iliuţă, ian' vezi dumneata! îl dădu pe seama unui moşneguţ, apărut din pămînt, sugînd un capăt de ţigară, care-i frigea degetele.

Într-adevăr, domnul Bîrzotescu nu părea deloc să fie un ciufut.

Foarte gras, cu părul sur tuns cu maşina şi cu mustăţi groase şi albe, răsucite cu oarecare pretenţie de ştrengărie, părea fericit la culme de tot ce vedea şi auzea.

Citi ordinul dintr-o aruncătură de ochi şi-l puse sub o placă de sticlă neagră. Îşi frecă cu mare mulţumire mîinile bondoace, care-i ieşeau din manşetele tari şi rotunde:

— Bravo! Perfect! Ne adunăm, ne adunăm!....

Radu Comşa întrebă care-i vor fi atribuţiile viitoare.

Despre aceasta, domnul Bîrzotescu nu ştia încă nimic.

— Înţelegi, drăguţă, abia acum ne organizăm! Aşteptăm un maior... Bravo! Perfect! Are să fie un serviciu foarte important, şi cu mine sînt sigur că or să meargă lucrurile strună. Fumezi?... îi întinse o tabacheră mare de piele, unde se aflau rînduite, cu siguranţă, cel puţin cinci duzini de ţigări.

Radu Comşa mărturisi că nu fumează decît rar. Dar luă o ţigară, fiindcă nu se cuvenea să refuze pe un om atît de amabil ca viitoru-i şef. Domnul Bîrzotescu îşi suflă nasul zgomotos, ca o detunătură de armă, într-o batistă uriaşă şi cadrilată cu verde şi cu roşu, ca un plan de oraş model, parcelat.

Destăinui pe urmă, după ce împături batista şi o aşeză în buzunarul de la piept:

— Mi-a vorbit domnul deputat Vardaru despre dumneata... Spunea să te am în grijă, că eşti un tînăr distins. Bravo! Perfect! Ehei, dacă primea domnul Vardaru să fie secretarul nostru general, altfel ar fi mers lucrurile... Bravo! Perfect! Dar merg bine, drăguţă; să ştii de la mine că merg bine şi aşa!... Bravo! Perfect! Să te prezint acum şi colegilor...

Domnul Bîrzotescu îşi mişcă cu mare bunăvoinţă trupul gras pînă la uşa de alături; deschizînd-o, îl împinse înăuntru şi după aceea astupă în urmă intrarea cu tot corpul voluminos. Zîmbea foarte fericit, îmbrăţişînd cu privirea pe cei din cameră, ca un părinte care-şi admiră copiii:

— Bravo! Perfect! Să vă prezint, copii, pe domnul Radu Comşa. Să ştiţi de la mine: un tînăr foarte distins!... Bravo! Perfect!

Radu Comşa strînse mîinile celor din cameră. Erau trei. Fumau şi citeau ziare.

Domnul Bîrzotescu se retrase în biroul său. Bravo! Perfect! Şi Radu Comşa rămase cu noii camarazi.

Nimeni nu putea da nici o lămurire asupra serviciului. Izbutiseră să fie mobilizaţi acolo, fără îndoială după mari şi grele stăruinţi: asta era în definitiv tot ce-i interesa.

Mai departe, lucrurile rămîneau să le „organizeze" maiorul, cînd o veni, şi şeful, care din camera de alături se auzea suflîndu-şi nasul din cînd în cînd, ca înăbuşite focuri de salve, încolo băiat bun: bravo-perfect!

Maiorul sosi abia după trei zile.

De atunci tot organizează. E vorba de un birou statistic, de repartizare, centralizare etc., etc.

În camera mică s-au centralizat şi distribuit la mese, deocamdată, şapte camarazi, care fumează, citesc ziare, comentează mişcările de pe front şi după două-trei ore se împrăştie fiecare la treburile lui.

Domnul Bîrzotescu e însă deplin fericit. Îşi freacă mîinile grase şi oferă tuturor, cunoscuţi şi necunoscuţi, ţigări din tabachera groasă de piele:

— Bravo! Perfect! Ne organizăm, ne organizăm!...

În lumea aceasta, Radu Comşa nu se simte la îndemînă. Glumele lor, judecata uşoară, optimismul de oameni fericiţi care socotesc războiul o cumpănă numai pentru cei mulţi,

dincolo de persoanele lor sacre și inviolabile, îl fac complice la o faptă care-i ricîie inima...

În cîteva zile, Capitala luase o înfățișare necunoscută. Mulțimea străzilor era împestrițată de uniforme proaspete; regimente plecau, escadroane de cavalerie se înșirau spre gări bătînd cu copite de fier, cadențat și sonor, granitul pavajului.

După bucuria nedumerită și înfrigurată din cele dintîi ceasuri, se destinse altă bucurie, mai calmă și mai sigură.

Evenimentul zilei fu o apariție nouă: comunicatul.

Oameni ce nu se cunoșteau își vorbeau înaintea foilor lipite pe zid, își stringeau mîinile, destăinuind vești „sigure" despre care comunicatul, din prudență, nu vorbea încă. Fiecare știa o noutate senzațională: trupele se aflau mult mai departe decît le arăta oficialitatea, în două săptămîni au să bată la porțile Budapestei. Prin Rusia, porniseră regimente franceze și engleze. O jumătate milion de ruși stau gata să năvălească în Maramureș. S-au trimis României trei dirijabile și cîteva escadrile de avioane, de la Salonic. Austria a cerut pace. Dar nu vrea nici Anglia, nici vodă și nu vrea nici poporul!...

Pe urmă apăru zepelinul. Luminile ascunse, ferestrele astupate, trăsurile și mașinile cu felinarele acoperite de foiță albastră, nopțile bîjbîind la lumina palidă a stelelor, pe străzi devenite deodată necunoscute și misterioase, de unde apărea neașteptat o umbră amenințătoare:

— „Stinge, domnule, țigara!"

Fâșiile proiectoarelor plimbîndu-se pe cer în căutarea dihaniei aeriene, clopotele Mitropoliei sunînd alarma, mugetul sirenei de la Arsenal; toate dădeau existenței un farmec nou, senzațional, pitoresc, o atmosferă ireală și factice, de teatru. Și apoi, în plină fierbere de bravură, cînd comunicatele de nord erau atît de generoase: Turtucaia!

Automobilele și camioanele rechiziționate într-o jumătate de zi. Fiaturile Crucii Roșii, cu perdelele albe-cenușii, străbătînd mute și repezi străzile, spre barierele de sud.

Zvonuri grele, ochi căutînd cu nerăbdare comunicatul care devenea laconic, mulțimea tăcută, cu bucuria ucisă pe fețe, neîndurîndu-se să se culeagă acasă... .

Alexandru Vardaru îi liniștise pe toți ai săi; comandantul armatei de pe frontul Dobrogei își rîsese la „Jockey“ de această panică absurdă și fără temei:

— *Mais, c'est notre Verdun, mon cher! Qui s'y frotte s'y pique!*

Treceau printre zidurile de curioși aliniați pe marginea trotuarelor cele dintîi convoaie de prizonieri din Ardeal: austriaci și unguri, în fumuriile lor uniforme zdrențuite, cu fețele palide și țepoase, cu barba de cîteva zile, cu privirea opacă și cu mersul lălîu, de turmă.

Dar tot atunci își făcură apariția și altfel de convoaie, care-au strîns deodată inimile și-au făcut trecătorii să meargă lăcrimînd singuri pe străzi. Soldații din regimentele Turtucaiei, cu brațele în fășii albe, prin care străbătea roșul sîngelui, oameni care nu puteau da nici o lămurire, purtînd în ochi vedenii de spaimă, în cuvinte nelegate, pomenind despre ceva plin de groază care s-a petrecut acolo: carne pisată de tun și cai aruncați în Dunăre, comandanți părăsind posturile, răniți măcelăriți de inamic, copii cu mîinile tăiate, ofițeri zburîndu-și creierii cînd ultimul foc de baterie a fost tras, batalioane luptînd în cămașă, pînă la ultimul om.

Se lămurea bine: războiul nu mai era o simplă expediție cu riscuri neînsemnate. Și dînsul lipsea de acolo! În puterea unui ordin pe care nu el l-a căutat: dar lipsea!

Gîndul îi dădea tîrcoale.

Îl alunga și se întorcea iarăși, furiș, împletindu-se în tot ce făcea în fiecare ceas; cînd mergea pe stradă, acasă, cînd citea în gazetă comunicatul, în mijlocul unei discuții în care își întrerupea dintr-odată firul și rămînea cu mîna în aer. Trebuia să sfîrșească. În trei-patru săptămîni să pună toate în bună ordine, să găsească în locul său un om care să-l suplinească în toate afacerile biroului „Alexandru Vardaru & Radu Comșa“; aceasta pentru stima ce și-o purta lui însuși...

2

Luminița se apropie în vîrful picioarelor, pe la spate, și-i acoperi ochii cu palmele.

Radu Comșa îi desfăcu mîinile, sărutîndu-i vîrful degetelor.

Își schimbase o rochie cafenie cu bluză și guler ca la cămășile bărbătești și cu o fundă îngustă de mătasă, care-i dădea înfățișarea de școlăriță. Împinse pe rotițe un jilț și, așezîndu-se, își sprijini între spătar și spate un puf moale și altă perniță sub ceafă.

Flutură un plic:

— Ia să-mi spui, te rog, cu ce domn te plimbai acum vreo douăzeci de zile pe Calea Victoriei?! Ce domn atît de distins și cu privirea elegiacă, încît trecea prin îmbulzeala de la douăsprezece ca printr-un parc din poeziile lui Samain?!...

Radu Comșa o privi nedumerit.

— Ei da, un domn blond și se pare completamente absent de pe planeta noastră!...

Luminița îi purta plicul pe sub nas și izbucni în rîs:

— Cînd faci ochii ăștia uimiți, numai cu Henri Owen nu semeni!

— Dar nici nu vreau să semăn cu orice imbecil... Cine mai e și ăsta?!... se miră Comșa.

— Cum, imbecil? exclamă indignată Luminița. Henri Owen, te rog, eroul californian, spaima bandiților din Los Angeles!... Bineînțeles, bandiți de cinema...

Radu Comșa înțelese că îi plătește polița de adineaori, cînd o asemuise cu o soră de caritate de operetă. De aceea nu răspunse și își privi cu insistență vîrful pantofului.

Luminița desfăcu scrisoarea din plic și aruncă ochii pe cîteva rînduri.

— De altfel, aceasta nu e părerea mea! O spune o foarte inteligentă domnișoară, păcat că prea poetică și sentimentală...

Radu strînse din umeri.

— Să-i fie de bine!... O domnișoară al cărei repertoriu poetic se limitează la vedetele de cinematograf!... Îmi închipui de ce calitate poetică trebuie să fie...

— Pardon! Nu vorbi așa de prietenele mele!... lungi Luminița ceea ce numea ea „bot". Mai ales cînd ele îmi vorbesc bine de tine și tu, drept recompensă, te porți nepoliticos... Îți vine în stradă să ți se adreseze, iar tu te faci că nu o cunoști!...

— Atunci e o prietenă cam...

Radu Comșa nu-și sfîrși cuvîntul, înlocuindu-l cu o schimă a buzelor, care arăta cît de puțină considerație simțea el

pentru inteligenţa şi imaginaţia acestei prietene necunoscute a Luminiţei.

Şi adăogă:

— Cînd m-am prefăcut eu că nu cunosc pe cineva?

Luminiţa citi din scrisoare:

— „*Marţi, în Piaţa Teatrului, l-am văzut pe domnul Radu Comşa. M-am îndreptat să-i ţin calea, foarte veselă şi zîmbitoare; eram bucuroasă să aflu veşti de la tine... Dar nu m-a recunoscut şi a trecut mai departe, aşa că am rămas cu o figură stupidă în stradă, cu toate că mi-am luat aerul că zîmbesc altcuiva, de mai departe...*" Ce zici la aceasta? Scrie negru pe alb! îl privi Luminiţa cu ochii oblici, care se făceau înguşti de înveselirea lăuntrică şi vicleană, ca ochii de pisică, la amiazi, cînd e soarele puternic.

— M-o fi confundat cu Henri Owen al dumisale! spuse Radu Comşa, hotărîndu-se în aceeaşi vreme să vadă, la cea dintîi ocazie, ce mutră are acest erou de film.

— Vezi cum eşti?... îl mustră Luminiţa. Scrisoarea e de la Elena Bilbor, o fată foarte gentilă, pe care ai cunoscut-o anul trecut la noi. Chiar aci, în hol... Îmi amintesc acum perfect! Stătea pe divan în colţul ăsta, cînd ai intrat tu. Te cunoşteam puţin atunci şi, după ce ai plecat, am vorbit de tine. Aşa cum vorbesc fetele abia scăpate din pension despre domnii care seamănă cu eroii din film... Îmi păreai un tip cam ţepos şi, dacă nu mă înşel, m-am exprimat chiar foarte puţin favorabil despre mutra dumneavoastră...

Radu Comşa îşi aminti acum într-adevăr de prietena Luminiţei, pe care o cunoscuse aici, dar nu-şi amintea s-o mai fi întîlnit vreodată de atunci.

— Cînd asta? întrebă. Marţi, săptămîna dinaintea mobilizării?... Şi zice că eram cu un tip elegiac?

Îşi numără în gînd prietenii şi cunoscuţii cu înfăţişarea care să frapeze domnişoarele poetice şi sentimentale. Titel Iliescu nu putea fi. Îl întîlnise abia în ziua mobilizării. Altul? Deodată îşi aminti şi rîse:

— Asta-i nostimă! Marţi dimineaţa, înaintea mobilizării, m-am întîlnit pe Calea Victoriei numai cu Măinescu. Era mahmur. Toată noaptea jucase cărţi. Scuturat pînă la ultima centimă! Ce-o fi găsit la el, prietena ta, absent şi elegiac?... E tipul cel mai sec şi mai feroce cu putinţă! De altfel, nici nu ştiu cu ce trăieşte... Puţin pospai de lectură, un doctorat

neisprăvit la Paris, o epocă misterioasă în Elveţia şi pe plajele de la sud ale Franţei. Dar, încă o dată mă întreb, de unde i-o fi găsit domnişoara Bilbor privirea elegiacă? La el, care toată vremea vîntură numai „lovituri" în cap şi expediente!...

Radu Comşa îşi materializă imaginea lui Scarlat Măinescu, cu hainele întotdeauna după ultimul jurnal, în tovărăşia unor femei foarte spoite, tolănit în muscal spre Şosea după chefuri şi partide norocoase de cărţi, sau în zilele de ghinion, căutînd din uşa restaurantelor un prieten la masa căruia să se invite. Şi aceasta îi putea da aerul unui om absent de la cele pămînteşti? Nu poate felicita pe Elena Bilbor pentru intuiţia ei psihologică.

Zîmbi, amintindu-şi că, la despărţire, Scarlat Măinescu îl tapase de doi poli.

Probabil că de aceea avea aerul atît de elegiac. Se gîndea cum să dea atacul.

— De ce zîmbeşti?... îl întrebă Luminiţa, aşezînd scrisoarea în plic.

— Mă gîndesc că Bucureştii mişună de o sumă de indivizi pe care nu-i ştim de unde vin, cine sînt, cu ce trăiesc... Şi care, la un moment dat, pot părea domnişoarelor poetice şi sentimentale coborîţi din cine ştie ce Cîmpii Elizee...

Luminiţa nu părea prea convinsă de aceste reflecţii. Scrisoarea din mînă îi adusese şi ei o tristeţe: gîndurile prietenei despre soarta lor, fosta camaradă întîlnită pe stradă cu aviatorul ei scund şi cu cravaşă de jocheu, cu apropiata-i maternitate, de care n-avea de ce să fie, în mijlocul lumii, falnică. Ce face viaţa din ele?! Dar cu Radu Comşa nu putea fi decît fericită. Are atîta siguranţă!...

Se ridică, apropiindu-se de el, privindu-l în ochi, ca şi cum ar fi putut să-i citească ceva tăinuit.

— Radule!

— Luminiţo!

Îi dezmierda numele, rostindu-l ca o dezmierdare fizică. Apoi, întrebă deodată îngrijorat:

— Doreşti ceva, Luminiţo?... S-a întîmplat ceva?

— Nimic! Sînt însă ceasuri cînd mă îndoiesc de tot. Aş vrea să mă ameţesc. Am nevoie să-mi spui, ca unui copil, poveşti care să mă adoarmă...

Îşi scutură apoi părul, încercînd să surîdă. Îşi amintea că „nu poate, cu numele ei de gaiţă, să facă mutră de tragedie".

Radu îi prinse mîna, o sărută şi-i trecu cealaltă mînă după mijloc, cu o mişcare înceată şi sigură, de uriaş care cuprinde o vietate fragilă. Luminiţa se desfăcu. Se lăsa întuneric şi de umbră se temea.

Răsuci butonul. Se aprinse numai un bec, cu lumina învelită într-o capsulă de mătasă vioriç. Aprinse şi luminile de la pian. Răsfoia vraful de note, după ce-şi dezmorţise degetele cu cîteva refrene de romanţe neisprăvite pe clape, cînd sună claxonul maşinii care aducea pe tanti Laura şi pe Mihai.

Automobilul se întoarse îndărăt, după Alexandru Vardaru.

Mihai semănă pe drum pălăria şi ziarele, se repezi de-a dreptul la harta cu steguleţe, să identifice, după noua linie a frontului, înaintările aşteptate în comunicatul de a doua zi.

Rămase tăcut, cu fruntea rotundă tăiată de o cută preocupată, atins de molima tacticii şi strategiei care făcea ravagii.

Dar Laura Vardaru abia îşi desfăcu şorţul alb şi batista cu picătura însîngerată a crucii, că şi izbucni indignată:

— *Mais c'est épouvantable!* Dacă aceasta se poate numi război!... E un adevărat măcel. Astăzi ne-au adus oameni fără picioare, cu limba smulsă şi orbi. Larve omeneşti, nu oameni. *Ah, les canailles!*... Şi noi, care le împărţeam pîine, ceai şi ţigări, prizonierilor! Ne întreceam care de care să fim mai afabile cu dînşii. *Les canailles!*...

Tanti Laura păşea între pian şi uşă, ca o tigroaică după gratii. Îşi smulse mînuşile plesnind nasturii. Tîrziu numai observă prezenţa lui Radu Comşa şi îi întinse mîna grăsulie, albă şi moale, in vîrful degetelor cu urme cafenii-violacee de iod.

— Mă ierţi, te rog...

Aşezîndu-şi părul, care friza zbîrlit:

— *Je suis complètement folle, mes enfants, folle!*

Nu era nevoie s-o spună.

În zece zile, Laura Vardaru se schimbase ca după o băutură vrăjită. Somnolenţa de bălană păpuşă aromită de lectura romanelor lîncede şi sentimentale dispăruse. Se

frămînta cu toată energia care dormitase atîta vreme în trupul moale și gras, dezlănțuită acum frenetic: alergînd la spital, la gară, la cantinele improvizate încă haotic; scriind bilețele în dreapta și în stînga să ceară camioane, camere libere pentru răniții care nu mai încăpeau în spitale, chemînd de zece ori pe zi la telefon. Tresărea la fiecare telegramă; la fiecare zbîrnîit de clopoțel.

Colonelul Pavel Vardaru se afla cu regimentul pe frontul Cadrilaterului.

De acolo plouaseră numai vești negre.

Nu se știa nimic despre el; nu dăduse nici un semn. Noaptea tresărea din somn, înăbușită de visuri teribile, avea presimțiri sinistre, de multă vreme toți socoteau căsnicia lor împotmolită într-o desăvîrșită indiferență, și această îngrijorare, întretăiată de plînsete și de profeții catastrofale, nu însemnase în casa Vardarilor surpriza cea mai mică a războiului.

Își închisese locuința de pe Batiște; toți se strîngeau în jurul lui Alexandru Vardaru, ca puii în furtună sub aripa cloștei. Se strămutase aci, într-o cameră mică, unde ghemuise un pat îngust, alb, dur, de internat, „nu voia să doarmă pe somieră și pe puf, cînd știa că atîția n-aveau unde să-și odihnească oasele". Camera era plină de fotografiile colonelului Pavel Vardaru, care, de pe carton, zîmbea zeflemist acestei atmosfere tragice, cu obrajii proaspăt rași, sub coafura timpuriu înălbită, din față, din profil, din trei sferturi, cu cea mai mare indiferență.

Laura Vardaru își adusese și toată „menageria": foxul, basetul, motanul de Angora, pisica cenușie care născuse patru pui cît patru cîrlițe, într-o cutie de pălării; papagalul care, în cele mai disperate discuții, izbucnea diabolic refrenul, odinioară dăscălit cu mare bătaie de cap de unchiul Pol:

Qu'est-ce qu-i-ii-t'a fichu ça, ma fille?
C'est un har-tilleuur, maman...
C'est un har-tilleuur, maman...

Toate aceste viețăți îi dădeau tîrcoale, cerșindu-i o dezmierdare; foxul ridicîndu-se în două picioare, cu o labă dusă la piept ca într-o declarație patetică de prim-amorez, cotoiul înfigîndu-i nervos ghearele în rochie, pisica aducîndu-i în

gură plocon, în poale, pe rînd, tuspatru puii de sobol, orbi; papagalul sărindu-i pe umeri, închizînd o pleoapă de gutapercă pe un ochi, rotindu-și coada verde și țipîndu-i brusc în urechi:

C'est un har-tilleuur, maman...

Dar tanti Laura nu-i vedea, îi îndepărta cu un gest nerăbdător. Iar menageria circula dezorientată, în casa străină, cu aerul inconsolabil al unei familii de orfani emigranți.

Mihai se îndreptă de mijloc părăsind harta.

Aprinse o țigară cu îndrăzneală și, aruncînd volute de fum, vorbi:

— În curînd, sîntem dincolo de munții Gurghiului și ai Harghitei!... De acolo înainte se deschid văile Tîrnavelor, Valea Mureșului, tot Ardealul...

— Nu-mi vorbiți mereu de Ardeal, mereu! se lăsă să cadă cu un suspin în jilț Laura Vardaru. Frontul de sud, acesta ne interesează, acolo de unde vin răniții cu picioarele retezate!... Unde Pol, în fiece moment, poate să...

— Tanti, războiul nu e un joc de șah, să miști pionii cu siguranță și sînge rece!... Cred că e bine chiar că ne-am lovit de la început de un dezastru... Aceasta are să ne mai dezmeticească. Învățăm toate asprimile! Nu mai e o plimbare, ca acum trei ani...

Mihai vorbea cu obrajii de fată îmbujorați; preocuparea săpată între sprincene începea să-i dea înfățișare bărbătească. Și dînsul se simțea acum alt om. Peste cîteva zile îmbrăca uniforma Școalei de ofițeri de rezervă. Nu mai pomenea decît de front; se vedea smulgînd un drapel vrăjmaș, îngenunchind cu el încleștat în mînă, sub clănțănitul mitralierelor, deși, de pe cîmpurile de bătălie, stindardele poeziilor eroice dispăruseră de mult, puse la adăpost, cum cerea războiul modern.

Cele două surori mai mari de la Iași, Cora și Ralu, îl chemau deseori cu telegrame. Dar chemările îl lăsau rece.

O singură grijă îl stăpînea: numai de nu s-ar termina războiul înainte de a ieși el din școală. Și, în așteptare, luase apucături de veteran, fuma țigări groase, citea manuale cu toate principiile de tactică și strategie, își îngroșa vocea cînd vorbea de ofensive și de contraofensive; iar pe ascuns, în camera lui, după ce răsucea cheia, se contempla în oglin-

dă, în uniforma pe care nerăbdător şi-o comandase, plătită din banii de buzunar.

Tanti Laura îşi admira nepotul dezgheţat mai repede şi mai desăvîrşit de cît cutezaseră toate aşteptările ei. Toată bucuria însă îi era întunecată de gîndul că s-ar putea întoarce, dacă va pleca acolo, cu un picior retezat, sau cu orbitele goale şi însîngerate, ca atîţia dintre răniţii „ei".

Se răsuci în jilţ, adresîndu-se lui Radu Comşa:

— E adevărat că s-au anunţat muniţii şi o misiune de ofiţeri din Franţa?

Radu Comşa dădu din umeri:

— Cine mai poate şti?! Rusia e atît de mare şi drumul atît de lung!...

— Nici n-avem nevoie! întrerupse Mihai. O să luptăm, dacă va trebui, dezbrăcaţi la cămaşă, cum au luptat grănicerii de la Turtucaia...

— Ca să murim fără nici un folos?... Nu uita, Mihai, că luptăm cel puţin cu două ţări civilizate, unde şi forţele naturii s-ar părea că ştiu să citească şi să scrie. Războiul astăzi nu se cîştigă numai cu dreptate şi bravură, ci cu maşini! Ce-mi foloseşte avîntul, dacă mă împiedec în sîrmă ghimpată, de jos mă aruncă o mină, din faţă mă seceră mitraliera şi de deasupra îmi seamănă în cap aeroplanul bombe?...

— Cum te invidiez că peste o lună ai să fii în linia de foc! rosti Mihai cu părere de rău, fără să ţină seama la pronosticurile pesimiste ale lui Comşa. Dacă m-ar fi lăsat unchiul Alexandru, eram acum voluntar...

— Şi, desigur, înecat în Dunăre, cum şi-au găsit sfîrşitul atîţia! se cutremură tanti Laura, numai la gîndul acestei posibilităţi.

— Ce importă aceasta? Ce poate fi mai consolator decît să dispari cot la cot cu atîţia oameni pe care de abia îi cunoşti şi sînt totuşi una cu tine? Ştiţi cum urăsc pe toţi ceştilalţi, care s-au pitit la partea sedentară?... Îi văd mergînd pe stradă, ruşinaţi de ei înşişi, privind în jos, ca animalele despre care Salust spunea că le-a făcut natura cu capul înclinat în pămînt, sclave ale poftelor lor grosolane şi temerilor lor timpe...

— Oh, viteazul măicuţei! rîse Luminiţa trecîndu-i mîna prin păr.

Mihai se scutură de dezmierdare și bătu nerăbdător din picior:

— Să știi tu! Și nu rîde... Simt că am să săvîrșesc o faptă bravă. Numai să nu se sfîrșească războiul pînă îmi vine rîndul și mie... Trăiam ca un imbecil! Mi se părea un act de curaj să îndrăznesc a fuma înaintea tuturor țigara pe care o fumam pe ascuns. Și mi se părea evenimentul cel mai formidabil examenul care îmi dădea diploma de opt clase de liceu... Acum abia îmi dau seama ce sens are viața și ce mare fericire mi-a rezervat destinul, să trăiesc o catastrofă care va purifica umanitatea!... Cei care ne vom întoarce de acolo avem să fim alți oameni... .

Luminița voi să glumească. Să-i atragă luarea-aminte că deocamdată încă nici n-a plecat. Dar Mihai vorbea cu atîta foc, cu obrajii aprinși, cu ochii scînteietori, întrevăzînd acea umanitate purificată, în care și el va fi un om ideal, nou, încît Luminița se opri. Era atît de departe acest Mihai de băiețelul care lăcrima pe caietul, pe mănușa și batista Carmencitei, cîntăreața portugheză de la Alcazar!

— Ascultă... începu.

În clipa aceea însă, ușa se trînti de perete și apăru Marița, slujnica cu ochii de culoarea pelinului veșted:

— Coniță, a venit Vanea, soldatul lu' dom' colonel!

— Să știți că s-a întîmplat ceva! gemu Laura Vardaru, ridicîndu-se din jilț și căzînd îndărăt.

3

Intr-o clipă, Luminița și Mihai nu mai erau în hol.

În bucătărie, îl tîrau pe soldat, pipăindu-l, răsucindu-l, asaltîndu-l cu întrebările.

— Spune repede... E rănit? A căzut prizonier? Ce s-a întîmplat?

— Cum se poate una ca asta, duduie, conașule?... Mai veneam eu, ca să dau ochii? Domnu colonel e voinic și voios ca un bei! Am o scrisoare...

— Dă-o repede!... Ce mai stai? Pentru numele lui Dumnezeu, ce ticăit! Hai în hol...

Vanea se lăsa greu împins, de la spate, cu capela subsuoară, scotocindu-se în buzunarul tunicii.

— Are o scrisoare, tanti! năvăli Luminița, îmbrățișînd-o cu lacrimi în ochi. Haide odată, Vaneo!...

Soldatul lepădă capela lîngă ușă și se plecă să sărute mîna, ștergîndu-și mai întîi mustățile cu dosul palmei.

— Sărut mîna, coniță, și bine v-am găsit sănătoși...

— Lasă aceasta acum... Ce s-a întîmplat? Ce? Zici că ai o scrisoare...

— Avem, să trăiți, coniță.

Și începu din nou să scotocească buzunarul tunicii, de unde scoase un carnet cenușiu cu scoarțe de mușama vărgată și de acolo plicul cu colțurile îndoite și gras de sudoare.

— Poftiți!... Da domnu colonel n-a avut vreme să scrie multe. A ordonat să vă informăm verbal.

Fericit de cum o adusese cu „informația verbală", privi triumfător împrejur și, luînd seama că a călcat pe parchet, se dădu îndărăt pînă ajunse cu bocancii pe covor.

Trei capete erau aplecate, cu respirațiile fierbinți contopite.

Radu Comșa se simți stingherit. Își căuta de lucru, apăsînd mai adînc vîrfurile de ac în harta steguletelor.

Scrisoarea era laconică. Pavel Vardaru se afla sănătos; trupa fusese topită, fiindcă „bandiții" erau bine utilați, dar retragerea era numai temporară. Cerea lenjuri noi, două rînduri de uniforme și manta de ploaie, fiindcă bagajele i se pierduseră. Trimitea îmbrățișări tuturor. Un postscriptum îl zugrăvea întreg: „Te rog, treci la Ciobanu și ia-mi patru cutii de homari și două sticle de coniac Martel trei stele. Spune lui Tache că sînt pentru mine. Dacă are loc Vanea, adaogă și două sticle de Vieux Barsac..." Acestea le scria colonelul Pavel Vardaru, cu cel mai imperturbabil calm, de pe frontul unde într-o singură zi căzuseră morți șapte mii de oameni!

Mai înțelege ceva! suspină tanti Laura, împăturind consternată scrisoarea.

Din sufragerie, glasul gureșei păsări tropicale răsună ticălos: *„C'est un har-tilleuur, maman?"*

— L-ați adus și pe Jack aici, coniță? se bucură Vanea. Tare-i mai era dor lui domnu colonel de dînsu! Ian auziți ce frumos îi mai zice, parcă-i glas de om, nu alta!...

— Se şi potrivesc minunat! Au tot atîta creier în cap şi unul şi altul! pufni Laura Vardaru, mototolind scrisoarea în mînă.

Îi venea să plîngă după destinderea nervoasă care-i risipise temerile de pînă acum. Şi era indignată de indiferenţa cu care Pol Vardaru trimitea salutări ca dintr-o manevră.

Se întoarse către soldat:

— Ia poftim mai încoace şi prezintă-te cu „informaţiile tale verbale"!...

Vanea înaintă doi paşi şi făcu drepţi, ca la raport.

Pe obrazul, de felul lui decolorat şi prăfuit, mai decolorat şi mai prăfuit acum, stătea scrisă conştiinţa deosebitei importanţe la care ajunsese neaşteptat. Îşi iubea colonelul, îi iubea pe toţi, fiindcă erau oameni darnici, dar în ochii galbeni îi sclipi scurt o şiretenie de om simplu: „Ţin'te bine, Vanea! Dacă ştii s-o întorci cu meşteşug, e rost de un bacşiş gras".

Ţeapăn, cu gîtul întins şi mîinile lipite la cusătura pantalonului, părea însă preocupat numai să păstreze cea mai corectă verticală din creştet pînă în călcîie.

— Haide odată! se frămîntă Laura Vardaru în jilţ.

Soldatul clipi din genele prăfuite.

— Apoi, v-aş ruga să mă întrebaţi, coniţă... De unde să ştiu eu ce vreţi să ştiţi dumneavoastră?

Luminiţa îşi puse mîinile în şold, ca un ofiţer la instrucţie, şi îi vorbi cu asprime:

— Vanea, ia uită-te la mine! Să nu mi-l faci pe prostul, că-ţi iei adio de la ţigări!

— Vai de mine, duduiţă, se poate una ca asta?!

— Ssst!... Acum povesteşte...

Şi Vanea povesti. Povesti cum la bătaia artileriei, puşcoacele româneşti răspundeau cu praştiile cu pietre. Cum, de sus, maşinile de zburat au regulat în cîteva ceasuri, vrăjmaşului, tirul. Cum s-au năruit toate întăriturile, îngropate în pămînt şi amestecate în sîrme, pari şi trupuri omeneşti. Cum, cinci zile, nimeni n-a închis ochii. Cum ajutoarele veneau tîrziu şi intrau în foc pe apucate...

Mai multe Vanea nu ştia, nimeni nu ştiuse ce se petrece la dreapta şi la stînga. Se cutremura văzduhul, plouau de sus gloanţele, în furnicarea de oameni, împinsă cînd înainte, cînd îndărăt, schijele pisau şi rupeau carnea. Nu se vedeau, nu se înţelegeau, nu se recunoşteau; atît doar, un val îi im-

pingea înainte, altul îi trăgea îndărăt şi peste toţi măturau rafalele... Dar colonelul Pavel Vardaru nu-şi pierduse pînă la sfîrşit cumpătul. Fuma ţigară de la ţigară, şi-şi stăpînea trupa din ochi. Respinsese opt atacuri, pînă cînd un automobil blindat apăru de-a lungul şoselei, împroşcînd cu mitralierele. Din casele bulgăreşti, începură de la spate focuri de armă.

Se retrăgeau cei din urmă, în a cincea zi, spre seară, cînd trecu în goană printre soldaţi, urlînd din sirenă, maşina comandantului, fugind spre Dunăre.

Colonelul Pavel Vardaru era în mijlocul şoselei. Nu se dădu în lături. Maşina patină înfrînată. Generalul dinăuntru era alb ca hîrtia. Pavel Vardaru nu duse mîna la chipiu, nici nu scoase ţigara din gură.

— Fugi? întrebase, privindu-l cu scîrbă.

Generalul îngăimase ceva.

— Uite ce laşi în urmă! arătă puzderia omenească risipită printre porumbiş, tîrîndu-se prin şanţuri, prăvălindu-se spre Dunăre.

Generalul strigă la şofer:

— Mînă!...

Vanea se opri, privi cu şovăială la Luminiţa şi la Laura Vardaru, apoi luîndu-şi inima în dinţi:

— Să mă iertaţi că am să spun ceva urît, care nu se cade înaintea cucoanelor!... Dar atunci, domnu colonel s-o aplecat pe marginea automobilului şi l-o suduit de mamă... L-o suduit ca pe un soldat de mamă şi mai urît.. Domnu general s-o tras înapoi în automobil şi-o strigat de cîteva ori repede: „Mînă odată, dobitocule!“ Şoferul i-o dat drumul maşinii şi, duşi au fost...

Jack, din cealaltă cameră, se auzea strigînd cît îl ţinea pliscul:

„*C'est un har-tilleuur, maman?*“

Astfel, dubul colonelului Pavel Vardaru, palavragiu, tembel, nepăsător şi totuşi brav, era prezent în toată casa, sub cele mai diverse eroice înfăţişări.

Vanea mai ştia încă ceva, ce n-ar fi spus să-l fi picat cu plumb topit. În carnetul cu scoarţă de muşama vărgată, mai purta o scrisoare: pentru *mademoiselle* Follette Fantin, Hotel Majestic, camera 38; epistolă mai puţin laconică şi mai tandră, completată cu zece prozaice bilete de bancă.

Mihai ascultase toate peripețiile cu lăcomia unui însetat. Cînd Vanea sfîși, îi făcu semn să meargă după dînsul, în camera lui, să-l descoase mai pe îndelete.

Prin ușa deschisă, năvăli toată menajeria tantei Laura. Întîi foxul, întinzîndu-se pe picioarele de dinapoi, pe cele de dinainte, strănutînd și cerîndu-și locul în brațe. Apoi pisica, purtîndu-și în gură odraslele oarbe... Cînd îi adună pe toți, se întinse torcînd, cu puii încleștați de burtă, sugînd ca patru lacome lipitori. Basetul se încolăci, cu botul în covor, resignat și meditativ. Scăpă și Jack, tîrînd un lanț subțire și șchiopătînd de un picior, fiindcă în labă strîngea o bucată de zahăr.

În jurul tantei Laura, într-o desăvîrșită solidaritate, se adunase astfel, să o consoleze de indiferența epistolei, o întreagă secție din arca lui Noe.

Numai Mem, motanul de Angora, impasibil, sări pe măsuța cu harta războiului. Bombă mai întîi o spinare de dromader și încovoie coada pufoasă ca o pană de struț.

Apoi, delicat, cu laba rotunjită, începu să se joace cu steguletele tricolore, culcîndu-le pe rînd la pămînt.

Capitolul IV

HAVUZUL CU PEŞTI JAPONEZI

Septembrie veni cu cer palid şi nopţi clare, cum nu mai fuseseră de multe toamne.

Soarele învăluia colinele unduioase ale ţării cu lumină ca niciodată blîndă; apusurile erau roze, ca sideful dinlăuntrul scoicilor; iar sus, pe mătasea decolorată a înaltului, se topea, alb şi ireal, cîteodată numai o fulguire de nor, cîteodată numai o legănare de funigel, dar de atîtea ori risipit, fumul ghiulelelor.

Era coaptă şi bună şi îndelungă toamna, ca în amintirea bătrînilor. Să pîrguie fructele, să rumenească strugurii, să fiarbă mustul, să ghiftuie hambarele, să duduie morile.

Dar sub cerul acesta clement, fără ploaia şi vînturile echinoxului, ceva înfricoşat şi hain strîngea inima oamenilor, ca o pasăre gîtuită.

Cînd listele de morţi deveniră paharul înveninat din fieştece dimineaţă, cîte o femeie se împleticea cu un „al" scurt şi, cu fruntea rezemată de perete, ascunsă sub braţul încovoiat, rămînea stană pînă cînd alături nu mai suna nici un vuiet de paşi. Acesta era războiul? Cu nevinovată surpriză, ochii întrebau dureros şi încă nedumeriţi, cerşind un răspuns de amăgire. Iar în locul răspunsului, mereu alte comunicate şi alte liste de morţi.

Nimeni nu putea încă să creadă.

Pentru aceasta strigaseră, bătuseră din palme, cîntaseră? Totul făgăduise să fie atît de simplu, firesc, dinainte hotărît şi voios; şi totul era atît de plin de cutremurare! Soldaţii cu frunze de tei în ţeava puştilor, de unde niciodată parcă

n-aveau să iasă gloanțele ucigașe, soldații cu crengi de brad la roțile tunurilor, unde erau? De ce chiotul se prefăcuse în geamăt prin somn? Odihnă speriată, vis întrerupt de vedenii cînd sufletele se cheamă prin întuneric, din nevăzut. Scrisori rătăcite pe drumuri lungi, de la un mort a cărui mînă, după ce scrisese, era acum în putreziciune cînd ajungea răvașul. Scrisori unde, cu litere tremurate, copiii își trimiteau sărutul lor inocent, căutînd în deșert omul cu pieptul sfărîmat de fier, cu degetele în iarbă, devenit hoit puturos, cu larve în globul ochilor. Și cadavre fără nume, aruncate de-a valma în gropi, cu ceafa pe căpătîie de piatră. Și cuțite retezînd brațe cu osul zdrobit. Și batalioane îngenunchind cu capul în piept sub rafale. Carne înveninată pe trupurile încă vii. Pleoape închise pe lumina ochilor opac sleită, dinți încleștați, vine golite de sînge, carne amestecată cu postav, cu prund, cu rădăcini, cu sfărîmături de alamă.

Acesta era războiul?

O mare tăcere ghemui răsuflările și nimeni nu mai înțelese.

Toți cunoșteau dintotdeauna altfel de moarte.

O taină ori numai o nefericire ultimă, adăstînd la capătul vieții, undeva îndepărtat, unde gîndul nici nu voia să se oprească. Pentru acest sfîrșit cuminte, discret și patriarhal, la fiecare margine de oraș ori de cătun se afla un cimitir la o parte: locaș întru odihnă eternă, cu flori cuvioase și simple, cruci aliniate, cărări înverzite și loc de îngenunchere unde deznădejdea învață pe încetul să se prefacă în resignare. Familiile de aci îi regăseau pe cei de acolo. Prietenii nu erau pentru totdeauna pierduți. Și cei care-au iubit încă veneau să cheme o umbră imaterială deasupra movilei unde, înlăuntru, materia era neantizată de viermi. Iar acum, acest lucru nou, absurd și neînțeles! Moartea culegînd de oriunde, între-ales trupurile cele mai sănătoase, minţile cele mai tinere, inimile cele mai calde, și morții risipiți în viroage și la margini de drum, în mlaștini și pe creste de stînci; pretutindeni unde nu mai pot fi regăsiți să dea împăcarea omului cu misterul ultim: un mănunchi de flori tomnatice pe o cruce cu un nume săpat, unde să îngenunchezi.

— Mamă, în toamna aceasta nu mai pleacă cocorii?

Dar cine mai știa unde s-au ascuns înspăimîntate păsările cerului? Acum, sus, rotea un vultan cenușiu și stoluri de

porumbei albi, iar din guşa lor lepădau jucăria înflăcărată, ca să ucidă copilul cu ochii albaştri şi femeia cu ochii plînşi.

Bucureştii se dezmeticeau în mijlocul acestei spaime, după superbele-i bătăi cu flori...

Convoaie nemaivăzute; camioane gonind către spitale; căruţe ţărăneşti, sărace şi fără frumuseţe, înşiruindu-se pe străzi; iar în locul limuzinelor şi faetoanelor, cînd un automobil spintecă repede mulţimea, alb de praf, cu roţile căptuşite de noroi, ochii desluşeau în praf şi în noroi o şuviţă subţire de sînge, încă nu deplin zbicită.

Pe urmă trecu şi octombrie. Cerul se posomorî. Din burniţă se desprinseră alte fantome. Literele negre ale comunicatelor evocau numele atîtor plimbări de vară: Predeal, Rucăr, Bran, Cîmpulung, Valea Oltului!

Sunetele deşteptau în minte dimineţi cu mult soare, aburi destrămîndu-se pe vîrfuri de brad, un automobil alergînd sprinten, pe şosele în serpentină, schimbînd la fiecare cotitură peisajul, vile la margine de poieni, o amintire, un rîs, un şipot rece, un sărut furat, o fluturare de batistă; atîtea fericiri, atîta lumină, edenul pentru totdeauna pierdut!

Acum, acolo, vuietul tunurilor clătina piscurile şi ăuia în văgăuni; fiecare braţ de pămînt era păzit pe brînci, sub gloanţe care se înfigeau în cap, iar la Predeal, în gara prăbuşită, trupul soldatului încremenise sub cărămizi, strîngînd micile bilete colorate de vilegiatură în pumnul mort.

Sub norii tîrîndu-şi pîntecul negru aproape de pămînt, în ploaia necontenită şi mucedă, se revărsa din strîmtorile văilor puhoiul uniformelor cenuşii. Drumurile se înnegriră de curgerea fără capăt. Un pod sărea în aer cu fiarele răsucite, şi a doua zi capetele unite la loc lăsau să se scurgă mai adînc spre miezul ţării furnicile mărunte şi multe şi repezi.

Înainte, sfărîmături de oaste, tîrînd piciorul, cu drapelele strînse, cu cai betegi, cu chesoane lovite; soldaţi dormind în mers, sate în bejenie regăsind din nou alaiul tragic al cronicilor. În urmă, casele fără cîini, uşile trîntite în lături, fîntîni sleite.

Şi de tot în urmă, cu toate drumurile închise, rătăcitoare, întreaga oaste de la Cerna.

Din noaptea umedă se lămureau umbre orbecăind, cu mişcări ireale de stafii.

— Ce sat e ăsta, camarade?
— Cine să-l știe? Nu ne mai înțelegem unul cu altul... Parcă nu mai sîntem oameni. Poate-i Grunjii, alții zic că-i Răstoaca...
— Ce unitate, camarade?
— Divizia șaptesprezece, Regimentul cincisprezece Războieni...
— De unde veniți?
— Acum din urmă, de la Jii, să trăiți!
Ofițerul vrea să-i întindă în întuneric pachetul de tutun, dar soldatul a dispărut înghițit de noapte. Și alte umbre se tîrîie în beznă, în scîrțîirea de care, în scrîșnetul de copite.
Iar un ciine latră undeva, pustiu.
— Ce sat e ăsta, camarade?

Locotenentul Virgil Probotă nu-și mai simțea demult picioarele în cizme, mantaua udă atîrna pe trup cu pulpanele îngreuiate de noroi, trupa bîjbîia pe marginea șanțului. Nici foame, nici sete, o singură dorință deznădăjduită: să doarmă, să doarmă... Undeva, întins sub un acoperiș, ferit de curgerea înghețată care pătrunde în oase. I-a crescut barba țepoasă și roșcată. Demult din minte i-au pierit toate legile lui Linné, Harvey, de Vries. Cu indiferență își amintește că are nevastă, copil: Maria, Dinu... Toate s-au petrecut în altă existență, sînt undeva, într-un trecut himeric.
Acum e un fost om, tîrîndu-și picioarele, fiecare cu cîte două ocale de noroi, cu umerii încovoiați, cu înfățișare îndobitocită; o vietate inclasificabilă în nici o categorie zoologică, un biet animal nefericit, izgonit, pîndit, istovit, care vrea să-și ghemuiască într-o scorbură ciolanele.
Cele dintîi case. Un sat. O fereastră cu lumină. Ce caldă e o fereastră cu lumină! Mai sînt oare oameni care au case, un pat, un jilț la gura focului, unde să ți se urce copilul pe genunchi și să-i simți obrazul fraged lîngă obrazul tău?
O momîie pășește peste șanț, calcă alături.
— Tu ești, Mitrule?
— Eu, s'trăiți! murmură încet caporalul.
— Ei, ce veste?...
— E Răstoaca, domnu locotenent! Batalionul doi a trecut înainte. Nu putem rămîne, tot satu-i ocupat...

— Ce vorbă? Cum ocupat?

— Artileria, domnu locotenent!... Cîte zece oameni într-o casă. Unde ajung, se „instalează" ca boierii. După ce au bătut cu tunurile în noi, nu mai încăpem de dînşii... Şi domnu maior a „constatat". Zice să întindem corturile la margine...

În ogrăzi, după gardurile de salcie, se aud caii ronţăind, glasuri de oameni. S-au aprins focuri.

Umbrele, între flăcări şi noapte, se mişcă gigante. Unul dondăne un cîntec de acasă.

La cea din urmă lumină, Virgil Probotă nu mai poate răbda.

— Mitrule!

— Ordonaţi...

— Intru aci. Mi se învîrte tot înaintea ochilor. Trimiţi pe Costache la mine.

— N-aveţi să găsiţi loc, domnu locotenent. Credeţi-mă, zău! Vă facem noi foc. Aci toţi stau claie peste grămadă... Vă fierbem ceai cu rum...

— Îi scot afară! Au mers călări, pe chesoane...

Virgil Probotă împinge duşmănos cu umărul poarta de leaţuri, care se deschide greu, descriind un început de circonferinţă în pămîntul ud. Îşi lasă jos gluga, să se vadă chipiul de ofiţer.

Cîţiva soldaţi dorm pe prispă. Caii moţăie în picioare. La lumina unei gazorniţe, un soldat, în tindă, lustruieşte o pereche de cizme ofiţereşti. Două ferestre cu ochiurile astupate de mântăi filtrează numai o aţă de lumină.

Soldatul e dezbrăcat în tunică: a întins-o să se usuce. Cînd vede ofiţerul în prag, scoate cu greu mîna înfundată pînă dincolo de cot în cizme, lipeşte călcîiele.

— Trăiţi!

— Bună, camarade. Un pat de dormit nu s-o fi găsind pe la voi, băiatule?

— Nu se află, domnu locotenent...

Apoi, văzînd că Virgil Probotă pune mîna pe încuietoarea uşii, face un pas şi acoperă intrarea cu pieptul.

— Vă rog, să iertaţi. Avem un domn ofiţer rănit greu...

Virgil Probotă îi dă peste mînă:

— Am mai auzit povestea. E veche!... Inventaţi altceva...

Trînteşte uşa de perete. Pe laviţă, un om întins drept, cu obrazul palid, învelit cu mantaua pînă la bărbie. Întoarce numai privirea albastră, înfiptă pînă atunci în grinzile tavanului. Miros de alcool, de eter, de iod.

O ordonanţă culcată la picioarele laviţei sare uitîndu-se cînd la ofiţerul de la uşă, cînd la rănitul din pat, ca şi cum ar întreba: „Ce ordonaţi? Să-l aruncăm afară?..."

Ridică fitilul să mărească lumina.

Virgil Probotă îşi scoase chipiul, încurcat. De data aceasta a dat greş. Un adevărat rănit. Nu simte compătimire pentru el, numai un fel de dezamăgire duşmănoasă. Atît de hotărît era să cucerească prin orice mijloace un culcuş cald, sub un acoperiş!...

Îşi rosteşte numele, gradul, unitatea, apropiindu-se de pat:

— Te rog să mă ierţi... Patruzeci de kilometri pe jos fără oprire. Căutam un adăpost. N-am crezut ce spune soldatul. S-au învăţat să mintă. Vorbesc despre răniţi grav, şi înlăuntru îi găseşti stînd la sfat, sau ofiţeri jucînd cărţi...

Rănitul scoate încet mîna, cu fereală, de sub manta, o întinde vorbind cu glasul tăiat, atît cît îi îngăduie pieptul străpuns, cu bucăţi de postav împinse în torace.

— Nu e nimic... Mă numesc locotenentul Constantin Iliescu. Ia loc, te rog... Ioane, dă hainele la o parte... O să se găsească un colţ şi pentru dumneata. Aştept din moment în moment ambulanţa.

Locotenentul Constantin Iliescu îşi înăbuşă tusea. Priveşte cu atenţie în grinzile afumate. Apoi, cînd tusea a trecut, după ce a dus batista cu pete roşii la gură, dă să zîmbească:

— Am plecat cu un vagon pe care scria Bucureşti-Budapesta, patruzeci şi opt de ore!... Şi-acum, iată!...

Virgil Probotă făcu un semn vag cu mîna, fără să găsească cuvinte.

Toţi plecaseră într-un asemenea vagon, cu asemenea inscripţie.

Ochii rătăcesc pe pereţii văruiţi alb, la icoana sfîntului Nicolae, cu mănunchi de busuioc la candelă; un chilim vărgat, în fundul laviţei, zestrea fetei: perne şi plapome clădite pînă-n tavan. Afară se aud caii strănutînd. Un cocoş deşteptat cheamă pe cel vecin, în noapte. Privirea lui Pro-

bota se întoarse la rănitul întins, cu ochii albaştri sticloşi de durere.

Titel Iliescu, prietenul lui Radu Comşa, primise astfel botezul războiului. Nu se tînguia, nu simţea părere de rău; în sfîrşit, trăia altceva decît plictisul care-l mistuia înainte de a fi încercat ceva. „Statul" lui Vasile Breazu dăduse ordin: se supusese. Fără să crîcnească, întocmai ca şi Vasile Breazu, care lustruia cizmele în tinda de alături. Dar de ce atîta ruinare de prisos, atît prăpăd, atîtea vieţi?

Ochii celor doi oameni se întîlniră şi se cercetară o clipă.

Pe urmă, Virgil Probotă privi în pămînt; Constantin Iliescu, în grinda tavanului.

Nu se cunoşteau. Poate nici nu se văzuseră vreodată. Erau totuşi apropiaţi, măcar prin această mare nefericire comună. O clipă au simţit trecînd printre ei îndemnul acelor cuvinte puţine şi rare, care nu mai sînt articulaţii, ci sufletul liber, lăsat să curgă. Acum clipita trecuse. Tăcerea era între dînşii, din nou impenetrabilă şi indiferentă, cum e între toţi oamenii, ronţăită de tictacul mărunt al ceasului pe masă, la căpătîi, de şiroitul ploii în streaşină.

Virgil Probotă se văzu de prisos şi grotesc, acolo, pe marginea lăzii, cu chipiul pus pe genunchi, cu cizmele grele de noroi, din care se întinsese pe podea un şerpişor negru de apă. Se ridică.

— Încă o dată, mă ierţi. Un rănit... înţeleg.

— De ce? Se poate improviza un pat.

— Mulţumesc!... Găsesc aiurea. Avem corturi. Îţi urez însănătoşire repede...

Pe urmă, întorcîndu-se:

— Îţi pot fi de vreun ajutor?

Rănitul clătină capul.

— Am camarazi, băieţi de inimă. Îngrijesc dînşii... Sînt plecaţi la ambulanţa diviziei... A noastră s-a sfărmat într-un şanţ.

Locotenentul Probotă ieşi în vîrful picioarelor; locotenentul Iliescu privi iar neclintit în grinda tavanului.

Soldatul micşoră la loc lumina lămpii.

Cel din tindă isprăvise de lustruit cizmele. Bea acum ceva fierbinte dintr-o gamelă care fumega.

Afară, din negrul umed, înaintă caporalul.

— Tot aici eşti, Mitrule?

— Trăiţi, domnu locotenent, v-am aşteptat! Ştiam că o să vă întoarceţi. Vă facem noi un ceai, d-ăla grozavul!... Rum are don sublocotenent. Pentru foc, ne-au dat aşchii uscate flăcăii ăştia...

Doi soldaţi salutară din întuneric.

Virgil Probotă îşi trase peste chipiu gluga udă.

2

Iar a doua zi, înainte de luminatul de ziuă, în semiîntunericul murdar, cu pîcla îmbibînd vîscoasă hainele, trupa se tîrî mai departe pe drumul la capătul căruia se aflau undeva Bucureştii.

Alţi Bucureşti decît cei dintotdeauna. Rafturile magazinelor golite. Mahalalele înghemuind coadă la brutării, de cu noapte. Calea Victoriei pustiită de norodul plimbăreţ de altădată. Nopţile spintecate de săbiile iluminate ale proiectoarelor.

Cleştele se strîngea. Fiecare spărtură de front îi împuţina zilele. A învăţat să nu mai sărbătorească nici o victorie, să n-o mai aştepte.

Generalii scoşi din comandă, numirea altora proaspeţi au adus o bucată de vreme nădejdea unui salvator roman epic, providenţial personaj, care să răstoarne magic soarta bătăliilor. Pe urmă, nici în aceasta nu mai crezu nimeni. Trenurile cărau spre Moldova, şi mai departe, spre Caucaz, spre Crimeea, spre Cherson, războinicii cei mai înfocaţi, şi lăzile cu argintării, şi cutiile de pălării, şi căţeii cucoanelor.

Ministerele erau pe jumătate golite. Îşi trimiseseră arhivele la Iaşi.

— Cînd pleci? Cu cine pleci?

Întrebatul răspundea grăbit, evaziv, cu un semn vag al mîinii; ascunzîndu-şi fricos „învîrteala", să nu i-o descopere şi celălalt, ca să-i calce pe urme.

Radu Comşa nu mai trecea decît un ceas pe la minister. Biroul fiinţa numai pe hîrtie.

Cîţiva plecaseră înainte cu ordine şi compartimente speciale, în vagoane oficiale.

Domnul Bîrzotescu uita să ofere ţigări din tabacherea cît un geamantan. Cu mustăţile pleoştite, nu-şi mai freca

mîinile exclamînd: Bravo, perfect! Acum, cînd își sufla nasul în batistele cadrilate, în locul formidabilei detunături de canonadă scotea un sunet împuținat, rebegit și ridicol, ca plesnitura unui pistol de soc.

— Cînd pleci, domnule Comșa? Familia Vardaru a început să împacheteze?

Familia Vardaru începuse să împacheteze; cel dintîi vagon și cele dintîi camioane plecaseră la Iași, la casa bătrînească, unde așteptau Cora și Ralu Vardaru, surorile lui Mihai.

Alexandru Vardaru străbătea neobosit drumurile la cele trei moșii din Muntenia, ale lui și cea a colonelului Pavel Vardaru, organizînd convoaiele care trebuiau să plece, lăsînd oamenii de încredere, împărțind hambarele serviciilor de manutanță și țăranilor.

3

Într-o dimineață de la sfîrșitul lui noiembrie, automobilul gîfîia greu pe șoseaua județeană desfundată de ploi, spre Arpășești.

Ploaia curgea purtată în pale de vînt.

Totul era de culoarea leșiei, posomorît și mortuar. Soarele nu se mai arătase de săptămîni. Îl bănuiai numai, dincolo de plumburiul norilor, stins și răcit. Zarea era fără nici o dungă de pădure. Abia ondulată de movili golașe. În fund, spre răsărit și miazăzi, începea Bărăganul.

Mașina se încrucișa cu pîlcuri de infanteriști, grupuri răzlețe de călăreți, batalioane rusești, rătăcind agale, ostenite. Cîmpul era negru, pustiu; porumbul necules putrezea vînăt și țărna ogoarelor zbura cîteodată, în bulgări moi, din copitele unei ștafete care tăia drumul de-a dreptul.

În fundul automobilului, numai pe jumătate apărați sub capota de pînză impermeabilă, Alexandru Vardaru și Radu Comșa tăceau, înfășurați în blănuri. Mai rămîneau atît, Arpășeștii, și toată averea Vardarilor era pusă la adăpost, așa cum se putea pune ceva la adăpost pe aceste vremuri. Alexandru Vardaru își număra în minte etapele unde trebuiau să poposească cirezile de vite în drum, se întreba unde vor încăpea la conacul de la Chioaia, de lîngă Iași,

atîta puzderie de vaci, de cai, de oi, care, căruțe, mașini, cîte mînase de la cele trei gospodării de aci.

Radu Comșa, cu obrazul bătut de ploaia rece, cu pleoapele strînse sub înțepăturile vîntului, se lăsa purtat de gîndurile care întotdeauna izvorăsc nehotărît și neisprăvit, cînd mergi drum lung, în ploaie, cu orizontul încins pretutindeni de neguri, populat de fantasme.

Nici vorbă nu mai putea fi de front, de renunțare la ordinul care-l ținea în serviciul vag și lipsit de orice eroism. Ar fi însemnat într-adevăr, de această dată, o bravură copilărească. Un pai mai mult, aruncîndu-se de bunăvoie în puhoi. Cu ce folos? Într-al cui folos?

Și roțile săltau înainte peste bolovani, se înfundau în mocirle, motorul gîfîia astmatic, respira înviorat cînd scăpa pe o postată de drum mai neted.

Dar Alexandru Vardaru ce gîndea la aceasta? Cum îl judeca? Nu era oare în adîncul tuturor gîndurilor o umbră, un început, o bănuială măcar de ușor dispreț pentru omul valid care se lăsa atît de ușor alintat de o soartă prea generoasă?

Radu Comșa se răsuci pe jumătate în blana care-l înțepenea, să citească pe fața lui Alexandru Vardaru bănuiala acestei judecăți. Vardaru, clătinat pe pernele moi, își scoase țigara de foi din gură și blestemă:

— Afurisit drum!... Nu mai ajungem în dimineața aceasta.

Rămase în urmă o companie înșirată în turmă: ofițerii pășind pe cărarea de la marginea șanțului, negri de noroi, cu mantăile descheiate, cu capetele în jos, posomorît convoi!

Radu Comșa gîndi: „Unul dintre aceștia ar fi trebuit să fiu eu! Și merg liniștit, confortabil înfundat în perna moale, învelit în blana caldă, ferit de toate riscurile, și de riscul ultim, acel de unde nu este nici o scăpare."

Alexandru Vardaru păru că-i ghicește gîndurile. Îi puse palma înmănușată pe genunchi:

— Ai fi vrut să fii în locul lor? Ai? Mărturisește... Ți-am citit în ochi... Ca să te ducă la moarte sigură și inutilă un general imbecil care socoate războiul o manevră, doar ceva mai dezordonată...

Radu Comșa își deschise blana, ca să-l bată vîntul și ploaia. De cînd aștepta explicația aceasta!

— Domnule Vardaru, de mult simt o piatră pe suflet...

— E un bagaj incomod pe vremurile acestea! rîse Vardaru, ținînd țigara departe și privind-o cu luare-aminte să nu-i sfărîme scrumul în hurducăturile mașinii.

Gluma căzu duș rece peste pornirea lui Comșa.

Tăcu o clipă, apoi încercă să reia firul, fără nici un entuziasm:

— Nu știu dacă e un bagaj incomod!... Dar, domnule Vardaru, omenește vreau, înaintea altora, să mă stimez eu. Ca să te aștepți la cruțarea aproapelui, trebuie mai întîi să fii tu sever cu tine însuți...

— O-la-la! Ești confuz, Radule... Nu pricep! Intrăm în domeniul obscur al aforismelor; Marc Aureliu, Rochefoucauld, Schopenhauer...

Apoi, văzînd figura mîhnită a lui Comșa, îl bătu pe genunchi:

— Haide, Radule, spune!... Gluma, chiar stupidă, e cîteodată singurul mijloc ca să reziști deprimării. Santinelele își sprijină bărbia în baionetă, ca să nu adoarmă... Vezi că m-am molipsit și eu de genul aforistic?... Treci peste această contradicție.

— Spuneam de severitate față de tine însuți... Mă simt jenat în situația aceasta neclară, pe care dumneata știi mai bine ca oricine altul că n-am căutat-o. Am acceptat-o numai. Dar și acceptarea, cîteodată!... În ochii soldaților și ai ofițerilor pe care roțile îi împroșcau adineauri, era greu să citesc? o reflecție firească și legitimă: „Iată un om tînăr, voinic, fără nici o meteahnă. Călătorește confortabil. Fără nici un risc. Pentru el toate amărăciunile noastre nu există. E un om pus la adăpost, unul din cei cîteva mii de oameni puși la adăpost. Și toți știm de ce fel de providență puși la adăpost!..."

Un hop scutură mașina și scrumul țigării lui Alexandru Vardaru căzu, ceea ce pentru un fumător de havane ia proporțiile unei catastrofe.

Vardaru își privi consternat țigara decapitată, apoi o aruncă în noroi.

Se întoarse cu totul spre Radu Comșa, vorbind cu alt glas, îmblînzit, pe care puțini i l-ar fi recunoscut:

— Radule, înțeleg perfect!... Știi bine că înțeleg mai multe decît vreau uneori să par... Dar deschizi o discuție inutilă. O boală rusească: să iei sufletul, să-l storci, să-l

învîrţi, să-l torturezi pînă rămîne o biată cîrpă cu urmele degetelor pe el. Tu socoţi războiul terminat?... Poate să dureze un an, mai mult. E un război de epuizare. Va veni rîndul tuturor. Nici eu nu te-aş opri! M-ar mîhni chiar, dacă aş fi nevoit să-ţi spun eu atunci: „Radule, acum *da!* E timpul, ai datoria..." Ştiu însă că aceasta n-o să fiu nevoit s-o fac. Dar acum ce-ar folosi — hai să-i zicem — eroismul tău? S-o înşiri prin noroaie ca nefericiţii de adineauri? Nu ştiu unde merg, de ce, pînă cînd... Un deprimat mai mult. Ai idee măcar unde ţi-e regimentul?... N-ar fi ridicol să te prezinţi: „Am venit să iau parte la epopeea eroică a retragerii...", şi după aceea un imbecil să te uite, cu unitate cu tot, în cine ştie ce părăgini, ca să măreşti convoiul prizonierilor? Priveşte toate situaţiile, fără de panica din jurul nostru!... Calm... Are să-ţi vină rîndul şi o să fiu mîndru de tine, Radule, sînt sigur, tot atît cît de Pol, pe care l-ai văzut cum, sub jemanfişismul lui incorigibil, s-a arătat cu simplitate brav şi logic şi consecvent cu el însuşi: a luat viaţa în glumă; e oare moartea pentru el ceva mai serios?... Pînă atunci, de ce însă acest hamletism? Trebuie?... Nu trebuie?... E bine?... Nu e bine?... Gîngăveală de abulici incapabili să se hotărască la o acţiune precisă!... Eu văd viaţa jalonată cu puncte de reper sigure: aceasta trebuie să o fac, aceasta nu! Am un singur criteriu. Morala mea! Cred în ea, nu mă îndoiesc. Judecata mea mă absolvă de a tuturor...

Radu Comşa tăcea, privind în noroiul drumului, din care stropii de sub roţi săreau ca lăcustele. Simţea uşurarea care se destinde întotdeauna cînd gîndurile tale ţi le rosteşte altul, să-ţi adoarmă cele din urmă îndoieli.

Alexandru Vardaru aprinse altă ţigară şi cuprinse cu ochii întinderile învăluite în neguri.

— Ne apropiem...

Apoi, după o tăcere lungă:

— Ne apropiem şi acum e rîndul meu, Radule, să-mi adun toate silinţele ca să birui o mare mîhnire. Tu ştii... Arpăşeştii erau moşia Elenei. Aci am trăit cei dintîi ani de căsnicie. Aci s-a născut Luminiţa... Era o moşie părăginită. Abia îşi acoperea dobînzile datoriilor. Bătrînul Arpăşeanu, socru-meu, era om moale, nehotărît, incapabil de energie; decît să ridice pe piloţi un hambar pornit la vale, se văieta o lună că i se ruinează gospodăria. Un al doilea Pol!... Am

ridicat tot de la pămînt, ca şi la Făloasa. Casele oamenilor erau după pilda conacului. Ruină, garduri sparte, bordeie, viaţă de troglodiţi... În cinci ani au devenit un sat model. Toate casele împrejmuite, acoperite cu tablă, livezi, plante furajere. Le-am făcut bancă. Am adus vite de rasă, stupi; tot ce-am văzut aiurea, unde fiecare palmă de pămînt e stoarsă de tot ce poate fructifica. ...La început oamenii se dădeau greu la brazdă. Mormăiau ca şi bietul Arpăşeanu! Îi scuturam din dulcea lor somnolenţă. Am avut, pot spune, un început de rebeliune. Pe urmă, s-au convins. Au înţeles, cînd au văzut cîte kile la pogon dă moşia boierească, ce preţ au vitele, ce spor aduce secerătoarea mecanică... Ai să vezi satul, conacul, moşia... O muncă de om! Nici nu-ţi închipui satisfacţia, cînd ceva a crescut din voinţa ta. Ca un pom răsădit. Cine spunea aceasta? Confucius ori nu ştiu ce asiatic: „Cine a plantat în viaţă un pom n-a trăit degeaba!..." E o faptă a ta, nu o vorbă! Şi acum trebuie să le părăsesc toate! Să se aleagă cine ştie ce!... E moşia Luminiţei. Are să fie a ta. Aci şi-a petrecut vacanţele de şcolăriţă. În camera ei nici un lucru nu e clintit. În fiecare toamnă, pînă în anul acesta, venea aci măcar o lună... O iubesc slugile, oamenii, o recunosc cîinii, caii din grajd. Şi din toate acestea ce vor face *ei*, mîine?... E aci şi mormîntul Elenei... Iată, Radule, cum devii sentimental, chiar cînd vrei să dai la alţii lecţii de fermitate!...

Alexandru Vardaru se sili să zîmbească, persiflîndu-şi această slăbiciune de o clipă.

Dar nu izbuti şi nu mai încercă.

Trăgea din ţigara de foi, fără să mai ia aminte la scrumul desprins la fiecare clătinare nervoasă de mînă. Radu Comşa îl simţea alături, mai mult decît îl observa. Aşadar şi în omul acesta activ, aspru, tiranic, se ascundea, pitită, o floare fragilă a himerei. Pasiunea energicilor: nevoia de a domina realitatea, de a scormoni puterile latente, de a crea ceva dezinteresat: stupii ţăranilor, livezile, „satul model"!... Vorbea despre ele cu alt glas. Cine-ar fi recunoscut pe omul temut, cu cleştele vorbei neîndurat, de care tot atît se intimida domnişoara Betty, dactilografa, ca şi Mariţa, slujnica, cu ochii de culoarea pelinului veşted, ca şi adversarii de la bară, ca şi cei din parlament?

Maşina intrase pe hotarul moşiei.

Alexandru Vardaru se îndreptă de mijloc să privească miriştile cu ochi de stăpîn. O clipă fu nemulţumit că vede o pîrloagă încă nearată, cum poruncise; apoi amar îşi aminti că acum e de prisos. Porumburile erau culese. În jurul unor girezi de paie, în mijlocul miriştei ţepoase şi vinete, încolţiseră pete verzi de grîu, din boabele scăpate în pleavă la treier. În tufişurile de măcieş de la marginea drumului fugi un animal cenuşiu. Fructele roşii, ude de apă, luceau — cercei de mărgean.

Satul se ivi din pînza ploii, cu gardurile de nuiele meşteruit împletite, cu livezile plantate geometric; pomi înşirîndu-se din fiece parte în linie dreaptă şi în diagonală; casele la o parte, cerdacuri cu stîlpi vopsiţi, ferestre largi, glastre. Conacul se afla în celălalt capăt. La primărie opri o clipă. Vardaru porunci străjerului:

— Să vie Iacovachi la curte!... Şi şeful de post. Haît, trap!...

Cîţiva soldaţi în ogrăzi. Cai militari pe ici-colo, cu frîul prins într-un stîlp de poartă.

La curte, cînd se deschise poarta, argaţii ţîşniră din toate colţurile. Maşina viră între pini, plopi şi tei, pe şoseaua curbă, cu prundiş şi nisip galben, bătătorit şi spălat de apă ca un drum gudronat.

Opri înaintea peronului; pînă să se desfacă din blăni, jupîneasa era gata cu cheile.

— Ce veste, Varvaro? Ce-ţi fac copiii?...

„Copiii" erau orătăniile de toate rasele, colecţionate de Vardaru din toate expoziţiile: gîşte gigante şi cocoşi pitici, păsări împintenate şi cu crestele ascunse de coafuri enorme, o adevărată grădină de aclimataţiune pentru care Varvara arăta mare orgoliu.

— Sărut mîna, boierule...! Dumneavoastră să ne aduceţi veste, că pe noi ce ne-ajută mintea să ştim?... Copiii?

Aci obrazul Varvarei se lumină ca şi cum ar fi fost vorba de autentice odrasle.

— Copiii sînt bine, sănătoşi! Nu ne-a pierit nici un pui şi Prinţesa, — prinţesa era păuniţa, — ne-a scos unul alb... Parc-a ştiut pofta duduii Luminiţa, să aibă un păunaş alb...

Argaţii făcură cerc, cu pălăriile în mînă.

— Ce e cu voi, Năstase, Eftimie, Simioane?... Şi tu, urîtule, de ce te-ai ras pe cap?

— Îl ia la Moldova!... Contingentu 919, aşa-i ordinul de la domnu şef dă post.

— Hai, puneţi-vă căciulile în cap şi nu mai căscaţi gura. La treabă! Vă chem acuşi... Unde-i Tomulescu?

— Domnu administrator e pîn' la ocoale cu notaru. Ordin să facă numărătoarea vitelor...

— Daţi fuga unul să-l cheme! Să vină şi notarul.

Cînd împingea uşa să intre, unul îndrăzni pentru toţi ceilalţi, care nu se clintiseră:

— Boierule, oare vin ghermanii? Zice că să pice dă pă o zi pă alta.

— Şi-ai să-i opreşti tu cu furca, dac-or fi să vină, Năstase? Lăsaţi acum. Am spus că vă chem... Varvaro, apă de spălat şi pune să fiarbă samovarul pentru ceai. Ai grijă de Neculai!

— Lăsaţi, că dè ceai porunceşte el ca şi dumneavoastră şi mai dihai încă!...

Între slugile de la Arpăşeşti şi şofer dura o veche ostilitate, din pricina ierarhiei domestice.

Neculai purta haine nemţeşti, aştepta să fie servit, fuma ţigări gata, cu carton, şi la o adică ce mare ispravă făcea? Se plimba cu automobilul ca un boier. Striga numai din goana lui: Deschide poarta! Închide poarta! Şi speria găinile satului; dacă nu cumva mai şi strivea sub roţi o seamă din ele.

Într-o jumătate de ceas erau spălaţi, focul trosnea în sobă, ceaiul aburea şi în jurul jupînesei două fetişcane dădeau zor.

După ce-şi deşertă paharul, cu gîndul în altă parte, Alexandru Vardaru se ridică:

— Lipsesc un moment, Radule! Poate vrei să vezi camera Luminiţei, pînă mă întorc?... Varvaro, deschide ietacul duduii!... Oamenii să aştepte!

Jupîneasa îl conduse pe Radu în camera Luminiţei. Cu înţelegerea servitorilor, care ghicesc îndată fără să întrebe, ştiau acum toţi că boierul venise cu logodnicul duduii.

Varvara trase perdelele la o parte, deschise o fereastră:

— E cam închis aerul, conaşule!... Cu atîtea ploi, au crescut zbîrciogi şi-n piatră seacă.

Înnodă sfoara storului.

— Boierul s-a dus la mormîntul duducăii... Aşa face întotdeauna cînd vine: întîi acolo, pe urmă celelalte...

Aşează colţul unei feţe brodate pe masă.

— Iaca masa duduii, dulăpaşul cu cărţi. Are şi caietele de şcoală în raft... Sub ochii mei a crescut de cînd era atîtica. Am ţinut-o în braţe de cînd trăia biata duduca, Dumnezeu s-o odihnească! Era un pui dă diavol, să nu-ţi închipui, numai în drăcii o ţinea... Acum a crescut, e domnişoară în toată puterea cuvîntului... Dar face un haz cînd îi aducem aminte! Să mă iertaţi, trebuie să mă întorc la bucătărie...

Rămas singur, Radu cercetă cu o curiozitate lacomă ietacul acesta de fată, cu împletituri de şcolăriţă, cu monograme pe mescioare, cărţi de premiu cu legătura aurită. *Aventurile tînărului Telemac*, biblioteca roză, desene şi pasteluri: cîteva fructe, o creangă de trandafir cu un fluture, un cap de madonă. Picturi naive şi stîngace, care nu lipsesc niciodată din arhiva unei absolvente de pension.

Deschise un caiet cartonat, învelit cu hîrtie albastră, cu marginile liniate roşu: *Caiet de Caligrafie al elevei Luminiţa A. Vardaru, cl. II primară, 1905.* „Buturuga mică răstoarnă carul mare. România e ţară agricolă. Mila e un sentiment nobil. Răbdarea e mama tuturor virtuţilor." Alte caiete. Teze. Caiet de probleme: geometria în spaţiu. Şi caiet de compoziţii în limba română. *Clasa IV secundară, anul 1911:* „O dimineaţă de primăvară la ţară..." „Natura în poezia populară..." Cîteva flori presărate, pansele, panglici cu violete pictate.

Radu Comşa se aşeză la biroul de la fereastră. Aici cîteva cărţi noi, probabil lecturile din vara trecută: Rene Boylesve, Loti, Henri Duvernois, Gérard d'Houville, Colette, Galsworthy... Cerneala uscată pe fundul călimării de cristal. Peniţele ruginite. Un album cu desene, aforisme, nume de colege, de prietene, iniţiale şi maxime:

„Il n'y a d'amour vivant qu'un amour menacé."
„Dans tout premier amour, on aime déjà avant d'aimer."
„Les coeurs délicats sont partout en pays ennemi."

Scrisul era al Luminiţei. Nu-i bănuise această predilecţie pentru aforistica atît de puţin simpatizată de Alexandru Vardaru.

Şi versuri:

> *Et le bassin au ciel sans âge*
> *Offre le miroir pur de l'eau*
> *Pour qu'il y mire, en leur voyage...*
> *Le vol céleste du nuage*
> *Et l'aile souple de l'oiseau.*

La spate simţea prezenţa Luminiţei, avea senzaţia mîinii uşoare pe umăr, surprinzîndu-l în această percheziţie profanatoare. Cum i-ar smulge albumul, gata să zgirie ca o pisică!

Şi toate acestea vor fi ale lor, ale lui, cu tot cu Luminiţa: „*Il n'y a d'amour vivant qu'un amour menacé!*"

Desigur, altfel visase Luminiţa să-l aducă aci, să-i arate ea cărţile, caietele, amintirile de şcolăriţă, locurile strategice unde se retrăgea pentru a pune la cale farsele de copil zvînturat, banca din grădină, unde a visat după cele dintîi romane, cu volumul pe genunchi şi cu ochii închişi, ca ochii de pisică la amiazi: „prinţul şarmant, tu urîtule, puah..."

Radu Comşa duse la buze un cuţit de fildeş pentru tăiat foile, fiindcă nu e cu putinţă, cînd fusese pe gînduri, să nu-l fi dus tot aşa la buze şi Luminiţa. Îi era sufletul plin de dînsa. Toate obiectele acestea banale se învăluiau în emoţie.

O regăsea astfel în minte, în inimă, mai întreagă decît în imaginea de pînă acum. Mai creştea încă o dată în el, aşa cum crescuse de la caietul de caligrafie „Buturuga mică răstoarnă carul mare", pînă la manualele spălăcite, la primele reflecţii asupra vieţii: *Les coeurs délicats sont partout en pays ennemi!*"

Şi minunea aceasta unică, un trup, un suflet, crescuse pentru el; tot misteriosul proces care an de an dezbrăcase cîte o foaie a crisalidei ca să-i dea pe Luminiţa de astăzi, toate fuseseră pentru dînsul! Şi Varvara, care o legănase în braţe; şi Alexandru Vardaru, care veghease cu încordarea sălbăticiunilor de pădure pentru puii lor încă firavi; toţi, pentru el o ocrotiseră, tremuraseră... Ce făcuse să merite aceasta?

Alexandru Vardaru intră şi înaintă cîţiva paşi în odaie, cuprinzînd într-o singură privire decorul Luminiţei.

Ochii săi ocoliră ochii lui Radu. Şi-i simţea încă tulburaţi de gîndurile de adineaori, la mormîntul Elenei.

În gene, pe păr, pe obrazul cu trăsături tari, mai avea încă o pulbere măruntă de ploaie.

Îşi scutură gîtul scurt, cum ar fi scuturat apăsarea unui jug cu care nu era deprins. Frecîndu-şi mîinile, călcă mai apăsat, ca prin gesturile exterioare să-şi recapete energia lăuntrică:

— Putem merge, Radule! Aşteaptă oamenii în ploaie... M-am gîndit. Din casă nu scot decît cîteva lucruri; de aci, ale Luminiţei, şi din camera Elenei. Obiectele, cum s-ar spune, de o valoare sentimentală... Celelalte, cum le-o fi norocul! Şi argintăria, covoarele, pun să le zidească în pivniţă. Tocmai se întîmplă să avem material rămas de acum trei ani, cînd am făcut bazinul din grădină... Biata Luminiţa! Ea, care ţinea să nu i se clintească un lucru din „muzeul ei sentimental"!

Observă un tablou acăţat strîmb. Îl îndreptă, din obiceiul său să vadă totul în ordine; se dădu un pas îndărăt ca să verifice dacă l-a aşezat bine.

Apoi, îndată îşi aminti că e inutil acum.

Avu un sentiment ciudat: o clipă, impulsia să-l strîmbe la loc, ca şi cum ar fi anulat aşa gestul de prisos.

— Ai văzut parcul? întrebă, arătînd spre fereastră. De altfel o să ai vreme după-amiază, mîine...

Radu Comşa nu prinsese decît o impresie fugitivă din priveliştea pe care se odihneau desigur întotdeauna ochii Luminiţei: grădina cu alei galbene în cernerea ploii, boschetele de arbuşti desfrunziţi, în care negura se acăţa în scame, trei tei pitici, punînd în fumuriul toamnei pete verzi-albăstrii.

Afară, în jurul peronului, era adunat tot satul: primarul, notarul, şeful de post, oamenii curţii, moşnegi şi femei, chemaţi şi nechemaţi. Veniseră toţi să aştepte cuvînt de dezlegare de la omul care-i descurcase pînă acum din toate păsurile, chiar dacă îi globise, nu o dată, cu asprime, la munci de robie.

— Stăm aci, ori mergem undeva la adăpost, sub o şură?

— Stăm aci, boierule! Cu ploaia ne-am împăca noi, că-i dă da Dumnezeu! Cu celelalte mai greu, că sînt d-ale oamenilor...

Şi se strînseră cu gîturile lungite, să-i soarbă cuvintele.

Alexandru Vardaru vorbi mai întîi gospodarilor şi autorităţilor. Le dădu sfaturi ca pentru aceste vremuri grele; dar sfaturi care sunau aspre, ca poruncile. Ordonă primarului să împartă tot ce se afla în magaziile moşiei, dacă nu le ridică armata pînă în ultima zi. Celelalte nu mai erau în puterea lui, nici a oamenilor.

Pe urmă, cu argaţii, vătafii şi administratorul trecu la grajduri, la şoproane, la ocoale şi la hambare, să socotească din ochi convoaiele care trebuiau să plece de a doua zi în zori: tamaslîcurile de boi, cirezile de vaci, turmele de oi, carele. Alese oamenii. Însemnă numele, să completeze hîrtiile de la Ministerul de Război şi de Interne, care aveau să le deschidă toate drumurile şi să le ferească de neajunsuri.

Cînd după două ceasuri se întoarse, oamenii tot mai aşteptau înaintea peronului.

— Avem o rugăminte, boierule!... Să ne primiţi şi vitele noastre cu ale curţii... Alegem fruntea şi, ce-or îndura ale dumneavoastră, să pată şi ale noastre... Dăm flăcăii!

— Bine, bade Ilie, cum îţi închipui dumneata că o să purtăm grijă la atîta amar de dobitoace? Unde să le găsesc adăpost, nutreţ, cînd nici pentru-ale mele nu ştiu dacă...

— Boierule, ştiţi că ele-s toată puterea noastră... Dacă ni le-or lua oastea duşmană, putem zice c-am pierit şi noi!

— Dă o molimă peste ele. Să port eu răspunderea?

— Mai molimă decît duşmanul!...

— Vi le rechiziţionează armata...

— Dacă-s cu ale dumneavoastră, nu le mai rechiziţionează, să fie ele zece armate!

— Le prind germanii...

— Dacă le-or prinde pă cele boiereşti, le-or prinde şi p-ale noastre.

Alexandru Vardaru văzu că n-o scoate la capăt:

— În sfîrşit, lăsaţi! Mă mai gîndesc. Pînă diseară vă dau răspunsul..

— Va să zică le primiţi?

— Cum va să zică le primesc? Am spus că am să văd! Asta e tot!...

— Boierule, vă faceţi mare păcat cu noi!... După ce ne-aţi impuns cu sula-n coastă să ne ridicăm la viaţă mai dă doamne-ajută, că trăiam în neştiinţă şi sălbăticie, ca fiarele codrului, acuma, boierule, ne lăsaţi aşa, în voia urgiei, să ne scufundăm?...

Omul stătea cu pălăria în mînă, înaintea celorlalţi, cu părul sur în ploaie, şi la fiecare vorbă întorcea ochii către cei de la spate, să capete îmbărbătare.

Hotărîrea lui Alexandru Vardaru slăbea. Aceasta complica tot planul lui.

Vorbi răstit, ca să curme odată:

— Bade Ilie, am vorbit româneşte, mi se pare!... Aşteptaţi să văd. Dacă se poate, bine! Dacă nu, nu!...

— Lasă, Ilie! rostiră cîteva glasuri. Nu se-ndură el boieru să ne părăsească...

Porunci să i se înhame, îndată după amiază, docarul, ca să meargă la stînă, la ocoale şi la hambare. El pleca a doua zi cu maşina. Radu Comşa rămînea încă, pînă ce aveau să pornească toate convoaiele.

Afară, oamenii tot mai aşteptau. Aflaseră că le primeşte vitele. Cîteva babe se plecară să-i sărute mîna. Toţi priveau în pămînt, copleşiţi în şuroiala ploii. Pînă acum fuseseră învăţaţi să se ştie păziţi în toate încercările grele. Dacă pleca şi el, cui rămîneau? Ce-i aştepta? Învăţătorul mobilizat; popa bolnav în spital. Numai femei, moşnegi, babe şi copii, toţi oamenii în putere cine ştie pe unde şi cine ştie cîţi încă în viaţă!

— Boierule, noi sîntem ca neaga rea... Se cheamă că vitele ni le-aţi scăpat. Să vă dea Cel-de-sus sănătate şi noroc coniţei Luminiţa! Da noi, tot mai avem o rugăminte...

Alexandru Vardaru îşi pierdu sărita, ori mai mult voi să pară că şi-a pierdut-o.

— Ia ascultaţi, măi oameni buni! Credeţi că numai grija voastră o am? M-aţi tocmit vătav la voi? Ia mai plecaţi pe la casele voastre!... Ce mai aveţi de spus, să vie doi-trei dintre voi diseară, şi-om vedea. Am şi eu dreptul să mănînc.

— Drept este, boierule.

Oamenii se dădură cîțiva pași îndărăt și iar se pîlcuiră, spre poartă, în mijlocul drumului, neîndurîndu-se să intre pe la case.

Pînă în seară, Alexandru Vardaru isprăvise tot, ca un plan precis de manevră, cu fiecare mișcare dinainte prevăzută. Cutreierase toate încăperile, poruncind Varvarei și argatului care trebuia să zidească în pivniță:

— Astea lași! Astea merg la pivniță! Asta pentru Chioaia!...

În camera Elenei dădu peste unul din portretele bătrînului Arpășeanu, în mărime naturală, în uniforma școalei militare Sfînta Tereza din Viena.

Acolo, pe vremuri, părintele Elenei se pregătise pentru cariera militară, la care de altfel renunțase îndată, fiindcă trebuia să se deștepte prea de dimineață și avea prea mulți stăpîni.

O clipă, Alexandru Vardaru ezită. Pe urmă, întorcîndu-se spre Radu:

— În vremuri de astea, orice expedient este permis. Poate mi-or cruța mai miloși casa! Nici ea — nu rosti numele Elenei — nu m-ar dezaproba...

Și porunci să fie atîrnat tabloul chiar în sala de intrare, ca în ochii celui dintîi feldvebel german care ar păși pragul să apară tînărul cu chipiul înalt austriac, cu uniformă albastră și cu nasturi auriți, cu pantalonii de postav alb, strînși pe pulpă.

— Cînd vei da cheile, arătați portretul! Spui că boierul bătrîn a învățat la Viena...

Astfel Mitu Arpășeanu, măcar acum, din cadra unde apărea cu mustățile bălane răsfirate între favoriții à la Franz Iosef, era chemat cu folos să apere moșia Luminiței.

În zori, mașina plecă.

Oamenii strînși pe marginea drumului urară întoarcere repede. Cîteva femei își șterseră ochii. O fetiță opri să-i întindă un mănunchi de flori sărace, de toamnă, leoarcă de apă și cu frunzele veștede.

La marginea hotarului, Alexandru Vardaru se răsuci să privească înapoi.

Satul abia însemna o linie mai întunecată în pîcla vînătă a ploii. Zidurile conacului și parcul nici nu se mai deslușeau. Duse, fără să-și dea seama, mănunchiul de flori la nări. Dar

florile nu mai aveau alt miros decît acel de frunze intrate în descompunere.

Se uită la ele, ca și cum abia atunci prindea de veste că le are în mînă. Alexandru Vardaru cu un mănunchi de flori? Poate cu ochii uzi?... Dădu din umeri; aruncă mănunchiul în șanț; aprinse țigara și se înfășură mai bine în blană.

— Neculai, înainte de douăsprezece trebuie să fim acasă!

5

Toată ziua, Radu Comșa se strădui să înlocuiască lipsa lui Vardaru, cît mai deplin.

Supraveghe plecarea cîrdurilor de vite însemnate cu boia albastră în frunte.

Iacovachi, primarul, și Tomulescu, administratorul, nu-l pierdeau din ochi, căutînd în fel și chip să mulțumească pe cel care avea să fie viitorul stăpîn al moșiei:

— Ați ordonat ceva?... Am trimis întîi oile, cum v-ați gîndit și dumneavoastră, merg mai încet la drum și-s mai gingașe...

Radu Comșa nu gîndise nimic, dar aproba cu nemulțumirea că se simte inutil.

Seara, căzu de oboseală. Ploaia foșnea în crengile grădinii. Prin somn îi apăru Luminița în rochie de școlăriță, pînă la genunchi, cu pulpele goale, cu guler alb scrobit și cu fundă neagră de mătase, plecată pe un caiet de caligrafie, scriind cu limba strînsă între dinți, de atîta încordare a atenției: „Buturuga mică răstoarnă carul mare. Mila e un sentiment nobil."

Apoi, îmbrăcată în haine sărace, se făcea plîngînd de i se zguduiau umerii mici: ce lăsaseră barbarii din muzeul ei sentimental?

Doi bavarezi groși răscoleau cu vîrful baionetelor un foc în care ardea caietul de compoziții din clasa a IV-a, anul 1911: albumul cu aforisme: „*il n'y a d'amour vivant...*"

Zoe Vesbianu, lîngă un ofițer de ulani, care nu era decît doctorul Carol Mayer, bătea din palme și îndemna, cu rîs desfrînat și răutăcios:

„Au mai rămas *Aventurile tînărului Telemac!*"

Iar doctorul Mayer hohotea şi dînsul, scuturîndu-şi crucea de fier pe uniforma de culoarea fumului, ridicînd mîna de lemn:

„Le dau pentru zece vagoane de secară!... Ceasurile dumneavoastră nu se potrivesc: la palat e douăsprezece!... Începeţi bătaia cu flori. Dar energic şi metodic! Viaţa nu e un amuzament!"

Radu se repezi să-i smulgă *Aventurile tînărului Telemac* din mîna validă. O răsuci. Doctorul Mayer se apără cu cealaltă mînă, şi între degetele lui Comşa rămase aparatul ortopedic, de lemn, de piele şi nichel.

Acum i se încrunta în faţă, în locul ofiţerului de ulani, Mitu Arpăşeanu, cu uniforma Sfintei Tereza, cu favoriţii şi mustăţile à la Franz Iosef.

„Ce cauţi aci? Ce vrei?"

„Dar apăr pe Luminiţa... N-o recunoşti? Luminiţa!"

Mitu Arpăşeanu se încrunta înainte, fără să înţeleagă, şi cînd încetă, avea din nou figura doctorului Mayer. Porunci numai cu un gest. Cinci bavarezi îl legară la stîlp.

„Ora douăsprezece! rînji doctorul Mayer. Douăsprezece după ceasul nostru, nu după ale voastre din Bucureşti! Să vie doisprezece soldaţi cu douăsprezece carabine încărcate. *Und jetzt, rasch!* Foc de salvă!"

Salva pîcîi, ca din puşti de soc, cum sună acum trist nasul domnului Bîrzotescu cînd se vaietă.

Dar gloanţele i-au intrat în carne. N-a fost glumă! Se clatină... Toate se topesc... Şi Luminiţa îşi duce pumnii mici la ochii ei oblici, de musmé...

Radu Comşa se trezi scăldat în sudoare. Ce vis stupid! Sări să dea perdelele la o parte.

Cerul se luminase. O pereche de porumbei gîngureau în fereastră. Aveau penele guşii zburlite şi cozile rotate; îşi dezmierdau pliscurile.

Se îmbrăcă repede şi ieşi să vadă ce e cu ultimul convoi. Tomulescu, administratorul, îl aştepta cu cizmele de fost plutonier-major lustruite oglindă.

Convoiul plecase:

— Am văzut că dormiţi. N-am vrut să vă deranjez. Toate au mers strună! Cred că aţi fost mulţumit dă noi! întrebă, netezindu-şi mustăţile de două ori răsucite şi cosmeticate.

Aştepta, bătîndu-şi cizmele cu o cravaşă de piele împletită.

Radu Comşa mai inspectă grajdurile acum aproape goale, unde cîţiva cai bătrîni şi betegi mai dormitau cu boturile în iesle; şurile cu maşinile de seceră înălţîndu-şi aripile verzi şi roşii; ocoalele pustii, unde mugea cîte o vită stingherită.

Apoi, cele două ceasuri pînă la plecare ţinu să şi le treacă singur, în parc.

Cerul era spălat. Soarele încerca să lumineze cu putere odihnită, după atîtea săptămîni de diluviu. Picăturile se scuturau din crengi la fiecare adiere a vîntului. Iar porumbeii, care stătuseră ascunşi, se ridicau în stoluri fîlfîitoare.

Totul păru din nou, o clipă, fără nici o ameninţare, ca întotdeauna: sigur, simplu, durat pentru eternitate.

Radu ocoli pe aleile ude, căutînd banca Luminiţei. Ştia atît: că e sub un tei şi că e cioplită într-un trunchi întreg, culcat. O găsi, dar nu se putu aşeza pe lemnul care adunase apă în găvanul scobit.

Ramurile negre ale teiului se răsuciră ca o protestare, plouînd un ropot sonor şi rece peste omul străin care viola refugiul stăpînei.

Merse mai departe, printre tufişurile de arbuşti, sure şi spongioase, călcînd peste foi putrede.

Într-un havuz, îndată ce s-a apropiat, peşti roşii se îmbulziră la suprafaţa apei, aşteptînd cu ochii lor rotunzi şi cu gurile lacom întredeschise darul de fărîmituri pe care desigur îl arunca Luminiţa. Cîteva frunze coşcovite, galben-metalice, pluteau pe luciu, lunecate de răsufletul vîntului în aceeaşi direcţie, ca minuscule năvi grăbindu-se să intre într-o radă-jucărie.

Se vedea în apa tremurată cerul răsfrînt, vîrfuri de crengi, zborul alb al porumbeilor.

Era fără îndoială bazinul din album:

Et le bassin au ciel sans âge
Offre le miroir pur de l'eau
Pour qu'il y mire, en leur voyage...

Peştii îl priveau neclintit, cu ochii rotunzi şi stupizi.

Lui Radu Comşa îi păru rău că n-are ce le zvîrli. Pe urmă, se surprinse gîndind că toate acestea vor fi ale lui şi toată bucuria se posomorî. Venise să caute puţin soare călduţ; să

vadă o grădină miraculos răsărită din paragină, prin voința neclintită a unui om, să se umple de amintirea Luminiței în decorul care să-i explice mai bine sufletul; și iată, își descoperea un simțămînt vulgar și netrebnic!

Păși mai repede.

Peștii roșii și aurii se împrăștiară dezamăgiți, navigînd cu cozile lor moi.

O alee de trandafiri îngropați. Alta de peri întinși pe spalier. Acoperișul de sticlă al serei. Arbuști necunoscuți, cu frunzele lucioase și neatinse de frigul toamnei, cu spini ciudați, cu fructe rotunde, mici, violete.

Cînd se întoarse din fundul grădinii, vîrful de țiglă al conacului apăru printre copacii desfrunziți, inundat de soare. Își aminti de casele pe care războiul și dușmanul le rad pînă la pămînt — tot ce se află aici ar putea fi devastat într-o singură dimineață de luptă. Apoi se gîndi că și această teamă nu-i venise poate atît de dezinteresat. Și se dezgustă de el.

Mînca fără nici o poftă. Iar cînd Varvara veni să-i spună că docarul e gata, cerul era din nou învăluit de funinginea norilor și ploaia se puse iarăși să curgă.

Își așeză valiza mică la picioare, luă hățurile din mîna vizitiului, să mîne el.

Apoi gîndi că și aceasta e un fel de intrare în posesiune, un gest de stăpîn, și trecu hățurile omului.

— Mai bine, boierule! făcu Eftimie, vizitiul. Zarif, murgul din stînga, cam are nălucă!... Numai cînd simte mîna mea se poartă ca mielușelul...

Tomulescu, administratorul cu mustăți de plutonier-major, mai așeză colțul pledului în jurul picioarelor, salută milităreşte, ciocnind călcîiele. Varvara alergă cu un pachet învelit în hîrtie de mătase:

— Pentru duduia Luminița!... S-o păzească de ceasul rău...

Era o iconiță mică, ovală, o Maică Precistă săpată în sidef, cu marginile tocite, păstrată cine știe de cînd și căpătată cine știe de unde.

— Haide, copii!

În urmă, în ploaie, în negurile toamnei mişcătoare şi imprecise, rămase grădina Luminiţei, teiul cu banca de trunchi scobit, muzeul ei sentimental zidit în ciment, porumbeii deprinşi să ciugulească grăunţele din mînă, peştii roşii şi aurii, care de-acum în deşert se vor ridica la suprafaţa apei, aşteptînd.

Vizitiul dădu bici cînd ieşiră din sat; caii o luară la trap întins.

Aveau douăzeci de kilometri pînă la şoseaua naţională; de aci, doisprezece pînă la gara unde Radu trebuia să prindă un tren pentru Bucureşti.

Drumul era pustiu. Toate cetele răzleţe de soldaţi, de alaltăieri, intraseră în pămînt.

La o cotitură de cale, între ţarine, pe marginea şanţului, ghemuit într-un suman şi pe cap cu o glugă dintr-un sac, un moşneag, ori poate o femeie bătrînă, nu se lămurea bine, căta spre cerul păcuriu de nori, cu înfăţişarea deznădăjduită a omului de ţară cînd aşteaptă grindina şi toate năpastele de sus. Întoarseră, şi Radu Comşa şi vizitiul, ochii într-acolo. Se vedea în vînăta zare un foc, ori era numai o părere?

— Arde spre Ploieşti! spuse omul şi înteţi caii.

În şosea, intrară într-un viermăit de lume neînchipuit.

Armată şi căruţe, curgînd spre Buzău. Trupe de infanterie şi chesoane, călăreţi singuratici, trăsuri încărcate pînă în vîrf, cîrduri de vite, camioane, oameni înjurînd, împingîndu-se, plesnind bicele; căruţe sfărîmate în şanţuri, răniţi cocoţaţi în vîrful furgoanelor cu furaje; o forfotă înecată în glod, tîrîndu-se ca o omidă cu mii de picioare de-a lungul şoselei neîncăpătoare, din care se revarsă, pe de lături, puhoiul în cîmpuri.

— Am luat-o rău!... se scărpină vizitiul în cap. Mergem împotriva apei!...

Şi cîrmi pe un drum mai lăturalnic, pe care îl ştia numai el.

Pe măsură ce înaintau, geana focului dinspre Ploieşti se lărgea. Norii se îngroşeau de fum; cîteodată, flacăra părea că nu mai este, apoi zbucnea mai învîlvătată.

— E un foc mare!... se minună Eftimie.

Radu Comşa nu ştia ce să creadă. Încă n-avea de unde să-şi închipuie că au început să se mistuie şi să se prăbuşească sondele, rafinăriile şi toate depozitele de pe Valea Prahovei, hambarele şi conacurile, magaziile gărilor cu grîne; prăpăd desperat înaintea invaziilor, după aspra tradiţie a sciţilor.

În gară nu izbuti să capete altă lămurire decît că nici un tren nu mai merge spre Bucureşti. Toate vin dintr-acolo şi cele mai multe erau militare, cu trupe, muniţii şi răniţi.

Şeful de staţie îşi apăsă nerăbdător şapca roşie pe ochi şi nu mai vru să stea de vorbă. Cînd află însă că vine de la Arpăşeşti, moşia lui Alexandru Vardaru, o transformare magică se petrecu în toată figura sa, şi, scoţîndu-şi şapca roşie, se precipită zîmbilog.

Avea obrazul ciupit de vărsat, purta un palton cafeniu şi un guler de celuloid, de un alb-verzui şi rece, cum sînt unii pereţi văruiţi cu piatră-vînătă, pentru dezinfectare.

— Ne-am pierdut capul, domnule... domnul?...

— Radu Comşa.

— Da, domnu Comşa, ştim noi.

Nu ştia nimic, dar socotea necesar să arate că ştie perfect cine vine şi se duce la moşia lui Vardaru.

— Ne-am pierdut capul, domnule Comşa! Ordine, contraordine, paraordine şi dezordine!

Aci, şeful de staţie se opri zîmbind, ca să guste propriile cuvinte.

Cu o scăpărătoare şi fitil, se chinuia să aprindă o ţigară care se stingea mereu.

— Vreţi să ştiţi dacă mai trece vreun tren spre Ploieşti?... Eu nu mai cred! Dar să întrebăm. Aflăm imediat. Mersi, am aprins!...

Intră la telefon să întrebe staţia următoare, apoi Buzăul. Nu se vestea nici unul, deocamdată.

— Poate mai tîrziu... Poate să treacă o locomotivă. Facem tot posibilul pentru dumneavoastră. Scuzaţi, numai să treacă numărul 42! S-a anunţat. Iar s-a stins... Să fie al dracului de tutun, cu ploile astea e umed ca o cîrpă...

Radu Comşa, care fuma rar, trei-patru ţigări pe zi, dar avea totdeauna bune şi potrivit de uscate, îi oferi tabacherea plină.

Şeful luă una cu două degete, mirosi tutunul, dădu din cap afirmativ şi, ţuguindu-şi buzele a mirare, o puse după ureche. Voia s-o fumeze tihnit, după ce trecea 42. Pînă atunci, cercă încă o dată să o aprindă tot pe cea veche.

Se dădu la urechea lui Comşa, cu aer misterios:

— Domnul Vardaru a evacuat de la Arpăşeşti?

Radu Comşa făcu semn din cap că da.

— Atunci, bravo! se bucură omul cu şapcă roşie, ca şi cum ar fi aflat că cine ştie ce fericire a căzut pe familia Vardaru.

Şi îndată, înălţînd din sprincene:

— Altfel, ştiţi? Din ceas în ceas, Bucureştii...

Făcu un semn de retezare cu mîna.

— Nu se poate! refuză să înţeleagă Radu. Acum trei zile, cînd am plecat...

— Ce-s trei zile pe vreme de război? rîse cu dispreţ omul ciupit de vărsat, dîndu-şi pe ceafă şapca roşie. Acum ce-aduce ceasul n-aduce anul... Iată-l că vine!

Trenul 42 intră gîfîind cu toate supapele celor două maşini, sub povara încărcăturii. Oameni urcaţi pe acoperiş, agăţaţi pe tampoane, unul se legase cu o curea de-o scară, lăzi şi boccele, femei cu pălăriile turtite, copii urlînd la ferestre — ultimele trenuri care scăpau din Bucureşti, spre necunoscut.

Pe toate figurile se citea spaimă, o mare oboseală, o mocneală de vite mînate la abator, prostite, cu gîndul absent. Un soldat ţinea în braţe un copil înfăşat; o fată îmbrobodită cu şal, cu nasul roşu de frig, strivită de peretele vagonului, jumătate împinsă pe fereastră afară, plîngea cu lacrămile egale şi continui, fără să suspine, fără să le şteargă, ca un şipot nesăcătuit.

Radu se întoarse de la priveliştea care-i gîtui răsuflarea.

Păşi peste soldaţii culcaţi în ploaie, cu capul pe saci. Merse pe lîngă răniţii întinşi cu faţa în sus; ochi sticloşi, obraji scofîlciţi, vinete buze de mort, — unuia, o femeie îi ştergea apa de pe frunte cu o batistă tivită cu mărgele albastre. Intră în sala unde ţăcăneau aparatele de alamă răsucind panglicile albe de hîrtie. Căută o hartă, ca să vadă de acolo ce are de făcut.

Pînă la Ploieşti, cu docarul, era cu neputinţă să plece în seara aceasta; peste un ceas cădea noaptea.

După ce porni 42, şeful se întoarse şi aprinse ţigara fină de după ureche.

Îşi frecă mîinile cu mulţumirea unui om care aducea o veste foarte bună.

— Aţi văzut? Au dat foc la sonde... Acum, cînd au să vie nemţii după benzină şi petrol, *kein benzină und petrol!* Ai dracului englezii, domnule... domnu...?

— Comşa.

— Domnule Comşa. Ştiu!... Englezului, domnule Comşa, nu-i place vorbă lungă, ca românului... El tace şi face. Accelerat! La el timpul e bani. *Taimizmonei.* Tocmai ca domnu deputat Vardaru!... Domnul deputat cred că trebuie să aibă el niţel sînge de englez în vine! Am cunoscut, să vezi dumneata, un englez, pe la 1905, ba nu, la 1906... Eram impiegat la Cîmpina. Ei bine...

Radu Comşa începu să se uite cuprins de adevărată uimire amestecată cu admiraţie la omul cu şapcă roşie, care pălăvrăgea cu atîta poftă cînd totul se năruia împrejur.

Îi tăie povestea:

— Am cunoscut şi eu un englez, domnule şef! E adevărat; nu-i plăcea vorbă multă ca românului. Şi ca să facem ca englezul, te rog să lămurim în cît mai puţine cuvinte un lucru. Aşteaptă caii domnului deputat Vardaru, afară în ploaie...

— Păcat... E o întîmplare de toată nostimada!

Şeful fu nevoit să renunţe pentru moment la întîmplarea de toată nostimada.

Rămaseră bun înţeleşi ca Radu Comşa să plece cu o locomotivă, avea să treacă una la zece noaptea spre Ploieşti. Dacă se anunţa vreun tren, cu atît mai bine. Îl vestea; îl găsea în dosul gării, cu docarul, la han.

— Nu, rămîneţi aci!... Pe garanţia mea! Îşi duse la piept mîna cu manşeta de celuloid şeful staţiei. Acum, să vă spun întîmplarea cu englezul.

— Imposibil! Aşteaptă caii domnului deputat Vardaru, în ploaie...

Şeful cedă în faţa acestui argument decisiv.

Pe scările din dosul gării, Radu Comşa văzu iarăşi o femeie bătrînă, cu bărbia proptită în mînă, privind dincolo de curgerea opacă, spre cerul fumegos şi învăpăiat dinspre miazănoapte, unde nu se anunţa nimic bun.

— Ei, boierule, ce faceți? întrebă Eftimie, care coborîse și deretica ceva la o roată.

— Eu zic să te întorci, Eftimie! N-am deocamdată nici un tren, dar o să găsesc ceva! Nu rămîn eu aici...

Sluga se scărpină în cap, scurmă în glod cu coada biciului. Își apăsă pălăria udă, o dădu iar pe ceafă.

Era foarte scund și cu mustăți de uriaș, așa că părea nu un vizitiu cu mustăți, ci o pereche de mustăți cu apendice un vizitiu.

Dar, în contrast cu aceste podoabe de bărbăție teribilă, era nevoiaș și umil. Ochii căutau cu recunoștință la toți: la Vardaru, la Tomulescu, administratorul, la Radu Comșa, pe care abia îl cunoscuse, mulțumind parcă tuturor că îi îngăduiau să trăiască.

Ridică biciușca, hotărît:

— Apoi, eu nu vă las așa, boierule!... Și dacă n-aveți tren? Și dacă nu găsiți cu ce pleca? Așteptăm pînă mîine... Dacă găsiți, om mulțumi lui Dumnezeu că s-a putut! Dacă nu, o luăm de cu noapte spre Ploiești, pe alt drum decît șoseaua, și pînă la prînz sîntem acolo. Pe urmă îți găsi tren pentru București... Ovăz pentru cai avem. S-au hodinit destul în grajd!...

Radu Comșa gîndi că poate e o hotărîre cuminte. Nu mai avea încredere destulă în garanțiile șefului de gară anglofil.

Eftimie trase docarul înaintea hanului, desprinse ștreangurile și începură să aștepte.

Toată bătătura dinaintea cîrciumii gemea de căruțe, trăsuri de oraș cu cufere legate la spate, hulube ridicate în sus, ca la bîlciuri; caii cu botul în fîn, cu urechile pleoștite în țîrîiala ploii. Oameni legînd a doua oară boccelele desfăcute. Păsări cîrîind, cotcodăcind, gîgîind, măcăind în cuști. Înjurături și femei bocindu-se. Peste toate: stoarcerea neistovită din bureții norilor.

Niciodată nu se văzuseră strînși laolaltă oameni din lumi atît de pestrițe: țărani și tîrgoveți, soldați de toate armele, răniți și sănătoși, ciobani cu glugile acoperind ochii, femei și haine popești; chipuri întunecate, obraze îndobitocite, ochi goi cătînd la fiecare cinci minute către cerul dinspre apus, care în neguri se aprindea pe măsură ce se apropia noaptea. Și pe șoseaua din față, scurgîndu-se în scîrțîit fără istov, bejănia. Prizonieri între soldați, mușcînd din pîini

negre, ude de apă, privind indiferenţi la tot ce se petrece împrejur. Trecu un brec încărcat de copii. Apoi iar căruţe cu ciobăie şi cuşti, perne acoperite cu ţoale, porcul guiţînd în codirlă şi cîinele legat cu frînghie, şchiopătînd alături. Vehicule de toate neamurile: care de fîn şi trăsuri hîrbuite, brişti şi docare, furgoane militare şi chesoane, cîte o baterie cu tunurile trase din greu de opt cai, apoi un escadron de tren, infanterişti şi cîrduri de vite, dar mai cu seamă căruţele cu stranii şi clătinate arhitecturi de bagaje, menţinîndu-se prin minune în echilibru; mobile şi lăzi, cuşti şi leagăne de copii, oale de bucătărie şi lăvicere leoarcă de apă, spălîndu-şi văpselele; iar în vîrful acestora, zbierînd zgribuliţi copiii, femeile alăptînd pruncii.

Printre toate, străbăteau înaintînd grăbit camioanele care zguduiau pămîntul; cîte-o trăsură de oraş cu cauciuc; un automobil la geamul căruia mîrîia un căţel mic cît un pumn şi arogant ca un grof.

Trecu în trap săltat un regiment de cazaci siberieni, spre Bucureşti, cu suliţele la picior, plecaţi pe cai mici cu capul mare şi coamele în ochi.

Gloabele căruţelor se speriau, dădeau îndărăt; siberienii rîdeau la femei, prefăcîndu-se că le împung cu suliţele, copiii înfricoşaţi începeau să zbiere.

Şi atunci glasurile băjănarilor se ridicau molipsite unul de la altul, căruţaşii răcneau la vite, le pocneau ponciş peste frunte cu coada biciului, înjurau şi se căinau într-un haos de sfîrşit de lume. Iar noaptea se lăsa murdară şi grea, cu norii tîrîndu-se atît de jos, încît păreau că pot fi atinşi şi alungaţi cu coada biciului.

Radu Comşa îşi spunea că n-are să-i mai iasă niciodată scîrţîitul acesta necurmat din urechi, scrîşnetul roţilor pe prund, rîciitul copitelor, tălăzuirea glasurilor, vuietul roţilor.

Acum noaptea căzuse cu totul.

Cerul era departe, un iad de fum şi de flăcări, în care gesticulau umbre? Ori numai păreri?...

O clipă, o flăcără lungă lingea norii şi se retrăgea înghiţită. Pe urmă iarăşi era întuneric desăvîrşit spre apus şi miazăzi; şi în noapte rămînea numai ploaia, scîrţîitul convoaielor, glasurile şi duruitul fără istov. Neaşteptat, flacăra ţîşnea din nou; erau mai multe, se aprindeau una de

la alta, ca un *joc inofensiv, cuprindeau jumătate de orizont* și în același moment se stingeau toate ca astupate de un capac.

Din întunericul de catran vîntul aducea atunci o suflare de panică.

Ici-colo, printre convoiuri, începură să se legene felinare; farul automobilelor prindea în brazde de lumină albă spatele căruțelor, crupele vitelor ude de ploaie, un cal care se trăgea înapoi spăimîntat, împingînd căruța în celelalte.

7

Radu Comșa se mișcă fără țintă, ca să-și dezmorțească trupul pătruns de umezeală.

Se opri orbit de lumina unei mașini, așteptînd-o să treacă.

Pășise șanțul să se ferească de împroșcarea stropilor, cînd un glas îl strigă de la spate:

— Domnule Comșa! Domnule Comșa!

Cine putea să-l mai cunoască și aci? Se sili să deslușească în noapte, înaintînd printre caii deshămați și boii culcați în glod.

— Pe aci... Nu, la dreapta! Încă... Așa! Bună seara, domnule Comșa!

O umbră îi făcu semn sub un copac, în fața unui foc cu flacăra împuținată de ploaie. Se apropie și tot nu pricepea cine să fie.

— Nu mă mai cunoști, domnule Comșa?

Se plecă mult spre chipul necunoscut și nu găsi cuvinte să-și rostească mirarea:

— Madam Vîrcolici!... Cucoana Tincuța!...

Era mama Mariei Probotă.

— Dar ce înseamnă?...

— Vremuri de bejenie! glumi trist cucoana Tincuța. Pe Dinu nu-l recunoști?... întrebă arătînd jos, pe o boccea, copilul înfășurat într-un șal negru. Dinule, dă bună seara domnului Comșa! Nu-ți mai aduci aminte? Domnul Comșa, prietenul lui tăticu...

Dinu întinse supus și fără surpriză o mînă mică și înghețată.

— Dar cum de sînteți aici? tot nu se dumeri Radu Comșa.

— Aş spune că foarte simplu!... cuvîntă cucoana Tincuţa, aruncînd o bucată de scîndură în foc, care înviora o clipă flacăra. Şi iată de ce simplu: prietenii din Bucureşti ne-au lăsat! Vezi, chiar pe dumneata a trebuit să te întîlnesc unde nu te aşteptai, ca să-ţi aduc aminte de noi... Maria e evacuată cu spitalul. De la Virgil nici o veste, de-o lună... Ce-mi rămînea să fac?... Să aştept ocupaţia?... Mi-am adus aminte că sînt neam de mazîli, care-au văzut altele mai grele şi au scăpat... Mi-am zis c-am să găsesc o fiinţă care să mă primească la Iaşi, cu braţele deschise: soră-mea!... Am cumpărat frumos un căluţ şi o căruţă, am încărcat ce-aveam mai bun, am chemat în casă pe vecină-mea — ştii, madam Ioţu, cea cu o droaie de ploduri de nu mai încap la ea!... I-am dat cheile şi îngăduinţa să stea în casă şi să facă ce-o şti!... L-am urcat pe Dinu în căruţă, am luat slujnica, pe Ioana, tot nu voia să rămînă în ruptul capului de frica nemţilor, şi am pornit la drum... Acum aştept să vie dînsa!... Umblă prin sat, ca să caute un pat de dormit pentru copil... Noi ne-om odihni cum om putea. Şi mîine ne luăm din nou calabalîcul în spate...

Radu Comşa îşi spunea că îi e dat în seara aceasta să întîlnească numai oameni scrîntiţi la minte. Să pornească două femei singure, cu un copil şi o căruţă, pe drumuri!...

— Şi de ce n-aţi plecat măcar cu trenul?

— Dar cine să ne dea bilete? Trebuiau stăruinţi. Ştii că n-avem pe nimeni, mai ales acum, cînd nu e nici Virgil, nici Maria...

— Puteai să trimiţi la domnul Vardaru, la mine.

— Dumneata ne-ai uitat de mult! îl mustră cucoana Tincuţa, care poate în afară de Maria era singura fiinţă ce înţelesese de ce-a plecat Radu Comşa de la ei şi nu i-o ierta.

— Şi acum?...

— Acum, foarte simplu! Mergem mai departe!...

— Avem şi pe Arabela cu noi! spuse Dinu, liberîndu-şi mîinile din şalul negru şi fugind împiedicat pînă la căruţă să o scoată pe Arabela din culcuş.

O tăbîrci în braţe şi-i dădu drumul jos.

Căţeluşa, smulsă de la căldură, se scutură, apoi fugi sărind în căruţă, cu coada între picioare.

— Aşa e dumneaei, năzuroasă! lămuri Dinu. Nu-i învăţată cu drumul. Dumneaei pofteşte toate numai de-a gata...

Dinu, în schimb, era fericit la culme de această călătorie plină de atît de plăcute peripeţii.

— Avem şi-un cal, domnu Comşa!... Avem calul nostru acum. Îl cheamă Piticu şi-i cam chior de-un ochi, dar încolo e un cal straşnic. Să nu cumva să te apropii de el, că zvîrle... Cînd o vedea că avem şi un cal, ce-are să se mai bucure tăticu!...

„ Într-adevăr, gîndi Comşa, mare bucurie pe bietul Virgil, cînd va vedea că are şi-un cal!"

— Am cumpărat şi ovăz, pentru Piticu... Mata nu vrei să mergi cu noi? Te lăsăm să-l mîi cîte oleacă. Nu e aşa că-l luăm cu noi, buniţă?...

Radu Comşa îşi simţi ochii învăluiţi în lacrimi. Îl ridică în braţe, în lumina focului sfîrşit, să-i sărute obrazul şi să-i vadă ochii — ochii Mariei — sub fruntea bombată...

Îl strînse aproape şi îi simţi inima mică, bătînd cald sub hainele groase.

— Mata n-ai barbă aspră, ca tăticu... Nu eşti aşa de *neglijent* ca dumnealui!... Acum, lasă-mă să văd dacă a sfîrşit Piticu de mîncat ovăzul!... Să ştii că nu-i dăm apă îndată după ovăz, că se aprinde! Are şi Piticu marafeturile lui!...

Piticu, beteag, bătrîn şi chior, strănută în chip de confirmare în întuneric.

Cucoana Tincuţa se aşeză pe bocceaua de jos. Era îmbrobodită cu un şal; îmbrăcată cu un palton bărbătesc peste hainele ei de pensionară nevoiaşă. Obrazul bătrîn şi ud de apă arăta, deasupra tăciunilor gata să se stingă, creţuri multe în jurul ochilor şi gurii, ca pungile ţărăneşti cu baierele strînse.

Tot curajul cu care vorbise pînă acum era stins.

Cu bărbia în pumn, privea dunga de foc a cerului în noapte:

A treia oară în ziua aceea, Radu Comşa vedea această deznădejde fără glas.

— Arde-nspre Bucureşti! vorbi încet cucoana Tincuţa. Bucureştiul, care nu se mai sătura!...

Nici Radu Comşa nu-şi putea lua ochii de acolo. Dincolo de scîrţîitul carelor şi de lărmuiala drumului, pe cerul învăpăiat departe, păreau că se mişcă umbre, că se răsucesc şi se zvîrcolesc pîrjolite de foc şi înecate de fum; infern populat

de hidos forfot, glasuri care nu se aud, scrîşnete mute şi dans de sabat, prăbuşire de ziduri şi stihii înălţîndu-se deşirate în beznă.

Femeia bătrînă care fugise de acolo era o momîie în haine ude, pe-o legătură nevoiaşă zvîrlită în noroi.

Radu Comşa se întreba ce-ar putea face pentru dînşii.

— Să vorbesc cu şeful de staţie?... Poate vă găseşte un loc într-un tren! Spre Moldova e mai uşor, cred... Într-acolo trec toate...

— Asta nu! Aşa am plecat, aşa merg!

— Nu-l lăsăm noi pe Piticu nici pentru Perplex de la circ! se alie Dinu la hotărîrea cucoanei Tincuţa.

— Atunci, măcar să vă dea un adăpost!... Chiar la el acasă! E un om pus de Vardaru aici. Pentru dînsul face orice...

— Asta da! Dacă eşti bun, te rog chiar! Îngheaţă copilul în ploaie...

Radu Comşa plecă spre gară, bucuros că poate măcar atît să facă pentru mama şi copilul Mariei. Şi călcînd peste bălţi, cu gulerul ridicat, se întreba de ce gîndul s-a formulat imediat: „Pentru mama şi copilul Mariei" şi nu „Pentru copilul prietenului său, Virgil?"

N-ajunse pînă la staţie. Eftimie fugea după el strigîndu-l:

— Duduile, cucoane!

Comşa nu înţelegea. Toate se legau straniu şi sacadat între ele, în noaptea aceasta de neînţeles.

Dar după cîţiva paşi, dădu în farul unui automobil, care fusese stins şi se aprinse brusc.

Uşa maşinii se deschise şi o mînă albă îl chemă înăuntru.

Glasul Luminiţei:

-- Radule!

Şi glasul Laurei Vardaru:

-- Domnule Comşa! În fine... Ce şansă!

Sărută amîndouă mîinile, calde şi moi.

-- Mergi cu noi... Neapărat! Te căutam...

-- Dar cum? Imposibil... Ce înseamnă?

— S-a sfîrşit!... Mîine, poimîine cel mai tîrziu, e predarea Bucureştilor... S-au afişat ordonanţe...

— Nici într-un caz nu pot pleca aşa... Am şi eu casă, lucruri de aranjat!... Pe urmă, domnul Vardaru aşteaptă...

— E hotărîrea lui papà. El ne-a spus să întrebăm întîi la gară. Altfel treceam la Arpăşeşti. Noroc că ne-a văzut

Eftimie... Se duce papà pe acasă la tine. Aranjează el toate, ştii că e mania lui! Ne ajunge din urmă, la Buzău ori la Rîmnic, cu Neculai şi cu Fiatul... Acesta e Rollsul lui unchiul Pol... Haide odată! Urcă-te, încurcăm drumul! Max! Strigă la vizitiu să pună bagajul lui domnu Comşa, de la docar!...

— Aşteptaţi cel puţin să dezbrac mantaua de ploaie. E udă toată.

— Haide! Gata! Dă-i drumul, Max!...

Înăuntrul limuzinei era cald. Îi făcură loc în blănuri, între Luminiţa şi Laura Vardaru.

Max dădu drumul maşinii. Eftimie, vizitiul, fugi cîţiva paşi lîngă uşă, cu pălăria în mînă, urîndu-le:

— Mergeţi cu bine! Să vă întoarceţi sănătoşi... Cel-de-sus...

Apoi sluga rămase în urmă, îşi şterse capul ud cu mîneca şi îşi puse pălăria. Un soldat îi strigă să se ferească din drum; se întoarse cu capul în jos, la caii lui.

În pîlnia de lumină a farurilor, Radu Comşa văzu o clipă pe mama Mariei, ghemuită pe legătura ei nevoioasă. Dinu în picioare, înfăşurat în şalul pus cruciş pe sub braţe, lîngă Piticu ronţăind resemnat, cu botul în pămînt; grup de mizerie şi de părăsire în noaptea lichidă.

Nici nu-şi luase noapte bună! Nici nu se dusese la gară să vorbească pentru un adăpost, după cum făgăduise!

— Să oprim un moment! se mişcă în blănuri.

— Uf! De cînd te-ai făcut atît de năzuros?... Stai liniştit şi nu mai vorbi nimic. Aşa!

Luminiţa îi strîngea mîna în mîna ei caldă. Destul să-i aţipească toată voinţa.

Maşina gonea în noapte, spintecînd drum printre căruţe, în muget necurmat de sirenă.

În pîrtia farurilor apăreau şi dispăreau, luminate fantastic pînă în cele mai mici amănunte, presărate ca într-un praf de cretă, carele pline de noroi; soldaţii pe jos; furgoanele legănate; o trăsură prăvălată într-un şanţ, cu două doamne agitîndu-se disperate; un rănit care-şi strîngea bandajul de la mînă ajutîndu-se cu dinţii; doi copii în spatele unei căruţe, strînşi unul lîngă altul ca în gravurile de sinistraţi.

Şi ploaia fără sfîrşit, măruntă şi verticală...
La spate, nimic nu se mai zărea din cerul de fum, nori şi văpaie, în care piereau prăbuşindu-se negrele duhuri.
Înăuntru era cald, efluviu plăcut de blănuri şi parfum feminin, legănare uşoară pe pernele capitonate.
Luminiţa ceru o ţigară şi foc.
— Aşa... Acum spune-mi, te rog, ce-mi fac peştii mei japonezi din bazin?

Capitolul V

ACOLO ŞEZUM ŞI PLÎNSEM

E răscrucea vînturilor.

Toate viscolele care mătură chiuind troienele de-a lungul ţării şi-au dat întîlnire aici.

Crivăţul vine din miazănoapte şuierînd în întuneric, se năpusteşte scrîşnind din măsele îngheţate într-un zid, în tabla acoperişurilor, în firme, în bolţi de ganguri; se opinteşte adunîndu-şi puterile; o clipă e tăcere de panică, sub apăsare numai tinicheaua tremură; apoi deodată, cu muget, răsucindu-se, se deşiră slobozit peste case, spulberînd o făiniţă măruntă şi aspră, care arde obrazul cu vîrfuri de ac. Tot oraşul se clatină. Se aude un pocnet de tablă, un colţ de acoperiş care a fost undeva smuls.

Casele s-au pitit după tranşee de troiene. Ferestrele arată pete opace; dincolo palpită în agonie lumini.

Becul înalt se balansează în vîrful stîlpului, lărgind şi strîngînd un cerc alburiu, în care se ţes, se încrucişează, se risipesc, se frămîntă fulgii fantastic dănţuind. Deasupra, întunericul, care e ciudat, e alb. Nu se vede. Dar ştii vălmăşagul haotic.

Aci Tufli, în sus strada Carol, în jos Rîpa Galbenă; toate se conturează nelămurit în urgia cu tăiuşuri de brici.

Pe lîngă pereţi o singură pîrtie îngustă, unde oamenii, cu feţele ascunse în gulere şi căciuli albe de zăpadă, se împing, se ciocnesc, grăbiţi, orbiţi, fără să se cunoască, duşmănos. Strada, la mijloc, e ascunsă după două ziduri de nămeţi. Trec acolo sănii, soldaţi călări, căruţe, furgoane; un camion

s-a înțroienit, scrîșnindu-și lanțurile cu vuiet disperat de motor.

De ger, ochii lăcrimează; iar cînd se deschid, un pumn de zăpadă, ca un pumn de sticlă pisată, se repede usturător.

Un sublocotenent cu trup de copil într-o manta cu poalele smulse de vînt, strivit sub o căciulă uriașă și conică, așteaptă să traverseze strada Lăpușneanu. Mîinile înfundate în buzunări, cu toate mănușile de lînă, sînt sloi dureros. Își încleaștă dinții să nu clănțăne. A fost nevoit să-și strîngă ochelarii astupați de ninsoare la fiece clipă, și acum, miop, în întuneric și viscol, vede jucînd spectre nehotărîte. Și săniile acestea, care nu mai sfîrșesc!

La spate, cineva, nerăbdător, așteaptă și el. Vrea să-l împingă, să-și facă loc. A lunecat și se acață de dînsul, aproape să-l tîrîie jos.

Sublocotenentul cu trup de copil și căciulă conică mormăie, așa cum vorbesc toți acum răstit:

— Ești chior, domnule?

Cel de jos, tot ofițer, se ridică scuturîndu-și mîinile, duce mîna la căciulă să-și ceară iertare. Apoi deodată, întinzînd brațele, zguduindu-l de umeri:

— Stelian Minea!

— Onisfor Sachelarie!...

Se uită unul la altul, nu le vine să creadă, se pipăie peste mantăile înghețate. Viscolul îi clatină și-i înfășoară în cearceafuri sticloase. Nu știu ce să-și spună mai întîi.

— Mergi, încotro?

— Oriunde!... răspunde Onisfor Sachelarie. N-am casă. Astăzi am sosit... De cinci ceasuri caut... tot caut!

— Atunci, rămîi la mine! se bucură sublocotenentul mic și miop. Dă-mi brațul. Așa!...

Amîndoi merg printre umbrele negre și fără figuri, care nu apar decît în dreptul becurilor. Nu pot să-și vorbească. Le intră zăpadă în gură, vîntul le smulge cuvintele. Cîteodată sînt nevoiți să se întoarcă amîndoi cu spatele cînd se năpustește un vîrtej. Lunecă. Se acață unul de altul... Rîd! Ciudat: mai pot rîde!

Dar își spun îndată că e ceva reflex, fără voie; o reminiscență de altădată a unor mușchi care-și cer funcția, și atît.

Blăni groase pe trupuri voinice; doamne chicotind; soldați cu mîini țapene și cu bandaje albe; ofițeri ruși în mantale

cafenii pînă-n pămînt și cu căciuli late; femei în broboade; copii alergînd zgribuliți cu mîinile vîrîte în mîneci, cum le țin birjarii — toți se înșiră o clipă, desprinzîndu-se din noapte înaintea unei vitrini luminoase, dispar absorbiți în întunericul cu vînzoleală de fulgi. Și viscolul zgîlțîind obloanele, zbîrniind în uluce, tăind cu unghii de sloiuri obrajii, unde descopăr un colț de piele învinețit.

— Și ceilalți?

— Ceilalți... Cine să-i știe? Atît: Lăscăruș Codreanu, mort la Argeș!

Tac iar. Stelian Minca se înspăimîntă de nepăsarea cu care a ascultat vestea: „Lăscăruș Codreanu, mort la Argeș!" Ca și cum ar fi auzit: „Lăscăruș Codreanu a căzut la examen, sau și-a cumpărat vesta cenușie, din vitrina de pe Calea Victoriei, unde s-a oprit rîvnind timp de două săptămîni, ca un amorezat..." El, care părea cel mai adăpostit, la o ambulanță de divizie!... Veșnicul împăciuitor dintre dînșii... Toate glumele de la madam Cimbru... Ochii cu o lumină de surîs, înainte de a le povesti întîmplarea proaspătă de la spital: „Am una nostimă..." Toți ciuleau urechile!...

Sfîrșit. Mort. Unul pentru care nimic de acum nu mai există... Mort! Mort!... Cuvîntul repetat mult în minte se golește de sens, își epuizează semnificația, devine sunet enigmatic. El era cel care spunea: „Repetă un cuvînt pînă la epuizare. Rămîne ca un balonaș de gumă dezumflat. Nu mai înseamnă nimic. Așa vine nebunia..."

Și-acum, tocmai gîndind la destinul acestui prieten, moartea nu mai răsare decît ca un cuvînt. Și-a pierdut conținutul înfricoșat.

Ar vrea să-i spună aceasta lui Onisfor Sachelarie, dar își amintește imediat că Onisfor e prea puțin subtil ca să înțeleagă. Și e încă mai înspăimîntat de răceala cu care a făcut această repede și crudă reflecție. A întîlnit un camarad. E bucuros, îi simte mîna prietenoasă sub braț, îi leagă atît trecut — acum dintr-o viață ireală! — și el are calmul să drămăluiască pînă unde-i ajunge subtilitatea! Iarna aceasta, războiul acesta le-au înghețat inimile! Sînt numai animale gonite, bucuroase că au scăpat cu viață, că au un adăpost; niște animale ghemuite în ele avar.

Strada cu luminile întrerupte s-a isprăvit. Păşeşc acum în bezna desăvîrşită, pe pîrtia mai puţin umblată, pipăind cu piciorul, înfundîndu-se pînă la glezne.

Aşezat pe o piatră, lîngă o poartă, un om chincit, rebegit, cu capul plecat pînă aproape de genunchi. Între el şi poartă, zăpada a zidit troian. Îl zguduie:

— Scoală-te! Mişcă!... Ai să degeri aci... Mor zeci şi-zeci, în fiecare noapte...

Omul glăsuieşte ceva, se înfăşoară peste cap şi rămîne pe loc. Viscolul i-a îngropat picioarele.

În amintirea lui Stelian Minea clipeşte imaginea din povestea de copil: „Atunci zgripţuroaica s-a uitat o dată şi voinicul s-a făcut stană pînă la genunchi. S-a uitat a doua oară şi l-a împietrit pînă la brîu..."

Se întoarce şi îl scutură mai puternic:

— Pentru Dumnezeu, umblă! Ridică-te de aici... Altfel moartea! Înţelegi? Moartea!...

Omul mîrîie furios, îi înjură: Ce treabă au ei?... Îl priveşte!...

Şi merg mai departe, cu viscolul în piept.

— Aici e Mitropolia, Trei Ierarhi... explică Stelian Minea. Ai mai fost vreodată la Iaşi?

Onisfor Sachelarie nici nu se uită la clădirile negre.

Ce interes mai au toate? I-au îngheţat picioarele; dacă mai merge un sfert de oră, nu le mai poate mişca, se aşează şi el în zăpadă.

Încep a coborî.

— Încet. Atenţie la lunecuş!... Ţine-te de zăbrelele grilajului. Încă niţel... Am ajuns!...

O casă neagră, cu intrarea din stradă, între două ziduri mai înalte. O băcănie săracă. O singură treaptă, dar înfundată în omăt.

Stelian Minea bate cu pumnul în oblon. Explică:

— Trebuie să bat de nădejde! Madam Vaisman doarme în cealaltă cameră, şi doarme greu...

În sfîrşit, madam Vaisman a auzit. Huruie drugul. Se răsuceşte cheia.

Glasul somnoros şi gros dinlăuntru îngînă cîntat:

— Domnu sublocotinent, mai aşteaptă mata, te rog, un moment. Pînă mă pun în aşternut, că sînt neglijé. Lăsaţi uşa, închid tot eu...

Aşteptară pînă să intre madam Vaisman în pat. Uşa abia se deschidea, înfundată pînă la jumătate. I-au săpat vad cu piciorul. Intrară în băcănia cu rafturi goale şi cu lucirea balanţei cu talgere de alamă prin întuneric; păşiră în vîrful cizmelor prin camera lui madam Vaisman, cu o lampă mică lîngă sobă, luminînd gălbui trei paturi, în care se vedeau înfundate în perne uriaşe şi roşii, cîte capete de copii? Patru, cinci, şase?. Toţi copiii celor douăsprezece triburi?...

În sfîrşit, pătrunseră şi în a treia încăpere, a lui Minea.

— Madam Vaisman, n-ai să te superi? Am adus un camarad... Numai pentru o seară. Plătesc supliment!...

Madam Vaisman se frămîntă în aşternut, gesticulează dezvelind plapoma şi uitînd că e în „neglijé", ridică braţele atît de sus, încît mînecile capotului au căzut şi lasă să se vadă braţele albe şi grase, şi părul roşu de la subsuori.

— Vai de mine, domnu sublocotinent! Da n-am perne. Da n-am ogheal!... Mata ştii că aici nu-i otel!... O soţie săracă, de mobilizat...

— Lasă, madam Vaisman, că o să ne înţelegem mîne! Acum n-avem nevoie de nimic. Avem mantăi. Bună seara, madam Vaisman, şi-ţi urez să-l visezi pe domnu Isidor general, decorat cu Steaua României şi trimis la vatră!...

Madam Vaisman tîngui ceva relativ la soarta domnului Isidor; dar Stelian Minea închise uşa şi aprinse lampa.

Îşi desfăcură mantăile scuturînd zăpada, tropăind cizmele încărcate, mişcînd degetele ţapene. Stelian Minea aruncă două lemne în foc, îşi aşeză ochelarii şi se priviră abia acum lung, lung, fără să-şi vorbească.

Onisfor Sachelarie lăsase să-i crească barba sălbatic. Avea toată figura sufocată de păr, de păr negru şi aspru, barba unită cu sprincenele; părea de patruzeci de ani. Din această prodigioasă exuberanţă a sistemului păros, se topeau acum ţurţurii de gheaţă. Onisfor Sachelarie şi-i curăţă cu unghiile făcute cange. Stelian Minea, în tunica din al cărei guler larg gîtul alb ieşea încă mai subţire, cu părul blond albicios, cu mînecile lungi ajungînd la vîrful degetelor, părea un copil îmbrăcat în glumă cu uniforma unui frate mai mare. Capul enorm, cu fruntea bombată, s-ar fi zis că abia se susţine pe gîtul fragil ca un vîrtej.

— Să-ţi fierb un ceai?... Primitiv, într-o ulcică!... Dar am zahăr, rom şi pesmeţi. Aşa! Trage jilţul aci, la gura sobei.

Uşor... observă că e invalid. Onisfor Sachelarie, Onisfor, ce vremuri!...

Îşi încleştară amîndouă mîinile. Îşi simţiră genele umede. Fiecare privi în altă parte, să-şi ascundă ochii. Onisfor Sachelarie îşi suflă nasul zgomotos, într-o batistă de pînză groasă.

— Stai foarte bine aici! rosti cu admiraţie, mai tîrziu, cînd îşi simţi vocea sigură. Mare noroc pe tine!... Şi mare noroc pe mine că te-am întîlnit.

Nu vru să se aşeze îndată pe jilţul tras înaintea sobei. Cercetă mai întîi, cu o lăcomie de om care n-a văzut de multă vreme o casă omenească: cercetă pereţii cu zugrăveala ştearsă, oglinda cu rama poleită şi cărţi poştale înfipte de jur împrejur. Se afla şi o fotografie: un soldat cu tot echipamentul de război, desigur domnul Isidor. Admiră patul bronzat pe care era pictată o cadînă cu cercei în urechi şi salbe tot de monedă, între sîni formidabili, amintind imperios că femeia este într-adevăr un mamifer.

— Da!... Relativ pot spune că am avut noroc! aprobă Stelian Minea, după ce urmărise tot examenul amănunţit al prietenului. Isidor Vaisman e soldat în plutonul meu... A aflat, după ce am fost rănit, că am concediu de-o lună. Că vreau să vin la Iaşi... S-a oferit singur să-mi dea o cameră. M-am prezentat cu o scrisoare la madam Vaisman... Altfel nici n-aveam ce căuta aci. Credeam că voi găsi pe cineva dintre ai mei. Poate s-au refugiat — îmi spuneam — cine ştie?... Dar nu e nimeni! Au rămas acolo!... Şi-acum, n-am ce face cu concediul. Mai am zece zile; abia aştept. Regimentul e în refacere, lîngă Vaslui. Dacă vrei să rămîi aci, putem face un aranjament cu madam Vaisman.

— Nu, Steliane!... Îţi mulţumesc. Sînt numai pentru douăzeci şi patru de ceasuri, cu ordine. Şi nici într-un caz n-aş putea sta aici... Iaşii nu sînt un oraş în care să poţi trăi!...

Stelian Minea păru că n-aude. Plecat deasupra focului, răscolea cărbunii cu cleştele. Ulcica de apă clocotea. Opări un ceai cum se pricepu. Ceaiul era afumat; dar compensă inexperienţa culinară cu rom din belşug.

Băutura fierbinte şi romul îi dezmorţi. Povestiră. Din despărţirea cu grele cuvinte, de la madam Cimbru, nici o urmă între ei.

Erau împăcaţi acum, în marea prăbuşire generală.

Regimentele lor luptaseră pe fronturi deosebite. Onisfor Sachelarie intrase în Ardealul său, pînă, la Braşov. Păstra încă, în lada de campanie, florile întinse ofrandă de o fată cu obrajii îmbujoraţi şi cu cămaşa în fluturi, la Săcele. Scăpase din trei bătălii cu un singur glonţ în picior, fără să-i atingă osul. Întinsese toată ţara îndărăt, în retragere. Acum, florile fetei din Săcele sînt un mănunchi uscat, negru, într-o batistă, în lada de scînduri, lîngă pachetul de pansamente.

Istorisind, Onisfor Sachelarie se aşezase în jilţ înaintea focului şi sfărma duşmănos, cu vîrful cleştelui, cărbunii. Ceea ce judeca el neîndurat era Iaşul acesta, în care picase numai de o zi. Celelalte erau numai un trecut. O mare nefericire. Dar îl lăsase cu viaţă. Totul se sfîrşise... Acestea însă, de aci, n-aveau nici o iertare. Toţi bucureştenii strămutaţi cu alaiul lor. Lumea fără căpătîi, gureşă, umplînd străzile, ocupînd casele, plimbîndu-şi blănurile şi spoiala.

Văzuse alături, mai răspicat decît întotdeauna, două lumi, cu desăvîrşire străine: oameni tîrîndu-şi trupurile degerate, răniţi bătînd în uşi închise, trimişi la vatră cerşind lucru pentru o pîne...

Onisfor Sachelarie aruncă cleştele jos, cu sunet care desigur a făcut să tresară din somn toţi pruncii lui madam Vaisman din cealaltă cameră.

— Înţelegi tu aceasta?... Am văzut soldaţii mei din refacere dînd tîrcoale în jurul popotelor ruseşti, cum pîndesc cîinii cînd se taie o vită... I-am oprit şi i-am pedepsit la început! Am răcnit şi i-am înjurat! Pe urmă n-am avut ce face; m-am prefăcut că nu văd. Îi strigau ruşii: na, rumânschi! Şi le aruncau un os, o bucată de pîne...

Începu iarăşi să judece cu asprime tot ce au făcut românii şi tot ce n-au făcut.

Stelian Minea avea aceleaşi gînduri, dar nu-i plăcea să le audă din gura prietenului ardelean. Şi el fusese rănit; şi el întinsese ţara în retragere şi lupte; şi ai lui rămăseseră acolo.

Dar pentru toate simţea milă, nu răzvrătire.

Presimţi că e gata să se încingă iar vechea lor discuţie. Ar fi acum mai dureroasă. Numai între ei doi, ascunşi într-o încăpere din acest oraş al amărăciunilor, sub potopul

viscolului, sfîşiindu-se cu unghii ascuţite, în loc să-şi găsească unul altuia o alinare.

Înlătură această discuţie:

— Acum culcă-te, Onisfore! Se lasă frig în cameră. Aceasta e porţia de lemne pe astăzi. Vorbim mîine...

Îi aşternu patul. Pe al său şi-l improviză pe canapea. Stinse lampa.

— Noapte bună!

2

Nu dormi însă.

Viscolul zgîlţîia fereastra, zgîria acoperişul, se prelingea pe lîngă perete, se auzea urlînd dezlănţuit deasupra oraşului.

Şi Stelian Minea se răsuci astfel îndelung sub mantaua cu miros de postav jilav, fără somn.

Era încă un copil, cu tot despre viaţă învăţat din cărţi. Din mijlocul acestor cărţi, războiul îl luase să-l arunce în peripeţii înfricoşătoare. Nici n-avusese timp să se dezmeticească; erau mulţi, camarazi, soldaţi împinşi precipitat de evenimente, nu-şi dădeau deplin seamă de ce se întîmplă cu dînşii, repeta fiecare gestul vecinului, se susţineau unul pe altul. Dar cînd rămînea singur, noaptea, în vreme ce toţi dormeau, se simţea deodată iarăşi ceea ce era într-adevăr: o vietate bicisnică, tîrîtă într-o urgie peste puterile înţelegerii!

Iar acum îl încerca şi altă mîhnire, pe care nu şi-o putea alunga.

Întîlnise un prieten. Era tovarăşul lor. Aproape doi ani, zi de zi, şi-au împărtăşit laolaltă gîndurile bune şi rele, nădejdile şi deznădejdile lor, multe naive. Se revedeau într-un ceas cumplit, după ce înduraseră toate durerile. Credeau că n-are să le ajungă o noapte ca să-şi împărtăşească atîtea cîte adunaseră aici, în cuget şi-n inimă. Şi fiecare elan, care era gata să-i apropie, căzuse frînt.

S-au simţit îndată străini. S-au privit bănuitori.

Îl ştie cu judecată dreaptă, ţeapănă, fără priceperea tuturor întorsăturilor elastice de gînd şi de sentiment. E un om tare, dintr-o bucată, fără mister.... Dar bun! Un om

pe care-l iubeşte şi trebuie să-l iubească. Pentru el adevărul e unul singur, bloc colţuros. Desigur, se simte zdrobit acum sub acest adevăr. Cu cîtă sete vorbea întotdeauna de socoteala lor cu grofii din castelele Ardealului, şi cum se sfîrşise!... Durerea aceasta îl înăbuşă.; mănunchiul uscat de flori din lada de campanie, într-o batistă, alături cu pachetul de pansamente... Şi această durere nu şi-o împărtăşea. Nu-şi putea deschide sufletul. O purta în el, să-i devore măruntaiele, ca fiul spartanului din care muşca puiul de vulpe, dar el nu gemea.

S-au întîlnit şi s-au temut să-şi vorbească. Tot aşa ar fi fost oare şi cu ceilalţi: cu Ionel Cristescu, cu Rodoş, cu Lăscăruş Codreanu? Cu Lăscăruş Codreanu nu!... Nu se mai poate... Pentru el, nimic din acestea toate nu mai au nici o însemnătate; au încetat. Ai lui ştiu oare?... Mai trăiesc? Sînt aici?

Cum mugeşte în noaptea aceasta viscolul! Tot oraşul e îngropat, îngheţat, toţi dorm într-o noapte polară. Iarnă ucigătoare pentru atîţia. Mii şi mii. Despărţiţi de tot. Acum nimeni nu mai ştie ce e dincolo, în ţara ocupată de inamic. S-a lăsat un zid negru. Nimic nu mai străbate. Hălăduieşte chiuind numai vîntul, purtînd nămeţii de aici acolo, de acolo aici. Peste toate tranşeele, peste toate sîrmele.

Iar ai săi, de acolo, ce fac?...

Peste cinci zile, Agata, sora cea mai mică, împlineşte şapte ani. Întotdeauna îi aducea, ascuns, cîte un dar schimbat pe măsură ce creştea: o păpuşă, o minge, o carte cu chipuri... Acum n-are să-l mai aştepte intrînd pe uşă, căutînd să ghicească cu ochii vicleni. Acum, în camera lui e încartiruit desigur un ofiţer inamic; priveşte nepăsător la cadrele din pereţi, îi răsfoieşte cărţile, se uită cu batjocură la tot ce i-a însemnat sensul vieţii lui, cînd viaţa avea un sens; tratatele de filozofie, Wundt şi Kant, Comte şi Pascal, Bergson, romanele şi volumele de versuri, caietele cu notiţe de cursuri. Le-a trimis toate acasă. Ca să aibă, poate, cu ce face foc ordonanţa ofiţerului străin.

Mama, la fereastră, mai stă oare plecată pe măsuţa de lucru, ca întotdeauna, pînă se lasă noaptea?

Cînd aducea lampa, îşi ridica privirea orbită de lumină: „Stel, ce palid eşti tu astăzi! Mai lasă cărţile! Fă o plimbare în grădină..."

Mai știe că trăiește? Cum trebuie să-și îndrepte ochii ei miopi, tresărind cînd aude pași dincolo, în camera lui? Să gîndească: „N-am făcut focul la Stel. Nu i-am trimis ceaiul. Și lui dacă nu-i dai nu cere..." Pe urmă, să-i lase îndată în jos, cînd își aduce aminte că nu poate să mai fie el! Acolo e ofițerul vrăjmaș care pășește apăsat cu mersul său de stăpîn. O vede întorcînd ochii spre grădina lor, potopită de viscol în întuneric. Merii în care iarna ciripeau scatiii și vrăbiile zbîrlite așteptînd fărămiturile aruncate în zăpadă, din șorțul Agatei, după masă... Grădina lor cu trandafiri îmbrobodiți în șumuioage de paie, de care, copil, se speria ca de înfiorătoare vedenii; îi păreau babe chincite, așteptîndu-l noaptea... Cele două ronduri mici de flori... Poteca unde creșteau pe margine macii, care, toamna, în capsulele uscate, sunau sămînța neagră ca alicele într-o cutie de carton. Puneau masa afară, seara, pînă toamna tîrziu. Se auzea stingerea la cazarmă. Pași pe stradă. Cățelul doamnei căpitan de alături, cu un zurgălău de metal. Recunoștea toate glasurile. Ceasul catedralei bătea muzical jumătățile. Luna apărea atît de mare și roșie, în capătul străzii, încît întotdeauna se întreba dacă e luna ori numai ceasornicul catedralei iluminat. Au fost odată într-adevăr, aievea, acestea toate?

De acolo, acum, nici un glas, nici o veste nu mai străbate.

Numai gîndurile se caută prin văzduhurile bătute de viscol; visurile se întîlnesc în noaptea întreruptă de gemete.

Sublocotenentul Stelian Minea își încovrigă trupul de copil sub cele două mantăi. De frig, în rana închisă, trecu un junghi. Își înfundă capul în pernă, să n-audă răcnetul din ce în ce mai bezmetic al vîntului și, poate, să-și strivească acolo, ascuns, un început de plîns.

Onisfor Sachelarie gemu prin somn.

3

Prințul Gurii Serghievici Vorșaghin, căpitan în al doilea regiment de gardă și atașat pe lîngă marele cartier de la Iași, căscă de cîteva ori cu un suspin din gît, ca ogarii, întoarse perna cu dosul în sus și vîrî mîinile pe dedesubt,

să caute un loc mai răcoros. Gura îi era coclită, oasele parcă secătuite de măduvă.

Se culcase la patru dimineaţa. Nu ştia cînd s-a dezbrăcat, nici cînd i-a tras Kornei cizmele. Atît i-a rămas în cap: patul care îndată a început să se legene, să se scufunde, pînă s-a transformat subit într-o sfîrlează, învîrtindu-se cum îşi închipuia că s-ar învîrti un pat la pol, acum douăzeci de ani, cînd întîia dată profesorul său, onorabilul Avacum Iacovlevici Augustinov, i-a explicat, cu ajutorul unei portocale, rotaţia planetei în jur l axei.

Îşi mai amintea încă ceva.

Pierduse opt mii de ruble la cărţi. Nu mai ştia cine i-a cîştigat. Dar surîse fără nici un necaz. Îi era indiferent acum. Admirabilă seară!... Cînd se ridicase să plece, toate jucau înaintea ochilor: şi masa de cărţi şi sticlele de băuturi. Samovarul balansa o mazurcă poloneză; polcovnicul Vasea Mihailovici rîdea cu gura lărgită pînă la urechi, săltîndu-şi burta elastică, de gumă, şi părînd, dintr-un moment într-altul, că are să se înalţe ca un aerostat în plafon. De ce dracu rîdea? Nu de el, desigur!

E adevărat că la ieşire, în prag, s-a ciocnit cu un soldat care aducea o tavă cu sticle. I s-a părut că sînt doi soldaţi: unul la dreapta şi unul la stînga. A vrut să treacă prin mijloc şi a dat exact peste el. Era şi firesc. Se afla numai unul singur: cel din mijloc... Sticlele s-au ciocnit, una s-a prăvălit. A prins-o din zbor şi-a dat-o de duşcă, pe nerăsuflate.

— Bravo, Gurii Serghievici!... Încă, încă!...

Soldatul stătea smirna cu tava ţapănă în mînă, privindu-l cu admiraţie.

Ceilalţi se ridicaseră în picioare şi aplaudau. Adevărat! Poate că de el rîdeau. Trebuia să fi avut o mutră foarte nostimă!... Cînd s-a întors, nu mai nimerea uşa. A vrut să intre într-un dulap cu oglindă, din care venea spre el alt Gurii Serghievici, cu gulerul tunicii descheiat, cu o etichetă de lichior prinsă între crucea Sfîntul Vladimir şi Sfîntul Gheorghe, cu o şuviţă de păr căzută pe frunte pînă în ochi... Şi, cu o privire! Să-l fi văzut Vera Pavlovna!... S-a dat în lături, poftind cu o solemnă reverenţă pe celălalt Gurii Serghievici din oglindă, dar şi acela nu s-a lăsat mai prejos, făcîndu-i loc cu identică graţie. A fost o adevărată întrecere de politeţe... Cît a durat? Toţi rîdeau! Acum e sigur că de el rîdeau.

Dar Vasca Mihailovici e oare mai smerit rob al țarului Nicolae? Alaltăseară, n-a lepădat el tunica, în mijlocul doamnelor și domnișoarelor, și nu i-a tras un cazacioc ca pe Don, înfigînd cuțitul în dușumea, chiuind și zvîrlind din picioarele scurte și grase, pînă ce-a alunecat și l-au ridicat de subsuori? Și pe Piotr Gherasimovici, tată a cinci copii, dintre care două fete măritate, nu l-au găsit oare dormind într-un leagăn de prunc, cu picioarele spînzurate, cu o pălărie de doamnă pe cap și cu o sticlă de coniac la gură, în chip de biberon? Buni băieți, toți!... Buni și românii!... Oameni de petrecere. Golesc zdravăn paharele, zvîrl banii la cărți și a doua zi își vînd inelele și cerceii... Dar acum, ce plictiseală! Să îmbraci mantaua, să o înșiri prin ger pînă la cartier ca să asculți prostiile lui Arcadie Artimievici, cu glasul lui plîngăreț și fornăit pe nas, de diac; sau glumele răsuflate ale lui Uvar Uvarovici, pe care le-a citit acum zece ani, în călindare.

— Kornei!

— Porunciți, nobleța voastră!...

— Ce se întîmplă afară?

— Nu se întîmplă nimic, nobleța voastră.

— Nu fi idiot!... Ninge, plouă?

— Viscolește, nobleța voastră. Crivăț, ca la noi, pe Don.

— Și cît e ceasul?

— Trei, nobleța voastră.

Nu era nevoie să mai adauge că e trei după masă.

Prințul Gurii Serghievici Vorșaghin se scărpină în cap cu gestul cel mai lipsit de noblețǎ posibil și pomeni un număr atît de respectabil de sfinți-părinți, încît ar fi ajuns pentru a convoca un mare sinod cu dînșii și a provoca o schismă. Bun! Va să zică iar a lipsit de la birou. Și Carol Feodorovici Kitling iar bombăne!

Apoi surîse la gîndul lui Carol Feodorovici, bombănind între hîrțile și dosarele lui, trîntind cu pumnul în planșete, de tresare zăngănind lingurița în paharul de ceai, și de nu mai pășesc toți decît în vîrful picioarelor, ca în camera unui bolnav.

Se înveseli foarte la această închipuire. Mai căscă o dată, luă ceasul de pe măsuță să se convingă dacă nu s-a înșelat Kornei.

Era exact. Ba încă trei și zece!

Porunci:

— Ceaiul! Apă caldă de spălat... Încălzește șervetele. Și un plic și hîrtie... Ai să dai fuga cu biletul la cancelarie! Spui excelenței sale Carol Feodorovici că sînt bolnav în pat... Foarte bolnav! Teribil de bolnav! Pericol de moarte! Febră mare: treizeci și nouă de grade. Spui patruzeci!

— Înțeles, noblețea voastră. Boala veche a nobleței sale.

— Exact, Kornei! Ești un băiat deștept, cînd vrei. Ai s-ajungi staroste, cînd te-i întoarce la Agrafena și Korjițkii tăi.

Kornei rîse, ștergîndu-și nasul cu podul palmei. Noblețea sa e vesel și glumește. Noblețea sa e întotdeauna vesel.

Noblețea sa Gurii Serghievici Vorșaghin, cu un eroic spasm de voință, sări din pat.

Își spălă îndelung gura cu apă și pastă, să-și alunge cocleala. Sfîrși o sticlă de colonie, căreia îi făcu vînt, sub lavoar, cu piciorul. Într-o jumătate de oră era gata: periat, pieptănat, bărbierit proaspăt, în fața samovarului care bîzîia vesel și a sticlei de coniac, a farfuriilor cu șuncă, sardele, batog, pateuri și unt.

Cînd sfîrși această prea frugală gustare, aprinse o țigară cu cartonul lung cît un periscop, merse pînă la fereastră și trase în lături draperia de catifea vișinie.

În stradă, prin feregile subțiri de gheață ale geamului, se vedeau în trîmbele de zăpadă cîțiva soldați români, cu mantăi pirpirii și căciuli albe, trecînd pe căluții lor ridicol de slabi, ca mîțele. Crivățul smulgea pale de omăt de pe acoperișuri, le răsucea în mijlocul străzii, le împroșca în trecătorii grăbiți, îmbodoliți pînă în nas și înotînd pînă la genunchi în pîrtiile, de la o clipă la alta, astupate.

Pe poarta deschisă, în sania lui, a lui Gurii Serghievici, ieșea Sofron Vesbianu, cu blana și căciula de lutru trasă peste ochi, răsturnat, cu mîinile în buzunări. Ciudat individ și acest Sofron Vasilievici! Nu înțelege o buche nemțească, franțuzească, englezească, rusească, *niet!* Și cu toate acestea ziua întreagă e la cartierul lor. Cumpără, vinde, cară, duce... Vulgar, lacom și șiret, ca un negustor din Moscova. Dar Zoe Dimitrievna, ce femeie de rasă! Unde-o fi găsit-o ursul? Poți discuta cu ea ceasuri întregi despre Turgheniev și Balmont, despre D'Annunzio și Shelley, Ibsen și Cehov, ca în

cel mai ermetic salon din Petersburg. Are ochii ca violetele imperiale și un gît rotund și sculptural, mai superb decît al Verei Pavlovna.

I-a spus-o ieri, iar Zoia Dimitrievna a plecat ochii în jos, așezîndu-și cutele rochiei peste vîrful pantofului mic, exact tot atît de mic cît o rîndunea cu aripile strînse. Cunoaște el privirea aceasta modestă a femeilor: „Te rog, nu-mi place să vorbești astfel... Să știi că n-ascult! Chiar poți să continui, că tot n-ascult."

Gurii Serghievici Vorșaghin se postă în fața oglinzii și își examină cu deplină mulțumire de sine ovalul obrazului, puțin obosit, dar cu atît mai plăcut, ochii cu cearcăne care nu făceau deloc urît figurii, părul bălan, mustața moale, cicatricea abia atinsă de sabie; o linie albă la tîmplă, dînd exact atîta bărbăție cîtă lipsea acestui cap de feminitate molatică. N-avea de ce să nu-i placă Zoei Dimitrievna omul căruia atît de fierbinți, lungi și deznădăjduite epistole îi trimitea Vera Pavlovna, cea pentru care atîtea sinucideri și dueluri a văzut Petersburgul!

Într-adevăr, Gurii Serghievici Vorșaghin era din familia fericită a muritorilor care aduc îndată, unde pășesc, voie bună, lipsă de grijă și veselie.

Slugile îl întîmpinau voioase la scară; cînd intra într-o casă posomorîtă cu un minut înainte, toți exclamau bucuroși:

— A! Gurii Serghievici. Ce mai veste-poveste? Ascultă, poamă bună ce ești!...

Și îndată, figurile se luminau, ca la cine știe ce fericită veste-poveste: începeau rîsete, toți se apropiau de el, femeile părăseau lucrul, ori cărțile, ori bîrfelile lor. Cel mai mocnit dintre toți își aducea aminte o anecdotă de mult mucegăită într-un cotlon al creierului; viața părea imediat plină de surprize plăcute, așa cum se arată în diminețile de primăvară, cînd surîzi în cerdac vișinilor înfloriți, numai fiindcă e multă lumină și cer străveziu.

Prințul Gurii Serghievici Vorșaghin nu făcea nimic pentru a răspîndi în jurul lui această atmosferă voioasă. Era numai firesc, lipsit de grijă și deplin fericit de tot ce vedea, ce auzea, ce i se întîmpla.

În fața oglinzii, răsfrîngîndu-i mijlocul subțire, înalt și elastic, fluieră un cîntec; schiță un pas de dans.

Îşi schimbă altă tunică, cu toate decoraţiile multicolore prinse ca un zaimf în dreptul inimii: ruseşti, franceze, engleze şi italiene, cîte adunase în diferite misiuni prin care trecuse, lăsînd în urmă glorioase amintiri de risipă şi de chefuri epice.

Bătu la uşa Zoei Dimitrievna, zîmbind dinainte celor ce avea să-i spună. Îi deschise Dumitraşcu Racliş, care îşi sorbea singur cafeaua, într-un jilţ, făcînd pasienţe.

Îşi strînseră mîna cu mare bucurie amîndoi.

Se înţelegeau. Se simpatizau. Se preţuiau.

Dumitraşcu Racliş găsise în sfîrşit în acest Iaşi al mizeriei un om care colindase Europa şi avea cele mai distinse purtări, în afară că era un pătimaş jucător de cărţi; întocmai precum Gurii Serghievici găsise, în sfîrşit, în acest oraş moldav al mizeriei, un om care colindase Europa, îşi tocase cu eleganţă averea, avea cele mai distinse purtări, în afară că era un şi mai pătimaş jucător de cărţi.

— Zoe vine imediat, *mon petit prince*, vesti Racliş. Se îmbracă, desigur. Facem pînă atunci un ecarté?... Trei partizi, două sute de ruble: distracţie!

— Perfect! Cu cea mai mare plăcere... E întotdeauna o plăcere să joace cineva cu dumneata, Dimitrie Ştefanovici!...

Dumitraşcu Racliş alese cărţile, lepădă exoflele inutile şi partidele începură.

Părintele Zoei Vesbianu fila cartoanele cu cea mai deplină fericire scrisă pe figura osoasă, cu mustăţile albe puţin fumegate de tutun şi cu cearcănele a nouă mii de nopţi pierdute în toate cazinourile vechiului continent.

Trăia acum într-o continuă beatitudine. Grijile de la Bucureşti dispăruseră. Zoe îl tîrîse cu ea, îl instalase într-o cameră de la dînşii, îl îngrijea şi îi împlinea toate poftele.

Sofron Vesbianu, abia ajuns la Iaşi, descoperise o casă încăpătoare, plătise chiria pe un an înainte, ca să nu aibă nici un neajuns, şi găsise imediat un cîmp fertil, o adevărată Californie pentru afacerile lui. La cartierul rusesc se afla într-o zi, cînd Gurii Serghievici se plîngea că nu-şi găsise o locuinţă omenescă. A înţeles-o aceasta din dialogul cu un misit de case. I-a oferit îndată o cameră şi un antret pentru ordonanţă, grajdul pentru cai. Stau la masă adeseori împreună. N-a vrut să primească, fireşte, nici un ban, „sîntem doar aliaţi“!

Dar Gurii Serghievici îl aprovizionează cu toate ale gospodăriei de la depozitele ruseşti, i-a pus la dispoziţie sania, caii, şi mai e şi un cineva, cu mare trecere la comandamentul armatei ruse, nepotul ministrului de război de la Petersburg şi al mai multor doamne de onoare de la curtea împărătesei; deci om care să-i servească în toate afacerile lui misterioase.

Cel mai încîntat însă de această prietenie e tot Dumitraşcu Racliş.

Are de-a face cu un adevărat gentleman: se poate recreia şi consola astfel de toate apucăturile grosolane ale ginerelui, pe care trebuie să le suporte. Prinţul Vorşaghin l-a introdus în cercul lor; un club improvizat într-o casă a unui alt soi de prinţ, indigen şi scăpătat. Acolo nu intră decît puţini români, cîţiva bărbaţi şi cîteva femei, prietenii proaspeţi ai aliaţilor.

Şi acolo i-au fost dat ochilor să vadă cele mai infernale partide de cărţi, cum n-a mai pomenit în toate casele de joc şi cluburile din apusul Europei, unde şi-a azvîrlit pe postavul verde averea lui, zestrea nevestei şi moştenirea Zoei. Oamenii care plecau spre front ori se întorceau pe front, scoţînd teancurile intacte de ruble, deşertînd cantităţi prodigioase de spirt sub toate formele şi de toate gradele; certîndu-se şi împăcîndu-se de la nimic; sfîrşind totul în fiecare dimineaţă într-o pîclă nepătrunsă de fum, printre movili de sticle deşarte, cartoane de ţigări, pahare de ceai şi cutii de compot; colonei şi generali beţi îmbrăţişîndu-se cu locotenenţi şi sublocotenenţi, zvîrlind bacşişuri fabuloase ordonanţelor şi apoi luîndu-i în palme ca pe urmă să-i sărute şi să le plîngă pe umeri: o adevărată etapă a disperaţilor condamnaţi la moarte, veşnic primenită de alţi ofiţeri în ducere şi întoarcere, şi totuşi veşnic aceiaşi; oameni stranii de altă planetă, cu logică şi sentimente care scapă înţelegerii curente, cuprinşi de-o exasperată însetare, după doi ani jumătate de război, să-şi ucidă orice tresărire a amintirii despre altă viaţă de altădată şi presimţirea unei lumi care sfîrşeşte, amestec de cruzime şi de sentimentalism, de brutalitate şi delicateţă, de viclenie şi de candoare, de slugărnicie şi aroganţă, de laşitate şi de bravură; lume parcă anticipat zvîrcolită de spasmurile agoniilor ce aveau să vină.

Dumitrașcu Racliș juca, nu lipsea o seară, cîștiga.

El, căruia valeții și rigii îi mistuiseră averea, avea de astă dată o superioritate vădită; nu punea un pahar de spirt în gură. Trăia numai pentru cărți. Putea pune în sfîrșit în aplicare, cu izbîndă, sistemele „infailibile“ care-l trădaseră întotdeauna.

Acum norocul era egal: partidă și partidă. Două, el; două, Gurii Serghievici. De altfel jucau numai pentru plăcerea jocului; două sute de ruble, cinci sute de lei, ce însemnau?

Cînd intră Zoe Vesbianu, în haina albastră care-i catifela mai mult albul pielii, Gurii Serghievici zvîrli cărțile. Arătă partenerului: n-avea în mînă decît exofle străine, era vol, tot pierdea partida. O socotea pierdută.

4

Zoe Vesbianu se așeză între dînșii.

După ce le întinse mîinile parfumate, fără altă podoabă decît verigheta de aur, simbol al sclavajului conjugal, îi mustră:

— V-am auzit venind astăzi dimineață... Unul la patru, altul la cinci. Cine a fost cel mai cuminte?

— Cucernicul pocăit care vă vorbește, Zoe Dimitrievna! se grăbi cu alintată smerenie prințul Gurii, să pună în lumină această excepțională „cumințenie“, care-l adusese acasă, e drept, pe mai multe cărări, dar la ora patru, pe cîtă vreme pe Dimitrie Ștefanovici, își amintea bine acum, l-a lăsat moțăind cu cei din urmă jucători.

— N-aș putea să știu, mă rog, două lucruri, *mon petit prince?*... Mai întîi, care din doi vă depravați unul pe altul?... Pe urmă, ce plăcere găsești dumneata, om tînăr, inteligent, cultivat, cu atît de distinsă lectură, *vrai homme du monde*, ce plăcere găsești să pierzi nopțile în fum și în tovărășii echivoce?... Pe papă îl înțeleg! E un jucător înveterat. Nici nu mai cere vieții altceva decît o plăcere, pe care — nu e așa, papă? — a plătit-o destul de scump... Dar dumneata?...

— O, Zoia Dimitrievna! ridică ochii albaștri și inocenți, spre tavan, prințul Gurii. De unde știi că nu încerc să înlocuiesc o pasiune prin alta? Poate vreau să-mi adorm astfel

o durere inconsolabilă!... Poate prefer să-mi ucid o noapte stupid, numai ca să nu-mi amintesc, torturat de insomnie, acele lucruri pe care nu trebuie să mi le mai amintesc!...

Gurii Serghievici mințea cu un aer foarte nefericit și teatral, de victimă, în mijlocul acestei lumi vulgare.

De fapt, bea și juca zdravăn, fiindcă îi plăcea să bea și să joace zdravăn.

De insomnie nu suferea, și nici amintiri ori gînduri triste n-aveau de ce să-l tortureze. Doar cîteodată mijea, în curînd ațipită, mustrarea că n-a răspuns la scrisorile Verei Pavlovna; remușcare vagă, în zori, cînd se întorcea cu gura coclită de la petrecere, dînd să intre în șifoniere și trîntindu-se îmbrăcăt în pat, ca să nu-și mai amintească, de fel, cînd l-a dezbrăcat și i-a tras cizmele Kornei.

Dar știa prea bine că în urechea unei femei — mai ales cînd femeia e soția unui mops ca Sofron Vasilievici și cînd știa că a citit romanele lui Turgheniev! — nu sună niciodată banal toate aluziile la aceste teribile nefericiri sentimentale, pentru a căror consolare te abrutizezi, cauți deznădăjduit o mocirlă să te împotmolești, tu și nefericirea ta, bei pînă la fund drojdia acră, și tot așa mai departe, cum scrie în romane și se recită pe scenă.

Gurii Serghievici Vorșaghin repetă, așadar, ceea ce repeta în dreapta și în stînga, de zece ani, de cînd era încă în școala de cadeți, cu efecte aproape invariabile. Pe figura gînditoare a Zoei Vesbianu, în ochii de culoarea violetelor imperiale, căuta nerăbdător curiozitatea, mirarea, interesul; deși nu s-ar fi supărat de fel dacă Zoe Vesbianu i-ar fi răspuns, hohotind, că toate acestea sînt basme și că e nedelicat să o socotească atît de naivă ca să le creadă.

Atunci Gurii Serghievici ar fi rîs și el imediat, mărturisind că a mințit, și găsind foarte firesc să mintă unei femei frumoase, pentru a da vieții atît de vulgare puțină savoare romantică.

Dar Zoe Dimitrievna era acum de altceva preocupată, mîngîind fără să-și dea seama șiragul boabelor ovale de chihlimbar de la gît

Întrebase și asculta, cu gîndul aiurea.

Într-adevăr, se întîmpla minunat. Astăzi dimineață, întîia oară după două luni de cînd se afla în Iași, dăduse ochii cu Radu Comșa. Îl întîlnise la o strîmtoare, unde Radu

nu mai putuse scăpa și a fost nevoit să se oprească. Au vorbit foarte simplu, ca doi prieteni care se revăd. Zoe a fost cît se poate de calmă; a glumit, l-a tachinat... Poate ochii i se opreau prea lung la Radu și la buzele lui cărnoase, pe care le simțea încă pe umăr, pe gură, pe pleoape. Acestea însă nu le știa decît ea. Nimeni nu putea ghici; nici Radu... Și cum i-a venit oare în gînd să-l invite numaidecit la ea, după-amiază? Radu a răspuns că nu poate, nu știe, a cercat să evite. Dar pînă la sfîrșit a fost silit să făgăduiască.

Și acum îl așteaptă.

Dacă vine într-adevăr, atunci ar trebui să sosească din clipă în clipă. E bine că se află aci și prințul Gurii. Prezența unui bărbat tînăr, plăcut, vioi, cu îndestul spirit va trezi desigur puțină gelozie în inima lui Radu. De multe ori iubirea nu se mai întreține decît prin acest parazit galben.

A sunat afară. Cum a tresărit! S-ar cuveni să fie mai calmă. Radu intră întîia dată în casa ei, dacă aceasta se mai poate numi casa ei!...

Zoe își aruncă ochii la pereți, la mobile. E îndestul de plăcut salonul acesta larg!...

Casa fusese închiriată cu mobile cu tot; casă veche de boieri scăpătați. Se simțea bine aici, fiindcă îi amintea ceva din viața lor, înainte de ruina lui Dumitrașcu Racliș și înainte de a fi devenit madam Sofron Vesbianu.

Canapele largi, jilțuri comode, un pian cu coadă de lemn castaniu, cadre înfățișînd bărbați și femei în costume de acum patruzeci de ani, cîteva miniaturi de diafane doamne cu umerii goi și căzînd în linii foarte lungi, cum erau frumusețile de acum aproape un veac; figuri grave și melancolice, privind cu ochii obosiți la acești năvălitori prea gureși în adăpostul lor, unde fusese pînă acum o mare tăcere... Față de strîmtoarea în care trăiește atîta lume la Iași, casa lor e chiar foarte prezentabilă și n-are de ce se teme de impresia lui Radu. Ciudat! Unde i-a fost dat să-l primească „la ea acasă", așa cum stăruise de atîtea ori!... Radu nu-l cunoștea nici pe Sofron, nici pe papà. La București n-a vrut să-i calce niciodată pragul, numai fiindcă se ferea de situații îndoielnice: „Să stai la masă între bărbat și femeia cu care îl înșeli... Picioarele căutîndu-se, atingîndu-se, apăsîndu-se, pe sub scaun... Scene de vodevil! Odios!"...

Şi acum a sunat.

Dar nu e el! E numai Sofron.

Şi-a zvîrlit blana şi căciula. Păşeşte în salon, tropăind şi frecîndu-şi degetele bondoace. Scutură mîna prinţului Vorşaghin, să i-o smulgă din umăr. Întinde laba moale şi puţin dispreţuitoare lui Dumitraşcu Racliş. O atinse pe frunte, cu buzele, pe Zoe, ridicîndu-se în vîrful degetelor pe picioarele lui scurte, s-o ajungă.

Are nasul vînăt, pomeţii obrajilor violacei; poartă o jachetă a cărei coadă îl face mai scurt încă şi mai rubicond.

— Hei, este ger, prinţule! îl bate pe Gurii Serghievici pe umăr. Ger! Cum la voi ger, la Siberia. *Sibirschiger!* improvizează un cuvînt inedit pentru toate idiomele din lume.

Sofron Vesbianu nu ştie o boabă din altă limbă în afară de cea părintească. Şi atunci, vorbind cu un străin, stîlceşte cuvintele şi le strigă din răsputeri, cu impresia că aşa va fi mai uşor înţeles. Un străin i se pare un infirm: surd ori aşa ceva.

— *Tac, tac, Sibirschiger!* rîde prinţul Vorşaghin, arătîndu-şi dinţii albi.

— Acum, la frig tare, bun este casă, samovar, ceai şi carte! *Daite carcicu, davaite carcicu, cvosim-devid, cvosim-devid!...* Aşa e, prinţule? *Maladeţ!...*

— *Tac,* samovar, ceai... *daite carcicu!* se sileşte cu toată bunăvoinţa prinţul Gurii să înţeleagă acest volapück şi să pară încîntat de deosebita atenţie a amfitrionului.

— Bun! Bun! *Haroşie ciolovec!* îl bate mai departe pe epoleţi Sofron Vesbianu.

Apoi, socotind că şi-a făcut cu prisosinţă datoria de gazdă faţă de mosafir, se îndreptă spre Zoe:

— Zoico dragă, porunceşte, maică, pentru ceaiuri... Sînt sloi de gheaţă, puiculeano!

Ceaiul fu adus cu samovar, după moda rusească, şi tot după moda rusească, introdusă de Gurii Serghievici Vorşaghin — de altfel întinsă acum în toate casele din Moldova unde se mai putea bea din belşug ceai — veniră şi farfuriile cu compot, dulceaţă, pateuri, sticle de coniac, rom, votcă şi lichior.

Cît timp fetişcana durdulie, cu şorţ şi bonetă de dantelă albă, orînduia tablalele şi strămuta înaintea fiecăruia măsuţele, privirea lui Sofron Vesbianu se oprea la sîni şi la

mijloc, atît de stăruitor, încît slujnica servi plecînd ochii în pămînt, cu obrajii pară, cu mîinile tremurînd.

Pe urmă, cînd servitoarea sfîrşi şi ieşi din salon, Sofron Vesbianu se aşeză înaintea farfuriilor, ca întotdeauna, cu aerul brutal şi grăbit al unui călător într-un restaurant de gară, inspectîndu-şi paharul, linguriţa, furculiţa şi cuţitul, înşfăcînd bucăţile cele mai ochioase.

Zoe Vesbianu fu şi de astă dată stînjenită pentru el, de aceste apucături de han.

Dar prinţul Gurii, ghicind, îl scuză cu un zîmbet de ironică admiraţie:

— Sofron Vasilievici are poftă mare! Toată ziua aleargă, lucrează, consumă energie...

— Ce spune, Zoico? întrebă Sofron, împingîndu-şi în gură, cu degetul, o felie de şuncă supranumerară.

Zoe îi tălmăci.

— Desigur că alerg! Eu nu sînt un parazit!

Aceasta era la adresa lui Dumitraşcu Racliş.

— Alerg, muncesc, consum, fiindcă mă consum! aprobă Sofron Vesbianu cu gura plină, încîntat de această descoperire, „consum fiindcă mă consum!", pe care o găsea de o superioară fineţe.

Apoi, tuşind cu o înghiţitură în gură, îi trimise o bucăţică de şuncă, de unt şi de pîine, un minuscul bol digestiv, exact în fruntea lui Dumitraşcu Racliş, care-şi sorbea liniştit paharul cu ceai.

Dumitraşcu Racliş puse paharul jos, îşi scoase batista şi se şterse, calm, pe frunte.

— Sînt oameni care mănîncă încă parcă ar fi acum scăpaţi din caverne! făcu o constatare, aşa, neadresată nimănui, împăturindu-şi batista şi aşezînd-o în buzunarul de la piept.

Sofron înţelese pentru cine era aceasta, şi fiindcă avea acum gura arhiplină, încît nu mai putea răspunde, îl fulgeră numai cu o privire teribilă.

După ce înghiţi, îşi rosti replica:

— Şi eu cunosc oameni care chiar dacă ar fi în peşteri ar juca arşice... În arşice de ăia... cum se cheamă?...

— De mastodont, cum cunosc eu un exemplar! îl ajută Dumitraşcu Racliş, zîmbind fiindcă găsise bună istoria omului din caverne care ar juca în arşice, în lipsă de un club cu masă lungă, pe două tablouri de bacara.

— Ce spun, te rog, Zoe Dimitrievna? întrebă prinţul Vorşaghin, înţelegînd că amîndoi se ceartă.

— Nimic interesant! răspunse Zoe. Se tachinează! Discută politică! Spun că dirijabilele germane sînt adevăraţi mastodonţi...

În clipa aceea zbîrnîi din nou clopoţelul, anunţîndu-l, în sfîrşit, pe Radu Comşa.

Zoe îi ieşi înainte, după ce-şi cercetă din treacăt figura în oglindă şi îşi aranjă buclele părului.

Comşa rămase în prag; căzut din lună.

Se aştepta s-o găsească pe Zoe singură; îşi făcuse chiar un plan de defensivă, şi dădea peste atîţia necunoscuţi!

Zoe îi prezintă.

Sofron Vesbianu se ridicase de pe scaun. Şi ca să-şi destindă pantalonii încreţiţi armonică peste urechile ghetelor, se deda la ciudate azvîrlituri din picioare; un fel de început bizar de dans.

— Mi se pare, domnule Comşa — începu Sofron, curăţindu-şi cu buzele şi cu limba gingiile de resturile şuncii şi ale pateurilor într-o schimă care îl făcu pe Radu Comşa să creadă, o clipă, că se strîmbă la el — mi se pare că sînteţi şeful unei direcţii de la Interne? Statistică pentru rechiziţii, aprovizionare, eţetera et eţetera! Îmi pare foarte bine! O să te calc într-o zi...

Radu Comşa îl privea cu uimire, amestecată cu milă pentru Zoe.

Va să zică acesta era Sofron Vesbianu?! Stăpînul, în faţa legii şi a oamenilor, pe trupul, sufletul şi voinţa ei?! Acum înţelegea multe. Şi înţelegea, mai ales, de ce se strîngea atît de deznădăjduit lîngă el, cînd o trimitea acasă!

O privi cu mai puţină vrăjmăşie. Biata Zoe!

Biata Zoe îşi dădea toate silinţele ca să-şi păstreze aerul cel mai firesc.

Porunci alt serviciu de ceai. Îl invită alături de ea, făcîndu-i loc pe divan. Explică celorlalţi că e un cunoscut din Bucureşti, dintr-o familie prietenă, tovarăşul de avocatură al lui Alexandru Vardaru şi logodnicul domnişoarei Vardaru.

— A! Eşti atît de bine cu domnul Vardaru? E un om cu mare trecere la Domenii. Şi la Interne!... Şi la Război!... Am avut de cîteva ori de-a face amîndoi, dar nu ne-am prea

înţeles. Nu e nimic. Toţi oamenii sfîrşesc prin a se înţelege cu mine! vorbi Sofron Vesbianu, culegînd cu scobitoarea merişoarele aurii din compotul rusesc.

— Să-ţi dau o farfurie! îi întinse Zoe o farfurie de compot şi o linguriţă.

— Mersi! N-am nevoie. Vorbesc şi mai iau una, vorbesc şi mai iau una... Te supără?

Zoe nu mai încinse discuţia, iar Sofron Vesbianu vorbea şi mai lua una.

— Da, pe domnul Vardaru aş vrea să-l cunosc mai de-aproape! continuă, scuipînd cozile merişoarelor în farfuria lui Dumitraşcu Racliş. Îmi pare foarte rău că nu ne-am înţeles!...

Sofron Vesbianu nu spunea că „neînţelegerea" consta în cîteva întîlniri în care Alexandru Vardaru îl repezise, fiindcă îl prindea cu afaceri nu tocmai dintre cele mai curate. Şi ascultîndu-l, Radu Comşa îşi amintea acum că a mai văzut această mutră şi pe la biroul lui, şi prin antecamerele ministerelor şi pretutindeni unde mişună samsarii suspecţi, foştii vechili, negustorii falîţi, lumea aceasta amestecată care mai bine de doi ani traficase cu o mînă pentru puterile centrale, cu cealaltă pentru consorţiul britanic; şi se strămutase la Iaşi, să-şi continue, activ, operaţiile, încă mai prospere în haosul general.

— Domnul Comşa, în ce fel aţi rezolvat problema cea mai dramatică a refugiului: adăpostul? Aţi găsit locuinţă? întrebă Zoe, ascultîndu-se cum îi spunea cu simplitate „domnule Comşa" în loc de „Radule"!

— Mulţumitor, doamnă!... Am fost bursier la liceul de aici, la Internat. Am găsit locuinţă chiar la un fost profesor al meu, pensionar. Un om încîntător...

— O! E atît de greu cu camerele, în acest Iaşi sărac şi prea mic! Uite, prinţul Vorşaghin a avut noroc cu noi... Nu e aşa, Gurii Serghievici?...

— Desigur, Zoe Dimitrievna, fără dumneata şi Sofron Vasilievici, eram un naufragiat!... Dar Zoe Dimitrievna mi-a întins mîna-i catifelată, care nu are nevoie de inele ca să fie frumoasă, şi iată cum am devenit un fericit naufragiat, salvat cu o prea delicioasă ramură de liliac alb...

— Vai, *mon prince*, ce basme mai spui! Mă confunzi cu sistriţele dumitale!...

Şi făcîndu-i cu degetul:

— Gurii Serghievici, te rog, fii mai serios!... Ştii că sînt rea cînd mă supăr. Confisc cheia de jos, de la uşă, şi te las în viscol mîine dimineaţă!

Radu Comşa se întreba dacă între acest rus bălan, foarte plăcut şi desigur un mare mehenghi, dacă între el şi între Zoe există numai prietenie ori n-au trecut cumva dincolo. Şi simţi o uşoară, o foarte uşoară undă de nemulţumire. Se consola repede Zoe! Biata Zoe!

Ca şi cum i-ar fi ghicit gîndul, clătinîndu-şi nervos piciorul peste picior, Zoe vorbi enigmatic:

— Vezi, domnule Comşa? Am adoptat şi noi maniera rusească!... Prinţul Vorşaghin ne-a învăţat să ne spunem pe nume, aşa cum vorbesc eroii lui Tolstoi, Turgheniev, Gorki, Dostoievski... Ne spunem: Zoe Dimitrievna, Gurii Serghievici, Dimitrie Ştefanovici, Sofron Vasilievici... E foarte comod şi găsesc amuzant! E o intimitate pe care o poţi plimba în public fără teamă, chestie numai de nuanţă! Eşti Radu Mihailovici, sînt Zoe Dimitrievna... Radu! Zoe!... Fără „domnul", fără „doamna"... Ca în intimitatea dintre doi soţi, doi prieteni sau doi amanţi. Nu?... Nu, Radu Mihailovici?

Zoe, care execută astfel un adevărat dans pe tăiuş de cuţite, se opri şi rîse, cu un tril exagerat, care sună fals. Sînii i se ridicau şi coborau, în haina de catifea albastră despicată la piept, sub boabele galbene şi ovale de chihlimbar, ca după un urcuş repede.

Gurii Serghievici Vorşaghin, pătruns de o umbră de bănuială, după ce îi privise cu ochii fini pe unul şi pe celălalt, aplaudă:

— Bravo, Zoe Dimitrievna! Eşti cea mai admirabilă rusofilă din Moldo-Valahia. Şi pledezi ca cel mai elocvent avocat! Ca un avocat care s-a identificat cu cauza...

Numai Vesbianu, Sofron Vasilievici, nu înţelesese nimic, fiindcă Zoe vorbise franţuzeşte, şi întrebă nedumerit:

— Ce spune, frate? Că nu pricep nimic!...

— Doamna — se oferi Radu Comşa să-i explice — doamna spune să adopt maniera rusească şi în loc să mă adresez cu formulele obişnuite: doamnă, ori doamnă Vesbianu, să-i spun pur şi simplu Zoe Dimitrievna, aşa cum i se adresează, de exemplu, prinţul Vorşaghin... Ceea ce n-aş putea să-mi

permit în nici un caz, avînd în vedere că prietenia mea cu doamna Vesbianu e atît de vagă, cum a rămas, spre regretul meu, doar din cele cîteva ocazii cînd ne-am întîlnit la București și nu mi-ar da aceleași drepturi, ca domnului Vorșaghin, de față!...

— Zi-i, dragă, zi-i Zoe Dimitrievna și sfîrșește cu ea! A turbat-o maladețul! simplifică foarte plictisit de atîtea mofturi Sofron Vesbianu, continuîndu-și operația care se concentra în acel moment la smulgerea cîtorva fire de păr dintr-un neg.

Prindea unul, încrucișîndu-și privirea, ca să-și poată vedea vîrful negului; îl apuca bine cu unghiile și cu o smucitură trăgea firul din rădăcină. Ochii lăcrimau, fiindcă durerea îi răspundea ascuțit în creștet, îi venea să strănute, dar numai căsca gura, fără să izbutească, așa cum fac crapii aruncați pe uscat.

Cînd sfîrși această operație, spre care melancolic și obosit priveau cadrele ovale din perete, Sofron Vesbianu se întoarse spre Comșa și îl bătu pe genunchi cu latul palmei, într-o pocnitură de explozie:

— Fă cum îți spun eu, dragă. Zi-i Zoe Dimitrievna! Zi-i Gurii Serghievici! La dînșii, tot o brînză e!... Trăiesc rușii ăștia, domnule Comșa, eh! Ce să-ți mai spun? Parcă i-a făcut mă-sa pe tun! Unde-ajung, sînt acasă la dînșii: prietenie, cărți, vodcă...

Acum era rîndul prințului Vorșaghin să ceară lămuriri...

— Ce spune onorabilul Sofron Vasilievici?

— Nimic! Spune că rușii sînt un popor încîntător!... tălmăci Zoe, după fantezia ei.

Dar era mulțumită. Mai întîi nu rezistase ispitei să-i spună ca altădată: „Radu, Radule!" în fața tuturor, cu temeritate. Pe urmă, îl înțepase ușor cu veninul acela al geloziei, la care nici un bărbat, chiar cînd iubirea s-a prefăcut în indiferență, întotdeauna nu rezistă.

Chipul cum Radu găsise prințului Gurii Vorșaghin dreptul să-i spună pe nume, Zoe, cu familiaritate, ironia aceea răutăcioasă pe care n-o pricepuse Sofron îi făceau bine, ca loviturile în glumă cu o floare peste obraz, de la cineva drag. Și gîndind aceasta, cu un zîmbet vag Zoe Vesbianu nu-și putea desprinde ochii de la gura cărnoasă și umedă

a lui Radu: „Trebuie să-i muşc buzele!... Numai o dată, la plecare. Îl duc pînă la uşă... O singură dată..."

Gîndul se lămurea perfid, tenace, cu cît îşi spunea că e mai absurd.

Dumitraşcu Racliş, străin de toate acestea, îşi făcea pasienţele.

Noul cunoscut nu prezenta nici un interes; nu vorbise nimic despre joc, nu-l văzuse în nici un club.

Se lăsa întuneric.

Fetişcana cea durdulie aduse sfeşnice şi lămpi.

Sofron Vesbianu începu să-i explice lui Radu Comşa, cu un creion în mînă, înşirînd cifre mari pe scoarţele unui album al bieţilor vechi proprietari, o afacere complicată, la care avea nevoie de concursul său şi al lui Alexandru Vardaru.

Cînd Radu se pregăti să plece, Gurii Serghievici se ridică şi el.

Îl invită numaidecît la cercul lor; dorea să-i dea prilejul de a cunoaşte mai de-aproape ofiţerii ruşi, care-au venit să lupte pentru România. De fapt, se gîndea că stînd mai apropiat de vorbă, va lămuri legăturile dintre el şi Zoe; exact acelaşi gînd cu care Radu Comşa primi invitaţia.

În uşă, Gurii Serghievici trecu să-şi ia sabia şi mantaua din camera sa, cît timp Radu Comşa îşi îmbrăca blana.

Cînd se întoarse în prag, Zoe Dimitrievna era acăţată de gîtul lui Radu Mihailovici, cu gura încleştată pe buzele lui, cu mîna „albă şi catifelată ca ramura de liliac alb", dată după gîtul lui, cu „ochii de coloarea violetelor imperiale" închişi, ca să soarbă sărutul mai deplin. Radu Mihailovici se apăra; luptă scurtă şi mută, din care şiragul de chihlimbar ieşi rupt şi boabele ovale risipite pe jos.

Gurii Serghievici făcu un pas îndărăt, tropăi, tuşi, deschise a doua oară uşa cu zgomot şi numai după aceea păşi din nou pragul.

— Gata, Radu Mihailovici?...

Ajută la culesul boabelor de jos, minunîndu-se, cu cea mai desăvîrşită nevinovăţie, cum de s-a putut rupe şnurul tare de mătase, aşa, fără nici o pricină.

Căutînd, mîinile i se întîlneau ca din întîmplare cu mîinile Zoei Dimitrievna, şi atunci îi strîngea degetele subţiri în penumbra unghierelor cu o îndrăzneală de care Zoe a rămas

prea surprinsă ca să se mai poată indigna. De altfel, nici nu era cu gîndul la dînsul.

Petrecîndu-i pînă la uşă, repetă cu o ameţeală dulce, nedezmeticită:

— La revedere, Radu Mihailovici, Radu!

— Pe frigul acesta, teribil crapă buzele, sîngeră cîteodată, ca o rană... spuse Gurii Serghievici, cînd ajunseră în stradă.

Radu Comşa duse batista la gură.

Într-adevăr, rămăsese o şuviţă subţire de sînge, din muşcătura Zoei.

Se uită cu atenţie, în dreptul unui felinar, la ochii prinţului Vorşaghin, sub căciula înaltă şi lată, de astrahan. De ce spusese aceasta? Bănuise ceva? Văzuse? Dar prinţul Gurii Serghievici Vorşaghin îşi înfigea cizmele împintenate în zăpadă, cu cea mai mare linişte, trăgînd din ţigara lui lungă cît un periscop.

5

Cercul rus era alcătuit din cinci camere principale. Două foarte mari: una pentru restaurant, alta pentru *chemin-de-fer*. Celelalte trei, cu numeroase mese de joc, de băutură, de gustări, samovare clocotind neîntrerupt.

Prinţul Gurii Vorşaghin, ca pretutindeni şi ca întotdeauna, fu primit cu exclamaţii de bucurie.

Parte din ofiţeri jucau şi beau încă de la trei după amiază. Alţii veneau din sala de mîncare, alţii se înapoiau; ofiţeri de husari, de cazaci, de pihotă, de geniu, de artilerie, ofiţeri de stat-major şi aviatori cu micile aripi de metal la epoleţi; oameni înalţi şi bălani din ţinuturile baltice, figuri de mongoli de la marginea Tibetului, un caucazian cu figura albă, feminină, şi cu ochii şi părul brun în faţa lăptoasă, ca tipurile reprezentative de rasă albă din atlasurile geografice, alt prinţ cu figură de tătar, negricioasă şi cu ochii oblici, mic, nervos, neastîmpărat; ofiţeri din regimentele siberiene de la capătul Asiei, toţi rîzînd, chemîndu-se, strigîndu-se pe nume, alţii atunci făcîndu-şi cunoştinţă; unul gata ameţit, tolănit pe o canapea roşie, ciupind strunele unei balalaici; decoraţii de toate dimensiunile, colorile şi formele; iar peste tot, un fum nepătruns, pe care trebuia să-l fereşti cu mîna ca să vezi

bine cine-ți vorbește, și mirosul dulceag de tutun rusesc, de piele rusească, de ceai rusesc... Cîțiva români, două doamne cu soții instalați la o masă de joc, sistrițe cu fruntea strînsă în batiste albe, însîngerate de crucea roșie pe frunte și cu fustele scurte, lăsînd să se vadă pînă la genunchi minuscule cizme de piele moale, ca marochinul.

Printre această mulțime, trei ofițeri români stîngaci; ținîndu-se unul pe altul, cum nu se pierd copiii de țăran într-un bîlci.

Cineva puse mîna pe umărul lui Radu Comșa. Se întoarse: Scarlat Măinescu, în haină neagră, cu monoclu prins în arcada ochiului stîng.

Omul care păruse Elenei Bilbor, prietena Luminiței, elegiac și absent de la cele terestre, arăta dimpotrivă foarte încîntat de acest prea pămîntean spectacol;

— Ce faci, Comșa, p-aici? Joci și tu?...

— Nu! Sînt cu un cunoscut, un prieten, prințul Vorșaghin...

— Îl cunosc perfect pe Gurii. Sîntem amici... Un tip șic! Latifundii în nu știu cîte gubernii, noblețea cea mai autentică a Petrogradului... Și la el, rublele, ca nasturii!... Înțelegi bine. Ce-l costă? Robesc mii de oameni pe moșii pentru el!... Apropos! Îți datorez cîteva mizerii de poli, din zilele de piurea neagră de la București. Îți stau la dispoziție... M-am refăcut complet, monșer!... Indivizii ăștia joacă bramabura... Vrei să mă execut?...

Și Scarlat Măinescu scoase un portbilet de piele verde, pe al cărui colț Radu Comșa văzu cu uimire, prinsă deasupra monogramei de aur, o coroană de conte.

— Mersi! Lasă-i pentru București, la întoarcere. Nu vreau să-ți fie de ghină...

Scarlat Măinescu zîmbi cu dispreț:

— Cît despre aceasta, nici o teamă aici!... Fie vorba între noi: jocul e la sigur... Acum, pardon! Mă duc, fiindcă mă așteaptă Lola... Am adus-o și pe ea...

Lola — una din acele multe prietene foarte văpsite și în toalete extravagante cu care îl văzuse pe Scarlat Măinescu la Șosea — hohotea într-un grup de ofițeri ruși, sorbind dintr-un pahar cu picior înalt o băutură tare, de bună seamă, căci strînse din ochi, după ce-l deșertă.

Un colonel gras, tuns numărul zero, cu imense mustăţi stufoase şi sure, aştepta, cu sticla în mînă, să-i toarne alt pahar. Lola rîdea ferindu-se, dar colonelul îi turnă cu de-a sila, punîndu-i palma după mijloc, s-o prindă, cînd încercă să fugă. Ce neruşinată! Frumoasă de altfel, înaltă, cu păr bogat, oxigenat, cu ochii de un albastru inocent, dar atît de fardată! Desigur, după asemenea individe judecă străinii uşurătatea femeilor noastre!...

Gurii Serghievici Vorşaghin îl apucă de braţ, conducîndu-l la o masă, între prietenii săi. Băură ceai. Băură spirt. Erau profesori mobilizaţi, oameni de trupă, care abia puteau lega cîteva vorbe, amestecaţi cu ofiţeri de carieră şi cărturari burduf de lectură, discutînd aprins, pe măsură ce creştea numărul paharelor, despre Dumnezeu şi destinul omenesc, despre beţiile precedente şi despre purificarea Europei prin revoluţia rusă, care nu mai poate întîrzia.

Radu Comşa, între două fraze, exprimă mirarea generală că armata acestei apropiate revoluţii nu părea să socotească războiul o chestie prea serioasă; se strămuta de pe un front pe altul într-un continuu du-te-vino, toţi mîncau, beau, jucau, cîntau. O sută de kilometri de înaintare ori de retragere nu însemnau nimic. Scoteau balalaicele şi armonicele, aprindeau focuri, desfundau cutii de conserve, puneau samovarele la clocot şi totul era ca mai înainte.

— Sînteţi tineri în război! Abia acum îl învăţaţi, Radu Mihailovici! surîse superior prinţul Vorşaghin, turnîndu-i rom în pahar. Secretul războiului e acesta: să săvîrşeşti actele de bravură, cele mai decisive posibil, cu aerul cel mai uşuratic posibil!... Aceasta se învaţă pe încetul... Iată acest prieten al meu, Anatol Petrovici, cu figura lui boţită de tătar şi aşa mic şi chircit cum îl vezi, ca o babă din Caucazul lui... A luat parte la patru ofensive, a fost prizonier de două ori şi a fugit, a fost rănit — de cîte ori, Anatol Petrovici? — de şapte ori, o dată în cap, o dată în plămîni... Ce importă aceasta? Doctorii dădeau din cap: „De astă dată, Anatol Petrovici e pierdut, nu mai este scăpare!..." Şi Anatol Petrovici nu era pierdut, se ridica din pat mai zdravăn ca înainte... Se prezenta: „Iată-mă, am sosit! Să ne aducă spirt, ceai şi mîncare!..." Şi Anatol Petrovici bea ca un popă; scoate sabia ca un adevărat cazac cînd i se urcă vodca la cap; şarjează lămpile; retează dintr-o lovitură gîtul tuturor

sticlelor de pe masă. Aseară a pierdut la *davaite-nidavaite* toţi banii, pînă la ultima copeică... Ce importă? Mi-a cerut o mie de ruble să facă nu ştiu ce cumpărături pentru polcul lui. Pierduse toţi banii, ai lui şi ai regimentului... I-am dat. Pe Anatol Petrovici nu-l refuză nimeni!... În cinci minute erau pierduţi toţi banii, şi după aceştia alţii, din picioare. Ce importă?...' Anatol Petrovici a golit o sticlă de spirt, l-a dus ordonanţa acasă, l-a dezbrăcat, l-a culcat.' Acum e iarăşi la datorie, aici! Mîine la datorie, acolo, pe front!... Într-o zi îl loveşte al optulea glonţ, de astă dată definitiv, în frunte. Şi s-a sfîrşit cu Anatol Petrovici!... O să ne mai amintim cîtăva vreme de el, o săptămînă, două, o lună, două... Iar atunci crezi că o să ne amintim de Anatol Petrovici cel cu şapte răni, de două ori fugit din prizonierat, cel care a ucis nu ştiu cîţi austrieci, nemţi, bavarezi?, are un carnet unde-i înseamnă? Defel! Aceasta o să rămînă în arhivele regimentului. Noi o să spunem: „Anatol Petrovici? Îmi amintesc: straşnic bea! Splendid jucător de cărţi! Nici un muşchi nu i se mişca pe figură cînd pierdea tot, şi bani, şi tabachere, şi ceas. Minunat om, bietul Anatol Petrovici!..." Pe urmă, o să-i pomenim numele tot mai rar... Vin alţii! Anatol Petrovici e îngropat undeva, la Riga ori în Galiţia, ori în Caucaz. Toţi l-au uitat!... Anatol Petrovici? Un nume... Sînt o sută şaptezeci de milioane de nume în Rusia... De aceea să bem şi să ne veselim, Anatol Petrovici! Nu cu paharul acela mic, cu celălalt!... Aşa da! În sănătatea ta!...

Anatol Petrovici bău cu paharul mare şi cu un aer foarte modest, strîmbîndu-şi faţa boţită şi măslinie, în cel mai vesel gîlgîit de rîs.

După două ceasuri îşi amanetă tabachera. După trei, cîştigase zece mii de ruble şi, cu o sticlă deşartă alături, cînta, acompaniindu-se din balalaică, un cîntec de acasă, cu o voce puternică şi gravă de bas, surprinzătoare pentru înfăţişarea lui puţină şi măruntă.

Radu Comşa era şi el acum ameţit. Îl îndopaseră cu tot soiul de spirturi. Pierduse toţi banii din buzunar. Întîi, în glumă, aruncase cîteva hîrtii pe masă pe cartea prinţului Vorşaghin. Pe urmă, pînă la ultima centimă. Lucrurile se clătinau înaintea ochilor. Vedea numai fragmente de realitate. Vorbea cu un uriaş blond adineauri, nu-şi mai aminteşte ce, ceva vesel. Acum cu Lola. E ameţită şi ea. Toţi o

pipăie, ce dezmățat chicotește!... Și cu Dumitrașcu Racliș a vorbit, tatăl Zoei... Joacă la masa de dincolo, cu aerul atent al unui savant urmărind o experiență... Acum, doi ofițeri de cazaci, veseli și prietenoși peste măsură, îl silesc să bea un lichid alb... Ce-o fi? E foarte tare. Spirt curat! Ustură gîtul... Ei beau în pahare de vin, fără să se strîmbe, ușor ca apa. Și toate se clatină, lunecă, se depărtează, revin!... Plutesc între straturi opace de fum, din care apar cînd numai capetele, cînd numai picioarele... E ciudat și poate plăcut! N-a fost amețit decît de cîteva ori în viață. El e un om sobru. Radu Comșa e un om sobru! Iată omul sobru, legănîndu-se, rezemat de ușorul unei intrări! Rîzînd... De ce rîde? Nimeni nu are grija lui. Pe aici se poate ieși afară? De unde au bani să joace ofițerii aceștia români? Au uniforme modeste, par bieți ofițeri nevoiași, și zvîrl pachetele de ruble ca nimic. Nenorociții! Dacă or fi bani de-ai subzistenței? Mîine, bang! un glonț la tîmplă. Războiul e foarte simplu: secretul lui e să săvîrșești cele mai decisive acte de bravură posibil, cu aerul cel mai frivol posibil... Oare între Zoe și prințul Vorșaghin...? Are să-l întrebe. E simplu... Între doi bărbați, femeia trebuie totdeauna sacrificată. Nu! Nu mai beau ceai! De unde știi românește, camarade? Un soldat rus, vorbind românește?... Curios!...

— De unde știi românește, camarade?

— Apli, noi doară sîntem moldovieni di la Nistru...

— Și cum ai ajuns aici, băiatule?

— Ni-o luat muscalii aici, că știm moldovinește și li vini mai ghini... Cumpărăm noi din tîrg, ne înțălegim noi cu negustorii...

— Și-ți pare bine că ai ajuns în Țara Românească? Printre românii tăi?

— Apli, stăpîne, noi nu sîntem români!... Sîntem moldovieni...

— Cum adică, nu ți-ar părea bine să rămîi între noi, cu românii noștri?

— Aiasta, stăpîne, încă nu s-a puté!... Rosia-i o împărăție mari și plină de tăti belșugurili!.... Ci să ni-aprochiem noi di-o țari mai nicușoară, cît o gubernie a măriei-sale țarului nostru cel mari și bun?

— Bine, măi frate, dar avem o limbă, ne închinăm la același Dumnezeu.

— A fi! Nu li ştim noi aieste tăti... Da moscalu-i mult şi tari. Noi cu iel ni ţinîm...

— Fugi, mă, că eşti un imbecil!

— Dă! Aşa sîntem noi... Trăiţi, măria-voastră!

Radu Comşa căută un ban în buzunar să-i arunce bacşiş. Nu mai are nimic... Să se împrumute de la Vorşaghin!... Dar acum soldatul a dispărut. Să-l lase în plata Domnului. Şi cine mai vorbea de glasul sîngelui? Prostii! Toate sînt prostii... Îl doare capul. Mîine are să-l doară toată ziua. Ce-a căutat aici? A, da! Vorşaghin. Ce faci, *mon petit prince*, cum îţi spune Zoe Dimitrievna?... Te cam legeni! Şalupă pe valuri...

Vorşaghin îl ia la braţ. Ies amîndoi la aer. Ce bun, limpede, tare e aerul nopţii! A stat viscolul. Cerul e sticlos, ca un glob de gheaţă. Stelele palpită sus, gata să se desprindă. Zăpada scîrţiie sub picioare. Radu Comşa ţine gura întredeschisă ca să-i pătrundă adînc în plămîni aerul rece. Case întunecate. Fără nici o lumină. Toate casele au, noaptea, o înfăţişare misterioasă... Dorm toţi înlăuntru. Cine sînt? Ce visuri îi încearcă? Acum, toţi, au numai visuri de spaimă.

Cîţiva soldaţi trec prin mijlocul străzii, în troiene. O patrulă? Nu!... Duc pe cineva pe braţe: un rănit. Şi e lumină la o fereastră.

Radu Comşa se opreşte.

Prin geamul cu promoroacă se vede înlăuntru. Se ridică în vîrful picioarelor şi priveşte.

Mese. Două, trei, patru mese. Şi oameni întinşi, dezbrăcaţi, morţi. Patru, cinci, şase... Şase morţi dezbrăcaţi, cu părul pe piept, unii cu pete negre pe trup. Răni, desigur... Cîteva lumînări de ceară tremură o flacără slabă. Nu-i nimeni să-i păzească. Şase morţi într-o cameră: morţi îngheţaţi. Li se văd dinţii albi şi gurile întredeschise. Unul a rămas cu gura lărgită de tot, ca o spărtură neagră. Au ochii holbaţi. Poate plesniţi de ger. A mişcat un mort? Nu. Un şobolan fuge pe trupurile ţapene, muşcă ceva.

Dar e înspăimîntător! Nu trebuie permis aceasta!...

— Haide, Radu Mihailovici! se întoarse prinţul Gurii Vorşaghin, apucîndu-l de braţ, tîrîndu-l peste crestele de zăpadă.

Apoi, după ce-au mers o vreme alături:
— Spune drept, Radu Mihailovici!... Nu te supără dacă într-o zi, eu şi Zoia Dimitrievna?!...

6

Săniile spintecau sprinten şesul nins, sclipitor în soarele dimineţii.

Erau două: de la Iaşi mergeau la Chioaia.

În una, Luminiţa Vardaru, Elena Bilbor şi Mihai. În cea dinainte, tanti Laura şi Măgduţa Dobreanu, fiica Sofiei Dobreanu de la Botoşani, prietenă şi pe vremuri fostă colegă de pension cu Laura Vardaru.

Clopoţeii risipeau în cîmpul alb şi tăcut vesela lor chemare argintie.

Din vasta solitudine, luminoasă şi imobilă, ecoul răspundea cu alt sunet, de la alte sănii nevăzute.

Toţi aveau obrajii îmbujoraţi de ger, genele albe de promoroacă, respiraţia tăiată de şivoiul rece de aer.

Mihai puse mîna pe hăţuri, gonind nebuneşte, spre înfricoşarea fetelor din sanie.

Caii alergau cu toată puterea, strănutînd cu boturile apropiate, arătîndu-şi şi ei astfel voioşia acestei curse, în dimineaţa limpede, sub soarele cu dinţi care hohotea în nămeţi. Stîlpii de telegraf fugeau vertiginos îndărăt.

— Mihai, ai să ne răstorni! îi strigă Luminiţa, scoţînd mîna din manşon să-l tragă de manta.

Mihai, cu chipiul de şcoală militară pe ceafă, descheiat la gît, ţipînd cu o sălbatică bucurie, care altă dată şi aiurea l-ar fi ruşinat, nu dădu nici o atenţie acestor spaime femeieşti şi plesni crupa cailor cu biciul. Trecură săgeată pe lîngă sania de unde Laura Vardaru îl ameninţa cu degetul.

Acum avea drumul deschis înainte... Mihai slobozi murgii, lăsînd hăţurile în voie. Bulgării moi săreau din copite, se sfărmau în obraji, împroşcau pulbere măruntă în urmă. Ajunseră în vîrful unui deal; jos, se desfăcea în piclă albăstruie un sat cu subţiri spirale de fum înălţîndu-se spre cerul dimineţii, ca sărace fumuri de jertfă primite de un Dumnezeu în sfîrşit îmbunat.

— Mihai, aceasta a fost, nu e așa? pentru Măgduța Dobreanu! Vrei s-o epatezi cu insușirile tale surugiești? îl necăji Luminița.

Mihai trecu hățurile vizitiului, apăsîndu-și supărat chipiul pe ochi:

— Poftim! Dacă-i așa, mergeți ca după mort! Ioane, numai la pas să le ții!

Luminița șopti ceva, rîzînd, la urechea Elenei Bilbor!

Mihai își întoarse obrazul roșu de frig:

— Ia, vă rog, să nu conspirați!... Acuși vă răstorn și-am să vă aud țipînd, să salvați Capitoliul.

— Bravo! Foarte frumos!... În fiecare zi îți afirmi alte grații cazone... Probabil, pentru a ne convinge definitiv că ai, într-adevăr, toate calitățile de surugiu...

— Dacă nu mă lăsați în pace! E o dimineață splendidă, aveți înainte, cît se vede cu ochii, un cîmp minunat, și tu, Luminițo, tu te ții de fleacuri!...

— Bun! Va să zică Măgduța Dobreanu e-fleac. Luăm notă. Mersi pentru ea! Fii sigur că o să am eu gentilețea să i-o spun.

— Luminițo! făcu nefericit Mihai. Te-am rugat să încetezi cu astea. Lăsați fata în pace!

— Așa, acuma mai e și „fată". Un fel de cum ai spune fata din casă: Ilinca, Safta... Din ce în ce mai bine!... N-am să uit s-o adaug și p-asta.

— Luminițo!

— Ei, ce, Mihai?

Mihai Vardaru apucă din nou hățurile și își răcori necazul pe cai, coborînd valea în vîrtej.

De cinci zile, Luminița nu-l mai cruța. Sosise în permisie de la școala de ofițeri rezerviști din Botoșani și o întovărășise pe Magda Dobreanu, la a cărei familie, prietenă cu tanti Laura, stătea în gazdă. Și ce găseau ele suspect în aceasta?

Magda Dobreanu a venit să-și vadă fratele care a fost bolnav... Poate voiau — nu-i așa? — s-o lase să facă drumul singură, pe timpurile acestea? E copilă, șaisprezece ani, încă o școlăriță. O fată, exact o fată! E adevărat că lui i se cam schimbă glasul cînd îi vorbește și își cam apleacă ochii; nu poate să-i înfrunte privirea. Dar așa a fost întotdeauna:

timid... Și la urmă, ce le pasă lor de timiditatea lui? Nu făcea mai bine să rămînă în sanie, la tanti Laura?

Ceea ce trebuia să se întîmple s-a întîmplat. Dat cu totul acestui monolog, Mihai Vardaru a urcat în goană sania pe o movilă de prund, a desenat o splendidă curbă numai pe o patină și a răsturnat-o frumos, semănînd pe Luminița aici, pe Elena Bilbor dincolo.

— Na! Acum ți-am plătit! rîse Mihai, descurcîndu-și picioarele din hățuri și voind să arate așa că a făcut-o dinadins.

O ajută pe Luminița să se ridice, după ce-o sprijinise pe Elena Bilbor.

Luminița s-a smuls din mînă-i, furioasă. Ochii negri, sub micul turban alb de lînă, împroșcară fulgere:

— Bine, Mihai, ești nebun?... Are și gluma o margine... Puteai să ne frîngi capul!

— O femeie nu-și poate frînge niciodată capul. Pentru simplul motiv că nu poți frînge ceea ce ai pierdut de mult! filozofă Mihai, scuturîndu-și zăpada ce-i intrase pe sub guler, pe gît. Mă ierți, domnișoară Bilbor? Astea sînt numai pentru Luminița!...

Elena Bilbor protestă, silindu-se să rîdă. Dar își apăsa cu mîna zvîcnirile inimii, de spaima care încă nu se potolise.

Caii întoarseră capetele și priviră cuminți, sunînd ușor din zurgălăi. Aburi se ridicau albi din trupurile încălzite.

— Cucoane, dă-mi o mînă de ajutor să îndrept sania! spuse vizitiul bătrîn, zîmbind pe sub mustață: „Se cunoaște de-o poștă că e nepotul lui conu Pol. Năzbîtios nevoie mare! Și cînd era mic credeai că are să fie molcuț și fricos ca o fată."

Îndreptară sania. Vizitiul scutură blănile căzute în zăpadă.

Din urmă îi ajunse cealaltă sanie:

— Ce s-a întîmplat, copii? se ridică tanti Laura dintre pleduri, cu foarte mare îngrijorare.

— Isprăvi de ale lui Mihai al matale!... Nu se pricepe să mîne și a ținut să ne-o dovedească! se plînse Luminița, sărind într-un picior să-și aducă șoșonul ajuns într-un șanț.

— Nu-i adevărat! Le-am răsturnat înadins... Mă necăjeau, și atunci, cum am văzut movila de prund înainte, am vrut să le trag o spaimă, ca să le învăț minte! se apără Mihai, mai bucuros să se zugrăvească în ochii Magdei Dobrea-

nu om al răzbunărilor teribile, decît să rămînă cu ocara de vizitiu neîndemînatic.

— Bine că n-aţi păţit nimic! se linişti tanti Laura. Mihai, tot copil ai rămas!...

— Întreab-o pe Luminiţa, tanti! Nu-i vorba de copi-lărie... M-a scos din fire!... Tot timpul nu i-a mai tăcut gu-riţa!

— Şi ce-am spus, mă rog? întrebă perfid Luminiţa, închizînd cu viclenie, pe jumătate, ochii oblici de musmé.

Mihai nu putea să mărturisească, în faţa Magdei Dobreanu, cu ce l-a necăjit Luminiţa. Încă o dată avea tot ea ultimul cuvînt.

Plecă ochii în altă parte, şi, ca să aibă aerul cel mai indiferent, aprinse o ţigară, apoi, cu chipiul pe ceafă, păru că observă ceva foarte atent la picioarele cailor.

— Poftim, omul dumitale! îl arătă Luminiţa tantei Laura, cu lumina de rîs nestinsă în ochii păcurii. Acum mergem? Îngheţăm aci...

Mihai dădu să se urce la loc şi să pună mîna pe hăţuri.

— Nu! Pardon!... Noi mergem cu Ion. Tanti Laura, ţi-l cedăm matale pe acest domn Mihai...

Mihai coborî. Socoteala i se potrivea.

Dar Luminiţa continuă:

— Şi dă-ne în schimb pe Măgduţa. Hai cu noi, Magda!

Nici Magda Dobreanu nu se prea dădea dusă. Iar Mihai făcu o mutră aşa de amărîtă şi privi la Luminiţa atît de comic furios, încît ea nu-şi mai stăpîni hohotul şi, cuprinsă de o subită generozitate, îl iertă:

— Haide! Rămîi cu tanti Laura şi iată, nu cer nimic în schimb!... Numai nu-l lăsaţi să pună iar mîna pe hăţuri... Altfel, ne mai dă emoţii de *montagnes russes* fără să i-o cerem!...

Plecară. Mihai era aşezat cu faţa spre tanti Laura şi Măgduţa Dobreanu.

Ochii li se întîlneau. Prin ei năvălea un val de cald, şi atunci, roşie-pară, Măgduţa Dobreanu îşi întorcea repede privirea la cîmpul nins.

Avea figura foarte mică, nasul numai o indicaţie, ochii căprii foarte deschişi, cu gene frizate, gura însemnînd un o caligrafic; totul părea cizelat cu fineţe fantezistă, în joacă,

de natură care s-a distrat între două exemplare „serioase" de umanitate să-și creeze o miniatură. Gîndea? Era loc acolo pentru un cuget, pentru un sentiment? Acestea au fost întrebările cele dintîi pe care și le-a pus și Mihai, ca oricine o vedea prima oară.

„Măgduța are un cap, să încapă numai bine într-o oglindă de buzunar, o definise Luminița Vardaru. Și inima trebuie să-i fie cît o alună", adăugase.

Dar inima Măgduței, cît o alună ori mai mică, bătea pentru Mihai, mărunt și înfricoșată de acest sentiment necunoscut. Obrazul care încăpea într-o oglindă de buzunar se făcea garoafă de cîte ori își încrucișau ochii. Noroc că toți sînt acum tot atît de îmbujorați de ger.

Surîdeau amîndoi, fiindcă erau aproape, fiindcă erau încă aproape de copilărie, fiindcă dimineața era luminoasă și aerul aspirat era el însuși o mare fericire.

— Măgduțo, nu ți-e frig? se îngrijoră tanti Laura. Mihai, vezi blana te rog, să nu sufle vîntul!

Măgduța Dobreanu clătină capul sub căciulița de zibelină. Cum își închipuiau că putea să-i mai fie acum frig? Și îi venea să rîdă, fiindcă Mihai, așezînd blana dedesubtul picioarelor, abia îndrăznea să o atingă, parc-ar fi fost păpușa de cristal din nu-și mai amintea ce povestire.

Priviră iar un timp cîmpul neclintit.

— E ciudat! rupse Măgduța tăcerea. Cînd ninge, am chiar noaptea, cu perdelele trase, o senzație de alb... O lumină nepămînteană, care străbate pretutindeni, prin ziduri și prin storuri. Dacă s-ar putea spune, așa cum sînt unele visuri albe...

— Și eu, copii, spuse Laura Vardaru, mă gîndeam privind cîmpul... Nu se mai cunoaște nici un hotar, nici o urmă omenească! Totul e înecat în acest alb. A dispărut și pămîntul pentru care se dușmănesc oamenii, și ogoarele pentru care se judecă frate cu frate... Acum totul pare ireal, fantastic și împăcat; o lume în care oamenii să nu se mai urască, fiindcă nu mai au ce-și împărți. Să uite războiul!

Tanti Laura uitase și dînsa că acum șase luni fusese cea mai aprigă partizană a războiului.

Dar Mihai era el, acum, pentru război!

— Războiul nu e ură, tanti! protestă cu figura deodată serioasă, brăzdată de o cută între sprincene. Și războiul nu

e moarte: e viață latentă care se eliberează, e paroxismul vieții! Nu urăsc cînd ucid în război. Îndeplinesc o funcție biologică necesară!... Nici nu se poate spune că omor; fiindcă în război n-am conștiința uciderii și n-am remușcare. Pregătesc realități noi, un adevăr nou...

Tanti Laura deschise ochii albaștri cu mirare:

— Nu înțeleg, dragă Mihai!

Mihai se gîndi însă că din nou e ridicol cu teoriile lui războinice și tăcu.

Intrară în satul din vale. Copacii, cu crengile înflorite de promoroacă, păreau uriași madrepori albi... Dar satul era pustiu. Nici o suflare. Numai ațele albastre de fum. Și cîinii, ieșind la drum, hămăiau de cîteva ori de mîntuială, slabi și cu blana flocoasă, intrînd îndărăt, printre gard, cu cozile între picioare.

— I-a prăpădit izantimaticul, cucoană! lămuri vizitiul. Tot satu s-o mutat la cimitir...

Trecură într-adevăr pe lîngă cimitirul cu multe cruci proaspete, de scîndură albă.

Mai îngropau și astăzi pe cineva.

Se vedea un grup negru de femei și bărbați cu capetele goale, în frig, cu ochii în jos, lîngă bisericuța sură de lemn, ascultînd prohodul.

— De nimic nu ne-a crușat acest război pe care îl slăvești tu, Mihai! suspină Laura Vardaru. Tot ce există suferință omenească ne-a fost dat să îndurăm... Care dintre noi vom scăpa, dacă va mai reveni vreodată viața normală, o să mai putem oare fi ca înainte, veseli, să rîdem, să gîndim senini la viitor, să facem planuri, să uităm?... Iată ce mă întreb eu, copii, nu pentru mine, căci eu nu mai aștept mult de la viață, ci pentru voi... Și iată de ce mă tem și de ce nu te înțeleg, Mihai!...

Mihai și Măgduța Dobreanu priviră în jos, la degetele înmănușate care țineau blana, silindu-se sincer să fie cu totul doborîți de această nefericire generală. Dar tinerețea lor triumfa. Se simțeau bine aproape, și viața de mîine, de mai tîrziu, n-avea de ce să li se pară un chin atît de cumplit, cum amar profețea tanti Laura.

Caii o întinseră din nou la drum, intrînd în hotarul Chioaei.

Cîteva santinele salutară.

Aici se cunoştea mîna lui Alexandru Vardaru.

Izolase întreg satul, pusese să văruiască toate casele, îi tunsese, le făcuse etuvă, îngrijea el de aprovizionare; dar nu le dădea voie să facă un pas dincolo de linia santinelelor. Terorizaţi, oamenii nu înţeleseră, însă se supuneau.

Au priceput abia mai tîrziu, cînd comunele vecine au început să se pustiască de molimă, iar la dînşii nu se întîmpla nimic. Alexandru Vardaru intervenise să fie adus tot aici şi regimentul lui Pol, în refacere.

Supraveghease el la instalarea unei adevărate tabere de bordeie şi barăci la marginea satului, pentru soldaţi. Crescuse din pămînt alt sat, cu drumuşoare între bordeie, cu podeţe de mesteacăn, cu stînjeni de lemne aliniaţi în batalioane.

Colonelul Pavel Vardaru cedase comanda. În papuci, bea toată ziua ceai cu mai mult sau mai puţin rom. Alcătuia liste de bucate. Citea colecţii vechi de reviste umoristice şi romane de aventuri, din biblioteca de copil a lui Mihai.

Cînd se ogoia vremea, după ninsoare, de se citeau urmele sălbătăciunilor ca pe foaia de hîrtie, pornea cu doi-trei ofiţeri la vînat. O dată pe zi cobora de la curte la tabăra regimentului, se plimba cu mîinile la spate printre bordeie, aproba tot ce se făcuse de către alţii şi inspecta doar cu o deosebită atenţie bucătăria soldaţilor şi popota.

Apoi, cu o conştiinţă liniştită, urca scările cerdacului în casă, încerca la pian să-şi amintească romanţele şi dansurile de cabaret, se plictisea şi căsca.

El îşi făcuse datoria, luptase fără nici o slăbiciune, comandase fără nici o şovăială; aştepta să mai lupte cu tot atîta simplitate; dar ce-l socoteau, în definitiv, să-şi bată capul cu treburi de vechil?... Şi părea că aşteaptă recunoştinţă de la frate-său, Alexandru, că-l lasă în toată voia, în cele două zile pe săptămînă cînd soseşte de la Iaşi, să-şi satisfacă mania lui de organizare, de planuri şi de împărţit porunci.

Ofiţerii veneau direct să ia ordine de la Alexandru Vardaru şi erau foarte încîntaţi de acest civil, care le găsea dezlegare la tot şi la toate; iar la ministere şi la comandamente, afla toate uşile deschise.

Erau trei gospodării de moşii şi cu cea de la Chioaia patru, îngrămădite laolaltă, cu vite, care, maşini, argaţi.

Totuşi, se întocmise îndată rînduială, oamenii se înţelegeau, nici o vită nu îndura lipsă şi tot regimentul se hrănea pe loc. Mersese vestea: oameni de aiurea voiau să vină şi să se crucească de minune, fiindcă pretutindeni, era foamete, haos, jale şi molimă.

Santinelele puneau însă baioneta în piept:

„Halt! Înapoi!"

Chioaia devenise un fel de republică; avea şi armată pe picior de război.

Cînd zurgălăii săniilor sunară la poartă, în capul scărilor ieşi întru întîmpinare unchiul Pol, cu dolmanul între umeri, cu o pipă lungă, bavareză, în dinţi.

Cele două surori ale lui Mihai, Cora şi Ralu, se năpustiră cu semne de bucurie.

Amîndouă însă nu-l vedeau decît pe Mihai.

— Tu, Mihai! Şi să nu scrii?! Ţi s-a mai îngroşat vocea... Cît stai? Cum de-ţi vine să tolerezi oroarea asta de mustaţă? Parcă eşti dat cu cărbune sub nas!

Mihai se lăsa răsucit pe o parte şi pe alta.

Amîndouă surorile îmbătrîneau singure. Păreau că şi-ar fi dat cuvîntul să nu se despartă. Toată viaţa lor era concentrată în acest frate mai mic, pe care îl cocoleau, îl alintau, şi care nu prea părea mişcat de această adoraţie, fiindcă fugea repede de tovărăşia lor, chemat de viaţă, de zgomot, de noutate.

Deşi le despărţeau numai şapte şi opt ani de Mihai, Cora şi Ralu arătau mult mai în vîrstă. Frăgezimea femeiască era scrisă pe figura lui Mihai; surorile, ele aveau trăsăturile mai dure, ochii buni dar mai stinşi, gura lărgită şi bărbătească, pieliţa obrazului veştedă; ele păreau două exemplare de probă, neizbutite, ca să triumfe desăvîrşit în al treilea, cel din urmă, fratele mai mic şi unic.

Tanti Laura şi unchiul Pol se îmbrăţişară ceremonios, se întrebară şi-şi răspunseră cîteva nimicuri indiferente; trecură la altceva mai interesant.

Toată îngrijorarea Laurei Vardaru, în timpul cît îl ştiuse în primejdie, se potolise acum. Căsnicia lor revenise la simpla tovărăşie dinainte, în care fiecare zeflemisea indulgent slăbiciunile şi maniile celuilalt.

Dar fetele nu-şi mai găseau astîmpăr.

Ușile se trîntiră. Toată casa se umplu de larma condusă de Luminița, care încercă pianul dacă nu i-au amorțit coardele; dădu ideea să fie schimbat un divan din sufragerie dintr-un loc în altul; tîrî pe Elena Bilbor de-o mînă și pe Măgduța Dobreanu de alta, să le arate priveliștea din balconul de la etaj, valea cu lacul înghețat și marginea fumurie a pădurii în zarea de sineală.

După un sfert de oră, unchiul Pol apăru bărbierit, cu cizme roșii, cu tunica strînsă pe trup, cu părul alb mirosind a loțiune și cu monoclul prins în arcada ochiului, ca în zilele lui de glorie. Deși prea puțin se îngrijea de gospodăria de la Chioaia, condusă de cele două nepoate, în asemenea ocazii se simțea el amfitrionul și făcea exces de zel.

Trecu deci de cîteva ori în sufragerie să controleze aranjarea mesei, mustrînd fata din casă și soldații, învățîndu-i — pentru a cîtea oară? — cum să răsucească șervetele, cum să distribuie batalioanele paharelor, pe înălțimi și destinație. Dădu sfaturi bucătăresei, supraveghie preparația peștelui, prins de soldați din iazul înghețat. Își frecă mîinile satisfăcut, toate mergeau strună!

Elena Bilbor se găsea străină aici. Luminița o tîrîse în silă. Subțire, cu părul blond-cenușiu strîns într-o cărare la mijloc și cu obrazul palid, cu înfățișarea de icoană bizantină, accentuată de mîinile cu degete ascuțite și lungi, contrasta cu întreaga familie a Vardarilor, în care pînă și Mihai devenise gureș, iar tanti Laura fusese cuprinsă de o tardivă frenezie de activitate.

Ea nu se simțea la îndemînă decît între patru ochi, retrasă de soare, unde căpăta îndată căldură în glas și gîndurile i se dezmorțeau. Printre cei mulți, timiditatea lua înfățișarea unei dezaprobări; ceilalți se simțeau chiar stînjeniți, iar tot ce vorbiseră înainte devenea frivol și vulgar.

Nu purta floare, podoabă, parfum. Totul era șters, simplu, în dorința să treacă neobservat. Părea că ignoră frumusețea-i misterioasă și morbidă. Nu cerea decît să fie uitată.

Astfel, Elena Bilbor trecea prin viață ca într-o vizită la necunoscuți, unde rămînea numai cîteva clipe, de politeță, ca să se strecoare la cea dintîi ocazie, fără zgomot.

Pe asemenea ființe, viața le pîndește, întru a sa neîndurată revanșă, cu cele mai viclene și hîde și josnice capcane.

În schimb, Măgduța Dobreanu a fost, de îndată, ca la ea acasă.

Luminița o purtă la grajduri, unde voia să-și vadă argații de la Făloasa și de la Arpășești, aduși aici cu cea mai mare parte a gospodăriilor. O conduse să-i arate caii și ocoalele de vite, după perdeaua de stuf.

Lîngă un hambar găsise un băiat de-o șchioapă, cu o căciulă uriașă dintr-un cîrlan și cojocelul încins peste mijloc cu o curea de hăț.

Sub povara acestui belșug vestimentar, omulețul abia se mai putea răsuci.

— Stai un moment, Măgduțo! Să-l supun la un interogator... Îmi place grozav cum vorbesc ăștia de aici, cu moldoveneasca lor moale și pitorească!...

Ridică țurca de pe ochii băiatului.

Țîncul se trase fricos de lîngă păretele de lemn, ca sălbăticiunile într-o scorbură, să-și asigure de amenințarea primejdiei măcar spatele.

Avea nasul stacojiu, cît un bumb. În picioare, opinci imense.

— Cum te cheamă, voinicule?

Băiatul se rușină și-și duse prompt degetele roșii la nas, cu siguranța gestului milenar, care la toți copiii de toate neamurile înseamnă cea dintîi expresie a intimidării.

— Haide, spune, țîncul pămîntului!... Ți-a tăiat popa limba? Dacă-mi răspunzi frumos, îți cumpăr ce voiești tu... Ce-ai voi?

— Un fluier! prinse curaj flăcăul, lăsînd în pace nasul vînăt.

— Bine! Fluier să fie... Numai spune-mi întîi cum te cheamă, ca să știu cu cine am onoarea.

— Apoi, mie-mi zîci Mitîță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali.

— Phii, strașnic nume ai tu, mă Mitîță! Nume de *grand d'Espagne*...

Mitîță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali duse mîna înghețată la spate, cu un fel de fudulie: „Așa sîntem noi, dacă-ți place!“

— Şi ce cauţi tu aici, mă Mitiţă?
— M-o trimis mămuca.
— Cu ce afacere, Mitiţă, fiule?
— Să-l chem pe băd'ţa Costache.
— Da băd'ţa Costache cine-i, scumpule?
— Ei, că 'neata parcă nu ştii!... I-aici la curţi, la giti!...
— Şi ce să facă băd'ţa Costache?
— Ian să gie într-o fugă, că s-o-mpuns scroafa.
— Cum se poate nenorocirea aceasta, Mitiţă dragă?
— Poi o tîmplare. Ciasu rău!
— Şi cum a fost „tîmplarea"?
— Că-i o istorie întreagă...
— Hai, stimabile, spune istoria întreagă, dacă voieşti să ai cel mai frumos fluier din lume.
— Cu vrîste roşii şi verzi?
— Cu vrîste roşii şi verzi.
— Amu 'neata ştii că scroafa noastră tot treci prin borta gardului, la Maftei...
— Cum să nu ştiu aceasta, Mitiţă, scumpule! Şi pe urmă?
— Pi urmî, Maftei o tot zîs el di cîtiva ori mămucii: Lel'ţă Fräsînă, strînge-ţi scroafa acasî, că s-o tîmpla o poznă!
— Şi pe urmă?
— Pi urmî, mămuca i-o spus că doar n-o sî-ţi mînînci comîndu, badi Maftei, că mneatali ce-ţi pasă, că nu eşti mobilizat cumu-i omu meu şi n-ai decît s-astuchi' mneata borta, că eşti bărbat şi asta-i treabî di bărbat...
— Şi pe urmă?
— Pi urmî, Maftei n-o astupat borta!
— Şi pe urmă?
— Pi urmî, mămuca o lăsat şi ie borta niastupatî...
— Şi pe urmă?
— Pi urmî, neazdimineaţî iar o intrat boala di scroafă...
— Şi pe urmă?
— Pi urmî, numai ci-auzim on guiţat ca aciala şi gura lui Maftei suduind în ogradî...
— Şi pe urmă?
— Pi urmî, vini Maftei la gard şi strigă: Lel'ţă Frăsînă, vină şi-ţi ie scroafa c-am alungat-o şi-o fugit cînile după ea şi s-o puns boala-ntr-o furcă...
— Şi pe urmă?

— Pi urmă, ci si mai hie? Maftei s-o scărchinat în cap ș-o zis: Tu-i mama ii di scroafă!

Luminița socoti de prisos să mai continue pitorescul interogator.

Mihai le ajunse din urmă.

De la fereastră, le văzuse colindînd prin curte, stînd de vorbă lîngă hambar, cu Mitiță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali. Își luă inima în dinți ca să vină. Voia să arate el Magdei Dobreanu ce socotea frumos la dînșii, dar se temea de glumele Luminiței...

Nu curtea, cu hambare și grajduri, acarete vulgare de gospodărie, erau mîndria Chioaiei. Ci livada întinsă de cîteva hectare, cu pomi bătrîni și răsuciți, printre care, copil, se văzuse de-atîtea ori pierdut în misterele pădurii ecuatoriale, unde îl pîndeau pieile roșii cu arcurile întinse, pe el, fața palidă, venit să caute comoara ultimilor regi asteci și să elibereze captiva spaniolă, după cum scria în romanele lui Boussenard, Mayne Reid, Gustave Aimard.

— Ai lăsat pe Elena Bilbor singură!... Cora și Ralu sînt ocupate cu masa. Tanti Laura îi face morală lui unchiul Pol.

— Da? întrerupse Luminița uitîndu-se în ochii lui. Și eu trebuie să mă duc — nu-i așa? — să-i țin de urît Elenei, ca să rămîi tu...

Nu-și isprăvi însă vorba și-i păru rău că necăjește astfel „copiii". Ea se simțea acum din „altă generație". Era logodită; dragostea ei pentru Radu Comșa trecuse de toate temerile. Iubire calmă acum și puternică. Le umplea viața, ocrotită de toți din jurul lor. Pe cînd acești copii?... Cum se privesc! Nu știu ce să-și vorbească. Își ocolesc ochii. Și Mihai, ce ridicol e, scociorîndu-și nasturii de la tunică întocmai ca Mitiță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali, nasul!... Măgduța, cu privirea ei speriată...

Luminița Vardaru o prinse de umeri și o sărută mult, repede, pe ochi, pe frunte, apoi fugi:

— Să nu vă depărtați!... Acuși vă strig la masă!

Mihai și Măgduța o priviră din urmă, săltînd elastică și ușoară peste nămeți, în puloverul de lînă alb, strîns la mijloc, cu șuvițele negre de păr fluturînd de sub cușmulița albă.

În vîrful scărilor se opri să răsufle, apăsîndu-şi pieptul cu mîna, ridicînd obrazul în sus, ca o pasăre care bea apă, se întoarse şi le făcu semn de cuminţenie din cap.

— Nu e atît de răutăcioasă, cît vrea să pară, Luminiţa! rosti încet Mihai, mai mult pentru el.

— Dar cine spune că e răutăcioasă? O iubesc atît de mult!... Cînd sînt de faţă trei-patru, mai mulţi, îi place să tachineze, e stăpînită parcă de un demon al neastîmpărului. Dar cînd rămîi numai singură cu dînsa, e aşa — nu ştiu cum să spun — e aşa de altfel, de caldă... Sînt două fiinţe în una!... Dacă aş fi băiat, n-aş şti pe care s-o iubesc mai mult.

Măgduţa Dobreanu se învăpăiase la obraji, fiindcă rostise cuvîntul *iubire.*

Cu vîrful şoşonului minuscul desenă o floare imaginară în omăt.

Numai tîrziu, cînd crezu că i s-a dus sîngele din obraz, ridică privirea în ochii lui Mihai. Trebuia să se uite în sus; Mihai era cu un cap mai înalt decît dînsa. Îşi zîmbiră.

— Îţi place la noi, Magda?

— E aşa de frumos! Şi drumul pînă aici... Casă bătrînească: vara, iedera de la cerdac îmi închipui că e o minune. Şi casa de la Iaşi, tot aşa, de modă veche, patriarhală... E ca în Turgheniev ori ca în Sadoveanu. De ce nu ţi-a plăcut să stai la Iaşi, sau aici?... De ce te-au atras Bucureştii aceia nesuferiţi? Cora şi Ralu trebuie să fie atît de nefericite şi sînt atît de bune, Mihai!...

— Cora şi Ralu!... Ele ar vrea şi acum să port pantaloni scurţi şi să mă joc cu mingea. Să citesc basme şi să declam poezii la mosafiri, cum mă executam cînd mă scoteau în spectacol, cu haine de catifea, guler de dantelă şi breton retezat pe frunte. Sînt bătrîn acum, Magda, şi peste cinci luni am să-mi iau gradul şi am să fiu pe front... Dar iar te plictisesc cu ce-am să fac şi ce-am să dreg!... Acum, haidem! Pe aici e livada...

O ajută de braţ să sară peste creasta unui troian şi rămase cu mîna apropiată, înfiorat de această atingere prin haină.

Magda Dobreanu păşea atent, cu mers mărunt de pisică, ocolind dîmburile de zăpadă, încercînd rezistenţa bulgărilor tari, ridicînd din cînd în cînd ochii spre figura serioasă a lui Mihai. Ce mare, puternic, simplu şi bun îi părea!

Livada era vastă și sălbatică. Aici nu intrase mîna lui Alexandru Vardaru, să taie, să alinieze, să rotunjească. Nuci uriași, peri scorburoși, meri cu ramurile pornite de la pămînt întindeau în neclintire, în aerul aspru, flori de zăpadă. Iată tufișurile de smeură și de pomușoară! Aici își prindea hamacul între doi vișini, în vara cînd a citit toate romanele lui Jules Verne. Cînd ridica ochii, nu se dezmeticea. Venea din fundul pămîntului? Din blocul de gheață unde trăise zece mii de ani? Din insula doctorului Monroë, ori de la antipozi, cu fiii căpitanului Grant?... Cu mare mirare auzea glasul strigîndu-l la masă și se trezea tocmai la Chioaia... Aici sînt doi meri, care au fost sădiți cînd s-a născut el; ce nalți sînt acum!... Bătrîni ca și el!

Măgduța Dobreanu cascadă un tril de rîs argintiu cînd îl auzi spunînd „bătrîni ca și el".

— Ce? Mă socoți ca și ceilalți, copil, Măgduțo? Recunosc aici opera Luminiței... De ce-mi ascunzi ochii?

O prinse de mijloc și se plecă asupra obrazului, să-i vadă ochii.

În mijlocul negru al pupilelor castanii se răsfringea, ca într-o stranie lentilă, micșorat și real, peisajul cu pomi ninși și umbra lui Mihai aplecată. O clipă buzele fură apropiate. Dar numai o clipă și nu se atinseră.

Era însă destul atît, ca să le rămînă pentru totdeauna în amintire, ca fîlfîirea unei mari presimțiri de fericire, ziua aceea de iarnă, cu mult soare, cu multă lumină rece, cu zăpada scîrțîind sub pași și cu fragilele flori de cristal ale pomilor. Totul părea, în neclintirea letargică, miraculos și de pe alt tărîm.

— Auzi? Ne strigă... șopti Măgduța.

Porniră, ținîndu-se de mînă, sărind peste valurile de zăpadă, scuturînd în treacăt, cu un sunet mat, pale de ninsoare din crengi.

Sus, în casă, Luminița, în mijlocul tuturor, și spre marele haz al unchiului Pol, dădea unul din spectacolele ei îndrăcite.

Descoperise jucăriile lui Mihai, de copil: sabia de tablă, toba și talgerele, un coif, calul de lemn, un Vasilache care-și legăna trist și moale trupul îmbrăcat în haină pestriță, balansat între degetele Luminiței, de vîrful scufiei cu clopoței.

— Ai intrat în camera mea, Luminițo! presimți catastrofa Mihai, aruncîndu-și repede ochii la Măgduța Dobreanu, pe

care ar fi vrut mai bine s-o știe acum la la o sută de kilometri decît asistînd la acest sacrilegiu.

Luminița uitase pentru o clipă „muzeul ei sentimental", zidit în ciment, în țara ocupată.

Se prefăcu a nu auzi și continuă fără îndurare:

— Iată dovada instinctelor eroice de copil!... Coiful de cruciat — puse coiful de cruciat pe cap — sabia cu lama de damasc — agită săbiuța de tablă — carabina Mauser — o puse la ochi și împușcă cu dopul de plută — pornirile războinice s-au manifestat, după cum se vede, din cea mai fragedă pruncie! Tot astfel la Alexandru Macedon, la Napoleon Bonaparte, la Iuliu Cezar, la Mihai Bravul!... Și acum, iată și cea dintîi imagine a eroului! E cam nud și nu e în poziție marțială, ca Napoleon la Austerlitz, Nelson la Trafalgar, Anibal la Trasimene; dar e viu și natural! Un Mihai-fără-teamă, în embrion...

Luminița agită deasupra capului un carton cafeniu. Fotografia lui Mihai cînd era de șase luni, gol-goluț, așezat pe pîntece ca în toate fotografiile de copii, pe o pernă de dantelă, grăsuliu, cu obraji bucălați, cu mîinile curmate și cu o funtă în moțul de păr.

Rîsul fu general.

Unchiul Pol își scoase monoclul să-și șteargă lacrimile. Dar Mihai își făcu loc și smulse fotografia din mîna Luminiței, rupînd-o în două, pe urmă în patru. Aruncă jos cartoanele, înciudat, cu buza de jos tremurînd. Trînti ușa.

Luminița fugi după el să-l împace, cu lacrimi în ochi, bătînd cu pumnul în ușa după care se închisese Mihai. Cu mobilitatea dintotdeauna, îi părea rău acum de ceea ce numai cu o clipă înainte o înveselise peste seamă:

— Ascultă, Mihai, n-am vrut... Mihai!

Mihai nu răspundea, în picioare, la fereastră, cu dinții încleștați.

În furia lui se lovise ușor la tîmplă și un cucui fenomen creștea văzînd cu ochii, ca în experiențele fachirilor. Exact cît trebuia ca să pară Măgduței Dobreanu cu desăvîrșire ridicol.

— Haideți la masă, copii! chemă tanti Laura.

Camera se goli. Servitoarea intră să strîngă cartoanele împrăștiate.

Rămase numai Vasilache, cu trupul moale în hainele din romburi colorate de cîrpă, întins pe brînci pe marginea divanului, cu vîrful scufiei și clopoțeii spînzurînd pe nasul roșu. Avea o mînă de pîslă îndoită sub trup și părea că privește, cu ochii rotunzi și mirați, bucata de carton uitată la picioarele divanului, din imaginea ruptă; un colț de pernă și o parte durdulie, rotundă și albă, din corpul unui Mihai dolofan, pe care, desigur, numai în candoarea pruncici și-o putuse arăta, așa, fără nici o rușine, goală.

8

— Mario, nu te dezbrăca! Treci mai întîi pe la nenorociții de la 18. Te-a căutat de două ori fetița. Te roagă numaidecît. Moare omul!...

Maria Probotă rămase în mijlocul camerei, cu gestul neisprăvit.

Își trase la loc mîneca dolmanului de stofă militară, cu guler de miel brumăriu.

Toată figura arăta o mare oboseală. Ochii erau adînciți în cearcăne albastre; în jurul gurii, două cute săpau o paranteză pretimpurie. Dar ceea ce neliniștea încă mai mult în această înfățișare era tenul mort, liniile neclintite. O împietrire.

— O clipă numai!... rosti resemnată. Să respir. Să mă dezgheț...

Trase scaunul în fața sobei. Cu blana descheiată, se așeză să-și dezmorțească picioarele; întinse spre para focului mîinile subțiri, pe care se citeau vinele.

Flacăra jucă pe obrazul nemișcat, ca pe un chip de ceară, artificial, de panoptic.

Cucoana Tincuța, care împletea în fundul canapelei o mănușă de lînă, ridică ochelarii pe frunte și o privi tăcut. Văzu cum își schimbă inelul, prea larg acum, de pe un deget pe altul.

Clătină din cap și oftă încet, să nu se audă.

— Înțeleg, Mario, că ești obosită... Dar îi putem lăsa?

— Bine, mamă, mă duc... Dinu ce face?

— Toată dimineața nu i s-a auzit glasul. Uite-l! spuse cucoana Tincuța, ridicînd colțul perdelei împletite spre curte.

Prin fereastra mică se vedea afară copilul, îmbodolit în paltonaş, la gît cu o legătoare de lînă albă, cărînd în braţe bulgări de zăpadă, cît el de mari, să-şi facă „omul".

Maria zîmbi şi o clipă arătă cu zece ani mai tînără. Dar iluminarea aceasta se stinse îndată. Obrazul fu din nou neclintit, mort. Degetele slabe apăsară tîmplele, să alunge senzaţia de sfîrşeală. Cînd se ridică, înaintea ochilor juca o bandă de scîntei verzui. O oră să stea întinsă orizontal, nemişcată, să n-audă, să nu ştie nimic... Mai existau însă aceste fericiri interzise?

Căută seringa şi cutia cu fiole, pachetul de vată, flaconul cu alcool.

— Tot nu s-a aflat cine-i?

— Nu, Mario! Şi ieri, toată ziua a aiurat... Se teu să nu moară. Nici n-ar şti cum să-l îngroape, ce să-i scrie pe cruce...

Bolnavul de la casa numărul 18 era un necunoscut, venit acolo să ceară găzduire la o văduvă nevoiaşă, acum o lună şi jumătate. Un refugiat, ca atîţia alţii, mii. Plătise chiria pe trei luni înainte, îşi spusese numele, dar nimeni nu aflase vreodată mai mult.

Părea un om jovial. De cîteva ori glumise cu fetiţele văduvei, spunînd că-şi aminteşte de copiii lui de-acasă. Lipsea în fiecare zi de la opt la douăsprezece, de la două la şase; desigur, slujbaş la vreunul din atîtea servicii strămutate. Dar cine mai ştia acum unul de altul?

Cu cinci seri înainte se închisese ca întotdeauna în cameră, după ce ceruse un pahar cu apă fierbinte pentru ceai; a doua zi l-au găsit delirînd. Nu i-au putut scoate un singur cuvînt lămurit. Nu-l întovărăşise niciodată cineva, nu-l căutase nimeni, nu pomenise despre nimeni; nici nu ştia măcar din ce oraş anume era fugit.

Acum tifosul îi purta mintea în lumea stihiilor.

În stradă, Maria Probotă merse repede, biciuită de obiceiul profesional, singura putere care-i poruncea încă mişcările. De altfel, casa se afla la cîţiva paşi.

O întîmpină gazda, o femeie slabă, fără vîrstă, cu buzele vinete, cu nasul lung şi trist, îmbrobodită cu un şal încins pe subsuori, cu ochii roşii de nesomn. Fiinţă simplă ca toţi din mahalaua aceea; văduvă de picher, cu cinci copii de la

doisprezece ani în jos, numai fete, ițindu-și printre crăpătura ușii sfîrcul nasurilor stacojii de frig.

— Cine are să vă mai poată mulțumi, doamnă doctoreasă, pentru atîta necaz și osteneală?... Vedeți că nu-i pentru noi! Un străin, i-adevărat, dar cum să-l lăsăm ca pe-un cîine?

— Lasă aceasta, madam Lipan... Le înțeleg: dovadă că sînt aici!... Noaptea cum a trecut?

— Tot ca ieri, doamnă doctoreasă... Cîteodată credeam că doarme. Mă lua și pe mine somnul. Pe urmă, încerca deodată să sară din pat... Rupea cămașa de pe el, rîdea, plîngea, se zbuciuma... Vă mulțumesc pentru lemne...

Intrară în cameră.

Patul era tras aproape de fereastră. Bolnavul nu le auzi pașii. Scufundat în perne, cu pleoapele închise, ar fi părut că doarme, dacă mușchii obrazului n-ar fi tresărit continuu și dacă sub pleoape nu s-ar fi văzut globurile ochilor, mișcîndu-se convulsionat înlăuntru.

Cînd le simți alături, se ridică pe jumătate, dezvelind pieptul, privind cu ochii holbați ceva numai de el știut. Cu o mișcare care trebuie să-i fi fost obișnuită, voi să-și dea în lături părul sur și ud pe frunte, dar nu ajunse cu mîna la cap. Căzu la loc și închise pleoapele. Începu să miște fruntea la dreapta și la stînga, între perne, regulat, cum se leagănă singuri unii copii ca s-adoarmă.

Maria Probotă scutură termometrul, îl așeză subsuoară, prinse mîna care se lăsă moale, să-i asculte pulsul.

Nu se mai puteau număra bătăile: puls filiform. Dădu din cap. Și termometrul arăta 40 și 6 linii!...

— Doctoria i-o dați la fiecare ceas?

Gazda făcu semn că da și, cu mîna la gură, șopti că medicamentul se termină, ce-o să facă pe urmă?

— Bine!... Cînd trec diseară, aduc altă doctorie, de la spital. Acum o farfurioară pentru spirt...

Arse vîrful seringii, desfăcu mîna bolnavului și împunse o doză de cafeină.

Necunoscutul deschise larg ochii și deliră:

— Natalia, de ce-mi vorbești astfel? A pus șeful rezoluția: 345, dar cu roșu și la rînd... Niciodată atîta căldură. Iunie, iulie, august! Puneți lampa alături... Natalio, hainele cele noi. Se întoarce Emil. Decorat! Sînt patru mii de deco-

rați și un singur cățel... negru... Opriți ceasornicul, pentru Dumnezeu! Ca mîni va bate ceasul, dar nici un chibrit. Sssst! S-a deschis ușa... Repede! E Emil. De cînd așteptam, Emil!... Natalia, de ce nu-l săruți?... Sssst! Tăceți! E obosit Emil... Lăsați să doarmă, Emil...

Bolnavul ridică amîndouă mîinile, să comande tăcere: ssst!

Apoi, deodată, le repezi înainte să alunge o vedenie. O luptă înfricoșată se dădea înlăuntru, între puteri nevăzute, căci toată figura fu plină de spaimă. Tăcu. Trăsăturile se destinseră potolite. Cu ochii închiși începu iar să legene capul de la dreapta la stînga, de la stînga la dreapta, monoton, egal, ca un pendul. Răsuflă șuierător; gura întredeschisă lăsa să se vadă dinții ciudat de puternici. Era aproape de moarte și în clipa aceea nu s-ar fi cunoscut; boala n-avusese cînd să topească mușchii și carnea, obrazul era rotund, părul cărunt, dar aspru și des.

Maria Probotă își aducea aminte că l-a zărit de cîteva ori trecînd pe stradă, prin fața casei lor. Om cu obrazul rumen și cu aer voios. Boala unui asemenea om tare n-ar fi părut ceva prea grav; dar Maria Probotă știa că, în afară de o minune, nu mai există scăpare.

— Toată vremea a chemat aceste două nume: Natalia, Emil! rosti gazda, încrucișîndu-și pe pieptul plat mîinile roșii și crăpate de leșie. Poate să-i fie copii... nepoți. Vedeți, atîta are, era om nevoiaș, dar nu-i păsa... Spunea că au să treacă toate și că are să fie bine!

Femeia arătă lîngă perete un geamantan negru, cu o curea înnodată peste încuietorile stricate. O umbrelă rezemată alături, cu mînerul înfățișînd un cap de pasăre lustruit de mînă. O pereche de șoșoni, din care unul răsturnat arăta talpa, cu zimții tociți și cîrpită cu o bucată de gumă roșie, de cameră de automobil.

Maria Probotă întoarse ochii. De mult trecea printre toate, cu sufletul uscat.

Își strînse seringa, cutia cu fiole, apăsă dopul flaconului de spirt și le dădu drumul în buzunarul larg al dolmanului.

— Doctoria la fiecare ceas. Altceva nu putem face. Și te rog, păzește-ți copiii!...

Femeia dădu să-i sărute mîna. Închiseră ușa. Necunoscutul, rămas singur, hohotea:

— Ha-ha-ha! Ce hecatombă, Emil! Patru mii de decorați... Morți și decorați... De ce, Natalio, de ce?

9

În stradă trecea un furgon militar, în trapul cailor, cu cinci sicrie de scînduri negeluite, bătute primitiv în piroane.

Soldatul mîna în picioare; fuma un capăt de țigară lipit de buză și scuipa de sus.

Din cînd în cînd privea înapoi, să vadă dacă nu-i cad sicriele din căruță.

„Toți au devenit insensibili! gîndi Maria Probotă, traversînd spre casă, prin zapada murdară, cu resturi de legume înghețate și zoi aruncate în drum. Niciodată n-am crezut că oamenii pot rezista la atîtea suferințe. Ni se pare peste puterile noastre; a doua zi îndurăm altele mai cumplite, și totuși trăim! ... Ne trezim repetînd gesturile automat. Aici unul moare, străin într-o casă străină, nu se știe de unde vine, cine sînt numele pe care le cheamă; dar cîte altele nu se petrec mai înfiorător încă?"...

Împinse portița. Dinu, care o auzi de astă dată venind, fugi împrejurul casei, să-i iasă înainte:

— Mămuță, haide să-ți arăt!... Numai capul îl mai am de isprăvit. Îi fac doi ochi de cărbune și uite colea ce mustăți strașnice i-am pregătit!...

Scoase un smoc de lînă din buzunar și vru s-o prindă de mînă, s-o tîrîie, să-i arate.

Maria se feri de atingere.

— Dinule, ți-am spus să nu te apropii cînd vin de la spital, pînă nu-mi schimb haina!...

Supus, Dinu rămase la distanță.

Observă o pată de medicament pe poalele dolmanului și, plecîndu-se de departe cu mîinile sprijinite pe genunchi, după ce-o studie încruntîndu-și sprincenele mici de încordată atenție, declară plin de convingere:

— Chiar bine spui, mămuțo!... Uite cît ești de murdară de microbi!

Aflase și el, după discuțiile profesionale din casă, că urgiile molimelor sînt pricinuite de acești mizerabili microbi, și îi vedea, după capul său, mari cît muștele!

Fugi îndărăt la omul de zăpadă. Era aproape terminat. Mai are nevoie de cîteva meremetiseli. Două picioare cilindrice și scurte, de lapon, straiul cu nasturi de nuci, mîinile sprijinite la piept într-un toiag. Pentru aceste operații tîrîse două lăzi ca să ajungă pînă sus; nu o dată se prăvălise la pămînt, cu omul de zăpadă în brațe. Dar acum sfîrșise! Lucra la capul ghilotinat, așezat pe un capac de ladă, lipindu-i sprincenele și nasul, care cădeau mereu. Se trăgea îndărăt cîțiva pași, își scutura mîinile roșii, suflînd în pumni să-și dezghețe degetele, se repezea să aducă o modificare cînd nasul i se părea prea plîngăreț, cătînd în pămînt, sau se ridica prea impertinent către cer. Îi lipi mustățile de lînă, le răsuci. Perfect! Semăna acum cu bădia Iorgu!...

De altfel, tot pe bădia Iorgu are să-l roage să urce capul pe umerii omului de omăt. Singur e prea greu să încerce, iar are să-l răstoarne. Știa prea bine că bădia Iorgu are să-i facă îndată pe plac și că are să se minuneze teribil de această operă desăvîrșită. E atît de bun și întotdeauna vesel bădia Iorgu!

Într-adevăr, bădia Iorgu și soția domniei-sale, Smărăndița, sora și cumnatul cucoanei Tincuța, se arătaseră minunați oameni.

Bădia Iorgu e slujbaș mărunt la vamă; are o șapcă neagră cu două trese de aur, care l-au umplut de entuziasm pe Dinu. Trăiau în căsuța lor din mahalaua Iașilor, uitați cu totul de neamurile din București. Cînd a apărut cucoana Tincuța în poartă, cu ciudata lor căruță de bejenari fără cort, cu Dinu înfășurat în paltoane și șaluri, cu Piticu privind resemnat cu unicul lui ochi în zloata străzii, și-au frecat pleoapele ca înaintea unei arătări.

Pe urmă au înțeles. Era atîta prăpăd împrejur și atît de aievea ajunseseră acum arătările!

Le-au oferit îndată odăița „cea bună", din față, pentru mosafiri. După cîteva zile au descoperit-o și pe Maria, la spitalul ei. I-au făcut o surpriză: bădia Iorgu s-a dus s-o cheme de la spital, fără să-i spună cine-o așteaptă acasă. Nici nu l-a recunoscut la început; Maria uitase că mai are rude la Iași.

Cînd a deschis ușa și i-a văzut înaintea focului — cucoana Tincuța împletind, parcă se afla de cînd lumea acolo, și Dinu jucîndu-se cu Arabela înhămată — a izbucnit în plîns. Tot așa și Virgil Probotă, după două săptămîni, cînd a ajuns la Iași, bărbos și rebegit, să caute spitalul Mariei.

S-au adunat astfel toți, cum nu îndrăznise închipuirea lor să mai spere. Bădia Iorgu și cucoana Smărăndița s-au retras în încăperea din dosul casei. Nu le găsea vină că atîta vreme îi uitase și nu se mirau că numai acum, în nevoie, le-au descoperit urma. Viața e viață, nu?

Acum Virgil plecase la regiment, lîngă Bacău; cucoana Tincuța, sufletul acestor peripeții, luase frînele gospodăriei; iar Piticu, adevăratul erou, deși nu era de sînge maur, ci numai un căluț de cărăuș lipsit de orice înfățișare epică, îndură soarta tuturor eroilor după ce și-au împlinit datoria. Bătrîn, chior și beteag, fu vîndut de bădia Iorgu ca să nu îngreuneze bugetul lor sărac cu o gură de prisos.

Și astfel se mistui în neant...

Dinu răsuci caierul de lînă și se trase îndărăt cu o mînă la spate. Ar putea jura acum că sînt mustățile lui bădia Iorgu! Dar a uitat să-i pună și un lanț de ceas la brîu. Are el un șnur de mătase, și are să-i lege, în loc de medalie, un ban cu gaură.

Începe să ningă iar. Fulgi moi și neconteniți, ca ninsoarea din globurile de cristal, jucării. Îl cheamă în casă. Bine, lasă că vine îndată!

La fereastra cu colțul perdelei ridicat, de unde ochii dinlăuntru îl supravegheau la fiecare cinci minute, cucoana Tincuța bate și îi face semn:

— Ajunge, Dinule, sfîrșește!

— Îndată!... I-a căzut o mustață... Numai s-o pun și gata!

Bunița vine să-l ia de mînă, fiindcă altfel știe că nu termină cu el. Nu e nimic! Are să-și vadă omul de pe fereastră. Numai de ar căpăta și un ac de păr, din care răsucit să-i înjghebe și o pereche de ochelari. Ar fi atunci cel mai arătos om de zăpadă din toată strada. La București nu ningea niciodată atît de zdravăn; n-ar fi putut să-și facă un om atît de măreț.

Se lăsă dezbrăcat de palton. Descălțat de șoșoni.

— Acum pot să te sărut, mămuţă? Te-ai spălat de „răii" ceia de microbi?

O cuprinse de după gît.

Pe scaunul dinaintea sobei, Maria privea în foc, fără nici un gînd, ca bătrînii.

Fruntea rotundă se strînse lîngă fruntea copilului; ochii castanii cu fire de aur îşi măreau asemănarea alături. Dar în părul lung şi greu al Mariei, înnodat la ceafă, se vedeau, dacă te uitai de aproape, cîteva fire albe; iar cînd surîse unei amintiri, ori pentru nimic, aşa numai fiindcă simţea alături de pieptul ei pieptul lui Dinu cu bătăile regulate şi calde, atunci, în lumina fugitivă care-i trecu pe figură, în şiragul alb, intact şi regulat, dintele cu emailul imperceptibil albăstrui dădu surîsului înfăţişarea neliniştitoare a fructelor atinse de un ascuns semn al morţii.

— Lasă-mă, Dinule!... Sînt obosită; eşti greu... Joacă-te!...

Cucoana Tincuţa împletea repede. Andrelele jucau agere între degete, cu nu ştiu ce impresie de voioşie şi de tinereţe.

Din cînd în cînd, ridica ochelarii să privească la Maria. Creţurile mărunte ale figurii, ca pieliţa merelor care au trecut prin iarnă, se adînceau atunci, şi tot obrazul părea iarăşi, aşa cum l-a văzut Radu Comşa în noaptea cu ploaie de noiembrie, înaintea tăciunilor, ca o pungă de ţăran sărac, strînsă în baiere.

Îşi punea la loc ochelarii şi povestea toate întîmplările din vecini, pe care le cunoştea ca dintr-o uimitor de amănunţită cronică, fiindcă în două luni învăţase necazurile fiecăruia.

La o casă, nevasta unui refugiat a născut şi şi-a vîndut cerceii ca să plătească moaşa; la alta a murit un copil; la cealaltă a venit veste că băiatul e prizonier; Orghidan a început să ardă gardul, nu-şi poate lăsa copiii să moară de ger; Elefthereasca a trimis după cîteva bucăţi de zahăr, îşi înţărca fetiţa; ofiţerul de la Popovicioaia s-a îmbolnăvit de exantematic, l-au dus la spital... Astfel, cucoana Tincuţa recapitula concret, cu fapte şi nume, o parcelă din toată nefericirea anonimă a iernii, a ţării, a lumii.

Dar inimile şi le găseau înăsprite de atîta avalanşă de dureri, şi întîmplările se înşirau povestite ca din alt veac ori ca din altă planetă. Fiecare se strîngea zgîrcit în suferinţa proprie.

Cucoana Tincuţa îşi lăsă andrelele la o parte. O mănuşă era gata. O încercă pe mînă.

— Cred că sînt destul de largi pentru Virgil!... Dinule, ce înseamnează asta?

— Mă joc de-a refugiaţii, buniţo!... Arabela e Piticu şi eu sînt matal...

Dinu răsturnase o băncuţă cu picioarele în sus: înghesuise legături, cutii, ghete, un şal făcut sul; o înhămase pe Arabela şi o tîra după el, prin casă. Căţeluşa privea înapoi şi se smucea să scape de sfori, nedeprinsă cu resemnarea animalelor de tracţiune.

— Brr! Piticule! Am ajuns în sfîrşit şi la Focşani... Să facem niţel foc!... Aşteaptă, mă urîtule, că-ţi dau acuşi ovăzul... Cam scîrţîie roata din stînga, trebuie s-o ungem, Ioană!... Dinule, nu ţi-e frig, mamă? Bem un ceai, cumpărăm o pîine, şi la drum, copii!... Piticule, Piticule, te-ai purtat bine pînă aici, acum să te văd!... Gata?... Cu ajutorul lui Dumnezeu, poimîine sîntem la Tecuci...

Dinu porni cu bagajul lui, tîrînd-o pe Arabela, împrejurul odăii, spre Tecuci.

Cucoana Tincuţa, fără alte comentarii, îi luă biciul de sfoară din mînă şi-o eliberă pe Arabela, care sări pe divan şi se încolăci, să-şi odihnească oasele după lunga-i călătorie şi să-şi lingă părul ros de hamuri.

Dinu încrucişă braţele, amărît:

— Bine, buniţo! Ce sînt eu aici, *prizonier?* Afară să nu mă joc, că ninge; aici să nu mă joc de-a refugiaţii, că răscolesc lucrurile!... Cine a mai văzut să chinuiţi aşa un copil?...

Aceasta era de la bădia Iorgu cetire, apărătorul şi complicele său în toate isprăvile.

— Am să-mi iau lumea-n cap! Nici de-a rănitul n-am voie să mă joc, buniţo? De-a rănitul nu stric nimic...

Dinu îşi legă la cap o batistă şi, şchiopătînd de-un picior, sprijinit în umbrela buniţei, începu să umble prin cameră, gemînd şi rezemîndu-se de pereţi.

Bătu în uşa unui dulap, în chip de uşa unei case.

— Fiţi bun şi daţi ajutor unui rănit! Vin tocmai de la Olt...

Aici, Dinu îşi îngroaşă vocea şi vorbeşte tot el, pentru cei dinlăuntru:

— N-avem loc, omule! E plină casa de refugiaţi.

Soldatul bate la altă ușă:

— Fiți bun, vă rog, și dați adăpost unui rănit!...

Vocea se schimbă și va să fie amenințătoare:

— Ia sfîrșiți odată! După ce-ați fugit dinaintea inamicului, umblați acum pe la casele oamenilor? Dau drumul la cîini...

Tot Dinu explică, cu alt glas, pentru prepusul din casă:

— Asta e unul din cei care au făcut contrabandă... Un ghiftuit!

Și cu legătura albă la cap, șchiopătînd, cu voce din ce în ce mai rugătoare, de care s-a înduioșat singur de-i vine acum să plîngă cu lacrimi adevărate, continuă peregrinările, jăluind:

— Fiți bun, vă rog!... Sînt un biet rănit... Vin tocmai de la Olt!...

Maria privea fără să audă, poate fără să vadă, în cărbunii din sobă.

Flăcările se stinseseră. Mai erau cîțiva tăciuni în cenușă. Luceau sinistru în crepusculul încăperii. Atrăgeau ochii ficși. Mîinile îi acopereau fața; nu se mai vedea nimic din obraji. Era numai o umbră, fără figură, strînsă lîngă cîțiva tăciuni stinși.

Se ridică și împinse alături scaunul. Odihna ei sfîrșise. Îmbrăcă dolmanul milităresc, își îndesă boneta cu crucea roșie pe cap.

O clipă, în ceața plumburie a oglinzii, cît își încheia haina, întrezări chipul ei obosit, străin, cu liniile neclintite, moarte, de gresie.

În poartă, afară, o întîmpină gîfîind fetița de la casa numărul 18:

— O murit! Acuma i-o ținut mamaia lumînarea...

„Atunci nu e nevoie să-i mai aduc diseară medicamentul!..." Cum i-a venit îndată în minte, absurd și rece, gîndul acesta? Mai întîi, gîndul acesta?

— Mergi înainte, fetițo! Te-ajung și eu...

Același soldat cu furgonul de adineauri trecea îndărăt în fulguirea domoală.

Sicriele nu mai erau.

Soldatul, cu capela pe ceafă, în picioare, ținînd hățurile depărtate, fluiera, cu ușurarea unui om care și-a sfîrșit cu bine treaba.

CARTEA A DOUA

Capitolul 1
MÎINILE ALBE ŞI MÎINILE NEGRE

1

— Mai aşteptaţi! Domnu Comşa e în consiliu...

Uşierul examină cu atenţie de expert grafolog numele scris cu creionul pe cartea de vizită.

Apoi o mistui în buzunarul scurteicii de şiac, unde mai aşteptau o jumătate de duzină.

Maria Probotă căută cu ochii un scaun. Toate erau ocupate. Dar la un capăt de bancă improvizată dintr-o scîndură nedată la rindea, îi făcu loc, binevoitor şi cu grabă de galantomie arhaică, un moşneguţ cu cioc alb şi căciula de imitaţie de biber.

Zăpada topită de pe încălţări ramifica pe podele şuroaiele într-un complicat bazin fluvial, cu afluenţi şi ostroave, cu albia adîncindu-se spre ieşire, unde duşumelele mai roase de paşi închipuiau un adevărat estuar.

Stăruia un miros acru de leşie şi fum de tutun răcit, ca într-o percepţie.

Toţi se răsuceau oftînd, schimbîndu-şi locul, citind şi recitind ziare mototolite, dintr-o singură foaie, suspinînd cu uşurare de cîte ori se deschidea uşa şi se trîntea izbită cu piciorul, după un funcţionar cu braţele încărcate de dosare.

Un perete de scînduri albe, care nu se ridicau pînă în tavan, retezate inegal, despărţea fosta sală de recreaţii a şcolii, în două: aci sala de aşteptare; dincolo, se auzea ţăcănitul maşinilor de scris ca un sfîrîit gras de bucătărie.

Deasupra uşilor rămăseseră vechile indicaţii pe tabla reliefată: *Clasa IV*, *Clasa II*, *Cancelaria*. Sub ele, trei in-

scripţii recent caligrafiate pe cartoane dreptunghiulare, repartizau noua destinaţie a sălilor: *Direcţia generală*, *Contabilitatea şi Statistica*, *Arhiva*. Iar pe pereţi, prăfuite, decolorate şi cu pînze de păianjen, în care se balansau uscate muşte de astă-vară: o hartă a României şi ţinuturile locuite de români, un tablou înfăţişînd sistemul nervos al omului în trupul negru cu bifurcaţii albe şi fine ca oasele de peşte, o planşă arătînd metamorfoza fluturilor: omidă, cocon, crisalidă şi fluture.

Un domn cu pălăria tare, cu ochelari prinşi în şnur gros după ureche şi cu mîinile la spate, îşi amăgea aşteptarea, recapitulînd în gînd lecţia de intuiţie din clasa a IV-a primară.

Observă că o mînă de copil scrisese, cine ştie cînd, stîngaci dar răzbunător, cu creionul, sub ciclul metamorfozelor, o concluzie neaşteptată: „Domnişoara Laţcu e o omidă!"

Domnul cu ochelari surîse cu melancolie, gîndindu-se la destinul domnişoarei Laţcu. Desigur, vreo profesoară severă şi fără frumuseţe, rea şi plină de harţag, osîndită să rămînă pentru totdeauna omidă didactică, fără să cunoască zborul liber şi capricios de fluture în soarele primăverilor.

Apoi domnul căscă şi trecu plictisit la harta României, acum mincinoasă şi vană. Hotarele năruite arătau un roşu însîngerat, care refuza să se cicatrizeze.

Prin această mulţime toropită de marasmul aşteptării, Sofron Vesbianu, cu căciula de lutru pe ceafă, cu blana deschisă şi cu clapele şoşonilor lăbărţate în lături, se plimba triumfal, oprindu-se din cînd în cînd să şoptească ceva uşierului, căruia îi strecurase un bacşiş generos ca să-l introducă înaintea celorlalţi.

Uşierul răspundea cu semne misterioase de complicitate; iar cu mîna în buzunar căuta să numere, pe nevăzute, cîte hîrtii de unu, doi şi cinci lei a capitalizat pînă acum.

Cînd număra, avea o figură pierdută, cu ochii întredeschişi, absent de pe planetă. Cineva îl întrerupea întrebîndu-l; atunci se uita duşmănos, îşi pierdea socoteala. Începea din nou, pipăind hîrtiile: şapte de un leu; şase, şapte, opt, nouă de doi lei...

Trecu un general de intendenţă cu fireturi albe şi cu un ghiozdan doldora; apoi un domn voluminos şi important, salutat pînă la pămînt chiar de cei care nu-l cunoşteau. Pe

toţi îi înghiţea uşa păzită de omul cu haina de şiac, şi cu casieria în buzunarul stîng (în cel drept se aflau cărţile de vizită).

Maria Probotă începu să regrete că a venit. Îşi dădea abia acum seama că ar fi fost mai simplu să transmită printr-un bilet rugămintea lui Virgil.

Sfîrşise de citit, peste umărul moşneagului cu cioc alb şi căciula de imitaţie, gazeta de ieri, pînă la anunţurile mortuare sub cruciuliţe negre. Acum descifra de pe peretele din faţă o cromolitografie afumată, cu culorile stinse: *Mihai Viteazul şi călăul*, cînd uşa se trînti şi ieşi generalul de intendenţă cu ghiozdanul dezumflat, domnul voluminos şi important încheindu-şi mănuşile, alte şase personaje civile şi militare, vorbind tare şi rîzînd, aprinzîndu-şi ţigările şi aruncînd priviri, care nu vedeau, solicitatorilor ridicaţi respectuoşi în picioare.

Sofron Vesbianu, care asaltase cu ocheade libidinoase o biată fetiţă ruşinată, cu coada bălană pe spate, părăsi această îndeletnicire frivolă şi, readus la realitate, se repezi, îndrăzneţ şi mieros în acelaşi timp, la doi cunoscuţi din comisie. Le tăie calea să-şi expună plîngerile; scoase un teanc de petiţii din buzunarul blănii şi, de la piept, tocul automat, cu care se puteau pune rezoluţii imediate.

Aşa se întîmplă că Maria Probotă fu poftită de uşier, înaintea tuturor, în biroul lui Comşa.

Radu se ridică din dosul teancurilor de dosare şi, cu surprindere plăcută, îi sărută mîna străvezie, înainte ca Maria să-şi poată trage îndărăt degetele cu feminitatea devorată de acizi şi dezinfectante. Cel dintîi gînd al Mariei Probotă a fost că hainele albastru-închis ale lui Radu îi întinereau figura brună şi puţin palidă; fără voie, îi trecu în minte chipul roşcat al lui Virgil, ochii fără gene, mustăţile ţepoase şi rare, toată înfăţişarea stîngace, de dascăl rezervist în uniformă noroioasă.

— Cu ce am plăcerea rară să te pot servi? Ce face Virgil?... întrebă Comşa în picioare, zîmbind, privind-o în ochi şi spunîndu-şi că aşa slăbită cum e, ochii Mariei au încă farmecul firelor de aur în castaniul luminii şi gura păstrează, împotriva tristeţei împietrite, proaspăta frăgezime copilărească.

Maria Probotă plecă ochii sub privire.

Întinse scrisoarea lui Virgil, pregătită la îndemînă.

— O să vezi că nu e vorba despre noi... Noi ne-am deprins să nu mai așteptăm de la nimeni rara plăcere — cum îi zici dumneata! — de a fi copleșiți cu serviciile...

— E ceva urgent? răsuci Comșa scrisoarea, surprinzînd, ca întotdeauna cînd vorbea cu o femeie frumoasă și tînără, pe cei doi subalterni din birou spionîndu-l cu coada ochiului, deși se prefăceau că cercetează dosarele cu cea mai mare atenție. Trebuie să dau un răspuns imediat?...

— Citește, te rog!... îl invită Maria. De aci înainte!... arătă pasajul cu unghia. Celelalte nu interesează; sînt chestiuni banale, indiferente, conjugale...

Radu Comșa se retrase între ferestre.

Maria, rezemată de pervaz, privi afară, în stradă, unde picura zăpada prelinsă de pe acoperișuri, în soarele călduț.

Scrisoarea lui Virgil Probotă îl ruga, prin Maria, pe Radu să treacă neapărat la o casă din Tătărași, unde fostul lor coleg, Dan Șcheianu, își scuipă cele din urmă rămășițe de plămîn. Era un apel de vechi camarazi să-și stea într-ajutor: „Zilele lui Șcheianu sînt numărate. Nimeni nu-l mai poate salva! Dar cred o datorie să încercăm a îmblînzi soarta unui nefericit, cu care am pornit la drum împreună și se pierde. Nu mă îndoiesc că Radu, cu toate gravele lui ocupații, va găsi timp să facă el ceea ce eu, de aci, nu mai pot face. Insist însă: mă tem că fiecare zi lăsată să treacă, să nu însemne un ireparabil prea tîrziu..."

Urma adresa casei unde zăcea Dan Șcheianu, cîteva rînduri dintr-o scrisoare primită de la el, pe urmă întrebări care-o priveau numai pe Maria.

Foaia de hîrtie tremură imperceptibil în mîna lui Comșa. Îl încercă o mustrare.

El nu se mai gîndise de mult nici la Virgil, nici la Dan. Și iată că Virgil Probotă, cu toate necazurile și sărăcia lui, de departe, dintr-un bordei de campanie, se arăta mai omenește îndurerat de soarta prietenului în pierzare! Umilit de această constatare, care încă o dată îl scădea în propria-i judecată, împături scrisoarea și-o trecu Mariei, după ce-și însemnă adresa în agendă.

— Te duci chiar astăzi, sper!... stărui Maria Probotă. Eu am fost imediat ce-am primit scrisoarea!... E condamnat

fără scăpare, chestie de cîteva zile. Dar nu mai pot călca acolo... E o lume imposibilă, o casă de alienați!...

Nu adăugi că fusese înconjurată de un soi de zănateci, care-o înfricoșaseră, glumind alături de camera muribundului, făcînd-o să roșească la aluziile lor dezmățate: adevărată atmosferă și clientelă de tavernă.

— Și Virgil ce face? Dinu? Cucoana Tincuța?... încercă Radu să rupă tăcerea care îl stingherea.

— De ce acest interogator de mîntuială, domnule Comșa? Altădată, în camaraderia lor, îi spunea Radu sau Comșa, simplu! Observă aceasta și șovăi.

— Dumneata nu te mai interesezi de foarte multă vreme de foștii prieteni... Sînt trei luni de cînd ne aflăm aici. Fără această scrisoare, recunoaște că nici nu te-ai fi gîndit la noi. Nu ne-am mai văzut! Nici n-am fi avut, de altfel, de ce...

Radu Comșa își amintea cu mustrare cum a părăsit el în noaptea de noiembrie, în drumul retragerii, în ploaie, pe Dinu și pe cucoana Tincuța. Uitase cu totul. Îi apărea această nepăsare mai mizerabilă încă, fiindcă de atunci nu-l muncise nici o clipă gîndul; nici nu se mai întrebase care le-a fost în urmă soarta.

Vru să repare uitarea. Îngăimă cîteva vorbe pentru Maria numai, rezervîndu-și dreptul pentru conștiința lui să și-o examineze mai sever singur.

— Am avut atît de lucru!... Un birou cu toată răspunderea... Pe urmă, de unde să-mi imaginez că sînteți aci?...

Maria ridică ochii obosiți sub fruntea bombată și îl privi drept.

— De ce atîtea explicații? E una mai simplă... E firesc. Viața ne îndepărtează! Dumneata ai alte preocupări...

O pauză.

— Uitam să te felicit!... Eleva lui Virgil face o bună partidă.

Comșa rupse între degete creionul subțire al agendei.

Cei doi funcționari de la mese scriau de zor, cu capetele plecate pe foile de hîrtie; dar erau numai urechi, cu toate că Maria vorbise surd.

Radu se hotărî:

— Îmi permiți să te însoțesc cîțiva pași? Aci, între ferestre, nu e locul cel mai nimerit pentru rechizitorii, nici pentru pledoarii...

Își îmbrăcă paltonul și o întovărăși.

Ușierul strigă celor care așteptau în sală să treacă după amiază, la patru.

Moșneagul cu cioc alb își îndesă amărît peste urechi căciulița de imitație de biber, uitîndu-se mustrător la Maria Probotă: „Ți-am făcut loc cu atîta bunăvoie și acum, din pricina dumitale, iată altă jumătate de zi pierdută!" Dar Radu Comșa trecu repede, cu figura încruntată, cu gulerul ridicat, printre oamenii mormăind; numai în stradă surîse cu satisfacția ștrengărească a școlarilor care și-au furat din programul plicticos un ceas de libertate.

— Cum îți vine să abandonezi atîția oameni, după ce-au așteptat?... Poate au nevoi grabnice... E atîta mizerie acum, pretutindeni! îl certă Maria Probotă, călcînd la stînga lui, pe trotuarul curățit, unde soarele de început de martie topea ninsoarea murdară.

— Mă surprinde acest sentimentalism la o doctoriță și încă la una cu atîta experiență! încercă Radu Comșa să înlăture răspunsul cu o glumă și constatînd in aceeași clipă, dezolat, că nu prea are noroc cu glumele în asemenea împrejurări. Ei mă așteaptă pe mine, eu pe alții!... E un cerc de fier, viața...

— O! Pentru dumneata, un cerc de fier!...

— De ce acest: „pentru mine"? Să am oare atît de mult aerul unei brute?

Radu Comșa gîndea: „Are dreptate să-i par brută fericită și privilegiată! Virgil e într-un bordei de pămînt, după ce s-a tîrît pe toate drumurile de retragere ale țării. Dan Șcheianu moare de oftică, într-o bojdeucă de mahala din acest Iași al tuturor expierilor. Eu primesc felicitări."

Maria Probotă, mergînd alături, se întreba la rîndul ei: „De ce simt oare o plăcere animală să merg lîngă el? E un egoist!... Pus la adăpost de toate primejdiile. Își aranjează viața comod, înlăturînd tot ce este prilej de suferință. Bietul Virgil îmi scrie cîte îndură în peșterile lor de pămînt. I se par himere inaccesibile: un cearceaf curat, un pahar de ceai limpede, o carte, gîngureala lui Dinu... Și eu găsesc o plăcere rea să pășesc lîngă omul care-a fugit de mine, din prudent calcul. Ochii îmi sînt atrași de gura lui cărnoasă și senzuală; peste voința mea, animalul de aci e satisfăcut de vecinătatea acestui alt animal, robust, mulțumit de sine

şi nepăsător! Am un copil care înseamnă toată raţiunea mea de existenţă, îl iubesc: de ce nu mă gîndesc la el, acum?... E o urîtă glumă, o dezgustătoare glumă, viaţa!...

Maria Probotă îşi aduna toate gîndurile, cu toată voinţa, la Dinu. Aproape să-i şoptească numele într-ajutor: Dinu! Dinu! Dinu!

Se surprinseră tăcînd.

Maria privea profilul lui Radu, cu tăietura buzelor adîncă, nedîndu-şi seama că îl priveşte.

Aşteptară să traverseze în faţa statuii lui Miron Costin, cu gulerul de zăpadă prelingînd apă pe mantia coclită, de bronz.

În soarele firav de martie, trecătorii se îmbulzeau ca gîngăniile.

Ieşeau din iarnă cu feţele stoarse, flămînzi şi cu ochii sticloşi, după patru luni de suferinţi crunte; dar presimţirea primăverii înviora figurile cu o nădejde încă timidă şi involuntară, fiindcă aerul era uşor şi proaspăt. Pătrundea jilav în plămîni, adînc şi ameţitor, ca în pieptul convalescenţilor. În văzduhul umed streşinile se topeau, gesturile păreau mai uşoare, totul devenise aerian şi imponderabil. Norii albi se topeau în albastrul ud al cerului.

Un ofiţer fără mînă rîdea cu toţi dinţii albi, lîngă o femeie cu haine cernite. Se cunoştea că nici omul cu mîneca goală prinsă în ac nu-şi aducea aminte că n-are o mînă; nici femeia, că plîngea un mort.

Era cea dintîi primăvară după prăpăd şi începeau cele dintîi uitări.

Radu Comşa se apropie mai mult de Maria, susţinîndu-i braţul să păşească peste noroiul amestecat cu zăpadă cafenie.

Îi văzu ochii plini de gînduri, obosiţi şi trişti.

O întrebă brusc, cu un surîs ştiutor, de protecţie şi ironie:

— Mărturiseşte, ce gîndeşti acum?

Maria Probotă răspunse mecanic:

— Nimic! aşa cum se apără întotdeauna femeile surprinse asupra unui gînd de nemărturisit.

— Eram sigur!... clătină din cap Radu Comşa, cu un zîmbet pe care-l voia mai departe ironic. Totuşi aş putea reproduce cu oarecare aproximaţie reflecţiile... Îţi spui, nu este aşa? „Iată un om care s-a lepădat de tot ce-l putea împovăra în viaţă, ca de un bagaj incomod, pe o linie de trans-

bordare. Prietenie, prejudecăţi, obligaţii, tot!... Ca o şopîrlă care-ţi lasă în mînă coada, să se salveze ea!“ cum ar apela imediat la un exemplu din domeniul său zoologic, Virgil... Simt răceala din prietenia lui. A fost pe aci, desigur... De ce n-a dat pe la mine? De cîte ori ne-am întîlnit în doi ani, ne-am spus numai banalităţi indiferente: doi vecini de masă la un restaurant de gară, pe care numai întîmplarea îi pune alături şi schimbă de mîntuială formalităţi convenţionale.

— Virgil a stat numai o săptămînă!... îl apără Maria. Nici nu ştia unde eşti şi dacă eşti aici. Era zdrobit de oboseală, deprimat, aproape bolnav. Venea de pe front şi se întorcea tot acolo!...

Radu clipi mărunt să-şi biruie un sentiment neplăcut, care-l apăsa tot mai des de la un timp.

Apoi vorbi, mai mult pentru el:

— Înţeleg ce înseamnă şi aceasta: „Venea de pe front şi se întorcea tot acolo!“ Adică: „Nu era în situaţia dumitale, ferit de aceste stupide datorii, la un birou unde laşi bieţi oameni să aştepte cu o nepăsare seniorială.“ Declară că n-ai vrut să spui aceasta?...

— Şi dac-ar fi? îl înfruntă Maria cu o satisfacţie răutăcioasă.

— Ai toată dreptatea! Aparenţele sînt împotriva mea... Dar e o situaţie care mi s-a impus şi care din voinţa mea se va curma! se apără Radu Comşa, întrebîndu-se de ce simte nevoia să se dezvinovăţească, şi totuşi continuînd: Peste trei sau patru săptămîni, delegaţia mea expiră. Am cerut să se sfîrşească! Voi fi alături de Virgil şi de oricare...

Maria Probotă dădu din umeri. Ce-o interesau pe dînsa aceste toate?

— Să vorbim de altceva... Unde locuieşti aici? Ai găsit o casă comodă? Potrivită situaţiei dumitale pe care, evident — observi că am luat notă — n-ai căutat-o?

— De ce vorbeşti aşa? Vrei să fii malițioasă, dar ai o inimă prea bună, prea directă, prea nealterată, ca să izbuteşti pînă la sfîrşit... Şi pe urmă, poţi observa acum cine îndepărtează prieteniile noastre vechi...

Maria Probotă păşi, desfăcîndu-şi braţul, cu privirea în jos, tăcută.

Amîndoi văzură, o clipă, în aburita oglindă a amintirii, dimineaţa de toamnă cînd Radu Comşa, student sărac şi

convalescent, cu pardesiul pe umeri, în grădina cucoanei Tincuța, sorbea ceaiul cu medicamente. Frunzele fugind pe cărare, ca mici făpturi alungate ale toamnei. Cartea deschisă pe care-o citea vîntul, întorcînd foile una cîte una. Maria numărînd picăturile de doctorie, cînd Radu i-a prins mîna fără să-i spună nimic și ea și-a retras-o încet...

Radu Comșa își amintea de acestea fără nici o înfiorare. Lucru trecut, mort. Tot sufletul îi era pentru totdeauna inundat de imaginea Luminiței.

Dar Maria simțea încă vinovata căldură în piept și-i fu silă de ea.

Pe obrazul cu liniile neclintite trecu fugitiv o lumină, ochii îi fură mai calzi, gura întredeschisă întineri: o slabă înfiorare de viață pîlpîi din trecut, înăbușită brusc, înainte ca Radu Comșa s-o fi surprins. Fu ca o floare opărită cu leșie fierbinte: într-o clipă veștedă și cu culorile de cenușă. Maria gîndi cu deznădejde numai la Dinu: „Acum omul lui de zăpadă se topește. Ce neconsolat va fi mîine! Dinu! Dinu! Dinu!..."

Cînd ridică ochii la ochii lui Radu Comșa, toată figura arăta numai marea și iremediabila ei oboseală.

Îi întinse mîna:

— Așadar, rămîne hotărît! După-amiază treci neapărat la Șcheianu... Poate vei reuși să-l scoți de acolo; dacă nu, măcar să-l convingi să urmeze prescripțiile unui medic! Bineînțeles, altcineva decît mine... Mi-ar fi imposibil să calc în asemenea casă!...

Radu Comșa îi sărută vîrful degetelor slabe:

— Nu mi-ai spus unde stați! Aș vrea să-l văd și pe Dinu.

Maria evită răspunsul:

— Ceea ce s-ar putea face pentru Șcheianu e să-i găsești o cameră mai aerisită, cu liniște și lumină... Să-l scoți dintre indivizii aceia odioși. Măcar agonia să-i fie de om!...

Radu vru să mai întrebe ceva.

Dar Maria Probotă era departe, cu trupul subțire, în hăinuța săracă, înghițită de mișuneala trecătorilor. La colț dispăru. „De ce-o fi fugind așa?" se întrebă Radu. Și rămase nehotărît, neștiind încotro să-și îndrepte pașii, în soarele blînd de martie, care nu-i făcea nici o bucurie.

Trecu în trap o trăsură rusească: roți de cauciuc, înhămătură de troică, un cal negru, uriaș și lucios, cu cerc, între

doi lăturaşi mai mici, suri, rotaţi, cu gîturile încordate; vizitiu cu miţoasă căciulă şi cu şireturi negre la blană.

Dinăuntru, salută larg prinţul Gurii Serghievici Vorşaghin şi-i zîmbi voioasă Zoe Vesbianu. Iată una care se consola repede!...

Radu Comşa se întoarse să-i privească din urmă, fără prietenie.

2

După-amiază, cobora din automobilul lui Alexandru Vardaru, la capătul unei străzi noroioase din Tătăraşi.

Neculai, şoferul, îşi scoase cascheta ştergîndu-şi fruntea asudată de acrobaţiile cu care străbătuse prin atîtea gropi pînă aci.

— Mergeţi dumneavoastră înainte... Să văd unde intraţi. Mă tem să nu se înfunde maşina în Maţurienele aste!

Neculai citea gazeta şi cunoştea, după cum se vede, dezastrul rus din lacurile Mazuriene.

Stradela era într-adevăr un canal lichid, între zaplazuri de leaţuri, cu movili de zăpadă zgurită, cu apă opacă şi neagră.

Radu Comşa păşi peste pietrele semănate din loc în loc, singura trecătoare a aborigenilor. Stîlpii de porţi purtau două rînduri de numere, cu văpseaua deopotrivă de ştearsă. Nu se mai cunoştea care e numărătoarea cea nouă şi bună.

Într-o curte, doi mahalagii dezbrăcaţi de haină spintecau un porc proaspăt înjunghiat, cu pielea atît de netedă, de spălată şi roză, încît avea nu ştiu ce nuditate necuviincioasă de trup omenesc.

La chemarea lui Comşa, unul veni pînă la zaplaz, cu cuţitul ud şi cu mîinile pline de sînge pînă la cot, grăbindu-se să-l lămurească cu o bunăvoinţă care contrasta cu înfăţişarea feroce de asasin.

— A treia casă, pe stînga!... Intraţi în ogradă de-a dreptul, că dacă bateţi, bateţi degeaba!... Nu mai aude nici dracul!... Casa e hăt în fund!...

Un cîine jigărit ţîşni printre dînşii, în gură cu o bucată vînătă de măruntai. Omul zvîrli cuţitul după el, dar fără efect.

Cîinele sări gardul din faţă, apoi prin fundul unei grădini, altă împrejmuire, cu velocitatea unui cîine dresat la un concurs de obstacole.

— E javra lui Bodringă! strigă celălalt mahalagiu, rămas lîngă porcul alb-roz, cu picioarele în sus, cu burta spintecată, din care scotea, inepuizabil, ficaţi, plămîni şi intestine, ca dintr-un geamantan deschis la o percheziţie de frontieră.

Omul cu cuţitul sudui tot neamul lui Bodringă şi făgădui cîinelui un destin fatal.

Se întoarse apoi iarăşi la Comşa:

— Vă spuneam să nu mai bateţi, că n-aud, ca surzii! A adunat muierea toţi zevzecii din tîrg...

Radu Comşa îi urmă sfatul întocmai.

La numărul 14, intră în curte fără să mai bată în poartă. De altfel poarta nu exista decît virtual; o indicau numai două gropi de viitori stîlpi.

Casa era ascunsă după frînghii cu rufe ude. Trecu plecîndu-se de două ori pe sub cămăşile şi pantalonii spînzuraţi, pantaloni femeieşti şi bărbăteşti, cu laturile desfăcute în atitudini obscene şi într-o vinovată promiscuitate: pantaloni de mătasă negri, verzi, roz şi lila; pantaloni cu dantelă şi izmene cazone, de pînză groasă, atîrnînd pînă în pămînt.

Uşa era întredeschisă. Ciocăni de cîteva ori, fără succes. O trase cu totul; se deschidea în afară.

Ceea ce văzu întîi îl umplu de nedumerire.

Cineva, întors cu spatele, făcea un fel de mătănii.

În genunchi, arăta bombat fundul pantalonilor cu dungi verzi pe fond cenuşiu. Două petece de altă stofă, ca doi ochelari simetrici, trădau îndelungata carieră a veşmîntului şi viaţa sedentară, lipită de scaun, a proprietarului.

Apoi omul se lăsă pe burtă; atunci se putu vedea că are o pălărie tare pe cap şi că se afla numai în cămaşă colorată, de cit roz, fără vestă, cu bretele pestriţe încrucişate pe umeri. La crucea bretelelor, cămaşa ridicată şi boţită făcea un mic glob, plin de aer.

Omul stătu o clipă pe burtă părînd că sondează atent rogojina care ţinea loc de covor şi de unde avea să ţîşnească o profeţie misterioasă. Semnul fatidic întîrzia să apară. Omul se înălţă consternat şi se lăsă de cîteva ori încet, numai

în puterea brațelor; făcu mai multe mișcări de broască, de șopîrlă, de urs și de capră, ca să atragă indulgența zeilor.

Zadarnic! Zeii, se vede că îi respingeau cu desăvîrșire toate aceste vane și mute implorări, căci vraciul sări brusc în picioare și începu să întindă mîinile în sus și în lături, cuprins de furie, icnind ritmic și numărînd gifîit, un-doi! un-doi!

Se mai prosternă încă o dată pînă la pămînt, într-o adîncă temenea turcească, întinzînd iarăși fundul pantalonilor atît de amenințător, încît lui Radu Comșa îi fu teamă să nu plesnească cele două ocheane rotunde de altă stofă; ridică brațele în aer și, întorcîndu-se pe călcîie, rămase cu gura căscată, cu a opta figură din *Sistemul doctorului Müller*, neisprăvită, cînd dădu ochii cu necunoscutul din prag.

— Cu cine am onoarea? salută cu extremă afabilitate, rectificîndu-și poziția și scoțînd gambeta de pe creștetul care apăru chel cu desăvîrșire.

— Comșa! îi întinse mîna mosafirul din prag. Radu Comșa! Prieten și fost coleg cu Dan Șcheianu. Mi s-a spus că-l pot găsi aci...

— Exact! Îmi dați voie să mă prezint?

Oferi mîna pe care din treacăt o șterse de fundul pantalonilor.

— Alcibiade Gîțu! Ex-profesor de filozofie, logică, psihologie, estetică, greacă și latină. În prezent, liber ca păsările cerului... Exact! Prietenul nostru comun, Dan Șcheianu, locuiește aci: mă tem însă că numai provizor!... Se pare că prea curînd va fi eliberat din acest vulgar exil impus sufletului...

Vorbind, domnul Alcibiade Gîțu își mîngîia, cu înduioșătoare iubire paternă, nasul rotund, roșu și lucios ca guma baloanelor de la Moși.

Radu Comșa nu luă seamă la bizara introducere a exprofesorului de filozofie, logică, psihologie, estetică, greacă și latină. De la Maria Probotă știa că se poate aștepta la orice și venise cu hotărîrea să nu se mire de nimic.

Dar voi să curme palavrele individului și, cu pălăria în mînă, se sili să arate că n-are timp de pierdut:

— Domnule Alcibiade Gîțu, aș dori să-l văd pe prietenul meu Dan!...

Apăsase pe „prietenul meu Dan", pentru a sublinia că nu înțelege să aibă nimic comun cu tovarășii actuali ai lui Șcheianu.

— Aș dori să-l văd imediat! Îmi faci un mare serviciu dacă mă conduci în camera lui.

— Exact! Numai că pentru moment doarme. Se antrenează pentru somnul cel mare. Priviți!

Domnul Alcibiade Gîțu, cu dexteritatea unui paznic de muzeu anatomic, dădu perdeaua de la fereastra îngustă cît o palmă a ușii din stînga și se ridică în vîrful picioarelor să privească, fiindcă era mic de statură, iar fereastra era înaltă. Își aruncă ochii înăuntru și Radu Comșa.

Se vedea un căpătîi de pat, lipit de perete; un trup învelit peste cap cu o plapomă roșie, neînfățată.

— V-ați convins? întrebă surîzător domnul Alcibiade Gîțu. Doarme!... A ațipit adineaori... S-a certat pe-o chestie de estetică și a ațipit. N-a dormit toată noaptea. Ar fi o crimă să-l deșteptăm, exact o crimă!... Însă peste o jumătate de oră se deșteaptă singur, vă garantez... Exact! De aceea vă invit în camera noastră să așteptați! E o cameră săracă, domnule Comșa... Dar veți face cunoștință cu cîțiva artiști și intelectuali foarte distinși. Exact, pe onoarea mea, domnule Comșa, persoane excepțional de distinse!... Pionierii vremilor ce va să vină!

Domnul Alcibiade Gîțu, scund, cu începutul de grăsime fără succes combătut de sistemul doctorului Müller, în cămașa roz sub bretelele încrucișate și cu pălăria tare pusă cam pe-o ureche, zîmbea. Zîmbea cu atîta beatitudine de impresia rară pe care știa că vor produce-o, fără nici o îndoială, amicii săi intelectuali și artiști, pionierii vremilor ce va să vină, încît Radu Comșa nu avu tăria să refuze.

Nici n-ar fi avut de altfel unde să aștepte aiurea.

Amfitrionul își frecă mîinile, după ce-și șterse sudoarea din podul palmelor de fundul pantalonilor. Nasul roșu, rotund și lucios ca pielița baloanelor de gumă, strălucea de o orgolioasă satisfacție.

Prin perete se auzi un glas răgușit, intonînd:

It's a long way to Tipperary!...

Deschise ușa din dreapta și îl împinse pe Radu Comșa într-o încăpere, unde îndată se mișcară cîteva umbre, ca

larvele tulburate cînd ridici o piatră într-o pivniță umedă.

Cîntecul Marii Britanii amuți.

— Iată prietenii mei și ai lui Dan Șcheianu, iubite domnule Comșa! Permite-mi să ți-i prezint. Mitică Episcopescu, sculptor!...

Mitică Episcopescu, sculptor, gigant bărbos, cu capul puțin plecat, fiindcă ajungea în tavanul scund, îi strînse mîna ca într-o menghine și o scutură zdravăn, repetat, îndelung, pînă ce Radu Comșa închise ochii de durere.

— Eliazar Ciucă, matematic și astronom!... Dacă îți amintești, acum zece ani a atras atenția asupra cîtorva erori fundamentale ale lui Poincaré. În altă țară, de mult ar fi ajuns la Institut, Academie, ețetera... Exact! Ministru de instrucție poate, inspector general desigur, rector de universitate, decan, ețetera...

Eliazar Ciucă, adversarul lui Poincaré, întinse cu modestie o mînă timidă și moale, privindu-l cu cel mai mare interes de după o pereche de ochelari cu sticlele foarte bombate, ca pe-un satelit necunoscut ori ca pe-un icosaedru cu douăzeci de triunghiuri egale.

— Tismana! Cred că ați citit poemele demoniace semnate Vlad Tismana!...

Vlad Tismana, autorul poemelor demoniace, făcu un pas șchiopătînd, pînă înaintea ferestrei care-i lumină fața tumefiată de bubulițe violete și monoclul satanic.

Atingerea mîinii fu rece și vîscoasă, ca o bală de melc.

— Emilian Carpuz, pictor! Adevărat revoluționar în arta luminii, întors de pe front și decorat.

Emilian Carpuz, revoluționar în arta luminii, fusese surprins tocmai cînd își lega moletierele peste bocancul unui picior, pe cînd celălalt era cu desăvîrșire desculț. Gemea și ofta, ca și cum ar fi strîns pansamentele pe o fractură teribilă.

Se mulțumi să ducă degetele la tîmplă, într-un fel de aproximativ salut milităresc.

— Și, în sfîrșit, acest individ care doarme, clocindu-și încă băutura de astă-noapte! Alecu Iovin, kantian incorigibil, fiindcă e pentru aperitivul categoric și fiindcă e clientul cel mai fidel al lui „Manaș Kanter cel cu vinuri bune“, cîrciumă celebră în tot cartierul!...

Alecu Iovin, kantian, fiindcă era pentru aperitivul categoric, calambur localizat ad-hoc după o caricatură dintr-o publicaţie umoristică franţuzească, dormea cu totul absent de la aceste infame calomnii.

Dormea îmbrăcat, într-o poziţie incomodă şi absurdă, cu mîinile în buzunări, cu faţa la perete, fără pernă, dar cu picioarele cocoţate mult peste nivelul capului, susţinute de spătarul unui scaun. Fie din cauza prea prelungitei controverse filozofice de peste noapte la domnul Manaş Kanter, cel cu vinuri bune, fie din cauza acestui fel de a dormi fachiric, somnul lui Alecu Iovin, kantian, se arăta foarte agitat şi tulburat de vedenii: scîncea şi sforăia şuierător, se înfigea mai adînc cu nasul în perete, sughiţa şi zvîrlea dintr-un picior, ameninţînd echilibrul instabil al scaunului suport.

Domnul Alcibiade Gîţu, sfîrşind prezentările, îşi privi cu mare înduioşare pionierii vremilor ce va să vină şi adăpostul unde toţi abia încăpeau, unul lîngă altul, ca nucile într-o plumieră de şcolar.

Apoi, pentru a face onorurile de gazdă, îşi îmbrăcă un surtuc cafeniu, înfipse gambeta neagră pe capul unui ghips înfăţişînd o victorie înaripată şi oferi lui Radu Comşa un jîlţ, însă numai după ce-i verifică în prealabil rezistenţa picioarelor.

— E cel bun! îl asigură Mitică Episcopescu, trecîndu-şi degetele prin barbă şi privind de la înălţimea tavanului, unde creştetu-i se încadra într-o transparentă aureolă de pînză de păianjen.

— Iată, iubite domnule Comşa, în ce mizerie sînt constrînşi să trăiască atîţia intelectuali şi artişti excepţionali! Iată unde sînt osîndiţi să-şi petreacă viaţa, împiedicaţi de la creaţie în aceste prea triste vremuri!... suspină domnul Alcibiade Gîţu, aşezîndu-se pe marginea unuia din cele trei paturi, care ocupau cei trei pereţi. Ne-am adunat ce are Ţara Românească mai independent în cugetare şi artă, şi trăim ca într-o cetate asediată! Aiurea oamenii se ucid, redaţi instinctelor elementare... Dar aci, noi păstrăm vie flacăra umanităţii! Cînd nenorociţii, astăzi abrutizaţi de război, se vor dezmetici din nebunia lor, atunci vor veni să-şi aprindă feştilele la focul pe care l-am ascuns viu şi l-am ferit de pieire...

Domnul Alcibiade Giţu îşi netezi nasul roşu şi lucios, ca pieliţa baloanelor de la Moşi, în al cărui interior s-ar fi aprins brusc flacăra unui nemărginit orgoliu.

Îl privi în ochi pe Radu Comşa şi zîmbi, preîntîmpinîndu-i o întrebare:

— Poate vreţi să ştiţi cum trăim aci, cum ne hrănim, domnule Comşa? Cînd am sosit, datorită simţului practic al prietenului Eliazar Ciucă şi calculelor sale, care au demonstrat imediat, după semnele aştrilor şi mersul planetelor, că războiul va dura şapte ani, am cumpărat aceşti doi saci de fasole; alţi doi saci de mălai pe care i-am urcat în pod; patru saci de cartofi depozitaţi în pivniţă; mai multe kilograme de tutun, patru şunci afumate care, din nefericire, se apropie de sfîrşit, căci totul este trecător în această trecătoare lume, şi am mai adaos o balercă de vin... Pe aceasta a consumat-o, împotriva prevederilor noastre, încă din primele două săptămîni, acest domn care sforăie acum; personaj lipsit de demnitate şi de sobrietatea aşteptată de la un om de cugetare pură! Ne-am pregătit în acest chip, iubite domnule Comşa, pentru un lung asediu, căci nimeni nu poate nega că puţinii oameni într-adevăr superiori sînt constrînşi să trăiască astăzi, după cum am spus-o, ca într-o cetate asediată de barbari!...

O clipă se opri, ascultă spre uşă şi surîse cu satisfacţie:

— Iubite domnule Comşa, mi se pare că aud tuşind pe prietenul nostru comun, Dan Şcheianu! Îmi permiteţi un moment să văd dacă s-a deşteptat?...

Domnul Alcibiade Giţu dispăru şi Radu Comşa rămase cu cele cinci genii care, într-o atmosferă irespirabilă de submarin, păstrau vie flacăra umanităţii pentru vremile ce va să vină.

Ca să vorbească ceva, Radu întrebă:

— Vă rog, domnilor, pentru Dan Şcheianu aţi chemat vreun medic de cînd e în pat?....

Sculptorul uriaş dădu din umerii laţi, cu compătimire, pufăind din pipa care umplu îndată încăperea cu fumul unui depozit de furaje incendiat.

— Ce nevoie are de medic? Destul să urmeze metoda mea: sigură! Patentată şi garantată!... O jumătate de vin negru, fiert cu scorţişoară, piper şi zahăr, seara; şi pe piept,

cataplasme cu seu!... Îți ia răceala cu mîna și a doua zi zburzi ca un mînz!...

„Aceștia îl asasinează!“ gîndi Comșa și se îndîrji în hotărîrea să-l urce pe Dan Șcheianu în automobil și să-l ducă la el acasă.

— A fost o doctoriță! pițigăi Vlad Tismana, așezîndu-și monoclul în ochiul de culoarea acadelelor de lămîie. O doctoriță foarte nostimă, păcat că așa o ipocrită!... Avea tot timpul aerul unei regine detronate. Dar știm noi ce se ascunde sub așa un aer de mironosițe...

Poetul demoniac făcu ticălos cu ochiul cel fără monoclu.

Radu Comșa simți că și-ar procura una din cele mai mari satisfacții din viață dacă l-ar putea înșfăca de-o ureche să-l trimită, cu un picior în spate, peste cele trei bariere de rufe întinse pe frînghii, ca trei bariere care astupau viitorul geniilor exilate în acest falanster patronat de domnul Alcibiade Gîțu.

Afară se auzi claxonul mașinii. Desigur, Neculai izbutise să ajungă pînă aci și dădea de veste.

Toți se ridicară la fereastră, cu priviri de mirare, fiindcă niciodată pînă atunci nu se aventurase în aceste părăgini un asemenea occidental vehicul.

— Nu vă deranjați. E mașina mea!... lămuri Radu Comșa.

Voise să spună că e mașina cu care a venit el.

Dar cele patru genii îl considerară deodată cu alt respect și cu o mai mare admirație. Prietenul lui Dan Șcheianu era, așadar, un adevărat personaj! Poetul demoniac se apropie săltînd pe piciorul teafăr, ca o dropie rănită.

Își scoase monoclul și, învîrtindu-l pe un șnur în vîrful arătătorului, își dădu confidențial o părere dezinteresată:

— Eu cred că Dan Șcheianu trebuie neapărat să ia aer...! În fiecare zi, o plimbare care să nu-l obosească. Dacă îi trimiți dumneata în fiecare dimineață mașina un ceas pentru o plimbare, pot zice de-acum că e un om salvat! Îl putem însoți noi. Eu sînt gata la acest sacrificiu... Pentru Dan Șcheianu am avut întotdeauna un mare sentiment!...

Domnul Alcibiade Gîțu intră în cameră:

— S-a deșteptat, iubite domnule Comșa! Un moment numai și puteți veni... Vrea să-și facă toaleta: a devenit cochet ca o curtizană.

Scoase dintr-un sertar o cămaşă împăturită, îi cercetă nasturii. O aruncă şi alese alta.

Ridică de pe masă ceva care semăna cu o pălărie şi luă de dedesubt ceva care semăna cu o perie de cap, aşezată lîngă ceva care semăna cu un colţ de pîine.

Desprinse din cui şi o oglindă de-un lat de palmă. Apoi ieşi cu braţul plin, ca o mamă care se duce să facă toaleta pruncului invitat să recite o poezie de salon mosafirilor.

Alecu Iovin, kantianul, se răsuci în pat, căscă, se frecă la ochi, se ridică zburlit, îşi privi lung şi amărît picioarele numai în ciorapi, din care ieşea la lumină degetul mare printr-o spărtură.

Numai după acest examen, clientul lui Manaş Kanter, cel cu vinuri bune, înălţă privirea şi observă că se află în încăpere un străin. Restabili oarecare ordine în căpiţa de păr şi, ascunzîndu-şi sub o manta, cu o subită pudoare, picioarele numai în ciorapi, rosti imperturbabil:

— Salutare, stimabile domn, şi scuzasi că mă prezint mahmur! Mi-a servit cîrsiumarul un vin teribil de prefăcut; otravă, nu altseva!...

Se frecă la ochi cu dosul pumnilor şi căscă:

— Sintési inselectual, arsist?... Vresi să intrasi în sercul nostru?

— Nu, domnule, nu sînt intelectual, nici artist şi nu rîvnesc la onoarea să intru în distinsul dumneavoastră cerc. Am venit numai să văd pe amicul meu Şcheianu! răspunse în silă Radu Comşa, înăbuşit de mirosul otrăvit al nicotinei, fiindcă sculptorul uriaş şi bărbos, după ce-şi făcuse higiena pipei, înşirase penele înnegrite pe marginea ferestrei.

— Dan? făcu omul aperitivului categoric, clătinînd capul cu presimţiri sinistre. Finis cu Dan Şcheianu! Ţara nu ştie se zeniu pierde! Angasasi să-i facă un bust prietenul Episcopescu. Şi el un artist de mare talent...

— I s-ar putea publica ineditele. Aş îngriji eu o ediţie, cu desene de Emilian Carpuz şi un studiu de Alcibiade Gîţu. Ar fi un volum să facă epocă, o revoluţie! se entuziasmă poetul Vlad Tismana, apropiind de obrazul lui Comşa răsuflarea fierbinte şi rău mirositoare.

„Bietul Dan! gîndi Radu, încă n-a murit şi-i precupeţesc oasele!... Trebuie neapărat să-l scot de aci. Şi aceasta repede, repede!"

— Poftiţi, iubite domnule Comşa!... Şcheianu vă aşteaptă!... anunţă domnul Alcibiade Gîţu cu gestul larg al unui valet de casă mare, care anunţă că doamna marchiză e servită.

Îl conduse pînă la uşă şi, cu delicateţă, pentru care Radu Comşa îi fu recunoscător, domnul Alcibiade Gîţu se retrase din prag:

— Vă las singuri, iubite domnule Comşa! Înţeleg perfect... Intraţi!...

Fericit de această delicateţă care îl creştea în propriii săi ochi, domnul Alcibiade Gîţu îşi dezmierdă vîrful nasului rotund, din discreţie şi el, cu strălucirea stinsă.

Radu Comşa intră.

3

Într-o singură privire cuprinse încăperea goală, pereţii văpsiţi cu un verde strepezit ca sulfatul de cupru şi cu mari pete mucede de umezeală; patul mic, în care Dan Şcheianu, în cămaşă curată, cu părul netezit, se ridicase în capul oaselor.

Îl înfăşură cu braţul puternic după gît şi îl sărută pe obrazul ţepos:

— Dan! Să nu-mi scrii nimic? Să nu dai o veste, cînd ştiai că...

Dan Şcheianu, care îl aşteptase cu bucurie acum cîteva clipe, la înfăţişarea lui Radu Comşa, sănătos, tînăr, în haine turnate pe trupul zvelt, simţi o zgîrietură neplăcută. Se ferise să-l îmbrăţişeze pe gură, se temea aşadar de boala lui!

Cînd Radu se aşeză pe marginea patului, îi vorbi cu un rîs rău, care-i dezveli gingiile vinete cu dinţii stricaţi:

— De ce atît de aproape?... Aşează-te la doi metri, vorbeşte-mi cu batista la gură!... Ştii doar că oftica...

Radu Comşa era pregătit la asemenea primire. Nu o luă în seamă. Îi clădi pernele la spate. Întrebă:

— Nu ţi-e rece, Dan? Să nu închid fereastra?

— Lasă să vie aerul... N-am să-l mai respir multă vreme.

— Dan! rosti Radu, prinzîndu-i mîna lungă, numai oase şi piele. Dan, nu trebuie să vorbeşti aşa! Mi-a spus Maria Probotă... Boala ta nu e atît de gravă. O simplă răceală şi

organismul slăbit. Chestie de îngrijire!... Două luni de liniște, aer, hrană bună...

Îl privi cu ochii coagulați, stinși în scobiturile orbitelor. Continuă:

— Dacă ai vrea tu, totul ar fi simplu!... Am o cameră care nu-mi e de nici un folos... Am sta împreună. Ne-am povesti atîtea din trecut... Și mie mi-e foarte urît singur. Ce spui tu, Dan?...

Dan Șcheianu nu răspundea nimic. Își lăsase mîna în mîna lui Radu.

Bătaia sîngelui puternică și ritmică din mîna aceea îi infuza și lui tărie. Îi era sete acum de viață. Tot ce risipise i se părea absurd și pentru totdeauna pierdut. Ucisese un bun pe care numai acum îl prețuia cu deznădejde. Dar mai putea fi o scăpare? Toate fuseseră nebunii: poezie nouă, revoluții estetice, cocaină și alcool... O mie de fericiri pe lîngă care trecuse fără să le observe: să respiri, să umbli, să-ți ardă soarele obrazul. Aerul primăverii, care e ușor și străveziu, amețitor ca o cupă de șampanie spumoasă, aerul acela de cîți ani nu-l mai simțise? Nu știa cînd e primăvară. Nu mai exista de atîta vreme pentru el nimic alt decît veșnica halucinație; o lume artificială și factice... Peste zece ori cincisprezece zile vor înflori iarăși caișii: are să-i mai vadă oare?

Radu Comșa aștepta, netezindu-i mîna ca unui copil. Înfățișarea lui Dan Șcheianu îl înspăimînta: pielea întinsă și lucie, părul putred.

În cămașa curată și largă, gîtul lung arăta mărul lui Adam enorm, chinuit spasmodic de respirația grea. Iar grija aceasta de a îmbrăca cămașa proaspătă și de a-și netezi părul părea acum o prematură toaletă mortuară.

Ochii lor se întîlniră. Și-i văzură umezi. Simțeau amîndoi crescînd, ca flori deschise magic, gînduri care nu se pot spune; dar care, așa nespuse, presimțite între ei, îi făceau buni, puneau o înțelegere supraomenească și fluidă în tot ce le sta pe buze și n-avea nevoie să fie rostit.

Dan Șcheianu privea acum afară, prin fereastra joasă, orizontul închis de rufele ude de pe frînghii.

Era o viață dincolo. Dureri și bucurii, care-i scăpau. Ca un liman unde a suferit și a cunoscut bucuria, și de care se depărtează dus de o navă neagră, în necunoscutul de din-

colo de toate zările. Acum regreta chiar și aceste suferințe. Fac parte din viață. Sînt însăși viața. Viața, care e voluptate ultimă și unică. Toți i-au găsit un sens. Desigur, cel adevărat, căci milioane de milioane de oameni o trăiesc așa dintotdeauna, o acceptă, i se supun. Numai el o pierde, fiindcă i s-a împotrivit. I-a cerut altceva: imposibilul! A uitat-o, pentru umbre. A pierdut-o, pentru umbre...

— Radule!... vorbi încet Șcheianu. Tu nu-ți mai aduci aminte cum se numea steaua unde magii Asiriei spuneau că emigrează sufletele? Steaua Sopdit mi se pare...

Radu Comșa nu auzise niciodată despre steaua aceasta, dar răspunse cu siguranță, spunîndu-și că acum, pentru Dan Șcheianu, adevărul nu mai are nici o însemnătate.

— Da, Dan, steaua Sopdit... Îmi amintesc perfect!...

Dan Șcheianu tuși. Își acoperi gura cu batista. Vinele i se umflară la tîmple; o clipă se înăbuși și se întinse pe pernă, cu unghiile înfipte în pieptul osos. Tusea sună cavernos între coaste. La rădăcina firelor de păr luciră boabe vîscoase de sudoare. Pielea deveni de un palid verzui, ca la înecați. Nările erau străvezii și lipite, ca nările cadavrului care va fi mîine.

Cînd sfîrși, își ascunse batista sub pernă să nu se vadă petele roșii.

Își căută gîndul început:

— Ce spuneam?... Da... Steaua Sopdit; sufletele care emigrează acolo... Cîte prostii, Radule!... Toți au fost torturați de ideea nemuririi... Nu se pot împăca cu gîndul că viața e numai aici, că sfîrșește aici!... Au imaginat dincolo o lume himerică, un ostrov ireal. O consolare... Dar dincolo, sînt numai oase și viermi. Întunericul cel mare... Eternitate nu există decît în moarte.

Glasul tremura. Dacă lîngă el, în locul lui Radu, s-ar fi aflat o femeie, mamă ori iubită, Dan Șcheianu ar fi plîns în brațele ei, cerșind o minciună consolatoare. Dar Dan Șcheianu era singur, și știa că pentru el nu va mai fi de-acum decît uitarea cea mare, iar consolarea nu i-o mai putea da nimeni; minciuna în care avea nevoie să creadă.

Trecu la alt gînd:

— Virgil are un copil... Nu l-am mai văzut. Îmi pare rău că nu l-am văzut. Un copil e întotdeauna o minune care se realizează, un mister! Sîntem noi, înainte de toate erorile.

— Ai să-l vezi, Dan, şi pe copilul lui Virgil!... Cînd te vei muta la mine, vom ruga-o pe Maria Probotă să ni-l aducă...

Radu Comşa cerca aşa, treptat, să-l deprindă cu gîndul că trebuie neapărat să se mute la dînsul.

— Ce zic eu „cînd te vei muta la mine", ca şi cum aceasta are să se întîmple peste cine ştie cîtă vreme?... Îl poţi vedea chiar mîine, Dan!... Fiindcă — nu e aşa? — mergi chiar astăzi cu mine! Am maşina la poartă... Te învelim bine şi într-un sfert de oră scapi de mizeria aceasta, unde, uite, chiar eu, sănătos, simt respiraţia strepezită de cocleala aceasta verde... Fereastra mea dă în grădină, am cărţi... Dan, nu e aşa că m-am gîndit bine?

Dan Şcheianu îi apăsa mîna, fără să spună dacă Radu a gîndit bine ori nu.

Dar pe figură străbătu o abia văzută schimbare, în care numai cei care-l ştiau bine puteau recunoaşte un început de surîs. O bucurie copilărească creştea în el, plină de temere. În cămaşa neted călcată, lîngă prietenul care-i flutura înainte amăgirea însănătoşirii apropiate, avu de pe acum iluzia convalescenţei. O cameră luminoasă, linişte, un pat cu aşternut alb, o glastră cu flori, un prieten, altul decît cei de alături, însemnau poate viaţa, din care acum ştie bine că n-ar mai risipi nimic, cu avariţie. Atîtea se pot face într-o singură viaţă!

Ca un copil încăpăţînat, aştepta însă să mai fie rugat pentru a consimţi.

Radu Comşa se temu să nu dărîme tot, stăruind peste măsură. Asculta cum respiraţia lui Dan scotea, din timp în timp, un sunet ciudat din piept, ca foalele unei armonice care se destinde singură.

Vorbi, minţind:

— A fost pe la tine Maria Probotă. Mi-a spus. Ar dori ea să te îngrijească... Vrea neapărat...

— Nu s-a supărat? întrebă cu îndoială Dan Şcheianu, fiindcă ştia că Maria plecase cu obrazul învăpăiat de glumele celor „de dincolo".

— De ce să se supere? Înțelege foarte bine, Dan, că prietenii tăi de aici văd viața într-un fel, noi altfel. Simplu! Nu poate fi vorba de aceasta... Îmi spunea numai că i-ar veni greu: camera de aici n-are lumină, e departe... Și Virgil i-a scris... Vezi că e dorința tuturor...

— Virgil e tot pe front? întrebă Dan. Tu cum ai făcut de nu?...

— Și eu plec... Peste trei săptămîni, o lună cel mult.

Dan Șcheianu tăcu o clipă.

Își desprinse mîna din mîna lui Radu.

Îl privi deodată, cu altfel de ochi, cu sufletul golit:

— Atunci cum mă inviți la tine? Îmi spui că ți-e urît să iei masa singur, că vom sta împreună și știi totuși că pleci peste trei săptămîni...

Gîndurile i se alegeau pline de oroare și grele, din întunericul în care colcăie duhurile cele rele. „Va să zică tot e adevărat! Desigur, în trei săptămîni — și-au făcut socoteala — n-am să-i mai incomodez cu nimic. Am să fiu mort! Am să fiu mort și el are să continue a-și plimba sănătatea această dezgustătoare... Tot ce-mi spune e numai fățărnicie și minciună."

Din clipa aceea, Dan Șcheianu simți că îl urăște pe omul acesta cu trupul elastic, viguros și tînăr, cum n-a urît niciodată un om.

Radu Comșa îi ghicise vag înțelesul bănuitor al întrebării. Știa cînd a pășit aici că va avea să înfrunte o luptă grea. Apropiindu-se de Dan și așezîndu-i plapoma sleită pe după mijloc, îi vorbi cu blîndețe:

— Dragă Dan, în trei săptămîni ori o lună, ai să fii mult mai bine... Rămîne Maria Probotă să te îngrijească... Cred că nici n-o să mai fii nevoit să stai în pat. Îți las și camera mea. Poți scrie; e timpul să dai, în sfîrșit, ceea ce așteptăm toți... Așa cum ne destăinuiai tu, planurile tale...

„Cum minte cu nerușinare! gîndea Dan Șcheianu. Știe că într-o lună am să fiu putred; că au să se cuibărească viermii aici unde este o lume pe care n-are s-o cunoască nimeni, niciodată... Știe aceasta și minte!... Nu poate înțelege ce înseamnă să pierzi tot. Să știi că tu vei fi hoit și că viața are să continue fără tine. Nu poate înțelege nopțile mele, cînd toți dorm, e liniște care te înăbușă și gîndul roade aci, încet

și continuu, ca un vierme intrat de pe acum în creier. Acestea nu le poate bănui!... Un om sănătos e un om odios. Animal egoist și crud!... Vrea să creadă că suferă alături de mine și surîsul irezistibil îi răsare pe buze, fiindcă se gîndește la desfătările lui, unde îl cheamă viața... Ce dinți oribili are, albi și tari, ca de lup!... Și gura, după care toate femeile... În încrederea lui imbecilă, desigur, îmi judecă existența cu severitate și o osîndește. Fiindcă nu l-a torturat nimic din ceea ce e misterios și irealizabil în viață, socoate că el a fost cel cuminte, că sănătatea și hainele scumpe și frumusețea de animal și toate mulțumirile i se cuvin ca o dreaptă răsplată; iar moartea aceasta a mea, de cîine aruncat pe un mindir, socoate că e împlinirea unei justiții imanente. Poate se bucură!... Își verifică încă o dată că el a fost cel înțelept și eu cel nebun. Înainte de moarte, vine să mă umilească cu mila lui, de care n-am nevoie. Am să-i arăt eu, să o simtă, că n-am nevoie!..."

Radu Comșa presimți că ceva nou și rău se petrece în sufletul prietenului. Încercă să-l smulgă acestei tăceri.

— Dragă Dan, se face seară și frig! Cred că am putea merge...

Dan Șcheianu se întinse pe pernă cu fața în sus, privind în tavan:

— Poți pleca! Eu nu merg... M-am hotărît! rosti cu glas indiferent, fără să întoarcă ochii la el.

— Ce însemnă aceasta, Dan? Pînă adineaori credeam că ne-am înțeles. Dacă te simți obosit, să lăsăm pe mîine... Viu dis-de-dimineață.

— Nici mîine, nici poimîine, niciodată!...

— Dan! îi puse Comșa mîna pe frunte. Dan, uită-te în ochii mei!... Ce se petrece aci? îi ciocăni fruntea osoasă, de pe acum netedă și lucie ca un craniu.

Dan Șcheianu întoarse fața către perete; ceafa îi apăru slabă și cu părul lung, netuns de multă vreme, leoarcă de sudoare. Radu Comșa se așeză iar pe marginea patului:

— Nu plec de aici, Dan, pînă nu te hotărăști...

— Vrei să mă vezi murind? vorbi Dan Șcheianu cu fața în peretele coclit. N-ai să aștepți prea mult!...

Radu Comșa își încrucișă brațele cu înfățișarea omului hotărît să aștepte totuși pînă la capăt.

Începu să privească cu răbdare fiecare pată de umezeală de pe peretele verde, în încăperea deşartă unde, în afară de pat, se afla în mijloc un singur scaun cu paiele desfundate şi un lighean ruginit cu un ibric de tablă, într-un ungher, la pămînt. Decor ostil şi rece, fără nimic din misterul oaspelui invizibil care se afla veşnic prezent aici, aşteptînd şi el cu răbdare, plecat spre obrazul descompus, cu privirea sleită în văgăunele orbitelor, cu pieptul sorbind anevoios în ultimele rămăşiţe ciunge de plămîni aerul din ce în ce mai împuţinat.

O pisică tărcată sări pe pervazul ferestrei. Privi o clipă înăuntru. Apoi începu să-şi spele labele şi blana năpîrlită, cu nepăsarea vieţii care continuă indiferentă, dincolo de nefericirile individuale.

Din acest amănunt fără însemnătate, destinul lui Dan Şcheianu apăru în gîndul lui Radu Comşa mai dureros. Totul va exista, ca şi mai înainte. Există, ca şi mai înainte. Numai pentru omul de aci vor fi sfîrşite, acolo de unde nu mai străbate nimic. A venit lîngă el cu toată pornirea şi ceva rău, veşnica nepătrundere dintre oameni, s-a căscat îndată între dînşii ostil, să le învenineze clipele care nu mai au întoarcere. Adineaori părea că minunea s-a săvîrşit, şi acum, iată!... Un gînd să nu-l mai părăsească: Orice-ar spune Dan, orice-ar face, sînt numai spasmurile acestei nefericiri. Fac parte din însăşi agonia lui. Nu trebuie să le asculte. Nimic să nu-i clintească hotărîrea de a-l scoate de aici...

Tăceau.

Şi în tăcere, pătrunse sunetul cald al unei viori de dincolo. Au ascultat amîndoi.

— *La Chaccone de Bach!*... recunoscu Radu.

„*La Chaccone de Bach!*..." gîndi Dan Şcheianu.

Muzica se înălţă, gravă, cu modulaţiuni de voce omenească, pătrunzînd zidurile, îndepărtată ca un suspin din adîncul pămîntului ori din înălţimile slăvii. O palpitaţie luminoasă de sunete, constelaţie melodioasă risipindu-se dintr-un cer nepămîntesc, pur şi cristalin.

„Cine putea să scoată arcuşului aceste modulaţii dumnezeieşti?" se întrebă Radu Comşa, ştiind că dintre cei de dincolo, nici unul nu fusese înfăţişat geniu al muzicii.

Dan Şcheianu asculta şi dînsul, cu gîtul puţin săltat din perne, ca să audă mai bine, cu respiraţia înăbuşită, să nu tuşească. El ştia cine e. Poetul cu pseudonim de mînăstire voievodală, cu monoclul demoniac şi cu obrazul pustulos.

Acum, cu bărbia şi obrazul culcat pe cutia rezonantă a viorii, cu degetele ţinînd aerian arcuşul uşor, Dan ştia că nimic din urîţenia trupească şi din strîmbătatea sufletească a omului n-a mai rămas. E altceva. Altcineva. Îmbrăcămintea oaselor şi a pielei e numai carcera provizorie pentru ceva mai adînc şi nepămîntesc. Şi ştia Dan Şcheianu că acum dincolo toţi tac, în încăperea ticăloasă şi înecată în fum, cu bărbiile în pumni, în nemişcare, uitînd toată zădărnicia lor, cufundaţi într-o irealitate vastă şi melancolică. Cum de s-a gîndit să-i părăsească? Laş, să fugă de dînşii, să-i renege, să se renege? Îi iubea dureros acum, cu toată deznădejdea, tovarăşi întru acelaşi destin, mistuiţi de acelaşi rău fără vindecare. Numai ei îl înţeleg, îl ştiu. Numai ei se înţeleg, se ştiu...

Acesta, omul de alături, cu sănătatea lui dezgustătoare şi fără nici o chinuire lăuntrică, n-are cum s-o priceapă!...

Vioara tăcu.

Dar sunetele durau încă, legănînd cugetul deasupra miasmelor.

Dan Şcheianu se gîndi să se prefacă, închizînd ochii, că a adormit. Din nemişcarea lui Comşa ghicea însă că e decis să nu plece. Cum îl ura!

Se întoarse şi îl privi duşmănos:

— Simţi o bucurie *să-mi respiri aerul meu?...*

— Dan!... grăi Comşa cu aceeaşi blîndeţe, care pe Dan Şcheianu îl exasperă. Dan, vezi că din hotărîrea mea nimic nu mă poate clinti. Ai să înţelegi pînă la sfîrşit că pentru binele tău o fac...

— De binele meu n-am nevoie să-mi poarte nimeni grijă!... Dacă mai ai puţină simţire, pricepe că e o crimă să torturezi un bolnav. Un bolnav cu ceasurile numărate...

— Dragă Dan, făgăduieşte-mi că mîine ai să judeci altfel şi pleci!...

— Pleacă acum... Vrei să chem să te dea afară?

Dan Şcheianu aproape strigă ultimele vorbe, atît de tare, încît pisica de pe fereastră fugi speriată.

Se înăbuşi şi tuşi.

Radu încercă să-l susţină, dar Şcheianu, zvircolindu-se, îl împinse cu degetele răşchirate.

Părul îi era zburlit şi ud. Ochii convulsionaţi. Cămaşa lipită în plăci umede, pe coaste. Scoase picioarele de schelet din plapomă, să-l alunge.

— Afară!... Vii să mă vezi murind? Canalie!...

— Dan, pentru numele lui Dumnezeu!...

— Mai îndrăzneşti încă? Crezi că n-am înţeles tot, că nu văd? Eşti amantul nevestei lui Virgil. Pe mine vii să mă vezi murind. Aceasta numeşti tu prietenie?... Am să-i scriu tot lui Virgil, ai înţeles?... Tot!... Tot!... Afară!...

— Bine, Dan! se ridică Radu Comşa cu o mîhnire în care Şcheianu citi numai compătimire pentru el şi îl înfurie ca o nouă provocare. Bine, Dan, plec!... Dar să cunoşti că am uitat tot ce mi-ai spus acum. Ştiu că nu poţi să le crezi nici tu! Eu nu le-am auzit!... Şi-am să vin mîine, şi poimîine şi în fiecare zi, pînă cînd ai să te convingi că numai pentru tine...

— Afară! Ieşi odată afară! gîfîi Dan Şcheianu, căscînd înecat gura neagră cu buzele vinete, păşind cu picioarele goale pe podeaua rece, cu cămaşa udă şi boţită, cu mîna întinsă spre uşă.

— Afară!

Radu Comşa îşi încheie paltonul, netezi calm postavul pălăriei. Cu degetele pe mînerul uşii, rosti biruindu-se:

— La revedere, Dan... Mîine să ştii că sînt tot aci...

Dan Şcheianu gesticula horcăind în mijlocul camerei, clătinindu-se pe picioarele deşirate, cu genunchii noduroşi. Nu mai vedea nimic înaintea ochilor, decît o pînză neagră şi toate rămăşiţele puterilor erau adunate în strigătul repetat:

— Afară, canalie! Afară, canalie!

În sală, Radu Comşa se lovi în faţă cu domnul Alcibiade Gîţu, care ascultase la uşă şi, surprins, se prefăcu neîndemînatic că aşează ceva într-un cufăr de tablă roşie şi albastră.

Dincolo se auzea acelaşi glas, pe care îl recunoştea acum că e glasul sculptorului vast şi bărbos, intonînd: *It's a long way to Tipperary...*

— Iubite domn, prinse Radu Comşa braţul profesorului de filozofie, prietenul nostru comun, Dan, e foarte, foarte

bolnav!... Înţeleg sacrificiile dumitale şi ale prietenilor dumitale. M-aţi mişcat!... V-aţi strîns într-o cameră, să-i lăsaţi lui singur alta întreagă. Din nefericire, aceasta nu e destul... Se întîmplă să pot face eu şi alţii mai mult... Dan Şcheianu trebuie salvat. Am să te rog să mă ajuţi. Fac apel la sufletul şi la înţelegerea dumitale...

— Mă rog, mă rog!... se oferi foarte măgulit domnul Alcibiade Gîţu, netezindu-şi nasul rotund şi lucios, în care se reaprinsese văpaia de orgoliu.

— Trebuie să-l mutăm pe Dan într-un loc unde să poată fi îngrijit tot atît de bine ca într-un sanatoriu... Îl vom improviza. Am aproape pregătit totul. Te rog, convinge-l şi dumneata; deprinde-l cu ideea... Am să trec mîine dimineaţă. Pentru orice eventualitate, şi te rog să nu socoţi aceasta ca o ofensă, dă-mi voie să las pentru el cele necesare...

Domnul Alcibiade Gîţu nu se arătă deloc ofensat şi mistui cu îndemînare, în buzunarul pantalonilor, bancnotele strecurate de Radu Comşa.

Îl petrecu pe sub barierele de rufe întinse.

Cum mergeau în tăcere, în soarele care se înclina către asfinţit, Radu Comşa văzu pe o insulă de pămînt zbicit cele dintîi gîze ale primăverii, roşii, punctate cu negru, dezmorţindu-se cu mişcări încete, somnoroase încă. Gîndi că pînă la această primăvară atît de apropiată, Dan Şcheianu nu va mai ajunge. Sufletul lui va fi emigrat în steaua Sopdit. Sau aiurea. Sau nicăieri. Va fi numai pămînt.

O mare milă îl cuprinse. Se gîndi să se întoarcă, să caute cuvîntul bun, magic, care să rupă tot visul acesta rău.

Dar simţi că n-ar mai avea puterea.

În faţa automobilului, domnul Alcibiade Gîţu salută ceremonios, ridicînd de pe ceştetul chel pălăria tare.

Neculai, şoferul, împături gazeta, dădu drumul motorului, străbătînd îndărăt drumul îngust prin canalul negru şi lichid.

În curtea cu porcul înjunghiat se mai afla jumătate din trupul gras, atîrnat acum de-un picior într-un stîlp. Oamenii cu bucăţi de carne învelite în ziare şi cîrpe treceau ferindu-se de stropii maşinii, lipiţi de gard. Radu Comşa îşi apăsă tîmplele prinse într-un cerc dureros. Trebuie, neapărat trebuie să-l scoată de aici!

Se silea, astfel, repetînd hotărîrea, să-şi înfrîngă orice amintire neplăcută din vorbele lui Şcheianu, sunîndu-i încă răguşit în urechi. Să uite tot. Cuvintele fără răspundere, delir de bolnav!...

Totuşi se gîndea acum la soarta lui Dan fără iubire. Mila lui era rece, ca împlinirea unei datorii abstracte şi nimic mai mult. Fu mîhnit de această descoperire. A doua zi trebuia să înceapă din nou. Se simţea obosit. Poate e mai bine să vină cu Maria Probotă. Dar unde s-o găsească? N-a vrut să-i spună unde stă. Şi Dan ar fi în stare, în faţa ei, să repete infamia cu care l-a ameninţat şi pe care, desigur o crede.

— Mergeţi la dumneavoastră acasă sau la domnu deputat? întrebă şoferul.

Uitase.

Luminiţa îl aştepta.

Va trece numai să-şi ceară iertare. Avea nevoie de linişte. Să rămînă singur.

4

Cînd maşina sună intrînd în curtea vastă a Vardarilor, ramura ieşeană, Luminiţa îl zări de la fereastră şi-i ieşi înainte, trîntind uşile după ea.

Ghici îndată, din privire şi din chipul cum Radu îi sărută degetele, cu gîndul în altă parte, ghici că se petrece ceva neobişnuit.

— Ce e, Radu? Ce s-a întîmplat?... întrebă ridicînd ochii spre el cu îngrijorare şi săltîndu-se în vîrful degetelor, să-i citească în privire mai de aproape.

— Nimic. O migrenă... Ştiu eu?

— Haide, repede. Lasă paltonul!... Sînt sigură că o să-ţi treacă... Dacă vrei un piramidon, îţi aduc imediat din farmacia tanti Laurei... Avem în salon doi ofiţeri francezi. Au sosit cu avionul de la Salonic de două zile; acum două săptămîni erau la Paris. Îşi debalează ultimele noutăţi aici... Haide!

Luminiţa îl tîrî de mînecă.

Radu Comşa arătă ghetele, pline de tot noroiul din strada Olimp 14.

— Luminițo, nu pot intra așa în casă! Mă dor tîmplele. Nici nu-mi pot găsi cuvintele. Aș face o sinistră mutră...

Luminița lungi puțintel „botul".

— Vezi ce imposibil ești!... Atunci măcar intră aici, alături. Iei un ceai cu mine... Pe urmă te las, dacă ești atît de tenebros...

Camera era goală. Numai prin ușile deschise, în a treia încăpere, se vedea lumea adunată la ceai, în salonul Vardarilor.

Se auzeau glasuri, hohote de rîs, sunetul pianului întrerupt.

Luminița îl trase pînă la divan. După ce-i apăsă umerii, silindu-l să se așeze, îi cuprinse în palme tîmplele, îi ridică fața spre ea și îl privi în ochi.

— Îmi ascunzi ceva, Radule!... Nu mai ești cu totul lîngă mine... Unde te gîndești?... Spune-mi ce ai?...

Radu Comșa îi desprinse mîinile și își apropie obrazul de pielița moale și netedă. În marea sfîrșeală, prezența Luminiței îi aducea acum îmbărbătare. Îi rămînea într-adevăr ea, în care să nu se îndoiască; mîna ei pe frunte îi alunga gîndurile mîhnite, îngrijorarea ei îi făcea bine; nu se mai simțea atît de singur ca adineaori. Îi sărută degetele cu recunoștință. Luminița se așeză alături, hotărîtă să-l spovedească.

Scutură părul scurt și încîrlionțat, luîndu-și o înfățișare gravă, cu care nu era deprinsă.

— Acum începe confesiunea, Radule!... Ori vrei să mă faci să plîng?

Ea nu plîngea nici o dată într-un an și socotea această amenințare argument la care nu se putea împotrivi nimeni.

— Aștept!... își încrucișă brațele pe piept.

— Luminițo, crede-mă; n-am ce să-ți spun!... Nu mi s-a întîmplat nimic. Nu e vorba de mine. Un prieten... Lucruri care n-au de ce te interesa.

— Am spus că prietenii tăi sînt și prietenii mei! rosti Luminița cu hotărîre, simțind un fel de mîndrie că se poate interesa de chestiuni atît de serioase. Să-l ajutăm, Radule!...

— Din nefericire, Luminițo, nici un ajutor nu-i mai poate fi de folos.

— Nu înțeleg. Nu mă tortura, Radule!... Spune-mi de cine e vorba?... S-a întîmplat ceva lui Virgil Probotă?

— Nu...

— Mariei Probotă? S-a îmbolnăvit copilul lor?

Luminiţa se gîndi la prietenii lui Radu şi nu mai găsi nici un nume. Comşa îşi privea vîrful înnoroiat al ghetelor.

— Radule, de ce mă chinui? Spune-mi!...

Astfel, uşor şi firesc, Luminiţa trecuse de la durerea pe care voia s-o aline altuia, la nerăbdarea să nu fie contrariată ea.

— Luminiţo, numele n-are să-ţi spună nimic. E un prieten de altădată... Dan Şcheianu.

— Domnul care scria versuri atît de extravagante? exclamă Luminiţa cu dezamăgire, fiindcă în acest caz nu mai putea fi vorba de ceva serios.

Îi veni îndată în minte o scenă de acum doi ani: ea şi cu două prietene amuzîndu-se extraordinar la lectura versurilor lui Dan Şcheianu, dintr-o revistă de avangardă. Făcuse atunci o parodie foarte izbutită. Unui asemenea om nu i se poate întîmpla nimic grav. Sentinţa stătea scrisă limpede în ochii Luminiţei.

Dar Radu îl apără:

— Da, Dan Şcheianu, cel care scria versuri atît de extravagante!... Nu e vorba de versurile lui. E vorba de viaţa, de moartea lui. A dus o viaţă nenorocită. S-a risipit nebuneşte... Acum moare de ftizie într-o mizerie indescriptibilă!... Vin de la el... Ca şi cum m-aş întoarce din infern.

— Să-l ajutăm, Radule! Merg şi eu cu tine. Am învăţat destul doar să îngrijesc un bolnav!... Îi fac ceai de tei. Am grija termometrului. Luăm cărţi să-i citesc... Numai să nu-mi ceară să-i citesc extravaganţe de-ale lui, că m-ar pufni rîsul!... Sînt o ignorantă şi nu pricep nimic; am rămas la Samain şi Régnier...

Radu Comşa nu arătă nici un entuziasm la hotărîrea Luminiţei. Atît ar mai fi trebuit: Luminiţa în balamucul prezidat de domnul Alcibiade Gîţu!

— Nu, Luminiţo! Tot ce-am face e de prisos acum. Dacă poţi crede că un ceai de tei şi lectura sînt destul pentru un ftizic în ultimul grad!... O simplă consolare doar... Să-l scot de acolo, să-l aduc la mine...

— Cu atît mai bine! Tot n-am intrat încă niciodată în casa ta... Chiar mă gîndeam să vin odată pe neaşteptate,

sau în lipsa ta, dac-am văzut că nu mă inviţi cu de la tine iniţiativă...

Apoi, cu mobilitatea care n-o lăsa să se oprească la gînduri mohorîte şi mereu o împingea către viaţă şi voioşie, uitînd toată mîhnirea lui Comşa şi proiectele ei miloase, apucă o scoică răsucită de pe măsuţa din faţă şi o duse la ureche. Ascultă ăulitul dinlăuntru, zîmbi şi o lipi de urechea lui Radu:

— Auzi?... Ne vorbeşte prin telefon marea de la Constanţa!...

În ochi nu mai avea decît viziunea luminoasă a mării: soarele sclipind pe talazuri, bărcile cu pînze albe, cum porneau dimineaţa în larg.

Chemarea apei suna aci, aproape, închisă în scrinul de sidef trandafiriu, cu colţurile încovoiate.

— Nu ţi-am spus, Radule!... Ieri am dat în jerseul meu cel alb, în buzunar, peste un pumn de nisip şi de scoici... Aşa cum le-am pus înadins, îţi aduci aminte? pe plajă. Să ne amintim mai tîrziu, iarna. Era aşa de trist!... Serios că îmi venea să plîng. Cum înotam pînă departe!... Seara cea dinainte de a pleca tu, pe terasă, la cazinou... Ce-o fi acolo, acum? Au să mai ajungă vreodată Constanţa şi marea din nou ale noastre?

Îşi apăsă iar în ureche scoica prin care marea îi vorbea prieteneşte, de dincolo de zidul nepătruns.

Vru să aprindă o ţigară lungă şi subţire, rusească, dar îşi luă seama.

O zvîrli alături de cutia cu chibrituri:

— Şi eu, care uitam să-ţi aduc ceaiul! Am început cu amintirile, ca tanti Laura...

Sări în picioare şi trecu vîrtej printre uşi...

Radu Comşa îşi prinse fruntea în mîini, cu coatele rezemate pe genunchi. Dar nu-l mai dureau tîmplele şi nici nu observase cînd durerea a încetat. Gîndul se îndepărta de la Dan Şcheianu. Era acum sigur că totul se va sfîrşi cu bine, fără greutate.

În salonul din fund se aprinseră brusc luminile. Văzu un ofiţer francez, în uniformă albastră cu multe curele noi, încrucişate peste umeri, vorbind în picioare cu Laura Vardaru, care ţinea o ceaşcă de ceai în mînă.

Apoi, trecînd alături, prin fața ușii, Elena Bilbor cu Scarlat Măinescu...

Cum de-a pătruns Scarlat Măinescu în casa lui Vardaru? Își aminti scrisoarea Elenei Bilbor către Luminița, unde îl găsea elegiac și absent de la cele pămîntești. Acum îi șoptea ceva în ureche foarte apropiat. Elena Bilbor asculta cu ochii duși, răsucind un șnur de la haină. E un individ primejdios. N-a trecut o lună de cînd l-a văzut la cercul ofițerilor ruși, operînd ca un cartofor de meserie, cu Lola lui văpsită și înconjurată de oameni beți. Poate ar fi o datorie s-o prevină pe Luminița!... Fetele romanțioase ca Elena Bilbor, care văd în cel dintîi aventurier un tip excepțional și eroic, sînt osîndite să cadă victime...

Dar cînd Luminița apăru cu serviciul de ceai, Radu Comșa uită aceste caritabile intenții.

Luminița se ghemui lîngă el, cu picioarele strînse dedesubt. Aprinse țigara și aruncă măiestrite spirale de fum.

— Cînd mergi cu noi, la Chioaia? Săptămîna viitoare pleacă și regimentul lui unchiul Pol. Scrie și Mihai că așteaptă să fie trimis la corp peste o lună. Pleci și tu peste cîteva săptămîni... Am să rămîn singură, Radu, și oricît vreau să fiu tare, mă simt neliniștită...

Își rezemă capul de umărul lui Comșa. Îl privi mult, cu ochii de jos în sus.

— Papà spune că războiul nostru de-abia acum începe! Și tot așa susțin și ofițerii aceștia, veniți de la Paris... E monstruos cum vorbesc toți cu atîta sînge rece, parcă n-ar fi vorba de moarte!

Strivi țigara în scoica trandafirie, unde chemarea mării murise pentru dînșii; o mai păstra acolo numai pentru urechea ei roză de sidef, să-și cînte singură, cînd odaia e goală...

Radu Comșa îi privi figura indecisă în crepuscul. Era Luminița și n-o mai recunoștea. Glasul sunase cu o neliniște străină. În umbră nu se lămurea decît o umbră.

Abia acum pentru neamul Vardarilor începea încercarea cea mare.

Îi cuprinse mijlocul și o strînse aproape.

— Încep să nu te mai recunosc, Luminițo! Să-ți fie cu adevărat frică?

— Mie?... Pardon!

Şi Luminiţa sări în picioare, scuturîndu-şi părul.

— Pardon! Dimpotrivă, sînt bucuroasă că nimeni n-are să poată spune că Vardarii sînt ca toţi domnii şi toate doamnele care voiajează la Kiev, la Kerson, la Paris, la Stockholm... Pretutindeni unde şi-au dus juvaerele şi căţeii. Ne deosebim de lumea aceasta a noastră, pe care uneori o simt din ce în ce mai puţin a noastră!... Pleci tu, pleacă Mihai, pleacă unchiul Pol!... Nu e destul însă că pleci tu?

Radu se ridică.

— Nu, nu! Stai!... îl opri Luminiţa. Aceasta nu înseamnează că pleci chiar acum!

— Tocmai! surîse Radu. Mai avem timp... Acum, Luminiţo, trebuie să văd ce se poate face cu Şcheianu... Să aflu adresa Mariei Probotă.

— Ce zăpăcită incorigibilă sînt!... Uitam de bietul Şcheianu al tău. Ce facem cu el?

Luminiţa întrebă îngrijorată, ca şi cum dînsa avea să-i decidă imediat soarta.

Dar tot atît de repede uită. N-aşteptă răspunsul. Îşi amintise altceva.

— Aşteaptă-mă o clipă!... Am pentru tine o surpriză...

Fugi în camera de alături şi se întoarse cu cîteva flori albe, mici, abia desluşindu-se în umbra care cuprinsese încăperea.

Îi duse la nări florile de primăvară, fără alt miros decît acel rece şi jilav al zăpezii.

— Ghiocei... Cei dintîi!

Îi prinse cîteva fire în încheietoarea stîngă, la piept; îi apucă gîtul, sărutîndu-l apăsat pe buze. Se strînse lîngă el, dezmierdîndu-l pe gură, cu o înceată atingere a părului. Se smuci cînd simţi că zvîcniturile inimii îi îneacă răsuflarea.

— Acum să ieşim tiptil... Căci dacă se află că eşti aci, nu mai scapi. Încă o dată buzele. Pa!...

Acasă, Radu Comşa găsi o telegramă scurtă:

„*Mama pe moarte te aşteptăm Anica.*"

Scăpă hîrtia din mînă.

Cercul nevăzut din jurul lui se strîngea.

În aceeaşi noapte, zăvorît într-un compartiment întunecat, cu ferestre de scînduri, călătorea spre celălalt capăt al Moldovei.

Trenul se tîra scîrţîindu-şi osiile în noapte, oprindu-se nesfîrşit în gări neluminate; s-ar fi spus că nu vine de nicăieri şi nu va ajunge niciodată undeva.

Se auzeau glasuri în culoarul ticsit, oameni trîntiţi pe jos, oftînd, moţăind pe lăzi, bocănind pe coperiş. Bine gîndise să folosească împuternicirile de la minister, care-i dădeau drept la o cutie de acestea rezervate pentru curier! Altfel ar fi mers şi el acăţat pe o scară, îmbrîncit de soldaţii români cu desagi şi de soldaţii ruşi care-şi sunau ceainicele, urcînd şi coborînd într-o necurmată năvală, din staţie în staţie.

Aci era frig, vîntul trăgea printre crăpăturile scîndurilor, banca era tare; dar se afla singur. Şi gîndurile se adunau din întuneric, adînci ca întunericul.

Radu Comşa n-ar fi putut găsi un loc mai potrivit, unde să-şi măsoare, cu alt cuget decît cel dintotdeauna, viaţa.

Acasă, printre oamenii, printre obiectele şi îndeletnicirile din fiecare zi, l-ar fi prins îndată gesturile obişnuite; s-ar fi întins pe patul lui, în camera lui, ochii s-ar fi oprit la obiectele cunoscute — aci era singur, într-o noapte pustie, fără sfîrşit, pe-o scîndură care-i strivea oasele ca laviţa unei celule de ispăşire.

Trenul rătăcea clătinîndu-se în bezna opacă, purtînd oameni care nu mergeau nici unul către o bucurie. Străbăteau prin pereţii subţiri gemete şi oftaturi; foşnetul trupurilor muncite prin somn.

Întîia oară simţea direct că dincolo de Iaşii de unde nu se mişcase patru luni, se întindea un pămînt plin de crunte chinuri. Din cîmpurile negre în care înainta gîfîind locomotiva, vîntul umed părea cîteodată că răscoleşte vaiete. Era un cer nepătruns de catran, nu se desluşeau sate, nici un locaş omenesc; lugubrul convoi al vagoanelor străbătea un negru şi mort pustiu. Iar acum, Radu Comşa ştia că în bezna aceasta mulţi nu-şi află odihnă şi multe trupuri se zvîrcolesc în spasmuri, şi că mulţi n-ar vrea să se mai deştepte mîine la alte suferinţi, care nu mai au capăt.

Le ştiuse acestea şi ieri; dar ieri nu-l atingeau. Se petreceau alături de ochii săi.

Bucata de hîrtie care-i căzuse în mînă îl întorcea neaşteptat într-o lume de unde uitase cu desăvîrşire că-l mai ţin prins, rădăcini.

La femeia de-acolo, pe moarte — nici nu-i venea să-i spună „mamă" — nu se mai gîndise decît rar şi vag. O ajuta: un mandat poştal, cîteva rînduri scrise pe cotor, în grabă. Nici ei nu aşteptau mai mult. Pentru toţi devenise un străin, un domn. Se sfiau şi să-i spună pe nume. Ce-au făcut în timpul acesta? Cum le era viaţa?... De cîte ori se furişase în minte întrebarea, rar tresărită în mijlocul îndeletnicirilor lui zilnice, îi apăreau imagini şterse. Închipuirea nu se oprea la nimic precis, toate se topeau, se risipeau într-un fum. Reconstituia gesturi exterioare, dar din sufletul lor nu mai străbătea nimic, nu-i mai cunoştea. Cu şase ani în urmă, sora lui, Anica, îl vestise că şi-a găsit un bărbat, unul de-ai lor, un ţăran. De atunci îl înştiinţa de fiecare dată cînd avea un copil: trebuie să numere vreo patru acum, dacă-şi mai aminteşte bine. Încolo, ce apropiere putea fi între dînşii şi el? Poate îi iubeşte, dar aşa cum poţi iubi oameni din altă planetă.

În cea din urmă vacanţă cînd a cercat să se întoarcă acasă — era licean atunci, bursier învăţat cu toată orînduiala civilizată şi confortabilă din internat — s-a răsucit nopţile pe laviţa tare, fără somn.

L-a umilit grosolănia lor primitivă la mîncare, felul de-a vorbi, neştiinţa lor fără vindecare. Şi-a mutat cărţile de colo-colo; ziua şi-o petrecea hoinărind pe pîrîu, la cîmp, în luncă, singur, ocolit de foştii tovarăşi, acum băietani desculţi şi cu mîinile bătătorite de plug şi de coasă. Se întorcea seara şi nu ştiau ce să-şi vorbească...

Nu l-a mai ispitit niciodată gîndul să mai calce acolo. Îi ajuta de departe.

Cu aceasta se simţea împăcat. Cîţi alţii nu-şi mai amintesc nici atît, niciodată? Primea răvaşe de la bătrînă, simple şi înduioşătoare cuvinte dictate cărturarilor din sat, notarul sau învăţătorul, şi prelucrate după tipicul lor: îl chema, se simţea slabă. Îl iubea, desigur, fiindcă era singurul ei fecior, învăţase carte de capul lui, nu-i adusese nici o mîhnire, şi departe, în oraşul pe care dînsa nici în închipuire nu-l putea

vedea, își trăia o viață despre care toți vorbeau cu minunare și laude. Dar chemările acestea, dovezile lor stîngace și insistente de dragoste, atunci chiar, cînd se silea să fie înduioșat, nu-l puteau mișca mai mult decît gîndul că undeva, îndepărtat, în fundul Chinei de o pildă, niște oameni necunoscuți și de altă rasă, într-o colibă, ar pomeni de dînsul cu iubire și dor. El își istovise tot ce era duioșie în muncile aspre cu care își lărgise loc în viață, singur și biruind lipsuri grele. În două rînduri, sora lui, în semn de recunoștință de bună seamă pentru atîtea ajutoare bănești venite fără să le ceară, îi trimisese cîte-o cămașă țărănească cu flori cusute, așa cum auzise că îmbracă la oraș, noaptea, domnii. Era muncă migăloasă acolo, degetele obosite împunse de ac, seara, după ce s-au întors de la cîmp. A vrut să gîndească plin de iubire și de milă la toate acestea, așezîndu-și pînza albă înainte, în care fieștece floare de mătasă neagră și roșie însemna mai mult decît împunsăturile unui ac cu fir de ață la capăt; o dezmierdare tăcută și sfielnică de soră. Dar el găsise cămășile acelea ridicole, cu chenarele lor pestrițe, și le aruncase undeva, printre lucrurile netrebuincioase.

Acum se lămurea încă nehotărît, ca un presentiment, o ireparabilă mustrare. Zilele bătrînei sfîrșeau. Poate n-avea s-o mai găsească în viață. Telegrama era veche de două zile, pînă i-a ajuns. Își arătase dorința să-l vadă. Nu i-o împlinise. Nici cînd s-a întors de peste graniță, după doctorat, cu toate hotărîrile din drum, n-a mai găsit timp să se repeadă o zi la dînșii.

N-a mai avut timp? Nu! N-a simțit nici o chemare...

Vru să-și aducă aminte chipul bătrînei și nu izbuti. Se lămureau alte figuri de bătrîne, obraze imprecise de țărancă, așa cum sînt în gravurile anonime din manualele de geografie, din cărțile poștale cu porturi naționale: o figură asemănîndu-se cu toate femeile bătrîne de țară și nesemănînd cu nimeni. Dar chipul cel adevărat, ochii, gura, trăsăturile, fruntea care se plecase de atîtea ori deasupra lui cu simplitate și cu blîndețe, se risipise de mult într-o piclă.

Ceva era uscat aci, în suflet, ca un vreasc.

Radu Comșa se ridică în picioare, să-și dezmorțească trupul înghețat în toată partea unde suflase vîntul de la fereastră.

Trenul se oprise într-o stație.

De multă vreme poate; nici nu prinsese de veste cînd. Acum părea că va rămîne înțepenit pentru totdeauna așa, în mijlocul cîmpului.

Printre crăpăturile scîndurilor din fereastră, se legănau cîțiva copaci mai negri decît noaptea. Treceau oameni balansînd în mîini felinare cu flacăra uleioasă și ștearsă... Glasuri. Cineva își făcea loc cu anevoie printre soldații de pe culoar. Bîjbîi încheutoarea, se auzi frecatul unui chibrit, o clipă pîlpîi o flacără.

— Nu mai cercați, domnu sublocotenent! E închis pe dinlăuntru... Un domn curier!..

Sublocotenentul rosti cîteva cuvinte puțin amabile la adresa tuturor curierilor, cîți au fost, sînt și vor fi.

— Vă facem loc aci, domnu sublocotenent. Pă sacii noștri! Ca la război...

Se auzi soldatul ridicîndu-se, mutînd sacii.

— Așează-te și tu, băiatule. Fumezi?... întrebă glasul ofițerului.

Apoi, după un timp:

— Mai eram cu cineva, camarade! Nu și-o fi găsit loc și mă caută... Trage tu o fugă pînă jos și strigă: domnul locotenent Ghenea de la 37... Dacă răspunde, cheamă-l aci! Spune-i că-l poftește sublocotenentul Cernegură. Bogdan Cernegură!...

Soldatul își făcu loc să iasă. Se desluși foșnetul mantăii frecate de perete, în înghesuială. Apoi glasul, strigînd pe lîngă vagoane, de la unul la altul...

— Domnu locotenent Ghenea!... Domnu locotenent Ghenea, dă la treișișapte!...

Locotenentul Ghenea răspunse de undeva. Se urcă tropăind. Sunară ciocănituri metalice de armă.

Un glas cald, de bariton, întrebînd:

— Aici ești, Cernegură?

Celălalt răspunse bucuros. Dincolo de perete, prin întuneric, se putea înțelege din mișcări că locotenentul Ghenea se descinge și că-și desface nasturii de la manta.

Rosti:

— Numai de nu mi-ar sparge Ion damigeana! O aşteaptă băieţii ca iarba de leac...

Fără îndoială, noul-venit se aşezase pe sac, fiindcă suspină ca un om care-şi face loc şi întinde picioarele.

— Bine că am găsit şi atît! spuse sublocotenentul care se numea Cernegură. Credeam că rămînem pe jos. Am dat întîi peste un vagon cu soldaţi ruşi.

— Şi eu am avut de furcă... Dăduseră năvală la maşină, să ia toată apa clocotită pentru ceai... Mecanicul se văieta că rămînem aici pînă cine ştie cînd: îi iau apa, îi iau şi presiunea locomotivei. Noroc c-am descoperit nişte ofiţeri de-ai lor, să facă ordine, polcovnici ori aşa ceva...

— Ordine făcută de polcovnici! Îmi închipui eu!... Înjurături, răcnete şi bătaie! N-are să dureze mult asta! Plesneşte, dragă Gheneal....

Tăcură un timp. Se auzi pîrîitul unui chibrit. Desigur fumau.

— Ţine de aici, băiatule!

— Trăiţi! rosti glasul soldatului care le făcuse loc.

— Haide, aprinde! Din ce regiment eşti, camarade?

— Şapşce Mehedinţi!

— Din regiment chiar, sau vărsat?

— Din regiment, don locotenent... Contigentu nousute paişpce... Don judeţ, comuna Ilovăţu... Scăparăm dă la Alion.

— Şi cum te simţi aici, în Moldova?

— Ordonaţi!...

— Cum te împaci cu Moldova?

— De!.... Moldova ca Moldova!.... Dar ne gîndim la casele noastre, la femei... Auzirăm că le batjocoriră inamicul, domle locotenent!

— Le-om plăti, camarade!

— Le-om plăti, domle locotenent, că ăl de sus e mare...

Soldatul lăsă să treacă un timp. Oftă şi se auzi cum scuipă.

— Le-om plăti, domle locotenent. Dar batjocura rămîne tot batjocură! N-o spală nici ăl de sus... Ordonaţi?

— Acolo nemţii, aci lichelele noastre!... Totuna! încheie amar glasul sublocotenentului care se numea Cernegură...

La uşă, din nou fu larmă şi încăierare. Voiau să mai străbată alţii, dar cei dinăuntru se împotriveau cumplit de înverşunaţi.

Glasurile se depărtară.

— Mă gîndesc, sună glasul de bariton al locotenentului Ghenea, mă gîndesc că din lupta desperată care se dă pentru ocuparea unui loc în vagon, un psiholog ar trage concluzii ingenioase... Un psiholog şi poate un sociolog. Şi mai ales, aceasta nu acum, cînd e un haos... În timpurile normale ... Toate celelalte clasificări se anulează; rămîn numai două categorii de călători. Acei care au ocupat un loc şi cei care rîvnesc la unul!... Se uită unii la alţii cu duşmănie. Cel de pe culoar dă tîrcoale uşilor, deschide şi întreabă dacă nu găseşte loc, deşi vede bine că nu e... Dar aşteaptă un miracol absurd! Cei dinlăuntru răspund răstiţi, sau cu părere de rău ipocrită, după temperament. Omul închide uşa, oftează, îşi freacă şalele, se chinuie pe un geamantan. Se uită cu invidie la domnul care citeşte ziarul înăuntru şi fumează întins picior peste picior; la doamna care ronţăie un baton de şocolată sau îşi verifică, într-o oglinjoară, roşul buzelor... O speranţă imposibilă îl împinge să mai încerce o dată. Iar mai întreabă ...„Nu vedeţi că nu e loc?" răspunde răstit domnul gras, ai observat cîţi domni graşi călătoresc de obicei în tren?... Şi domnul îşi înfundă nasul în ziar, iar cel de afară gîndeşte lucruri amare şi crîncene pe socoteala domnului gras dinlăuntru, desigur un parvenit. Pe urmă, domnul gras din compartiment se dă jos într-o staţie şi cel de pe culoar îi ocupă locul. Ce fericire! Îşi întinde picioarele, scoate un ziar, cere permisie să fumeze, încearcă să intre în vorbă cu doamna frumoasă, ai observat că întotdeauna doamnele care călătoresc în tren sînt frumoase sau cel puţin distinse?... Acum e acolo ca de cînd lumea, zîmbind, lăfăindu-se, povestind anecdote tovarăşilor de călătorie, ai observat că jumătate din anecdotele care circulă îşi au originea în tren? Iar în locul lui, a apărut pe culoar alt domn care nu-şi găseşte astîmpăr, îşi frămîntă oasele, oftează şi tot deschide uşa... Repetă exact ceea ce făcea adineauri domnul de pe culoar, care stă acum foarte confortabil, picior peste picior, în compartiment... Dar acum, tocmai domnul acesta din compartiment, care-a uitat complet şi reflecţiile şi durerea din oase, se răsteşte enervat, taman cum făcea domnul gras şi parvenit care s-a dat jos: „Nu vedeţi că nu e loc?" Şi chiar mai adaugă de la dînsul, cu ironie: „Doar dacă nu vrei să te aşezi

în brațele mele!..." Ar putea jura chiar că cel de pe culoar, care tot se ițește la ușă, e un individ suspect, fără bilet de clasa a doua sau, cine știe, poate fără nici un bilet, clandestin: unul care pîndește să șterpelească un geamandan. În timpul acesta, domnul de afară, după ce a trîntit ușa, s-a așezat pe geamandan, gîndind lucruri teribile pe socoteala celui dinăuntru: un individ scîrbos și impertinent. Pînă cînd își găsește și el un loc și trece în categoria celor dinlăuntru, adoptînd imediat toată mentalitatea, impertinența și, ca să zic așa, spiritul de clasă. Exact ca în societate: psihologia indivizilor care trec dintr-o clasă socială în alta, uitîndu-și obida și revolta clasei lor, ca să se solidarizeze cu cea în care a parvenit. Mă gîndesc că, dacă voi scăpa vreodată din războiul acesta, să arunc uniforma, am să utilizez toată povestea în teza de doctorat: psihologia de clasă a burgheziei române... Și încă ceva... Ai observat cu ce aroganță privesc cei din trenurile exprese pe cei ghemuiți la ferestrele trenurilor personale sau mixte, oprite în gări cu jumătățile de ceas, în vreme ce expresul lor trece pușcă? Ai crede o superioritate pe care le-o dă viteza asupra celorlalți muritori...

Amîndoi ofițerii de pe culoar rîseră la gîndul acesta, deși trenurile exprese nu mai erau acum decît amintiri dintr-o epocă abolită.

Apoi se făcu tăcere. Se auzi bocănitul cizmelor în perete. Desigur, își făceau loc să ațipească.

Radu Comșa se întinse pe bancă, învelindu-se peste cap cu pledul. Lemnul băncii mirosea a vopsea de ulei.

Trenul începu să se miște, scîrțîindu-și osiile. Se legăna tîrîndu-se încet, pe calea fără sfîrșit, în noaptea nepătrunsă.

Îl cuprinse somnul învălmășit de visuri stranii, așa cum îl chinuia totdeauna în nopți grele... Acum sora lui, Anica, îi aducea un teanc de cămăși de noapte, cusute cu ață roșie și neagră. Luminița îl îmbrăcase în silă cu una peste haină, rîzînd cu hohote:

„Ce caraghios ești, ca un oltean cu zarzavaturi! Un oltean din comuna Ilovăț, contingentul nouă sute paișpce..."

Apoi se afla în tren: un expres trecînd vertiginos în gări, unde alte trenuri personale rămîneau trase pe linii moarte, cu oameni adormiți la ferestre, încremeniți așa pentru veșnicie, într-o zăpușeală care muia totul ca într-un peisaj de cocă. Cineva îi plictisea mereu, încercînd să intre pe ușa com-

partimentului. Avea chipul lui Virgil Probotă, totuşi îi era cu desăvîrşire străin. Şi Radu îi striga enervat:

„Nu vezi, domnule, că nu e loc? Vrei să stai în braţele mele?"

... Se întorcea cu faţa către cei din compartiment:

„E imposibil să te mai înţelegi cu asemenea indivizi... Desigur, nici n-are bilet de clasa întîia!..."

Ceilalţi dădeau din cap: „Avea dreptate! Nu se mai poate călători astăzi în linişte. S-a umplut lumea de tot soiul de indivizi care ne pîndesc să ne ia locul." Virgil Probotă îl privi atît de trist, atît de trist, cu toată mustrarea în ochi!... Şi lui îi părea rău, ar fi vrut să-şi ceară iertare, dar cineva străin striga cu glasul lui:

„Nu vezi că nu e loc? Nici pentru tine, nici pentru Maria, nici pentru Dinu... N-aveţi bilet, nu pot!..."

Pe urmă, într-o gară, cînd au trecut, lumea din vis s-a îmbulzit alergînd cu mare agitare din toate părţile. Expresul călcase pe cineva. Se plecă pe fereastră să privească.

Dan Şcheianu, cu trupul tăiat în două, tîra în mîini, ca un crab, numai jumătatea de sus a corpului, ridica un pumn plin de sînge şi căscînd gura lui neagră cu dinţii ştirbi, striga în urmă:

„Canalie! Radu Comşa, canalie!..."

Expresul gonea ameţitor, totuşi ciudat, gara, cu pămînt cu tot şi cu oamenii adunaţi în jurul lui Dan Şcheianu, fugea după dînşii, învîrtindu-se ca o arie; el nu-şi putea desprinde ochii de la jumătatea de trup, tîrîndu-se oribil şi strigînd cu pumnul ridicat:

„Canalie! Radu Comşa, canalie!"

„E un nebun! îl consolau ceilalţi călători din compartiment. Îl cunoaştem, e cel cu versuri extravagante!"

S-a întors, fiindcă a recunoascut glasul. Era glasul Luminiţei. Cînd a venit aici? Luminiţa surîde, îşi scutură părul negru, cu gestul ei obişnuit şi îi pune la ureche o scoică:

„Ascultă, Radule, ne vorbeşte marea de la Constanţa!..."

Dar în locul murmurului din pîlnia de sidef, scoica îi strigă cu glasul lui Dan Şcheianu:

„Canalie, Radu Comşa, canalie!...

Radu Comşa se deşteptă. Gîtul îi amorţise. Îşi freca ochii. Cum ar fi vrut să fie totul un vis absurd, din care s-a eliberat, trezindu-se în camera sa! Dar se afla în tren, realitatea nu

era mai puțin chinuitoare decît arătările visului; glasul lui Dan Șcheianu îi suna în urechi ca ieri, în mizera odăiță din strada Olimp, și în buzunar foșnea hîrtia telegramei care adusese vestea de moarte...

Prin crăpăturile scîndurilor de la fereastră pătrundea, vînătă, dimineața.

Deschise ușa să vadă unde au ajuns.

Cei doi ofițeri dispăruseră. Și soldatul din Mehedinți. În locul lor, o țărancă dormea cu capul pe un desag. Pînă în capătul culoarului, alte trupuri întinse.

Trenul vui pe un pod. Apa se vedea în negură, opacă, plumburie, ca într-o oglindă aburită. Cîteva sălcii își plecau ramuri subțiri, vîrf cu canafuri cenușii.

Recunoștea locurile. Se apropia. Deschise valiza să-și clătească gura cu apă de dinți și să-și spele tîmplele cu colonie.

Soarele luci o geană roșie, apoi se stinse astupat de nori.

Dimineața fu rece și întunecată, ca un amurg.

În gară, un singur amploiat somnoros, cu gulerul hainei ridicat peste cămașa de noapte... Clădirea roșie, în care cobora în cele dintîi vacanțe, îi păru mai mică și mai sărăcăcioasă. Salcîmii negri, încă fără muguri, îl primiră cu brațe ghimpoase, ostil. Cîteva păsări ciuguleau grăunțe în praf. La fereastra șefului de gară se afla întinsă o plapomă și perne, să se aerisească; înlăuntru, în umbră, se vedea, probabil în fața unei oglinzi, o femeie cu brațele goale și grase, pieptănîndu-se.

Soldați români și soldați ruși vorbeau între ei cu semne și cu glasuri răgușite după somn.

Cu valiza în mînă, se îndreptă în dos, să caute o căruță. Se ridicase alături o clădire nouă pe care n-o cunoștea. O firmă proaspăt văpsită, de ospătărie: „*La Oituz*", cu un infanterist, ținînd arma la picior... În față, o fîntînă. O fată cu poalele în brîu turna apă din ciutură.

Se opri să-l privească: hainele tîrgovețe și valiza de piele din mîna lui Comșa erau ceva cu totul nou aici.

Călătorul găsi anevoie un băiat cu o căruță. Băiatul întinse un țol de cînepă pe maldărul de paie. Dădu bici.

Roțile, fără arcuri, dîrdîiră pe pietrișul grunzuros.

Astfel, sub cerul leşiatic de martie, printre ogoare negre, pe alocuri cu pete de zăpadă încă netopite, Radu Comşa, chincit pe un braţ de paie, în hainele lui orăşeneşti suflate de vîntul tăios, străbătea, îndărăt, după ani, drumul uitat.

Toate erau aceleaşi şi totuşi schimbate.

Ruina de han, fără acoperiş, cu zăbrelele de fier ruginit la ferestrele boltite, i se păruse totdeauna uriaşă; era acum numai o zidărie surpată.

Cîţiva plopi întindeau crengi uscate, sunate de vînt ca oase de mort. În tulpinile groase se căscau scorburi negre cu urme de focuri. Aici se mai aflau altădată încă doi plopi, apropiaţi şi uriaşi, cei mai bătrîni din toată şoseaua domnească.

Nu mai sînt. Au rămas numai cioatele.

Sîrmele telegrafului gemeau metalic, încordate de vînt.

Căruţa coti din şosea pe alt drum, mai strîmt. Se încrucişară cu un convoi rusesc: nesfîrşit lanţ de căruţe, lăsînd în urmă duhoare de peşte, de iuft, de mahorcă.

Oameni bărboşi, în mantăile sure, cîntau şi rîdeau. S-ar fi crezut că acesta e destinul lor scris pînă la sfîrşitul veacului: să rătăcească de la un capăt de lume la altul, cu căruţele lor verzi.

— La Hîrtoape, tătă iarna a mas amar di ruşi... Amu-i scoate, ñ duce la poziţie! vorbi băiatul întorcînd obrazul vînăt de frig, cu doi ochi verzi-cenuşii ca boabele de cafea crudă.

Văzînd că domnul din fundul căruţei nu spune nimic, tăcu, mînînd, cu seriozitate de om mare, căluţul fără putere, cu coastele ieşite prin piele.

Pe vale, dinspre ape, vîntul sufla mai aspru. Nori negri înaintau astupînd orizontul cu un zid. Spini tăiaţi de astăvară se rostogoleau pe haturi. Departe, pe un clin prăvălat, se întindea un lan de grîu, încolţit din toamnă, cu verdele crud... Iată şi livezile fumurii ale satului; iată clopotniţa albastră!...

Radu Comşa se întrebă unde e bătaia de inimă despre care pomenea lectura din şcoală: revederea locului natal?

El simţea numai un mare pustiu sub cerul noros.

În sat, cîțiva moșnegi, cîteva femei întoarseră capetele. Nu-l recunoștea nimeni. Soldații ruși, cu cizme uriașe, pășeau peste șanțuri. Un jandarm îl măsură cu severitate. O casă nouă, două, trei... Alta s-a lăsat pe-o coastă, cu un perete umflat sub apăsarea streșinii de paie putrede, gata să plesnească.

Își amintește: casa lui Ilie Băluță... Unde s-a păstrat numele ascuns, să iasă la iveală acum?

— Mergem la primărie? întrebă băiatul, socotind că mușteriul lui e vreo autoritate în inspecție.

— Mergi înainte!... Îți spun eu unde oprești! Ai să faci pe-o uliță, la stînga...

Și Radu Comșa își adună toată atenția și amintirile, ca să poată recunoaște care e ulița pe unde, copil cu picioarele goale, călcase de mii de ori.

În fața casei văzu gospodine adunate. Își aruncă ochii. Fereastra deschisă: înăuntru pîlpîind flăcări de luminări.

O țărancă se desprinse dintre celelalte. Veni la el cu barizul coborît pe ochii plînși: Anica.

Radu Comșa își spuse că, dacă ar fi văzut-o în altă parte în oraș, nu și-ar fi recunoscut sora; deși în obrazul ei oricine ar fi descoperit trăsăturile lui, fiindcă între frate și soră era o izbitoare asemănare.

O sărută. Pe buze simți gustul sărat al lacrimilor. Femeia rămase cu mîinile de-a lungul trupului, neîndrăznind să-i spună pe nume: Radu, Radule! domnului acestuia străin. Radule, așa cum îi spunea Zoe Vesbianu; așa cum îi spunea Luminița Vardaru...

Deodată, Anica se răsuci, își rezemă fruntea cu cotul îndoit de stîlpul porții și începu să bocească, după rînduiala femeilor de țară:

— S-a dus și ne-a lăsat mămucuța noastră!... Cui rămînem noi de-amu, mămucuța noastră?...

Radu își încleștă dinții să se stăpînească. Nimic nu-l împietrea mai mult ca o femeie plîngînd, dar încă una bocindu-se!

O apucă de braț și îi ridică mîna; îi șterse cu batista lui lacrimile:

— Ana... Anico! Fii cuminte! Lasă acum... Du-mă acolo!...

Anica tăcu deodată, își înnodă barizul sub bărbie și merse înainte.

Femeile deschiseră trecerea.

Radu Comșa se opri în prag, cu pălăria în mînă.

Pe masă, în mijloc, în sicriul de scînduri, văzu numai fața pămîntie, cu brazde adînci, și mîinile negre și mari, încrucișate pe piept.

Patru lumînări de ceară tremurau flăcări palide în lumina zilei, la căpătîi și la picioare.

Radu lepădă pălăria, apropie buzele de fruntea rece ca osul, de mîinile aspre.

Anica se lăsă în genunchi, începu să plîngă încet, cu fața ascunsă, cu broboada căzută pe părul despletit.

Dar el rămase în picioare, așteptînd lacrimile care nu veneau...

Aceasta era tot?

Își adună privirea la obrazul cu crețurile mărunte și împăienjenite, la buzele vinete, strînse pe gingii, care se cunoșteau că dedesubt nu mai au dinți. Un ochi neînchis bine lăsa să sclipească sub pleoapă albul sticlos. Un cap de bătrînă moartă...

Aceasta era tot!

Își repetă: „E mama, mama, mama!... A fost cea dintîi blîndețe a vieții. Și-a împlinit osînda cu resemnare: acum ochii ei nu mai rîd, inima s-a oprit, gîndul înăuntru e rece. De ce nu vin lacrămile? De ce în loc de durere, numai un gol și voința silnică să lăcrimez?"

Își lipi fruntea de scîndura sicriului.

Cu ochii închiși, căuta să-și treacă în minte toate întîmplările ce aveau să-i aducă năvala de deznădejde; clipe în care amintirea trebuia să-l înduioșeze cu un amănunt, gîndul că moartea e o taină înfricoșată și fără întoarcere. Ceea ce îl aștepta și pe Dan Șcheianul își aminti cu răceală.

Dar plînsul nu venea.

Deșertul acesta care-i golește răsuflarea, să fie oare durere? Ce miros greu, de feștilă și de tămîie!... Era credincioasă; ținea toate posturile, se închina cu evlavie... Poate-a închis ochii cu siguranța că începe numai altă viață, cea veșnică, ultima amăgire... Și dac-ar fi? Dacă sufletul e aici, aproape, ca o suflare invizibilă, dînd tîrcoale ca umbra unei păsări în jurul cuibului deșert? Dacă îl știe, îl vede,

îl înțelege, și i-e milă de uscăciunea aceasta din sufletul lui?... Ce prostii! Începe să se gîndească la fel cu babele bisericoase... E ridicol!... Toți oamenii în fața morții sînt cruzi, ori ridicoli... A tresărit! A simțit pașii. Deschise ochii. Trei copii, în cămașă, cu picioarele goale — nu se cunoșteau care vor fi fiind băiat-ori fată — intraseră lîngă ușă și se opriseră privindu-l cu sfială și curiozitate, ca trei pui de sălbătăciune.

Mîinile moarte apăsau pieptul coșcovit, țapene.

Anica plîngea cu fața ascunsă; sughițurile înăbușite îi scuturau umerii.

Radu Comșa își apropie încă o dată buzele de mîinile noduroase, împreunate inert pe piept, cu o lumînărică subțire între degete. Ce negre, aspre și mari sînt!

Mîini bătătorite de sapă, de munci grele, mîini care luaseră pe încetul înfățișarea și coloarea pămîntului uscat și crăpat. Acum, reci, se odihnesc: nu se vor mai clinti niciodată... Acolo, în țărînă, peste ani de zile, cînd vor rămîne numai un schelet deșirat, oasele mîinilor au să se mai odihnească încă, pe gratiile coastelor, împreunate, neolintite, așa cum niciodată nu s-au odihnit.

Își privi fără voie mîinile lui tari și nervoase, dar subțiri, albe, cu unghiile lucii și rotunjite; mîini de a căror finețe fusese întotdeauna încîntat fără să și-o mărturisească, poate fără să-și dea seama.

Pe urmă, ochii se întoarseră la mîinile Anicăi, care plîngea cu fața ascunsă în palme.

Mîini mari, cu încheieturi umflate, cu degetele răsucite ca rădăcinile de viță... Și mîinile copilului celui mai mare, de la ușă, erau de pe acum înăsprite de pămînt și de sapă.

Voi să-și alunge gîndul, să-și îndrepte privirea în altă parte; dar mîinile îl chemau. De la ale lui, ochii se întorceau la mîinile moartei, la ale surorii sale rămasă țărancă. Amintirea îi evoca alte mîini: ale Luminiței, subțiri, cu degetele lungi și unghii de pisică; ale Zoei Vesbianu, fierbinți și încleștîndu-se în carne. Mîinile acestea și mîinile tuturor: mîini albe care și-au pierdut de generații înfățișarea ciolănoasă și teribilă, de cînd se ridicase cel dintîi om al peșterilor pe două labe, iar pe celelalte două învățase să le folo-

sească la acățat, la apucat, la muncă, la apărare și la ucidere, mîini care au devenit instrumente precise și delicate, podoabe.

Poate în nemișcarea lor, dacă printr-o minune, le-ar fi pentru o clipă numai lor îngăduit să reînvie, atunci mîinile mamei lui, sărmanele aceste mîini noduroase și bătătorite și negre și reci, ar purcede îndată mișcările obișnuite, cum repeți un gest automat prin somn, cum mișcă buzele copiii cînd visează că sug.

Cîteva femei se apropiaseră de fereastră și se uitau înlăuntru, cu mîinile lor mari la gură.

Radu Comșa se gîndi că a doua zi va ști tot satul cum feciorul de la oraș al văduvei lui Mihail Comșa și-a privit mama întinsă pe năsălie, fără o lacrimă în ochi.

Îl înăbușea mirosul feștilelor.

O atinse pe Anica pe umăr. Cînd Anica ridică ochii, îi văzu înecați în lacrimi, cu un gol adînc de deznădejde; o strînse la piept și o sărută pe pleoapele ude.

De departe, de undeva, dintr-un necunoscut, o regăsea pentru o clipă.

Dar întoarse capul: părul Anicăi mirosea a gaz....

— Să mergem puțin de aici!... Roagă femeile acestea să ne lase...

În ogradă, un copil îi căra valiza. Îndată ce-l văzu apărînd, o lăsă jos și o rupse la fugă.

Îl strigă. Vru să știe cum îl cheamă. Să-l îmblînzească. Vru să-i cheme și pe ceilalți.

Toți însă s-au ascuns prin unghere, de unde se ivea un cap tuns și se mistuia repede. Își găsiseră refugiu lîngă un rus, cu barba roșcată, încartiruit acolo de astă-iarnă.

Ostașul din fundul Siberiei le povestea istorii neînțelese, în graiul lui neînțeles, îi ridica pe genunchi și le iscodea jucărele în dorul odraslelor de acasă, de dincolo de munți, ape, codri și stepe, și iarăși munți, ape, codri și stepe.

Iar copiii se simțeau mai apropiați de omul de alt neam și de alt grai decît de domnul acela străin.

8

Seara, Radu Comșa, singur, se afla rezemat de stîlpul cerdacului.

Mîna sa regăsise locul lustruit de mîna lui Radu Comşa, copil.

Din atingerea familiară a lemnului, se deşteptau amintiri scufundate. Aci, copil, tot aşa stătuse rezemat. Dincoace, seara, cînd sfîrşea lucrul, se aşeza maică-sa să toarcă.

Mîinile, care smulseseră pălămidă şi lipiseră lut amestecat cu balegă şi erau încă încinse de usturimea sapei, găseau odihnă răsucind firul aspru de lînă. Găseau odihnă în alt fel de muncă, şi-atît! Ridica ochii la el:

„De ce nu te duci la culcare, băiete?..."

Şi firul sfîriia necurmat şi dulce, ca o odihnă, ca o bucurie, ca torsul unei pisici blînde: sfrr, sfrr! Pisica lor de-atunci, care tot aşa torcea pe prispă, lîngă dînşii: sfrr, sfrr! Acum s-a sfîrşit! S-a pus pămînt greu peste mîinile acestea. S-au oprit pentru eternitate, dar pămîntul le apasă. Au ieşit dintr-o osîndă, ca să înceapă alta, cea plină de spaimă, a eternităţii.

Se aşeză jos, pe scîndură, cu spatele rezemat în perete.

Se auzea vaca mugind, ricîia cu un corn în peretele şurei.

O pisică trecu albă pe linia gardului.

S-ar fi spus că e aceeaşi pisică de acum douăzeci de ani.

Desigur, din acelaşi neam: viaţa nu s-a întrerupt cu nimic, o curmă moartea aici, şi e totuşi veşnică, pretutindeni.

Încă o dată, Radu Comşa avu senzaţia vieţii care durează indiferentă, dincolo de nefericirile individuale, aşa cum gîndise cu o presimţire în camera lui Dan Şcheianu.

Stăpîna veche a casei era acum, acolo, în lutul gălbui al cimitirului. Cea dintîi noapte în care nu va geme şi nu se va răsuci prin somn. Dar fiecare lucru mişcat de mîna ei pînă ieri durează aici; nimic nu s-a schimbat. Vaca o cheamă ricîind cu cornul în perete; pisica albă pîndeşte cu ochii fosforescenţi o vrabie; glasul copiilor se aude plin de viaţă şi tînăr.

Aici, numai el este adevăratul străin.

Şi cu toate aceste, iată şi vişinul în care se acăţa; pervazul ferestrei unde la început nu putea ajunge şi unde a măsurat anii după cum nu mai avea nevoie să se ridice în vîrful degetelor ca să privească. Glasul lui a răsunat aci, picioarele goale au frămîntat aci pămîntul bătut acum de picioarele altor copii. Totul e ca întotdeauna; copacii ceva mai bătrîni,

casa mai veche, gardul e nou şi sînt în grădină cîţiva meri tineri; mugeşte altă vacă în şură şi altă mîţă pîndeşte alte vrăbii, dar umbra lui nevăzută colindă încă pe unde a umblat şi altă umbră, plecată acolo, cu furca nevăzută în mînă: „De ce nu te duci la culcare, băiete?..."

Radu Comşa îi descoperea sufletul.

Cu fruntea apăsată pe genunchi, cu ochii închişi să vadă mai adînc înlăuntru, rămase stană neclintită, împietrită, acolo unde stătuse rezemat de foarte multă vreme celălalt Radu Comşa, copilul vădanei.

Cînd ridică privirea, toate jucau înaintea ochilor într-o painjenire. Poate fiindcă începuse să se lase pîclos întunericul.

Îl pătrunde frigul. Ridică gulerul hainei. Mîna tresări la o atingere rece... Cei cîţiva ghiocei, înfipţi de Luminiţa în cheutoarea hainei şi uitaţi acolo.

Acum pricepea de ce îl ţintuiseră atît de stăruitor toate privirile în cimitir. Venise la îngroparea maică-si cu flori în piept! Ghioceii spînzurau veştezi, în cozile lungi. Aseară, abia aseară îi prinsese Luminiţa aci: îi simţea încă respiraţia caldă. Atîtea veacuri parc-au trecut! Ce-o fi făcînd acum? Îi aude rîsul... Dar figura s-a înecat nelămurită... Apare numai fantomatic; o umbră indecisă în crepuscul, aşa cum îi răsărise şi n-o mai cunoştea ieri...

Mototoli îngîndurat foile veştede între degete şi zvîrli jos ghemul alb.

O raţă cu aripile pestriţe se repezi lacom, căzu în bot, se cumpăni pe picioarele scurte şi, restabilindu-şi echilibrul, înghiţi cu un măcăit de satisfacţie ceea ce mai rămăsese din florile Luminiţei.

Fu atît de neaşteptat şi grotesc, încît în destinderea nervilor încordaţi, Radu Comşa rîse.

Rîsul sună scurt şi bizar, în tăcerea curţii din care abia au scos o moartă.

Anica, la fereastră, de unde îl privea de mult, cu coatele rezemate, clătină din cap şi îşi făcu cruce:

— E un păgîn, Doamne! Nu-i lua în seamă şi iartă-l...

Dar dacă s-ar fi plecat sora lui Radu Comşa, să-i vadă ochii mai de aproape, ar fi desluşit, în sfîrşit, genele ude de lacrimi. De lacrimi care plîngeau tot ce nu se poate înţelege şi spune.

Capitolul II

A FOST ODATĂ UN MIC COPILAŞ...

1

Bătu din aripi un cocoş, chemînd răguşit zorile atît de aproape, încît locotenentul Radu Comşa se deşteptă speriat, cu impresia că i-a cîntat chiar aci, în urechi.

Altul răspunse, şi încă unul, mai departe, din casă în casă, contagios.

Prin fereastră pătrundea dimineaţa stînjenie încă şi cu sclipet de stele. O creangă se clătina neagră în mijeala luminii, ca o umbră omenească plecată să privească înăuntru, pe geam. Dar Radu Comşa, nedezmeticit, nu-şi dădea seama unde se află.

Strănută un cal, lîngă perete, afară; se auzi cum se ridică de jos, întîi sărind dintr-o zvîcnitură în tuspatru picioare. Se scutură şi răsuflă puternic pe nări aerul rece al sfîrşitului de noapte.

— Ce-i, mă urstule, te-ai trezit şi tu?... vorbi un glas, şi îndată palma soldatului plesni bătîndu-l prieteneşte pe crupă.

Urmă un sunet metalic de căldare ciocnită, foşnetul fînului, paşi de cizme, soldatul căscînd lung — desigur, îşi întindea braţele cu pumnii strînşi deasupra capului — o poartă scîrţîi, glas de femeie chemă păsările.

Abia acum locotenentul Radu Comşa se lămuri de-a binelea şi deşteptarea fu într-un surîs de destindere.

Îl dureau oasele muncite pe laviţa tare, acoperită numai cu un ţolic; dar sufletul dinlăuntru era odihnit şi învigorat, ca după o îmbăiere rece.

Altădată, somnul îl înfunda în patul moale, în pernele puhave de puf; știa însă prin vis că ceva persista suspendat în conștiință, așteptînd dezlegarea a doua zi. Dimineața se trezea obosit, cu capul deșert; confruntarea rămînea aminată. Iar zilele și nopțile se tîrau una după alta, lipsite de bucurie și torturate, ca în ajunul unei judecăți.

Chinurile lui Dan Șcheianu sfîrșiseră. Oasele lui erau astupate de movilița de lut, sufletul migrase poate în steaua veche a magilor asirieni, steaua Sopdit. După îngroparea prietenului, Radu Comșa se simțise mai singur și mai nevrednic, cu gust de iască în gură și cu toate arătîndu-i-se leșiatic și hid înaintea ochilor.

Acum, locotenentul Radu Comșa se afla cu el însuși împăcat. Totul redevenise simplu, luminat și calm, de cînd îmbrăcase uniforma și pornise din Iașul sedentarilor spre unitatea sa de pe linia de foc.

Soarele incendie fereastra. Creanga se luminase: era un gutui cu fructe crude, cafenii, păroase. Privind la ele, Radu Comșa simți în gură un gust astringent. Își încheie nasturii tunicii, fluierînd. De afară, soldatul și calul plecaseră.

Închise lada de campanie, cu numele lui citeț și proaspăt vopsit, negru, pe capacul cenușiu. Zvîrli mantaua și pelerina deasupra; ieși să caute căruță care să-i ducă bagajele pînă la front.

Întăritor aerul dimineții: rece și acidulat. Soarele străluceşte nichelat de curind. Și satul forfotește de soldați și de ofițeri. Vin și se îndreaptă spre gară; se încrucișează căruțe cu muniții, chesoane și lăzi de cartușe. Salută și răspunde. Nu cunoaște pe nimeni. Mulți îl privesc lung; uniforma nouă, curelele cromate, chipiul abia scos din cutie arată ciudat aci; haine de paradă printre uniformele prăfuite, cu noroi uscat, pătate după îndelung stagiu în șanțuri și în bordeie, pe brînci, în viroage, unde iarba strivită a lăsat urme pe coate și pe genunchi. . .

O doamnă, fără îndoială soție de ofițer, vorbind cu glas subțire și alterat de răcoarea dimineții, așează cu energie maldăre de pachete peste un paner de paie. Ordonanța îi dă ajutor și doi sublocotenenți s-au oprit să privească de la distanță, cu ochi de sălbatici, apariția rară pe aceste tărîmuri.

Îl învăluie într-un uragan de praf un automobil cu doi generali.

A apărut de undeva un convoi de bucătării rusești, negre și fumegînde în mers.

E mult mai greu să găsească o căruță de cum și-a închipuit. Țăranii nu mai au cai, nici hărăbăli. Iar cei care vor fi mai avînd sînt la gară în convoaie. A întrebat cîțiva soldați cu furgoane; merg unii spre Bogdănești, alții spre Mînăstire. Un jandarm la care a cerut ajutor a strîns călcîiele și a întins cureaua carabinei în fața gardului, luînd poziția; dar nu i-a fost de nici un folos. Poate s-a arătat prea moale: a întrebat, în loc să ordone. Uniforma aceasta nouă e într-adevăr ridicolă!... Are să umble prin ploaie cu ea și n-o să-i mai curețe praful, pînă s-o patina, la fel cu toate.

În gară s-a oprit un tren. Se risipește alt val de soldați. Cîțiva s-au oprit la o fîntînă cu cumpănă. Își răcoresc ochii cu apa adunată în pumn, cu mormăituri de mulțumire, împroșcîndu-se unii pe alții, glumind și rîzînd sonor în vîntul subțire. Alții poartă în circă legături și desagi. Dintr-un coș cîrîie o curcă. I-ar crede întorși de la un bîlci, dacă n-ar fi uniformele și dacă nu s-ar înșira numai bărbați în toată puterea, dacă nu s-ar scurge toți într-acolo, spre capătul șoselei unde e linia misterioasă, ca marginea lumii unde pîndesc arătările.

Rușii ronțăie semințe de floarea-soarelui și își tîrîie cizmele prin praf. Ei singuri parcă nici nu vin, nici nu se duc nicăiri; sînt numai cu trupul pe pămîntul acesta străin. Gîndul și sufletul le e departe, la stepele de-acasă.

Radu Comșa intră într-o cîrciumă: „Abi Ornștein, vinuri vechi, băcănie și locandă, cațap“, în nădejdea că va găsi aci un om, un soldat, cineva cu același drum.

Vinurile vechi ale domnului Abi Ornștein sînt doar pe firma de tablă ruginită; în pivniță, cu toate sigiliile, s-au evaporat.

Servește numai ceai, fără zahăr și fără linguriță, în pahare soioase, cu pîine neagră, rusească, tăiată în felii imense și lipicioase, dintr-un bolovan de opt funturi, ca pămîntul pentru fabricat oale.

N-a găsit nici aci. A băut numai o jumătate din pahar de ceai, tulbure și rece. Nu știe să se descurce singur. N-a

făcut ucenicia. Îi pare într-adevăr stupid să se împiedice chiar de la început. I se întîmpla aceasta lui, la a cărui uşă, acum cinci zile încă la direcţia din minister, făceau coadă colonei, deputaţi ori senatori cu un Sofron Vesbianu după dînşii.

Ajunse între gară şi un cîmp, unde cantona, de curînd debarcat, un divizion de artilerie.

Oamenii roboteau în jurul tunurilor, dezbrăcaţi de tunici. Alţii se întorceau cu caii de la adăpat. Răsună glasul gradaţilor; un ofiţer cu picioarele răşchirate, în haină de piele, supraveghea cu înjurături teribile încărcatul obuzelor, lîngă o piramidă cu fîn presat. Vîntul umfla uşor pînzele vinete ale corturilor. Dincolo se întindea cîmpul, valea Trotuşului deschizîndu-se spre Siret, cu ţarine verzi de porumb şi şoseaua răscolită de dîrele prafului, de mişuneala soldaţilor şi a convoaielor.

Toţi erau la locul lor acolo, ştiau unde merg; locotenentul Radu Comşa rătăcea la o parte, ca un elev nou într-o curte de şcoală unde totul îi este încă străin.

De la gară i se păru că se apropie o uniformă cu un mers cunoscut. Tăie drumul să-i iasă înainte, acăţîndu-se de această nădejde.

Cînd fură la cîţiva paşi, izbucni veselă vocea lui Mihai Vardaru:

— Domnule Comşa!

Făcu salutul reglementar, rectificînd cu gravitate, în glumeaţă exagerare:

— Domnule *locotenent* Comşa!

Dar în strîngerea de mînă a lui Mihai, locotenentul Radu Comşa simţi toată căldura unei adevărate bucurii. Încă unul, desigur, care se întrebase cum l-a răbdat inima să stea la o parte; încă unul care acum îşi retracta o judecată.

— Şi Luminiţa?... Unchiul Alexandru?... Tanti Laura?...

Radu Comşa dădu veşti despre toţi, pe care îi văzuse cu o zi înainte, la Iaşi.

Erau scandalizaţi de purtarea lui Mihai. În loc să aştepte repartizarea la regimentul lui Pol Vardaru, abia ieşit din şcoală cu gradul de elev plutonier, se zbătuse de capul său să fie trimis la un regiment de front. Cînd primise ordinul, împărţise pe cîteva cărţi poştale salutări tuturor, vestind

că nu mai are timp să dea pe acasă. Tanti Laura ridicase brațele, deznădăjduită, spre cer:

— Copilul acesta are să ne omoare!

Iar cele două surori, Cora și Ralu, plîngeau pe ascuns, fiindcă partea aceasta a campaniei se știa că va fi mai teribilă decît tot ce s-a petrecut pînă atunci.

Mihai surîdea la aceste toate, ca la niște tînguiri femeiești ce erau.

În uniforma pe care Radu Comșa o observă că nu păstrează nimic din haina scoasă de la garderobă — adevărată uniformă de tranșee, cu chipiul teșit pe ochi — Mihai avea toată înfățișarea unui ostaș mult încercat, cu vorba tărăgănată și împestrițată de expresii eliptice, enigmatice, pitorești și tehnic triviale, avînd curs numai în șanțuri, în bordeie și la popotele de front.

Pentru completarea acestei virile și belicoase impresii, Mihai Vardaru mai scoase din buzunarul tunicii o tabacheră de carton presat, dată cu un lac negru și cu capac înfățișînd un soi de multicoloră roză a vînturilor. O adevărată tabacheră soldățească, de unde răsuci o țigară de tutun bățos:

— Nu-ți ofer...

Se corijă, cu același ton subaltern:

— Nu vă ofer, domnule *locotenent*! Mai întîi fiindcă știu că nu fumezi decît rar, și, pe urmă, fiindcă, în orice caz, n-ai digera mahorcă de-a noastră... E nevoie de puțină obișnuință!...

Radu Comșa, ca să arate că a rupt desăvîrșit cu toate bunurile lăsate în urmă, protestă:

— Dimpotrivă!... Dă-mi să răsucesc și eu una! Chiar îmi face plăcere...

Îi făcea plăcere, dar nu-și putea face o țigară.

Nedeprins, rupse două foițe. Mihai îl privi cu surîs de superioritate:

— Dă-mi voie să răsucesc eu una!...

Răsuci într-adevăr una perfectă, de fabrică. Îi dădu să aprindă la un fitil lung, galben, cu o sumă de noduri.

Radu Comșa, după cîțiva pași și cîteva fumuri, o zvîrli: era curată idioție să-și cătrănească gîtlejul cu asemenea buruiană mucedă, cînd avea în tabacherea lui din buzunar țigări fine și în lada de campanie rezerve pe trei luni.

Îi povesti lui Mihai peripețiile de aseară, de cînd coborîse din tren.

Găsise printr-o minune unde dormi; dar nu găsea cu ce să plece.

Mihai Vardaru era aci cu o căruță a companiei. Se întîmplau a fi amîndoi din alte regimente, însă din aceeași divizie; deci fronturi vecine. Cu o abatere din cale de cîțiva kilometri pînă la sat, trecea și îl lăsa acolo: lucru hotărît!

Peste un ceas au purces astfel la drum.

Lada locotenentului Comșa sluji numai bine să tocmească o bancă înapoia căruței mînate de un țigan cu negrul obrazului lustruit ca o cizmă ofițerească și cu gîtul subțire ca de scripcă în gulerul prea larg al tunicii. Un vizitiu vesel și, de bună seamă, în viața civilă scripcar de carieră, fiindcă tot timpul a dondănit repertoriul vechi și nou, de pe front și dindărătul frontului.

Mihai Vardaru nu-și mai găsea nici el astîmpăr.

Era numai de-o lună aci, dar văzuse tot, știa tot, scotocise tot; cunoștea numele unităților dușmane de pe linie, schimbările trupelor, ofensiva care se pregătea. Îl informă pe Radu Comșa că va avea noroc de un colonel omenos: colonelul „Una la mînă“, ceea ce lor nu le căzuse la sorți. Al lor mugea și se înfuria de douăzeci și patru de ori pe zi; ostaș brav și comandant priceput, dar în perpetuă explozie. Cînd începea să detune, intrau toți în găuri ca șoarecii. Cine-i cădea cel dintîi înainte era vinovat de tot ce se întîmplase și se va mai întîmpla: de ploaia de peste noapte, de ticăloșiile subzistenței, de recunoașterile aeroplanelor nemțești, care s-au plimbat nesupărate pe sub nasul bateriilor antiaeriene, de întîrzierea munițiilor și de arșița soarelui. Iar cînd răcnea la telefon, soldații și ofițerii făceau smirna înaintea pîlniei, uitînd cîți kilometri de sîrmă îi despart de tunetele și fulgerele comandantului.

Acestea toate le povestea Mihai cu o mare fericire, scoțîndu-și tabacherea de carton lăcuit și răsucind din tutun negru țigări ca de fabrică, din care pufăia cu cea mai nesățioasă poftă, scuipînd printre dinți, în colbul drumului, soldățește.

Radu Comșa îl privea și nu mai recunoștea băiețelul timid, care roșea cînd glumea răutăcios Luminița, ori cînd

tanti Laura îi înnoda funta la gît, ca unui școlar premiat în ziua încununării. Obrazul rumen și tînăr, prea de fată, era arămiu acum, ars de vînturi și soare, bărbătesc. Numai cînd își dădea chipiul pe ceafă, fruntea ferită de arșiță rămînea de-o albeață adolescentă.

Se opri un timp din povestire, urmîndu-și un gînd.

Apoi se întoarse pe jumătate cu fața spre Radu Comșa, mărturisind cu o sinceră satisfacție în ochi:

— N-ai idee ce bucuros am fost cînd te-am văzut!...

Radu Comșa înțelese că adevărata concluzie suna: „cînd te-am văzut, în sfîrșit, aici..."

— Aveam așa, o îndoială... Știi, noi de *aici* nu-i cam tratăm cu complimente grațioase pe cei de *acolo*...

Mihai făcea deosebire între cei de „aici" și cei de „acolo", parcă s-ar fi aflat cu uniforma pe el de la începutul vieții, copil de trupă.

— E greu la început! continuă cu autoritate. E greu o săptămînă, două... Pe urmă, se pare că viața de dincolo nici nu mai există. Ți-e milă de dînșii!... Că pot trăi așa, într-un somn... Într-un somn cu burta plină, care aduce visuri urîte.

Valea începea să se strîmteze. Apăreau clinurile cu pădurea rară de la poalele munților.

Căruțele, soldații, convoaiele, cu saci de făină, cu lăzi de muniții, cu pachetele de fîn presat se înșirau mergînd în aceeași direcție, absorbite de punctul misterios unde șoseaua sfîrșea retezată de front.

Țiganul mîna dondănind înainte și învîrtind deasupra capului un bici dintr-o vargă de corn. Caii și roțile întrețineau un continuu nor de colb, care îi învăluia plutind o dată cu dînșii. Radu Comșa văzu cu mulțumire că uniforma începea să-și piardă, sub stratul de praf, înfățișarea de haină nouă și sărbătorească.

Mihai se răsuci să arate:

— Dincolo, peste deal, e Cașinul, și tocmai în fund, pe pîrîu înainte, Mînăstireal... Aci, înainte, Bogdăneștii; pe urmă Grozeștii. În dreapta, peste munți, Slănicul... De acolo înainte, rușii. Austriacii le zvîrl din tranșee sticle cu spirt, și dînșii le aruncă pîine... Pentru dînșii, războiul e ca și sfîrșit. Îi așteaptă altul, acasă... Nu mai vor decît *mir*,

răspublică şi soviete. Ai noştri nu s-au schimbat de astă-iarnă!... I-au mîncat păduchii, i-a ars gerul şi i-a lihnit foamea. Dar nu s-au schimbat!... Mă întreb: e un bine? Un rău?... Pentru ţară, poate e un bine... Însă pentru dînşii, sărmanii? Pentru mulţi e un noroc să dea un glonţ rătăcit şi să-i rănească; un tifos e o binecuvîntare... Numai aşa scapă, să-şi vadă apoi o săptămînă casa... Cei care mai au casă. Ceilalţi rămîn aici, n-au unde se duce; casa lor e bordeiul...

Pe cer, spre stînga, apăru mic şi îndepărtat un avion.

— Un Taube... În fiecare zi vin două-trei. Unul singur a fost doborît pînă acum...

Era alb şi se rotea înalt în bătaia soarelui. Bubuiră tunurile unei baterii antiaeriene. Nori albi se înălţară rotunzi încadrîndu-l, ca norii în care, pe zugrăveala bisericilor, plutesc serafimii.

Avionul roti, mai ridicîndu-se încă.

— A scăpat!... spuse Mihai, întorcîndu-se cu privirea în altă parte, obişnuit cu asemenea spectacol.

Dar Radu Comşa nu-şi putea desprinde ochii de la pasărea de metal lăsîndu-se acum în linie dreaptă peste vîrfurile împădurite, acolo unde erau nemţii.

Îi trebuia o sforţare ca să poată gîndi, calm, că atît de aproape, peste cîteva dealuri, se aflau „ei"; că mîine poate are să-i aibă înainte, la cîţiva paşi. Îl admiră pe Mihai că atît de simplu s-a deprins cu această prezenţă, că o discută cu nepăsare, ca lucrul cel mai firesc.

Liniştea aceasta a tuturor cîţi mergeau într-acolo ca spre îndeletnicirea de fiecare zi, fluierînd, vorbind şi glumind, îi părea asemeni inconştienţei cu care bolnavii fac proiecte de viitor în prezenţa agoniei.

Iar acalmia de pe linia unde se află frontul îl nelinişte a ca o tăcere ameninţătoare, în care se pregătesc cutremurele de pămînt şi erupţiile de vulcani. Panica din natură despre care citise undeva. Cînd cade vîntul de nu se mai clintesc frunzele moarte; cînd se retrag păsările cerului şi sălbăticiunile îşi ascut auzul. Intra în zona dezlănţuirilor cosmice. Aceasta era aşadar „liniştea pe toate fronturile" din comunicate?...

Ca un răspuns la gîndurile sale, porniră de undeva, de după culme, în spaţii scurte, patru detunături de tun.

Salvele unei baterii...

Sunetul ăui în văgăuni și se împrăștie în ecouri, ca vuietul unui teanc de tipsii uriașe, prăbușite îndepărtat, de un gigant, în pereți de stîncă. Se ridică peste înălțimea rotundă și pleașă fum galben și alb-lăptos; un nor crescînd cu marginile rotunde ca o conopidă imensă.

Mai de aproape porniră alte lovituri, de artilerie grea, răscolind tunetul munților.

Apoi se făcu liniște.

Țiganul dondănea înainte, caii nici nu tresăriră, clempănindu-și capul din mers, în lupta lor continuă cu muștele. „Aceasta era, desigur, ceea ce comunicatul numea: «slab bombardament de artilerie», sau reperarea tirului, sau altceva!" gîndi Radu Comșa, dar se sfii să-și împărtășească impresiile lui Mihai.

Se apropiară de sat. Mihai se uită la ceasornicul de la mînă:

— Îți las numai bagajele la-o casă și tulește-o, Mihai, băiatule! Am întîrziat... Am încă opt kilometri de drum, și la noi nu se glumește cu Mugilă al nostru!

— Nouă kilometri, domnu ilev!... rectifică țiganul care se părea că nu ascultă, dar învățase din meseria lui lăutărească să audă fără să pară că a ascultat și să vadă fără să pară că s-a uitat.

La despărțire, Mihai îi strînse amîndouă mîinile cu adevărată dragoste. Îl iubea pe logodnicul Luminiței, acum mai mult și altfel.

Făgădui că va veni la cel dintîi prilej, să stea mai pe îndelete de vorbă, să-i afle „impresiile lunii de miere cu frontul". Îl va chema la telefon. Poate să le cadă companiile vecine pe linia tranșeelor.

Aproape toată dimineața Radu Comșa și-o pierdu așteptînd colonelul care lipsea.

Regimentul era retras din tranșee, în odihnă.

Furierii îi dădură cu grabă un scaun, lîngă fereastra cancelariei, unde un trandafir pe jumătate sălbatic ridica flori roze și frunze zimțate, în care se opriseră capete de țigări.

Aghiotantul, fercheș, bărbierit proaspăt, nu conteni să-l cerceteze cu deosebită curiozitate despre viața din Iași. Ce se vorbește despre pregătirile ofensivei? Ce știri sînt

despre guvernul din Rusia? Au început să se întoarcă „domnii“ din Kerson, Odesa şi Kiev? Mai există circiuma lui Viorică din piaţa Sfîntul Spiridon, unde-a constatat şi el că se află un vin straşnic, cînd a scăpat trei zile la cartier? Ce veşti vin de la Salonic? Care sînt părerile misiunii franceze? Şi dame, dacă mai sînt tot atîtea nostime, de te miri de unde s-au adunat, şi dacă se menţine moda ghetelor fabricate din postav şi doc militar?...

— Aici, domnule locotenent — aghiotanul făcu o mutră amărîtă teribil — aici, ne-am sălbătăcit fantastic! Ne mulţumim cu ţărănci! Duhnesc a caş şi a zăr!... Cît despre ştirile gazetelor, mizerie şi mii de bombe!... Ne spun numai ce dă voie cenzura; adică basme şi alte mii de bombe!...

Radu Comşa judecă sever această flecăreală.

Nu putea încă înţelege senzaţia izolării de restul lumii şi mai cu seamă nesaţul acestor soldaţi răzleţiţi pe o porţiune infimă din frontul de o mie de kilometri, sărmanul lor nesaţiu să-şi fortifice încrederea cu speranţa în minunile care se pregăteau, fără nici o îndoială, fulgerător, pe celelalte fronturi. Fiindcă noul camarad părea prea voios, fiindcă îşi netezea stăruitor mustaţa neagră şi tunsă, făcînd ochii mici, şi fiindcă atunci cînd aprindea ţigara ţinea chibritul numai cu două degete, pe cel mic, cu o unghie exagerat crescută ca un pinten de cocoş, indepărtîndu-l cu o mişcare de eleganţă îndestul de cazonă; pentru aceste mizere şi superficiale indicii, îl socoti îndată un individ de speţă inferioară, o secătură fără nimic eroic.

Îi displăcu şi graba cu care îşi verifică nasturii cînd apăru colonelul şi slugărnicia cu care îi oferi îndată scaun, ştergînd praful după ce-şi netezi cu podul palmei cărarea corectă.

Numai tîrziu avea să priceapă că aghiotantul e un băiat foarte de inimă, gata la toate serviciile, bun camarad şi iubit de toţi cu care împărtăşise luni îndelungi viaţa de bordei şi de şanţuri, înainte de a ajunge la acest post privilegiat în ierarhia frontului.

Colonelul îşi puse ochelarii şi răsucind, după mînă, barba roşie, cercetă îndelung hîrtiile şi, pe deasupra lentilelor, figura noului-venit.

Rezultatul fu de bună seamă satisfăcător, căci a doua oară îi întinse mîna lui Radu Comşa, peste masa cu hărţi şi hîrtii.

— Bun venit, locotenente! Ţi-am şi găsit locul, ai sosit la timp. Una la mînă...

Şi întorcîndu-se spre aghiotant:

— Compania a doua, plutonul unu, în locul lui Bantăş.

Îşi frecă mîinile albe, cu pete de pistrui ca tărîţele şi cu păr roşu ieşind stufos de sub manşete. Comşa şi-l închipui, sub uniformă, păros ca un urs.

Colonelul îşi scoase ochelarii punîndu-i cu luare-aminte într-o teacă de piele şi, aşezînd tocul în buzunarul de la pieptul tunicii, îl privi cu ochii şi verzi, şi bucuroşi:

— Sper că o să ne înţelegem perfect!... Văd că ai venit aici după cerere şi tot după cerere ai renunţat la mobilizarea pe loc... Una la mînă! Asemenea minuni nu vedem prea des! Aceasta-mi place... Două la mînă! Regimentul e scos de pe sector, ai timp să-ţi cunoşti camarazii şi oamenii, să te pui în curent cu serviciul. Una la mînă! Eşti însurat?...

Ochii căutară la mîna lui Comşa, cu inelul de logodnă pe deget.

— Nu, domnule colonel! Logodit numai... Am crezut mai cuminte să las după război, cînd...

— Aceasta-mi place! se bucură colonelul a cărui viaţă conjugală era un necurmat prilej de amărăciuni şi catastrofe, fiindcă nevasta era harţăgoasă, iar ordonanţele îşi luau lumea în cap. Aceasta-mi place, locotenente!... Un ostaş liber are numai grija datoriei. Una la mînă! Femeia, pentru militar, este o perdiţie! Două la mînă! Ai să-ţi cunoşti camarazii la popotă. Aceasta-i adevărata noastră familie... O să-ţi găsim şi cartier. Mie-mi place să îngrijesc de ofiţeri ca de copiii mei. Dar cînd îi prind cu cevaşilea, să nu mai dea ochii cu mine; să dezerteze! Două la mînă!...

Colonelul se ridică în picioare, călcînd ca un om care intră în apă fierbinte, fiindcă îl strîngeau cizmele noi.

— Tomaziule, vezi tu de camera locotenentului! Deocamdată, poate rămîne în locul lui Bantăş. Ce ştire de la el?...

— L-a evacuat la spital, domnule colonel.

— L-a evacuat la spital? Atunci, una la mînă... Va să zică în orice caz, convalescenţă, concediul, una cu alta fac două luni; două la mînă! Rămîne în camera lui Bantăş!

Colonelul îşi privi trist cizmele, gîndindu-se cu ce operaţie le poate readuce la sentimente mai umane.

Se hotărî într-o fulgerare de inspirație: „Îl pun pe Ion soldatul să le poarte o săptămînă, pînă se dau pe picior." Și vorbi tare, pentru sine, mulțumit de această fericită soluție:

— Una la mînă!

— Ați spus ceva, domnule colonel? întrebă aghiotantul, pipăindu-și cărarea lucie.

— Nimic. Două la mînă!...

Pe urmă, întorcîndu-se spre Radu Comșa, își netezi barba cu amîndouă mîinile; stînga pe dedesubt și dreapta pe deasupra, ridicînd-o pînă la înălțimea nasului, să-i privească vîrful retezat ca o barbă de ctitor.

— Mîine, așadar, locotenente, la serviciu!... Și la cea dintîi ocazie, înțelegi: una la mînă!...

Radu Comșa plecă să-și caute bagajele, să le strămute la cartierul locotenentului Bantăș, evacuat la spital. Îl întovărășea un agent de legătură, tuns chilug, cu o țigară intactă, după ureche.

Soldatul mergea cu capul gol, fiindcă tot satul era o singură curte mai mare a tuturor.

Cînd ajunse în dreptul casei unde Radu Comșa își lăsase bagajele pe prispă, în seama unui leat, agentul îl lămuri cu o tainică evlavie:

— Aici găzduiește domnu căpitan Pleșea... E un bairam toată noaptea, mamă-măiculiță, cînd nu-i compania pe poziție! La domnu căpitan s-adună toți domnii ofițeri de viață din regiment... Ș-apoi, după ce s-au adunat, ține-te, Doamne!.. Casa dumneavoastră e numa peste drum, la doi pași, se vede după păru ista mare... Se cheamă că n-are să vă fie prea departe, noaptea la-ntors!...

Lada se afla tot acolo, la capătul prispei, dar mantaua și pelerina erau întinse pe-un parmaclîc și scuturate de praf.

În lipsă, lada și valiza cu trusă fuseseră cercetate pe dos și pe față; viitorii camarazi citiseră numele locotenentului Radu Comșa și făcuseră tot soiul de presupuneri asupra noului-venit cu asemenea echipament nou-nouț.

Ieși în prag un căpitan cu părul de timpuriu cărunțit, descheiat la tunică, purtînd la mînecă semnele unghiulare de rănit.

Radu Comșa se prezentă.

— Poftim la noi, domnule locotenent. Să faci cunoştinţă cu cîţiva camarazi... Cristache, poţi să te duci! Îl instalăm noi pe domnul locotenent. Vezi, ce s-a făcut cu sîrma?...

— Ne-a sosit, don căpitan.

— Să mă ai atunci în vedere, Cristache!

— Mai încape vorbă, don căpitan?...

Radu Comşa se miră că un căpitan, comandant de companie şi cu semne de rănit, avea nevoie să ceară unui om pe trupă „să-l aibă în vedere". Dar mirările lui abia începeau.

2

În casă, trei ofiţeri jucau cărţi la o masă rotundă, învelită cu un cearşaf de pat.

Doi erau dezbrăcaţi de tunică, unul numai descheiat. La spatele lor, un al patrulea, cu obrazul umflat şi legat pe sub fălci cu o basma albă, urmărea jocul din picioare.

Au întrerupt la intrarea străinului.

Toţi s-au ridicat să se dezmorţească, după ce şi-au pus deasupra bancnotelor rînduite teanc ceasornicele şi tabacherele în chip de prespapier.

Îl priviră pe Radu Comşa, cu amestecul de curiozitate şi rezervă cu care e primit întotdeauna un străin, într-un cerc unde toţi îşi cunosc cu de-amănuntul slăbiciunile, cruţîndu-şi-le, ori tachinîndu-şi-le, ca într-o mare familie. În trei zile, noul camarad avea să fie clasat, fără drept de apel, într-o categorie din care nimic şi nimeni n-avea să-l mai poată scoate vreodată.

Deocamdată era numai un ofiţer necunoscut, cu uniformă şi ladă de campanie neatinse, un debutant, un învîrtit poate, care din cine ştie ce pricini, dizgraţie ori altceva, fusese trimis la pocăinţă aici.

— Ia loc pe pat, domnule locotenent!... îl invită cu multă bunăvoinţă căpitanul Pleşea, îmbumbîndu-şi nasturii tunicii. N-avem jilţuri, dar cred că nici dumneata nu te aşteptai să găseşti aici un salon. Ai dat ochii cu „Una la mînă"?...

Radu Comşa răspunse că s-a prezentat colonelului şi că a fost repartizat la compania a doua.

— Atunci eşti la noi! se bucură un ofiţer scund, cu un glas care lui Comşa îi păru de undeva cunoscut. Eşti în locul

lui Banlăș... Aceasta trebuie s-o sărbătorim numaidecît, domnule căpitan! Cu o zacuscă și o țuiculiță d-ale grozavele s-o sărbătorim!...

— Mă, răule! rîse căpitanul mustrîndu-l părintește. Nu ți-a mai ajuns azi-noapte? Uitați-vă la el! Țuiculiță, zacuscă... Îi era dor! E flămînd și însetat, mititelul!... Și aseară se jura că o săptămînă de acum înainte nu mai pune decît apă în gură...

Întorcîndu-se către Radu Comșa, căpitanul îl puse în curent:

— Ghenea ăsta e o podoabă fără pereche în toată divizia, domnule locotenent!... Ai căzut într-o companie cu el; să știi că n-ai să mai ai odihnă. E buretele regimentului...

— Nu rîvnesc la această ambiție, domnule căpitan! protestă locotenentul Ghenea. Mai am concurenți destul de serioși... Ai să te convingi în scurt, domnule locotenent Comșa, pe măsură ce te vei dezvolta la sărbătoririle noastre.

Dar căpitanul Pleșea porunci soldatului să aducă sticla cu țuică din găleata de apă unde se afla la răceală, ceea ce dovedea că „sărbătorirea" ar fi existat și fără venirea noului camarad.

Apoi începu să desfacă o cutie de zacuscă rusească, bătînd în tablă un piron cu un pietroi.

Acum, Radu Comșa își amintea bine de unde cunoștea glasul locotenentului Ghenea.

Era glasul din tren, în noaptea de astă-primăvară, făcînd prin întuneric tovarășului de drum teoria călătorului de pe culoarul vagonului și a celui din compartiment. Și-l închipuise, nu știa de ce, înalt, subțire și cu figura stafidită, de student ghebosat pe cărți, poate fiindcă spunea că pregătește un doctorat. Era scund, rotofei, cu ochii albaștri bulbucați și cu cea mai deplină înfățișare a omului fără grijă.

Căuta pe raft păhărelele de țuică, grăbit ca un ucenic de bodegă și bombănind un bîzîit de cîntec.

— Avem numai două, domnule locotenent. Bem la rînd!

— Nu face nimic! zîmbi Radu Comșa. Tot o să vă vină rîndul fiecăruia... N-are să se întîmple ca în tren, după teoria dumitale; cînd ești pe culoar, faci scandal cu nerăbdare să intri înlăuntru, iar cînd ai intrat, faci scandal, indignat, să nu te mai deranjeze nimeni...

— De unde ştii? îl privi cu uimire locotenentul Ghenea, cu amîndouă păhărelele într-o mînă, uitînd să le pună, cum avusese intenţia, în farfuria din cealaltă mînă.

— Ca şi povestea expresului!... continuă Comşa cu seriozitate. Expresul care trece arogant prin haltele unde au încremenit somnoroase personalele....

Locotenentul Ghenea nu pricepea în ruptul capului de unde intrusul acesta, pe care nu-l mai văzuse niciodată, cunoştea teoriile lui inedite.

Se aşeză foarte nedumerit pe marginea patului, cu farfuria şi paharele de ţuică în mînă.

— Atunci eşti un spion, domnule locotenent, ori un ghicitor. În orice caz un om primejdios. Joci cărţi? Poker, ecarté, maus?...

Radu Comşa răspunse că nu joacă.

— Nici nu m-aş pune la masă cu dumneata. Mi-ai citi, desigur, cartea din mînă... Mai bine-ţi dau banii dinainte. Poate eşti hipnotizator? Somnambul extralucid?

— Am fost numai avocat şi, cu începere de acum un ceas, locotenent în compania a doua! continuă să zîmbească Radu Comşa.

— Să fie al dracului care mai înţelege ceva! declară locotenentul Ghenea, aducîndu-şi abia acum aminte că are farfuria şi paharele de ţuică în mînă, şi aşezîndu-le pe masă. Nu înţeleg nimic, mă mîhnesc şi cad la idee!... Şi cînd cad la idee, numai asta — ridică păhărelul — mi-o scoate din cap!

— E un tip care cade din idee în idee! încuviinţă cu un fel de admiraţie pentru aşa camarad ofiţerul legat pe sub fălci, clătinîndu-şi cele două noduri ale legăturii din creştetul capului ca două urechi albe de iepure de mosc.

Soldatul tăiase bucăţi de pîine neagră într-o farfurie adîncă, înflorită, cu chenar roşu.

Iar culme a rafinamentului, înfipsese scobitori din fabricaţie proprie: aşchii rotunjite cu cuţitul.

Căpitanul Pleşea răsturnase zacusca în altă farfurie, turnase oţet şi o prezintă cu gravitatea unui adevărat *maître d'hotel*. Mai mult decît la orice opinie asupra chipului cum luptase pe front sau îşi îngrijea unitatea, ţinea la faima de om întotdeauna bine aprovizionat, la care se găseşte în orice moment o ţuică, o sticlă de vin, conserve, pesmeţi şi tutun.

„Eu am acasă, mă băieţi, ţigări jubiliare, din 1906, de la expoziţie!" declara cu mîndria unui colecţionar de exemplare unice.

Şi altă dată, confidenţial:

„A trimis colonelul la mine după puţină cafea... Tot tata Pleşea, sireacul!"

De altfel, toţi aveau vanităţi de aceeaşi natură: locotenentul Ghenea era fudul de tunica de stofă franceză, unică în tot regimentul; sublocotenentul legat la fălci ţinea la prestigiul de cel mai bun viorist din toată brigada; altul era cel mai bun pokerist; altul cunoscător de cai. Ierarhia valorilor era cu totul alta de cum şi-o închipuise Radu Comşa că s-ar cuveni orînduită, la zece kilometri de ultima linie a tranşeelor.

Nimeni nu pomenea de front, de bravura unuia ori a altuia, de ceea ce-au făcut ori vor face. Acestea erau numai chestiuni de serviciu.

Se aflau cu toţii acum numai foarte încîntaţi că pot oferi unui camarad nou o ţuică şi o zacuscă, bunuri mult preţuite, care nu se găsesc la nimeni din alte companii, fiindcă nu toate companiile au un tata Pleşea să poarte grijă de acestea.

Locotenentul Ghenea, cu sticla în mînă, purta şi el grijă, ca întotdeauna, să nu rămînă nimeni însetat.

Acesta era frontul?

Radu Comşa n-avu vreme cînd să se întrebe şi să-şi răspundă. Îl zorea camaradul să închine pentru trăinicia camaraderiei, să guste din zacusca teioasă şi cu gust de metal. Oferi ţigări fine, din ţigările englezeşti; cinci cutii mari, dăruite de Luminiţa să se gîndească la dînsa de cîte ori va fuma una.

Prin aceste produse ale regiei britanice, crescu considerabil în aprecierea camarazilor.

Căpitanul Pleşea ceru permisie să strîngă una, într-o cutie de tablă unde păstra o rezervă cu mostre din toate produsele manufacturilor de tutun ale epocii: ruseşti, franceze, egiptene, americane, chiar ungureşti şi austriace, de la prizonieri. Mîndria colecţiei o reprezentau două ţigări japoneze, cu inscripţii de aur verde, cu tutunul scuturat de cît fuseseră pipăite şi mirosite.

Radu Comşa îşi arătă dorinţa să-şi vadă noul domiciliu şi să se spele de praf, ca să fie gata pentru popotă.

Ceilalţi se aşezară la cărţi.

— La cine-a rămas rîndul? Ghenea, tu faci!...

Locotenentul Ghenea aruncă miza, amestecă grăbit cărţile ca şi cum îl alunga inamicul din urmă.

— Taie!...

Ceru sticla de ţuică, îşi turnă la repezeală un pahar.

— Am intrat la idee, domnule locotenent! Aşadar, teoria călătorului de pe culoarul vagonului?... Hm! Curios. O s-o dezlegăm noi şi p-asta!... Am mers şi eu... Cîte?

— Două...

— Servit!

Ofiţerul de la spate, legat la fălci, îl mustră:

— Vezi dacă lepezi valetul? Cînd mergi mascat, ascultă-mă pe mine, păstrează întotdeauna valetul!... Dă dracului aşii şi rigile! Am eu un şpuribus la valeţi.

Locotenentul Ghenea trînti cărţile: într-adevăr, dacă păstra valetul în locul asului, făcea ful. Turnă altă ţuică şi fredonă interminabilul cîntec, monoton şi idiot, care făcea ravagii în toată divizia, şi poate dincolo, în tot corpul de armată, molipsit:

A-fost-odată-un-mic-copilaş
Ce nu ştia,
Ce nu ştia a înota!
Dar după una-două-trei-patru-cinci-şase-şapte-săptămîni,
A început
A început a daaa din mîini.
A-ceas-tă-poooves-te, dacă v-a plăcut,
Eu pot s-o spun, eu pot s-o spun
De-laaa-nce-puuut:
A-fost-odată-un-mic-copilaş
A-fost-odată-un-mic-copilaş...

Ceilalţi acompaniară în cor, amestecînd cărţile şi preparîndu-şi mizele:

Dar după una-două-trei-patru-cinci-şase-şapte-săptămîni
Dar după una-două-trei-patru...

Soldatul, culegînd resturile de pîine şi cutia goală de zacuscă, mormăia şi el:

Dar după una-două-trei-patru...

— Şi tu, mă moroiule?... îl mustră căpitanul Pleşea. E o pacoste, locotenent Comşa, cu stupizenia aceasta de cîntec... M-au înnebunit! Şi cocoşii, cînd se deşteaptă, tot pe melodia aceasta încep, şi găinile cînd ouă, şi clopotele de la biserică...

Soldatul, deşi cu gura închisă, clătina din cap după cadenţă; se cunoştea că acompaniază ofiţerii de la masă, în gînd.

— Uite la el, mocofanul!... Mai bine ia lada şi hainele domnului locotenent...

Pe urmă, întorcîndu-se către Comşa:

— Trebuie să-ţi alegi un soldat bun... Îţi găsesc ei, băieţii!.. Un soldat bun e jumătate din tăria ofiţerului...

Ieşiră. Dar fiindcă cei din casă strigau: „*Dar după una-două-trei-patru-cinci-şase-săptămîni*", Comşa acompanie şi el: „*Dar după una-două-trei-patru...*"

3

Peste drum, le deschise uşa tindei o ţărancă bătrînă, după ce lăsă jos un căuş de grăunţe.

— Sărut mîna, domnu căpitan.

— Iaca, mătuşă Ilincă, ţi-am adus un musafir nou!... vorbi tare căpitanul Pleşea, fiindcă femeia era cam surdă.

Mătuşa Ilinca îl prinse pe Radu Comşa numai dintr-o privire repede, acoperindu-şi căuşul cu grăunţe pe care năpustiseră găinile şi ciuguleau lacome.

— Huci! Bată-vă boala, Doamne iartă-mă, şi mînca-v-ar nemţii, că nu vă mai săturaţi!...

Iar cu alt glas:

— Poftiţi, vă rog, domnu căpitan! Ştim noi că musafirii nu vin ii di plăcere pi la bordeile noastre...

— Ai să te împaci bine cu mine, mătuşă Ilincă! se gîndi Comşa să cîştige de la început bunăvoia gazdei.

— Ha?...

— Ai să te împaci bine cu mine, mătuşă! repetă Comşa ceva mai tare.

— Oamenii buni se împacă! declară filozofic mătuşa Ilinca. Şi domnu ofiţer Bantaş iera bun, deie-i Domnul mai degrabă sănătate! Iaca, fata me l-o jălit ca pi-un frate, cînd l-o dus bolnav cu ambulanţia!...

— Numai ca pe-un frate, n-ar fi nimic, mătuşă Ilincă! făcu din coada ochiului căpitanul Pleşea spre Comşa. Să nu-l fi jelit altfel...

— Aracan di mini, că, undi vă mai bati gîndu, domnu căpitan! se ruşină mătuşa Ilinca, trăgîndu-şi broboada peste ochi. Că fata me doar nu-i die celi...

— Fata babei e un drac şi jumătate!... lămuri mai încet căpitanul Pleşea. Mi se pare că Bantăş... În sfîrşit, ai să vezi...

Odaia era mică, lipită cu lut pe jos, dar curată. Zestrea „dracului şi jumătate" ocupa o laviţă sub icoană. Bagajele locotenentului Bantăş fuseseră ridicate; rămăseseră numai cîteva ziare şi un calendar; iar pe pervazul ferestrei o sticluţă de farmacie, plină pe jumătate cu cerneală violetă şi cu dop de hîrtie răsucită.

— Îţi las soldatul. Îţi ajută la despachetat. Cînd plecăm, trecem pe aci şi te strigăm. La revedere! Vezi ce e cu dracul babei!...

Radu Comşa îşi desfăcu hainele din ladă. Soldatul le aşeză cu îndemînare în cuiele bătute în stinghia uşii. Aduse apă; îi turnă să se spele afară, la marginea prispei, fiindcă lighean nu se afla. Privi cu respect spre trusa de voiaj din care Comşa scotea săpunul, apa de dinţi, flacoanele de cristal cu capuşoane argintate.

— Are şi domn sublocotenent Bogdănel una la fel... Da mai micuşoară. Are şi *tirmus!...* Ţine ceai clocotit în el, cît vre... Zice că şi îngheţată poate să ţină.

— Cine-i domnul sublocotenent Bogdănel? întrebă Comşa, despăturind prosopul şi uscîndu-şi obrazul în pînza spongioasă.

— Sublocotenent Bogdan Cernegură, de la a cincea... Moşu dumisale-i general la armata întiia. Să vă perii tunica, domnu locotenent?

— Lasă acum. Nu mai am nevoie de nimic. Cum zici că te cheamă?... Neculai?... Ce naiba, pe toţi vă cheamă Neculai?... Poţi să te duci, Neculai!

— Trăiţi, domnu locotenent...

Soldatul mai orîndui ceva la hainele din cui, părîndu-i-se că nu le-a tipărit îndestul.

Radu Comşa se aşeză pe marginea laviţei să-şi privească amănunţit camera. Aici, şi în bordeiul de-acolo pe care nu

și-l putea închipui, îi va fi acum viața... Camarazii par să fie oameni de înțelegere. Dar cum își pot pierde vremea jucînd cărți, petrecînd, cînd atît de aproape?... Își imaginase altfel. Se trezi fluierînd: „A fost odată un mic copilaș!"... Ce cîntec stupid! Să facă întîi ordine pe masă. Trei cărți. Călimara și tocul. Hîrtie de scris. De ce și-a închipuit că are să-i trebuiască atîta hîrtie de scris?... Cutia de țigări. Fotografia Luminiței... Mutînd o foaie de mușama neagră, descoperi dedesubt o scrisoare: „*Dragă Elviro, sînt două săptămîni de cînd...*" De bună seamă, scrisul locotenentului Bantăș. Foaia era ruptă. Camaradul necunoscut dinaintea lui renunțase, ori începuse alta... Cine știe ce Elviră! Cine știe ce gînd, ce vis, ce speranță se întrerupseseră suspendate aici, ori poate numai o scrisoare ca atîtea altele, plicticoase, începute în silă...

Ca întotdeauna cînd se muta într-o încăpere nouă, Radu Comșa cercă să-și reprezinte viața celor dinainte, ce bucurii au avut, ce mîhniri, ce-au ascuns numai pentru dînșii, cînd omul, singur, ferit de alți ochi, se retrage ca un melc în crusta lui.

Privea pe fereastră cu aceste gînduri vagi și zări venind de la fîntînă o fată cu donița plină, cu capul gol și cu două coade răsucite pe spate.

Dracul și jumătate al mătușii Ilinca.

Pășea apăsat, cu picioarele goale pe poteca de troscot, încît sînii îi tremurau sub cămașa subțire.

Se prefăcea că se uită în altă parte, dar trăgea cu coada ochiului sub fereastră, mușcînd în colțul gurii lujerul unei flori galbene. În urma ei venea un cățel fumuriu cu coada în spirală, împleticindu-se pe labele scurte...

Zece kilometri pînă la șanțurile dușmane, și viața continuă aici, abia schimbată din făgaș! Nu se auzea nici un pocnet de armă; soldații treceau pe drum privind leneș; în colbul moale, scîrțîiau care cu fîn...

Totul s-ar fi spus că e bucolic și calm, dacă printre soldați nu s-ar amesteca și sanitari cu semnul roșu al crucii la mînă, amintind că uciderea e numai pentru un timp suspendată, și dacă între carele de fîn n-ar înainta greu furgoanele de muniții.

Cînd auzi glasul căpitanului Pleşea la poartă, sări apucîndu-şi chipiul ca la chemarea unui vechi şi multaşteptat prieten.

4

Popota era o baracă de scînduri, numai cu un perete. Restul apărat de soare cu crengi de brad din care se scuturau pe faţa albă ghimpii cetinii.

O masă şi două bănci lungi; un singur scaun în capăt, pentru colonel.

Se adunaseră aproape toţi.

Radu Comşa se sili să pară natural sub atîtea priviri necunoscute. Aşteptau în picioare, în grupuri.

Căută să-şi fixeze bine în minte fiecare nume pus pe fiecare figură; să le ghicească firea.

— Sînteţi avocat în Bucureşti? întrebă un maior deşirat, slab ca un ţîr, trosnindu-şi degetele osoase.

— Da, domnule maior... Sau, mai exact, am fost, cînd avocatura era o carieră, şi cînd Bucureştii...

— Îmi pare bine... Sîntem concetăţeni. Şi-mi amintesc: Biroul „Vardaru et Radu Comşa", pe Bulevardul Carol... Vedeam placa în fiecare zi, de patru ori.

Radu Comşa nu-şi amintea să fi văzut vreodată figura maiorului cu care se întîlnise, desigur, nu o dată în Bucureşti, de vreme ce aveau acelaşi drum.

Maiorul îşi frecă nasul lung, privind în pămînt.

— Acum Mackensen e stăpîn acolo! Şi bulgarii la Capşa! Ne citea domnul colonel un ziar german, confiscat de la prizonieri... Vai şi amar de cei din teritoriul ocupat! Sînteţi familist?

— Nu, domnule maior! răspunse Comşa, enervat de acest interogatoriu a doua oară repetat într-o singură zi.

— Eşti fericit!... Te invidiez... Mi-e mi-au rămas nevasta şi doi copii în Bucureşti. Mă întreb ce-or fi îndurînd de la armata de ocupaţie?...

Maiorul duse mîna la buzunarul dinlăuntrul tunicii, pe urmă se răzgîndi şi o retrase.

— Am să-ţi arăt altă dată fotografia... Poate o cunoşti pe nevastă-mea. Se duce des la teatru, la baluri, e în vizită...

Am doi copilași: unul de patru ani, altul de cinci ani... O fetiță și un băiat. Cum scrie la carte. Nevastă-mea mi-a spus: „Oprește, Mitică, ajunge! Doi copii sînt destul, numai să-i putem crește!“ Cine știe ce îndură acum, micuții de dînșii!

Radu Comșa constată că nu poate împărtăși nimic din amărăciunea plîngăreață a acestui om, a cărui existență o ignora complet acum cîteva minute, deși erau din același oraș, se încrucișaseră de sute de ori pe aceeași stradă, desigur se desfătaseră la aceleași spectacole bucureștene.

Maiorul avea figura tristă, fruntea îngustă, de om fără prea multă inteligență, moale și amorf; dar cînd ridică ochii din pămînt, Radu Comșa avu o pornire de apropiere:

— Domnule maior...

Nu găsi vorbele să urmeze, așa cum un om civilizat simte întotdeauna o rușine să pară sensibil și își înfrînge cu pudoare pornirea de compătimire. Maiorul însă ghici intenția generoasă numai din învăluirea glasului; îl privi recunoscător cu ochii săi mici ca de șoarece, apropiați de rădăcina nasului prelung.

Colonelul sosi vesel, frecîndu-și mîinile: își schimbase cizmele și se simțea ușor și felice.

Acum călca pe vîrful degetelor, ca un om care se opărește, numai ordonanța, Ion, căruia îi căzuse sorții să slujească de șanuri vii și umblătoare.

Lîngă Comșa se așeză locotenentul Ghenea, puțin cam prea vesel după atîtea țuici.

Între felurile de mîncare, îl informă pe șoptite, în ureche, despre calitățile și cusururile fiecăruia.

— Fiindcă pretinzi că nu ești nici ghicitor, nici somnambul extralucid, ceea ce rămîne de văzut, să-ți servesc eu de informator. Ce ți-a spus maiorul? Că are doi copii și nevastă la București, la inamic, unde cine știe ce îndură... Nu aceasta? Fii fără grijă, nevasta se consolează desigur ușor, cu inamicul ori cu altcineva, după cum s-a mai consolat. Are și dreptate! E tînără, nostimă, îi merge gurița de nu te poți ține de ea... Pe cînd el! Ca o babă bocitoare, descîntă prin toate colțurile. Are să-ți arate fotografia doamnei, dacă nu ți-a arătat-o încă... Ai să afli că are un neg sub sînul drept; tot regimentul o știe acum. Că sufere de stomac și că a avortat, fiindcă nu vrea să mai aibă copii: „Doi ajunge, oprește, Mitică!...“ Nu servești vin? Faci foarte rău; e un vin extra! Negru și merge fără sifon... Sublocotenentul acesta mic,

Stelian Minea, cu fruntea de hidrocefal, e student la filozofie. Dobă de carte. Dar timid, de ți-e milă... Il iau toți peste picior. Eu și el, de aci, sîntem studenți. Căpitanul Ploșea e activ; ofițer minunat. El duce greul batalionului!... Și maiorul e activ, dar cînd începe bombardamentul aleargă de colo-colo, scărpinîndu-și nasul și piuind cu un fel de sunet din gîtlej, ca puii de curcă prin buruieni, cînd apare uliul. Mai servește tocană; e specialitatea popotei noastre!... Tocană cu mămăliguță și ghiveci... La aceasta sîntem imbatabili! *Hors concours!* Sublocotenentul de lîngă aghiotant, Bogdan Cernegură, e rezervist ca și mine, doctorand în nu știu ce, de la Paris. A lăsat și el o soție tînără la București, numai după cîteva luni de la nuntă. Aștepta un copil. Dar nu se tînguie ca maiorul. E tare, discret și enigmatic... De căpitanul Ionescu să te ferești!... Cea mai mare cutră din regiment! Ai să-l vezi cum rîde... E destul atît ca să cunoști un om; ca un cîine care mîrîie prin gard!... Disprețuiește tot și nu pricepe nimic. Cum aude pe cineva rostind un cuvînt: ofensivă, aliați, religie, orice, întreabă îndată cu dispreț: „Ce e aia ofensivă, mă rog? Ce sînt ăștia aliați? Ce e aia religie?..." Hait, m-a văzut Una la mînă!...

Colonelul, din capul mesei, îl urmărea de cîteva minute. Își șterse barba cu șervetul și clătină din cap, ca un pedagog cînd surprinde elevii purtîndu-se necuviincios la masă.

— Haide-haide, Ghenea! Iar ai început cu ticăloșiile tale?... Locotenentul Comșa, ce-ți spunea acum? Să știi de la mine: Ghenea e cea mai infernală gură a regimentului. Una la mînă! Dacă te potrivești lui, toți sîntem niște... două la mînă!

Locotenentul Ghenea bulbucă ochii cu cea mai nevinovată surprindere, jucată măiestru:

— Domnule colonel, dar nu spuneam nimic rău. Dădeam informații de serviciu noului camarad...

— Ce e aia serviciu? întrebă disprețuitor căpitanul Ionescu. Tu și serviciu!...

Cînd rîse, obrazul căpitanului Ionescu, cu liniile corecte, se desfigură brusc și dezagreabil, ca figurile de carton trase cu sfoară.

Rîsul încetă; tot brusc figura redeveni corectă, fără nici o urmă din rînjetul de mai înainte.

— Și ce spuneai, sublocotenent Minea, adineaori, despre asta?... Una la mînă... Ce spuneai despre oamenii care sînt

întotdeauna aceiaşi şi totuşi nu sînt aceiaşi?... întrebă colonelul netezindu-şi barba roşie şi privind la sublocotenentul Minea cu înveselire, ca la un omuleţ de la care aştepta o mare năzdrăvănie.

Sublocotenentul Stelian Minea roşi, plecînd în farfurie capul mare, susţinut de gîtul subţire ca un vrej.

Ghenea îl atinse pe Radu Comşa pe sub masă, cu piciorul, şoptindu-i în şervetul cu care se prefăcea că se şterge la gură de celebrul sos al celebrei tocane cu mămăliguţă:

— Ai să vezi... De o parte o prelegere de filozofie, de alta căpitanul Ionescu. Face să asişti! Noi o numim „Masacrul inocentului..." Aceasta-i distracţia popotei. Păcat numai că e spinarea lui bietul Minea!...

Colonelul aprinse o ţigară şi se pregăti să asculte ca la o conferinţă.

Fiindcă sublocotenentul Minea tăcea, cu privirea în jos, răsucind cocoloşi de pîine între degete, îl îndemnă:

— Haide, Minea, să auzim!...

Şi imediat, cu severitate, căpitanul Ionescu aproape ordonă, ca la serviciu:

— Sublocotenent Minea, să auzim! Ori sîntem prea ignoranţi ca să înţelegem filozofiile astea?

Sublocotenentul Stelian Minea, resemnat acestei torturi bicotidiane de care nu scăpa decît cînd compania era în tranşee, ridică fruntea enormă şi privi drept la colonel, cu ochii dilataţi de lentilele bombate ale ochelarilor.

— Domnule colonel, spuneam că niciodată nu e posibil să tragem o previziune directă din istorie. Oamenii, fie ei oameni de stat, fie soldaţi, fie mulţimea de stradă, e adevărat că reacţionează sau încearcă să reacţioneze în faţa evenimentelor într-un mod analog, dacă situaţiile sînt analoage şi se reproduc. Dar contingenţele...

— Ce e aia contingenţe?... întrebă cu dispreţ căpitanul Ionescu.

Sublocotenentul Minea nu-i răspunse şi nici nu întoarse ochii la căpitan.

— Contingenţele pot să varieze şi variază în chip indefinit, reacţiunile pasionale, intelectuale sau instinctive ale oamenilor se mişcă întotdeauna în interiorul unor cercuri îndestul de limitate. Iată, de exemplu, să luăm această albină...

Sublocotenentul Stelian Minea întoarse cu o mişcare repede, cu gura în jos, paharul în interiorul căruia intrase o albină.

Acum albina era prizonieră şi, neliniştită, se învîrtea pe pereţii de sticlă, căutînd o ieşire.

— Să luăm o albină...

— Ce mai e şi aia: o albină? strîmbă din nas, plictisit, căpitanul Ionescu.

— Albina, domnule căpitan, se grăbi să răspundă cu perfidă nevinovăţie locotenentul Ghenea, e o insectă himenopteră; cu şase labe şi patru aripi. Trăieşte în societăţi construite pe principiul monarhic, cu regină, lucrătoare şi adeseori cu fructul muncii şi al economiilor devorate de o sumă de trîntori...

— Atîta lucru ştim şi noi! vorbi cu aer superior căpitanul Ionescu. Înţelegem noi româneşte!...

— Domnule căpitan, stărui Ghenea, aţi întrebat ce e aia o albină; am răspuns ce e aia o albină.

— Ei, ce e cu albina ta, Minea? interveni colonelul.

— Această albină, continuă Minea, închisă în paharul de sticlă, poate să descrie curbe şi traiectorii indefinit variate. Fără să calce niciodată exact pe aceleaşi urme. Totuşi, nu poate ieşi de sub pahar. Tot aşa contingenţele în care se înlănţuie istoria nu se repetă niciodată exact, la două epoce distincte, după cum doi oameni, chiar gemeni, nu pot semăna exact unul cu altul. Cum spune Bergson...

— De unde-l mai scoţi şi pe Bergson? Ce e aia Bergson? se supără căpitanul Ionescu. Iar vrei să ne prosteşti cu jidani d-ăştia?

— Domnule căpitan, aşa n-o să mai pot sfîrşi niciodată...

Locotenentul Ghenea sări în ajutorul camaradului. Întinse mîna pînă la paharul unde se afla albina prizonieră şi, ridicîndu-l, o eliberă.

Albina îşi scutură aripile, se învîrti ameţită pe şervet în dreapta şi-n stînga, ca o cucoană bătrînă care şi-a pierdut umbrela, îşi şterse botul cu picioarele mărunte şi negre şi se înălţă la ceruri.

— Vezi, dragă Minea, cît de uşor albina ta poate scăpa de sub paharul contingenţelor tale ilimitate? Pe urmă, paharul n-a fost fabricat să servească ca instrument de tortură şi obiect de teorii!... Fabricantul l-a făcut cu o intenţie mai ge-

neroasă. Să poţi bea şi tu, măcar o dată pe lună, un pahar extra de Nicoreşti...

Spre imediata demonstrare a acestei afirmaţii, locotenentul Ghenea turnă vin în pahar şi îl sili pe elevul lui Bergson să-l bea pînă la fund.

— Teribilă sugativă, Ghenea ăsta!... Una la mînă... Nu-i ajunge să consume el; mai face şi discipoli!... declară colonelul, ridicîndu-se şi aruncînd şervetul.

5

Căpitanul Pleşea îl invită după masă pe Comşa să poftească la el, la o cafea turcească, autentică, nu surogat. Masa de cărţi se refăcu imediat. Nimeni n-avea timp de pierdut. Venise şi sublocotenentul Minea, care se aşeză, modest, pe căpătîiul patului, lîngă Comşa.

— Aveţi un birou de avocatură la Bucureşti cu deputatul Vardaru?... întrebă, biruindu-şi timiditatea. Atunci a lucrat la dumneata un prieten de-al meu, Sachelarie, Onisfor Sachelarie, ardelean... Luam masa la aceeaşi pensiune. Aproape doi ani am făcut grandioase proiecte pentru România Mare...

— Era într-adevăr un băiat bun, muncitor, exact. Nu l-am mai văzut...

Radu Comşa îl mai văzuse; dar atunci fostul secretar întorsese capul, fiindcă el se afla în haine civile, într-un automobil, pe strada Lăpuşneanu; iar Onisfor Sachelarie îl categorisise imediat în liota mulţimii plimbăreţe din Iaşi, pusă la toate adăposturile.

— E cam dintr-o bucată! îl scuză, ca şi cum ar fi ghicit, Stelian Minea. Vede viaţa ca un cal cu ochelari: drumul înainte, fără să ştie ce se petrece la dreapta şi la stînga... Era îndrăgostit de o dactilografă, tot de la biroul dumitale.

„Domnişoara Betty!“ gîndi Radu Comşa, dactilografa cu părul pufos şi cu pieliţa lăptoasă, cu unghiile roze şi întotdeauna manichiurate. O uitase. Toate erau atît de departe!...

Nici nu se întrebase vreodată ce se petrece în capul secretarului de la Bucureşti, cum era în cealaltă viaţă a lui, dincolo de orele de birou, cînd redevenea om şi nu mai însemna

un simplu automat la ordinele sale și ale lui Vardaru... Avea prieteni, discuta și el de România Mare, dorea ceva?... Ciudat cum viața fiecărui individ apare pe două planuri și noi nu ne cunoaștem de obicei decît unul singur, așa cum luna nu-și arată, de cînd se învîrte în jurul pămîntului, decît o singură și întotdeauna aceeași față...

Căpitanul Pleșea se așeză și el lîngă Comșa, supraveghind cum ordonanța, cu mîinile tremurînd de prea încordată atenție, împărțea cafelele turnate în pahare de vin, în lipsa ceștilor de datină.

Cînd văzu că fiecare își are paharul, căpitanul Pleșea nu mai putu răbda.

Dori să afle neapărat părerea noului camarad:

— Ei? Ce mai zici, domnule locotenent?... Mărturisește și indivizilor de aici, dacă asemenea cafea se mai poate bea astăzi oriunde!... Cafea Martinica și cafea Ceylon, amestecate după rețetă proprie... Amicii ăștia habar n-au ce lucru rar!... Le dai orz prăjit ori cea mai fină cafea, totuna! O beau ca braga... Să-ți spun drept, eu nu regret ce-am pierdut cu războiul, decît cînd mă gîndesc așa, la unele fericiri de atunci... Stăteai la o fereastră, la cafenea ori la berărie... afară ploua. Treceau oameni călcînd prin bălți, cu umbrelele ude; vînzătorii de ziare... Înainte, aburea cafeaua! Strigai chelnerului să dea și un pachet de Regale, cînd o să mai avem noi Regalele acelea?... Așa văd eu vremea de pace!... Nu-mi mai amintesc nimic altceva: nici cum era un teatru, ce se cînta la un concert, obiectele din casă, nici figura unor prieteni nu mi-o amintesc... Pentru mine, pacea e un colț de fereastră; te încălzește caloriferul pe dedesubt, afară e urît și plouă, tu îți bei liniștit cafeluța și privești cum se vîntură lumea în sus și în jos...

— Eu nu-mi pot imagina pacea așa, domnule căpitan..., vorbi Minea, scoțîndu-și ochelarii de pe nas și frecîndu-și cu degetele urmele roșii, unde arcul elastic apăsase rădăcina nasului. Fiecare dintre noi are desigur tendința să și-o închipuie ca o înnodare a unui fir rupt, o continuitate, revenirea la automatismul cotidian din care se alcătuiește acea *la douceur de vivre* pe care am pierdut-o... Pe care au pierdut-o cei care o aveau și de cele mai multe ori n-o meritau... Chiar viața viitoare, nu ne-o putem imagina mult deosebită de viața pe care o trăim! Dar știm cu toții că pacea are să fie

altceva... Are să aducă o răsturnare sigură de valori. O verificare!... Ar fi absurd ca atîta lume să se extermine reciproc și să îndure atîtea suferinți crunte, numai ca dumneata să te poți întoarce la cafeaua Martinica amestecată cu Ceylon, pe care, domnule căpitan, să mă ierți, o prețuiesc îndestul, fiindcă îmi aduce aminte de cafeaua de la mama de acasă, dar n-o socot cheia și lăcata vieții!...

Căpitanul Pleșea se ridică să-și pună pe marginea ferestrei paharul golit și se întoarse:

— Aceasta, dragă băiatule, să o crezi tu!... Eu nu cer altceva decît să mă întorc teafăr la locul meu de la fereastră. Mai aveam eu o dorință... Să cumpăr un patefon, în rate!... Chiar aranjasem aproape cu un negustor. Cînd nu te poți mișca de acasă, te așezi în papuci înaintea focului, cu ibricul la gura sobei, dai drumul: Ai ce vrei! Caruso vrei? Ai Caruso!... Și Titta Ruffo, Șaliapin, orchestră... Dar visul acesta, văd eu că am să mor și n-am să mi-l pot împlini!... Au să se scumpească patefoanele teribil după război, și pe urmă cine o să mai dea atunci în rate? Dacă s-ar întîmpla însă și aceasta, pot spune că nu mai cer nimic de la viață... Iert și război, și tot! Tu vezi altfel, băiețele, fiindcă ești tînăr, și ești îmbuibat de cărți... Îți închipui că viața poate da omului altceva decît i-a dat de la Cain și Abel încoace...

— Și eu, domnule căpitan, interveni Radu Comșa, și eu cred în forța morală a războiului... Iată...

Radu Comșa voi să spună cu ce nevoie și nădejde de autoconfruntare a venit de bunăvoie, să se dea războiului; dar socoti că își cunoaște prea puțin camarazii pentru a le împărtăși gînduri atît de intime. De aceea se hotărî să urmeze menținîndu-se numai în considerațiuni generale.

— Iată, de pildă, domnule căpitan, un număr de oameni care nici nu ne-am bănuit existența înainte de a fi aci... Fiecare ignorîndu-ne unii pe alții, aveam rețeta noastră personală de fericire, ne jalonam existența cu cîteva puncte de reper sigure, iar cînd ne apropiam de o țintă, știam bine ce ne așteaptă dincolo... Și deodată, toți ne-am aflat aci!... Dumneata ai lăsat cafeaua de la fereastră; domnul maior, după cum îmi povestea astăzi, nevasta și copiii, domnul locotenent Ghenea teza de doctorat în care avea să ne expună psihologia de clasă; toți au părăsit micul lor univers, au renunțat la ce era mai scump egoismului nostru omenesc,

confort şi siguranţă... Aci toţi ştiu că au venit la moarte. *Că accidentul, excepţia, anormalul, e să scapi, nu să mori.* S-a făcut socoteala că la fiecare zece secunde, pe frontul european, cade în medie un om, adică şase pe minut, trei sute şaizeci într-o oră, opt mii şase sute patruzeci pe zi, în afară de schilozi, de suferinţa continuă din spatele liniilor de bătaie... Prin ce mister oamenii au acceptat oare această sinucidere în masă?...

— Nu uita că pentru cei care n-ar fi răspuns la mobilizare erau curţile marţiale, codul militar!... întrerupse căpitanul Pleşea, legănîndu-şi picioarele spînzurate pe marginea patului.

— Curţile marţiale n-au în vedere decît excepţii!... Dacă normalul ar fi nesupunerea celor chemaţi, curţile marţiale n-ar mai prididi cu pedepsele şi codul militar ar cădea de la sine. Eu cred, domnule căpitan, că toţi au venit de bunăvoie... Fiindcă omul are nevoie de sacrificiu, de a crede în ceva bun, de a aştepta o iluminare.

Căpitanul Pleşea îl privi mirat, dar nu-l întrerupse.

— Şi nu numai omul izolat, domnule căpitan. Prin crize trecem fiecare, cînd ne întrebăm la o răspîntie a vieţii: ce am făcut ieri?... şi ce vom face mîine?... Sînt epoci însă cînd toată omenirea e cuprinsă de asemenea sete de altceva decît marasmul în care trăieşte... Atunci apare creştinismul ori altă căutare de-o nouă soluţie a vieţii, principiile revoluţiei franceze: egalitate, fraternitate, libertate, sau solidaritatea luptei de clasă; în fine, o evadare a individului, de la egoismul lui individual, la o frenezie de sacrificiu pentru binele general...

— Nu-i fi spunînd că şi nemţii şi franţuzii luptă tot pentru acelaşi bine general? Atunci ar avea şi unii şi alţii dreptate...

— Şi au, domnule căpitan!... Dincolo de ceea ce-au pus la cale cu sînge rece diplomaţii şi oamenii politici, ori de argumentele castelor militare, mulţimile au intrat în acest război general, fiindcă de la el aşteaptă altceva decît ceea ce văd socotelile diplomaţilor... De multă vreme civilizaţia noastră, cu toate bunurile şi siguranţele ei, nu mai satisfăcea omul... Îi dădea sentimentul de ceva incomplet... Omul nu se mulţumeşte numai cu o fericire administrativă!

Nu se împacă definitiv cu gîndul că destinul omenesc sfîrşeşte în ceea ce ne-a dat maşinismul de pînă acum, exploatat de trusturi, şi că fericirea ori nefericirea lui stă în mîna unui individ necunoscut de la capătul planetei, care fixează preţul bumbacului... În ajunul anului 1914, el era nefericit fără să ştie exact de ce, cum ai nelinişte în ajunul unei boale, cînd organismul e minat interior, dar boala încă n-a izbucnit. Războiul a apărut să scoată din lumea aceasta veche, obosită, nesatisfăcută, noţiuni noi, pentru un veac de acum înainte, cum din fructul putred scoţi de la mijloc sîmburele sănătos care conţine germenul altei vieţi!... Sentimentul acesta e general; vorbesc de o omenire statistică, o sumă, totalul tuturor indivizilor puşi laolaltă; dar vorbesc şi de fiecare individ luat în parte, căci şi el s-a găsit în faţa unei crize la fel... Războiul general coincide poate cu premizele unei viitoare revoluţii politice şi sociale; dar coincide sigur cu o revoluţie care aşteaptă să se dezlănţuie în fiecare om. Ştim cu toţii că adeseori un singur eveniment exterior e destul să ne schimbe linia noastră de conduită în viaţă, să provoace o revelaţie. Un singur ceas de război conţine atîtea evenimente, cîte ar fi ajuns altădată să umple o întreagă viaţă de om... Cum putem crede că din război ne vom întoarce tot cum am fost?...

Radu Comşa vorbise încălzindu-se, cu o uşoară ameţeală, fiindcă rostea mai mult pentru el, decît pentru căpitanul Pleşea şi sublocotenentul Minea, gînduri care-l munceau confuz de atîta vreme şi îl aduseseră aici.

Dar căpitanul Pleşea îl ascultase dînd din cap cu zîmbetul îngăduitor al omului care a mai auzit el asemenea erezii.

Legănîndu-şi picioarele spînzurate pe marginea patului, îşi privea vîrful cizmelor pline de praf, spunîndu-şi cu părere de rău că e păcat ca un tînăr voinic, inteligent, cu învăţătură şi arătos să învîrtă capul multor femei, poate să-şi piardă vremea despicînd firul de păr în patru. Cînd Radu Comşa sfîrşi, el ridică ochii şi zîmbi cu blîndeţe.

— O să mai vorbim despre aceasta, locotenente, peste o lună! Eşti proaspăt de tot aci... Ai să te întorci la ideea mea: să ne mulţumim cu toţii dacă ne-om regăsi vreodată cafeaua noastră şi ţigările Regale. Ştii, ţigările care ni se păreau ba că erau umede, ba prea uscate, dar ne dăm seama acum că erau o mare fericire pierdută!...

De la masa de cărţi izbucni glasul locotenentului Ghenca cîntînd cu înveselire, în vreme ce fila cărţile:

— *A fost odată un mic copilaş...* Ce ai? Ful? *A d'autres*, puiule! Avem numai caré de valeţi!

Înşiră cei patru valeţi pe masă:

— Un copilaş, doi copilaşi, trei copilaşi, patru copilaşi!...

Sublocotenentul legat pe sub bărbie îl bătu pe amîndoi umerii pe la spate, cu atîta bucurie cît îi îngăduia falca inflamată:

— Ţi-am spus eu că am şpuribus la valeţi?...

Ghenca culese potul, cîntînd, în ciuda celor care pierduseră, o variantă creată ad-hoc:

— Dar după una, două, trei, patru, cinci, şase, şapte săptămîni, valeţii toţi au-în-ce-put să deaaa din mîini!...

Vîrî banii mototol în buzunarul pantalonilor, fără să-i numere, şi se ridică:

— Acum gata, mici copilaşi! Diseară mai frumos... Să tragem o raită pe la băieţi şi să vedem cum stăm cu serviciul! Să-i tragem şi o baie!... Pe urmă, diseară, om mai lupta care om mai putea...

Se întoarse către Radu Comşa:

— Domnule locotenent, am prins ceva din preafrumoasa dumitale prelegere... Atît cît am putut trage cu urechea, între două tururi de cărţi. Mă faci să-mi pierd iluzia!... Ai să devii concurentul lui Stelian Minea la masă, parol!... Cum adică, îţi închipui serios dumneata, că Ionescu se află aci fiindcă aşteaptă din război să ţîşnească cine ştie ce ideal pentru umanitate? Dar numai pomeneşte-i de acestea şi are să te întrebe îndată atît de scîrbit, încît ai să te scîrbeşti şi dumneata de ele: „Ce e aia ideal? Ce e aia umanitate?..." Ori prietenul Bogdan Cernegură, de la a cincea, care şi-a lăsat şi el doctoratul de la Paris, soţia la Bucureşti şi e tată al unui copil pe care încă nici nu l-a văzut... Sau eu? Sau noi toţi? Şi fac excepţie pentru Minea! El e filozof... Dacă-i aruncă cineva o piatră în cap, în loc să o ridice de jos şi s-o trăsnească la mirul individului, se opreşte îndată şi ne ţine o locuţiune despre relaţiile între cap, piatră, univers, Bergson şi contingenţele istorice... Să fim serioşi, domnule locotenent! Toţi ne aflăm aici ca să bem cafeaua domnului căpitan, fiindcă nu se poate altfel!... Fiindcă ne-a chemat ordinul de mobilizare şi, cu toate mofturile noastre, conştiinţa şi

onoarea ne-au făcut să răspundem la datorie. N-o să plecăm nici unul, cînd începe bombardamentul!... Dar nici nu putem spune că n-am prefera cafelei oferite de domnul căpitan, cafeaua noastră de acasă, care n-o fi atît de aromată și potrivită în toate, dar e a noastră, e acasă, băută comod, după cina ta, în papucii tăi, după ce-ai citit ziarul tău... Sînt de perfect acord cu domnul căpitan! Să ne dăm întîlnire aci, peste o lună!... Ai să recunoști atunci că, în afară de datorie, ne-a mai adus puțin-puțin și nădejdea că poate Ardealul... Dar aceasta e altceva!.... Deocamdată să-ți facem rost de un soldat. Avem unul bun în companie, pe Omir. A fost ordonanța lui Vîntu, un camarad căzut astă-iarnă. Ți-l trimitem chiar azi! Ai să fii mulțumit de el. S-a purtat cu fostul lui ofițer ca ordonanțele model din istorioarele pe care le citim cu toată veselia în ziarul marelui cartier... Omir are să te scutească de multe griji. Aceasta e principalul!... Și să nu afle care cumva colonelul că ai o teorie a războiului, că te pune să o dezvolți la masă și cazi în mîna lui Ionescu...

Mosafirii căpitanului Pleșea se risipiră la trupă. Radu Comșa intră în casă să aștepte soldatul și cu gînd să scrie Luminiței.

6

Pe masă, într-o oală smălțuită, care nu fusese de dimineață acolo, răsăriseră cîteva flori galbene și roșii de grădină țărănească: gura-leului, gherghine, condurași, catifeluțe, maci.

Iar în rînduiala nouă a lucrurilor, se cunoștea mîna dracului și jumătate.

Radu Comșa se întinse pe laviță, cu mîinile sub cap. Toate impresiile cereau să se lămurească. Frontul apărea altfel cu totul de cum și-l închipuise nu mai departe de ieri, cînd se urcase în tren, în gara Iașilor, întovărășit pînă acolo de Luminița A fost desigur ridicol adineaori, cu tirada despre necesitatea războiului. Dacă mai repetă una la fel, ajunge de pomină. Despre război, așa cum a vorbit el, vorbesc numai cei de la Iași. A avut dreptate locotenentul Ghenea: numai ziarul marelui cartier.

Aci toţi vorbesc despre altceva. Aşa cum în camera unui bolnav pomeneşti despre orice, în afară de viaţa viitoare...

În urechi îi sunau, obsedante, frînturi din cîntecul nerod: *Dar după una, două, trei, patru, cinci, şase, şapte săptămîni, a început, a început...*

Voi să-şi amintească alte melodii, ca să o alunge pe aceasta; dar cuvintele răsăreau îndărătnic! *Această poveste, dacă v-a plăcut, pot să v-o spun, pot să v-o spun...* Începe, aşadar, şi el să se abrutizeze? N-ar dori!... Vrea să rămînă lucid pînă la sfîrşit, să se supravegheze, să nu-i scape nimic. Pentru el războiul e o terapeutică... I-au dat întîlnire peste o lună. Şi cu cîtă siguranţă! Dar n-au dreptate. Deşi toţi par oameni de treabă: căpitanul Pleşea cu amestecul lui de cafea; locotenentul Ghenea cu ochii lui bulbucaţi, Stelian Minea cu fruntea de hidrocefal... Au luptat. Au semne de răniţi, au fost decoraţi. Cum pot oare împăca viaţa de aci: cărţile, cafelele, ţuica şi glumele lor, şi cîntecul acesta stupid care-i ţiuie în ureche, cu riscul morţii din fiecare clipă? O singură alarmă la noapte să-i scoată din rezervă, şi cîţi dintre ei vor mai cînta şi glumi mîine? „Secretul războiului e să săvîrşeşti actele de bravură cele mai decisive posibile, cu aerul cel mai frivol posibil."

Aceasta o spunea prinţul Vorşaghin, consolatorul Zoei. Se pare că un consolator căzut în dizgraţie, fiindcă a văzut-o pe Zoe, în ultimul timp, cu un ofiţer francez. Chiar alaltăieri a văzut-o în muscal, urcînd spre Copou...

Numai două zile şi toţi sînt în alt capăt de lume: figura Luminiţei, acum cînd vrea să şi-o aducă aproape, îi apare îndepărtată, ca în crepusculul de martie cînd s-a întors de la Dan Şcheianu şi ea îi pusese scoica marină la ureche.

Cercă să-şi alunge tot din minte, să-i rămînă limpede numai Luminiţa, cu rîsul ei, cu ochii oblici; cu mişcările obişnuite care fac parte din ea: cum se uită cîteodată cu genele numai puţin întredeschise, filtrînd privirea înainte de a izbucni în hohot... Apărea numai rîsul sau numai un gest, dar întreagă n-o mai putea chema înainte. Ciudat, să nu-ţi poţi aminti chipul fiinţei celei mai apropiate de sufletul tău! În curînd, între el de aci şi ea de acolo, are să se întindă distanţă ca între două planete.

O bătaie uşoară curmă gîndurile. Strigă: „Intră", fără să se mişte.

Dar cînd văzu că în prag a răsărit dracul şi jumătate al mătuşii Ilinca, se ridică lenevos în picioare.

— V-am adus apă rece, domnu ofiţer, şi vă roagă mămuca să ne daţi voie să luăm ceva de aici... Nişte boarfe de-ale noastre...

Fata puse cana de lut pe masă şi îl privi deodată în ochi, îndrăzneaţă, gata de rîs:

— Rămîneţi mult la noi, domnu ofiţer?

Radu Comşa observă că are ochii verzi, foarte limpezi, sprîncenele subţiri şi dinţii regulaţi, albi şi mărunţi ca o dantură de vitrină, deşi gura era poate prea mare.

— De ce întrebi cît rămîn?... Am luat nepoftit locul cuiva de-aci?

— N-aţi luat locul nimănui!... Întreb, ca să scoatem nişte lucruri din odaie şi să nu vă tot supărăm...

Fata aruncă ochii spre zestrea clădită lîngă perete, sub icoane.

— Nu mă supără cu nimic, fetiţo!... Deocamdată nici nu ştiu cum te cheamă...

— Catrinuţa! Numai că domnu locotenent Bantăş mi-o scos alt nume. Îmi zicea Catrinel...

— Catrinel? Rămîi atunci şi pentru mine Catrinel, aşa cum a vrut domnu locotenent Bantăş. Şi spune drept, Catrinel cu ochii verzi, îţi pare rău mult, mult de tot, că în locul domnului locotenent...

Fata îşi plecă ochii în pămînt, trecîndu-şi între buze un şirag de mărgele albastre.

— Dacă vorbiţi aşa, mă duc...

— Va să zică, dragă Catrinel, sînteţi o persoană susceptibilă...

— Cum ai spus?

— Eşti o persoană care nu ştie de glumă!

Catrinuţa, numită şi Catrinel, strîmbă buzele ca un copil obraznic, gata să scoată limba.

— Nu-mi purta dumneata de grijă, că n-am învăţat eu de ieri de-alaltăieri ce-i aceea şagă! Dar mă rog, frumosu-i să şuguieşti pe socoteala unui om bolnav?

— Dragă Catrinel, recunosc că am comis o inadvertenţă...

— Cum?

— Ai dreptate!... M-am întrecut cu gluma. Țin să rămînem prieteni.

— Că nu-i avea dumneata parcă prietenele dumitale...

— De unde deduci?

— Cum?...

— De unde știi că am prietenele mele?

Dracul și jumătate făcu, înainte de a-și da socoteala, cu capul, spre mapa de pe masă, unde se afla fotografia Luminiței.

Vru să repare îndată:

— Nu știu de nicăieri... Nu-i greu cuiva să-și închipuie.

Comșa înțelesese însă de unde venea sursa de informație.

— Mai întîi, Catrinel dragă, observ că ai fost indiscretă, ceea ce nu-mi place, și pe urmă observ că nu știi să minți!... Nu-i greu cuiva să-și închipuie, cred și eu, dacă-mi controbăiești prin lucruri!...

— N-am cotrobăit... Am așezat lucrurile și-o căzut singură... Ce-s eu de vină?...

— Și dacă mă supăr, Catrinel? Și dacă te întreb cine te-a rugat să-mi așezi lucrurile?

— Supărarea omului trece. Se-mpacă el mîța și cu cînele, darmite omul cu om!... Pe dumneata te ține mult supărarea?

— Depinde...

— Cum ai zis?

— Am zis că mă ține supărarea după cum e și omul...

— Că eu nu-s om!...

— Ce fel de vorbă e asta, Catrinuță, Catrinel?

— Nu ți-o spus domnu căpitan Pleșea că-s diavolul și jumătate al mămucăi? Crede el că n-am auzit?... Las'că mai trimite la noi după cireșe și i-oi da cireșe să mă ție minte.

— Cum ai putut s-auzi, Catrinel? Ți-am spus că nu știi să minți!... Cum ai putut s-auzi, cînd nici nu erai aci cînd am venit?

— Ba eram! Colea după fereastră...

— Ca să zică asculți la uși și la ferestre? Bine că știu să iau măsuri!...

— N-ascult nici la ușă, nici la o fereastră. M-am ascuns să nu mă vedeți și-am auzit fără să vreau... Ce-s eu de vină?

— Și de ce te-ai ascuns, Catrinuțo, Catrinel? Dacă se poate să știu...

— Nu eram pieptănată...

— Am înţeles. Acum te-ai făcut frumoasă şi nu te mai ascunzi!

— M-am făcut cum m-o lăsat Dumnezeu! Numai că Dumnezeu n-o dat păr oamenilor, să umble cu el smuls ca arătările din pădure!...

Aceasta era la adresa fotografiei unde Luminiţa avea părul retezat şi răsfirat în bucle.

— De-acu mă duc! se pregăti spre uşă Catrinuţa, dînd drumul dintre dinţi şiragului de mărgele şi aşezîndu-şi gura cămăşii cu altiţe pe sîni.

Comşa văzu o clipă un sîn mic şi sidefiu. Întoarse ochii.

— Spuneai că ai de luat ceva din zestrea de-aci. Credeam că ţi-au şi venit peţitorii, după cîtă grabă arătai!...

— Că cine mai are grija măritişului amu?...

— Nu se mărită slutele, Catrinel! Dar un drac şi jumătate ca tine, cu ochii tăi de mîţă...

— Am ochi de mîţă? Hm!... Asta acu o aud!... Dacă-i vorba de ochi de mîţă, apoi aceea de-acolo, din poză, are ochi ca mîţele cînd se uită la soare!...

Dracul şi jumătate al babei Ilinca o zbughi prin întredeschiderea uşii, ca o şopîrlă.

Radu Comşa o urmări pe fereastră cum trece spre bucătăria babei, plecîndu-se din mers, să apuce de coada răsucită căţelul fumuriu. Căţelul se întoarse speriat, lătră o singură dată scurt. Apoi, bucuros, începu să fugă împleticindu-se după ea, pe poteca îngustă din troscot.

După o clipă, Catrinel dădea fuga spre fîntînă cu o găleată, ferindu-se să întoarcă ochii spre fereastră, fiindcă ştia că de acolo o urmăreşte o privire.

„Are dreptate căpitanul. Fata babei e un diavol şi jumătate!" şi cu această reflecţie începu capitularea lui Radu Comşa, recunoscînd autoritatea celor mai vechi şi mai încercaţi în cariera războiului.

7

În şase zile, pînă să intre regimentul în sector, mai avu de aflat multe de la această experienţă.

Îşi cunoscu oamenii, învăţă mecanismul serviciului şi descoperi că nimic nu-i folosea din ceea ce ucenicise în manevrele şi concentrările trecute.

Viaţa se împărţi între popotă, ceasurile de serviciu cu instrucţia trupei, învăţînd să mînuiască noile arme de luptă, grenade şi mitraliere de curînd despachetate din lăzi; între nopţile de la căpitanul Pleşea şi ceasurile de acasă, unde Catrinel apărea şi dispărea îndată, ca o pisică, numai printre uşi, nelăsîndu-se prinsă.

În ogradă, robotind cu căţelul fumuriu după ea, nu întorcea niciodată capul spre fereastra lui Comşa.

Părea a fi uitat că se află acolo.

Dar florile răsăreau întotdeauna altele, proaspete, în oala de lut; şi de cîte ori Radu se aşeza înaintea mesei, să aibă fotografia Luminiţei sub ochi, descoperea că trebuie s-o caute în cele mai neaşteptate ascunzişuri, unde ajungea prin neexplicabile avatarii.

Pînă ce făcu ordine soldatul Omir, ordonanţa aleasă de locotenentul Ghenea!

Cu Omir nu glumea nici Catrinel; dar nici locotenentul Radu Comşa.

Tăcut şi autoritar, rezervist cu început de încărunţire la tîmple şi în firele mustăţilor, Omir schimbă orînduiala lucrurilor cum ştia el: ora ceaiului, apa fierbinte de bărbierit, cizmele înşirate lîngă perete, hainele din cuier, tocul revolverului. În tot ce făcea, se ghiceau obiceiurile celuilalt ofiţer, pe care-l slujise, mort astă-iarnă într-o recunoaştere.

La început, Radu Comşa a avut o senzaţie neplăcută, ca un om însurat cu o văduvă care-i impune tabieturile răposatului.

Aflase că Omir se tîrîse atunci pe brînci, pînă în faţa duşmanului, şi se întorsese abia în zori, cu trupul locotenentului Vîntu şi cu o ureche retezată de glonţ. Îi săpase el groapa, purta el grijă de preot să-i facă pomenirile la zilele cînd se fac rugăciuni pentru sufletul morţilor.

Slujind noul stăpîn, soldatul prelungea pînă la cele mai mici amănunte dorinţele celuilalt.

Radu Comşa cunoscu astfel şi această ciudată tiranie, a unui mort necunoscut, care-i schimba nesimţit şi îi impunea felul său de viaţă.

De cîte ori se răzvrătise:

— Omir, ţi-am spus că nu-mi trebuie pîine prăjită la ceai!... Şi zahărul, lasă să mi-l pun eu, nu după pofta ta!

Zvîrlea pîinea prăjită şi cerea alt ceai, în locul celui prea dulce.

Omir culegea pîinea, aducea alta neprăjită şi alt ceai fără zahăr.

Dar a doua zi uita; pîinea iar aştepta pe farfurie, în felii subţiri, auriu rumenite; şi în fundul paharului cu ceai-sirop, linguriţa se împotmolea într-un strat de zahăr tos, lat de-un deget.

— Omir, ce e porcăria asta?

Soldatul aştepta drept, cu mîinile de-a lungul trupului, clipind din ochii fără culoare, cu o tresărire a buzei care-i mişca mustaţa ca o mustaţă de iepure.

— Domnule locotenent, am văzut că pîinea-i crudă... Şi cum să beţi dumneavoastră numai o apă caldă, ca ruşii?

Radu Comşa se trezea urînd de dincolo de moarte nevinovatele plăceri şi tabieturi ale ofiţerului necunoscut.

În schimb, hainele erau periate pînă la ultimul fir de praf, cizmele oglindă, fiecare lucruşor curăţat şi rînduit ca pe masa unei fete bătrîne Şi îl copleşeau o sumă de atenţii.

— Domnu locotenent, am găsit nişte cireşe! venea cu o farfurie de cireşe spălate în apă rece.

Iar la şase după amiază, cînd se întorcea de la inspecţia în cantonament, găsea foaia roşie de hîrtie sugativă, călimara şi tocul puse în evidenţă, pe marginea mesei:

— V-am pregătit toate, domnu locotenent... Poate vreţi să corespondaţi...

Luminiţa avea astfel pe cineva aci, care purta grijă în fiecare zi să-i plece cartea poştală cu inscripţia: „A nu se

menţiona data, localitatea şi nimic despre mişcarea trupelor", sau plicul închis, pe care Omir avea să-l dea cuiva sigur, ca să-l pună direct la tren ori la Oneşti.

A doua zi după ce s-a prezentat Omir, pe masă a apărut o statuetă de marmură, înfăţişînd muza Elegiei: Erato, cu o liră în mîna stîngă, atingînd strunele cu degetele mîinii drepte. Un picior era atins şi o parte din faldurii mantalei ciuntiţi. Radu Comşa o apucase de cap, o răsucise pe toate părţile, căutînd să-şi explice prezenţa acestui obiect de vitrină artistică în casa babei Ilinca.

Chemă soldatul.

— Ce e asta, Omir?...

— Statuie, domnu locotenent.

Radu îşi stăpîni surîsul.

— Bine, am văzut şi eu că e statuie... Te întreb, ce caută aci? Cum a ajuns?

— Domnule locotenent, să trăiţi, eu am pus-o... Dacă ordonaţi, o iau...

— Nu ordon nimic, Omir!... Mă întreb numai cum de-a ajuns la tine.

— Domnule locotenent... cu retragerea... Am găsit-o şi eu şi-am strîns-o...

— N-ai găsit şi tu altceva „să strîngi"?

— Unii au luat orătănii şi porci, domnu locotenent, alţii pleduri, perne... Eu am ales asta, tot ziceau că nu-i trebuie nimănui...

Omir, vorbind, se uita înduioşat la statuia orfană a Elegiei, care nu-i trebuise nimănui.

— Şi ce-ai să faci tu cu ea acum, Omir?

— O duc acasă, domnu locotenent. O duc acasă, la nevastă şi copii, cînd ne-om libera. Să avem şi noi o amintire.

— N-ai amintire urechea retezată? Măcar ştii cine e?

— Ştiu, domnule locotenent... M-o învăţat...

Nu spunea cine, fiindcă nu pomenea niciodată numele ofiţerului mort.

— Ştiu... O cheamă Irata! Zînă de-a lor, de-a păgînilor din vechi.

Astfel soldatul Omir, cu nevasta, copiii şi casa rămase la inamic, avea şi el, ca şi căpitanul Pleşea, ca şi locotenentul Ghenea, ca toţi de aci, întruparea unui ideal personal şi egoist despre pace: să-i ducă nevătămată, prin toate cumpenele, suvenirul lui de război, Erato, femeia de piatră albă, naufragiată din cine ştie ce salon de amatori ai artelor, ori din cine ştie ce bibliotecă de pasionat al mitologiei.

— Omir!

— Ordonaţi.

— Ce-i cu florile astea de-aci?

Pe un pat, un braţ mare de flori de cîmp: sînziene, margarete, cicoare, romaniţă, garoafe sălbatice.

— Iertaţi, domnu locotenent... N-am ştiut că veniţi îndată... Nişte flori ale mele...

Omir ia braţul de flori şi-l duce la el, în tindă. În urmă a rămas un miros de fîn cosit pe care Radu Comşa îl respiră cu amintiri împiclite de copil, cînd hoinărea aproape sălbatic în poienile din sat.

Afară, Catrinel trece pe poteca de la fîntînă, hărăţind căţelul fumuriu. Are şi ea o floare de cîmp, în păr, la ureche.

Se aud tunurile, în răstimpuri, departe. Dar nimeni nu le dă ascultare aci.

Radu Comşa îşi înfăşoară săpunul, prosopul şi pieptenele; la poartă, îl aşteaptă locotenentul Ghenea să meargă împreună la scăldat. Catrinel a intrat în pămînt. Numai căţelul latră şi scormone cu laba într-o uşă închisă.

8

Locul de baie e la marginea satului; soldaţii au adîncit albia mutînd bolovanii, ridicînd un zăgaz de lemne, prund şi pietre, ca o savantă construcţie de castori. În sus, locul pentru ofiţeri; în jos, alt baraj unde se îmbăiază soldaţii,

și dincolo, vadul unde se adapă caii și se spală căruțele.

Apa e rece ca gheața și limpede de se văd pietrele din fund, ca și cum n-ar fi cărat niciodată cadavre în putreziciune. Curge dintre munții ocupați de dușman și, în clipotul sprinten din prunduri, pare că-și șoptește, singură, ceva sperios și tăinuit, de acolo.

Cîteva tufe de mladă în pietre țin loc de cabine de dezbrăcat. E și căpitanul Ionescu, și maiorul cu apendicele olfactiv lung și dezolat, și Stelian Minea care și-a uitat ochelarii pe nas și trebuie să se întoarcă în pielea goală, pășind cu strîmbături ridicole pe crestele bolovanilor, ca să-i pună pe o piatră lată.

— Ce-ți face rana, Minea?... întrebă locotenentul Ghenea.

Rana lui Stelian Minea e vindecată de mult, a rămas numai cicatricea albă cu șuvițe, în braț.

Dar glonțul a atins nervul, trei degete nu se pot mișca, au rămas strînse, ca și cum ar păstra, între ele și podul palmei, ceva ascuns, un ban ori o medalie.

Stelian Minea își privește mîna slabă, fără mușchi, ca o mînă de femeie descărnată.

A scăpat ușor.

Pentru interpretarea lui Bergson nu are numaidecît nevoie de degete agile la mîna stîngă.

Dar căpitanul Ionescu pufnește cu o strîmbătură a buzei de jos:

— Rană? Minea și rană?... Ce e aia rană?...

Într-adevăr, căpitanul Ionescu e purtătorul unei răni fenomen, cercetată ca un caz rar de medici și subiectul unei dări de seamă pe care o prepară un chirurg francez. Glonțul a pătruns în piept prin față, a ieșit pe dincolo, s-a abătut din drum prin piele și, mergînd între piele și mușchi, a parcurs toată lungimea brațului oprindu-se la încheietura unui deget; glonțul a fost extras, căpitanul Ionescu a scăpat intact; după o lună era în picioare.

— Ce e aia rană?... Mi-a luat trei fotografii maiorul Narpoix și o schemă... Are să facă o planșă!...

— O să ajungeţi la Academia de Medicină din Paris, domnule căpitan!... declară, cu ipocrită invidie, locotenentul Ghenea.

Căpitanul Ionescu îşi împătureşte hainele cu o mişcare dispreţuitoare din cap: „Dar ce? Ca voi!"

Singur, pe un bolovan, sublocotenentul Bogdan Cernegură de la a cincea, înalt, frumos, şi în poziţia meditativă a *Gînditorului* lui Rodin, a uitat unde se află şi că e gol. Îşi aminteşte şi se scutură de gînduri ca de-un giulgiu nevăzut, zvîrlindu-se în apă.

Radu Comşa priveşte la trupurile goale de aci şi la cele mai de departe ale soldaţilor, neputîndu-şi alunga obsesia că această carne albă, atîtea trupuri înfăţişînd misterioasa minune a vieţii, pot fi mîine, printr-o singură explozie de proiectil, prefăcute în carne sfîrticată, amestecată cu pămînt; dezgustătoare pachete de măruntaie acăţate în sîrmele cu ghimpi, pe care bonzăie muştele.

Locotenentul Ghenea, musculos ca un luptător, ridică lespezi de piatră, aruncă bucăţi late ca un disc în apa care împroaşcă jerbe reci, peste trupul maiorului cocoţat pe bolovanul rotund.

— Ghenea, încetează odată! Ştii că nu pot suferi apa rece...

— Domnule maior, vreau să vă dau eu curaj dacă n-aveţi. În apă, ca la atac!... Nu trebuie să te gîndeşti mult... Nici să te vîri în detaliu, întîi un picior, pe urmă altul, ca femeile!... Deodată, bîldîbîc, aşa!

Ghenea îşi dădu drumul de pe marginea zăgazului în ochiul de apă care-i ajunge pînă la gît, înoată, pufneşte, face planşe, se scufundă şi apare mai departe; arată cum se înoată iepureşte, broşteşte, cîineşte, voiniceşte, înotul marinăresc; toate năzdrăvăniile de copil crescut aproape de malul Moldovei.

Încearcă şi Stelian Minea să se apropie de fundul mai adînc, unde-i ajunge apa pînă la bărbie. Înaintează, în chicote fricoase de femeie, ridicînd braţele subţiri deasupra capului,

căutînd din cînd în cînd cu ochii miopi spre mal, ca și cum pămîntul ar putea să se îndepărteze singur și să devină inaccesibil țărm de ocean.

Ghenea se scufundă pe sub apă, îl ajunge și îl răstoarnă de picioare, apoi sare pe parapetul de piatră, rîzînd de zbaterea neîndemînatică și disperată a comentatorului lui Bergson. Îl îndeamnă strigînd pe veșnica melodie:

Dar după una-două-trei-patru-cinci-șase-șapte-săptămîni,
A început, a început a daaa din mîini...

Cînd a sfîrșit, își șterse trupul stacojiu de frig cu un prosop aspru și declară, cu o poftă care face să-i lase gura apă:

— Acum o gustare și-o țuică la tata Pleșea plătesc toate paralele!... Comșa, îl luăm și pe Minea, scăpăm de tipi și-o ștergem.

Radu Comșa a fost pe rînd: domnule locotenent, locotenent Comșa, locotenente, acum a devenit simplu Comșa, pentru cei cîțiva camarazi cu care apropierea s-a făcut fără să știe cum, dintr-o alegere de la sine. Dar Comșa nu vrea acum să se încălzească cu o gustare și o țuică la tata Pleșea; vine mai tîrziu, vrea să vadă cimitirul care e aici aproape, deasupra țărmului.

Pornește singur.

Sînt două cimitire.

Cimitirul cel vechi al satului de lîngă biserica veche, după cireșii bătrîni, unde crucile negre și putrede apar printre crengi și verdeață. Acolo, morții s-au adunat pe încetul; în locuri libere, între morminte, iarba e înaltă, grasă și înflorită. Zboară albine, dorm fluturi în flori, e sfîrîit de lăcuste.

Celălalt cimitir nou, după gardul de sîrmă ghimpată, e numai un șirag aliniat de movili galbene, cruci orînduite milităręște, proaspete, cu inscripții negre de păcură pe scîndurile geluite. O disciplină rece domnește aici; parcă o senzație de provizorat.

S-ar spune că morții de sub pămîntul galben, din care încă n-a mijit colțul de iarbă, nu sînt morți definitiv; așteaptă, cînd va pleca trupa, să-și strîngă și ei echipamentul

lor mortuar şi să pornească în urmă, ca o rezervă care şi-a făcut datoria, dar, la nevoie, poate sări să dea o mînă de ajutor pînă la demobilizarea generală, cînd se vor risipi şi dînşii la vetrele lor.

Această impresie o simţea Radu Comşa şi nu se putea deprinde cu gîndul că acei de sub sutele de cruci aliniate sînt morţi pentru totdeauna şi că acolo e marele, ultim mister.

Cimitirul avea podeţ cu rezemătoare de mesteacăn; drumuşoarele erau plivite; dincolo, loc liber pentru cei care aveau să vină; era un cimitir model. La unele cruci se aflau cununi de brad uscate; cetina ruginită se scuturase pe lutul crăpat. Citi inscripţia. În urmă, multe cruci fără nume... Multă oştire care-a încăput straniu pe un loc atît de strîmt! Aici, cînd războiul va sfîrşi, vor veni să îngenunche toţi, şi copiii copiilor tuturor.

Pe-o groapă, un braţ proaspăt de flori de cîmp. Tăblia purta numele: *Sublocotenentul Ion Vîntu, căzut pentru patrie.* Cîteva cifre neciteţe. Îşi aminti braţul de flori de pe patul lui, lăsat de soldatul Omir. Îl recunoscu. Pentru aceasta aşadar îl adusese! Soldatul Omir n-a mai fost în acea clipă numai un număr de matricolă, ordonanţa care-l plictisea cu maniile lui de fată bătrînă. Şi nici sublocotenentul Ion Vîntu, un mort indiferent, la care se gîndea ostil, fiindcă trebuia să-i suporte ticurile din viaţă...

În vale, pe fundul pîrăului, soldaţii goi se alungau cu strigăte şi împroşcături de apă. Pielea albă şi umedă strălucea în soare.

La cotul rîului, unde e moara, alţii, tot dezbrăcaţi şi călări, scăldau caii.

Nici unul nu-şi ridica ochii spre cimitirul de aici.

Nu-şi aminteau că există, că îi aşteaptă. Numai aşa viaţa mai putea fi încă trăită, cu această teribilă putere de-a uita.

Soarele se înclina spre culmile crestate de brad. Pe şosea, un şir de căruţe stîrnea nori de colb în care tremurau razele jucăuşe.

Radu Comşa coborî spre sat, pe drumeagul dintre tufele de corn.

Rar şi foarte departe, lovituri de tun se îngînau în răstimpuri, ca şi cum gurile de bronz, obosite, îşi împlineau numai o datorie plicticoasă să menţină, pe sutele de kilometri de front, focul aprins.

Dar cerul era calm, munţii neclintiţi; o clipă realitatea apropiată a războiului păru inadmisibilă.

9

La căpitanul Pleşea, masa de cărţi se încinsese în toi. Un ofiţer străin dădea banc cu cărţi noi. Tata Pleşea căpătase de la un rus, în schimbul unei sticle de spirt, o nouă rezervă de conserve de peşte, şi acum îşi înfrupta copiii, purtînd de grijă să nu rămînă nici unul urgisit.

Locotenentul Ghenea, dezbrăcat de tunică şi asudat, nu mai avea nevoie de ţuică şi de gustări ca să se încălzească.

Intrase într-o serie neagră.

Cînd aruncă şi ultimii bani şi-i pierdu, întoarse buzunările pe dos, cîntînd cu mutră amărîtă:

A fost odată un mic copilaş
Ce nu ştia, ce nu ştia... căăărţi a jucaaaaa...

Se ridică de la masă şi se întinse în fundul patului.

— Aşaa, fraţilor!... Fiindcă acum am scăpat de o grijă, adică de parale, putem deşerta în linişte un păhărel de ţuică şi altele de vin... Numaidecît trebuie să rămîi cu noi, Comşa!... E ultima noapte! Mîine seară intrăm pe sector.

A doua zi seara, regimentul se despărţi în pădure pe batalioane, aşteptînd întunericul să înceapă schimbul.

Radu Comşa puse întîia oară casca: metalul îi apăsă tîmplele. Nu era deprins cu urcuşul. Gîfîia pe drumul de care, unde coborau bagajele ofiţerilor din celălalt batalion.

Aerul umed mirosea a răşină şi a ierburi aromate. Numai pe crestele munţilor se vedeau cîteodată, prin ochiurile de lumină, vîrfurile de brad adunînd cele din urmă raze.

Soldații urcau tăcuți. Toată după-amiaza făcuseră pregătirile într-o liniște neobișnuită, în care orice glas mai tare suna fals și scădea îndată. Ochii se întorceau fără voie spre zarea pădurii verde-albastră. Amuțise și cîntecul copilașului, trecut de obicei din gură în gură. Ofițerii își supravegheau oamenii: strigau nume, întrebau ceva uitat.

Un nor acoperi soarele. Noaptea grăbi vînătă, cuprinzînd de jos în sus pădurea. Făcură un popas. Se aprinseră cîteva țigări. O pasăre de noapte își ascuți glasul ca un ferăstrău.

Cînd porniră, ordinul merse din gradat în gradat:

— Gura și țigările! Și nu tropăiți ca la nuntă!...

Radu Comșa nu mai vedea unde călca. Se împiedica în bolovani, picioarele se scufundau în scorburi putrede.

De sus începu să țîrîie ploaie măruntă. Un suflu de vînt aduse miros greu dinspre tranșee, spurcînd văzduhul umed și rășinat al pădurii. Un proiector, ca o coadă de cometă, mătură cerul, părea că pipăie, ca un deget de orb, undeva, la spate, o înălțime.

Sunară, singuratice ca două exclamații în întuneric, două focuri de pușcă.

Apoi iarăși fu tăcere. Lumina cretoasă a proiectorului se plecă încet pînă dispăru, ca și cum și-ar fi întors strălucirea dincolo, spre cealaltă față a planetei.

În beznă, atingerea armelor suna surd; ploaia se înteți. O rachetă se înălță ca un meteor, explodă sus o limbă gălbuie dureroasă care aprinse toată pădurea. Și alte rachete roșii și verzi inundară cerul cu lumina lor ireală și festivă, mai departe, după alte culmi.

Încă un popas. În întunericul mai nepătruns pentru ochii dilatați de adineaori, nu se mai vedea înaintea mîinii.

— Domnu locotenent Comșa? Vedeți mai în urmă!... Aici e domnul locotenent Comșa!...

Cineva îl căută bîjbîind prin întuneric...

O țigară lumină numai buzele arse, o porțiune de bărbie și nările, dintr-o figură incompletă, apoi țigara luată din gură coborî curb, luminînd numai degetele care o țineau, ca într-un mic glob de serbare venețiană.

— Îmi dai voie?... Locotenentul Velea, de la întîia...
— Comşa!

Îşi strînseră mîinile prin întuneric, fără să-şi vadă chipurile.

— Nu cunoaşteţi încă sectorul?... Să vă las moştenirea în primire... Pe aici. Nu, la stînga!... Dă-mi mai bine mîna!

Mîna camaradului necunoscut îl prinse, caldă şi omenească, tîrîndu-l în noaptea opacă, unde nu se vedea înainte la o întindere de braţ.

CUPRINS

CARTEA ÎNTÎI

Prolog. A zburat o pasăre neagră 5
I. Mergeau cîntînd vitejeşte 36
II. Vrem România Mare! 65
III. Războiul steguleţelor 104
IV. Havuzul cu peşti japonezi 124
V. Acolo şezum şi plînsem 161

CARTEA A DOUA

I. Mîinile albe şi mîinile negre 219
II. A fost odată un mic copilaş 269

Lector : ANDREI RUSU
Tehnoredactor : VASILE CIUCĂ

Bun de tipar 02.04.1986
Coli ed. 18,55, coli tipar 20

Comanda nr. 60 584
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1 — București
Republica Socialistă România

P

Aparițiile anului 1986 :

G. Călinescu : Viața lui Mihai Eminescu
Barbu Delavrancea : Nuvele și povestiri
Ion Ghica : Scrisori către V. Alecsandri
Panait Istrati : Moș Anghel. Codin. Ciulinii Bărăganului
Ion Neculce : Letopisețul Țării Moldovei
A. I. Odobescu : Scene istorice. Pseudo-cynegeticos
Mihail Sadoveanu : Creanga de aur. Nopțile de Sînziene
George Topîrceanu : Poezii
G. M. Zamfirescu : Teatru

SERIA
«PATRIMONIU»

SCRIITORI CLASICI ROMÂNI
ÎNTR-O LARGĂ SELECȚIE
CUPRINZÎND
OPERELE LOR FUNDAMENTALE
ÎNSOȚITE DE
«REPERE ISTORICO-LITERARE»
TABLOU SINOPTIC
AL RECEPTĂRII LOR
DE LA APARIȚIE
PÎNĂ ÎN CONTEMPORANEITATE

Vol. I–II, Lei 30